UNIVERSAL
LIBRARY
OU-234076
UNIVERSAL
LIBRARY

ای ضیاء الحق حسام الدین بیار — این سوم دفتر کرسنت شد تمام

به فضل سبحانی و امداد یزدانی و طفیل احمد ثانی — که آئینهٔ جمال این خیال است

گر ز سر مغز آگه شوی — لفظ بگذاری سوی معنی روی

دفتر — آئین نوی

مثنوی مولوی معنوی

هست قرآن در زبان پهلوی

قوت جبریل از مطبخ نبود — بود از دیدار خلاق وجود

از الهامات حضرت محی الدین مخدومی مولانا — رومی که این کلام بر کمالش دال است

من چه گویم وصف آن عالیجناب — نیست پیغمبر ولے دارد کتاب

فہرست دفتر سوم کتاب مستطاب مثنوی شریف مولوی معنوی علیہ الرحمۃ

	مضمون کتاب		مضمون کتاب		مضمون کتاب
۱	فہرست ہذا۔	۸۹	رسنما بستہ دجیپدہ بہ بغداد آوردہ	۱۳۱	نفاستم کوئی گوہر یتیم کہ کایتہ کہ پیشان آن را بحزم کجا باز گردانم
۳	خطبہ کتاب۔	۸۹	تصدیر کردن فرعون موسی علیہ السلام را۔		افگندہ باشد۔
۶	شروع دفتر سوم۔	۹۰	جواب گفتن موسی علیہ الصلوٰۃ والسلام فرعون را کہ تو پندگیاہ و	۱۳۱	تشبیہ بندہ را قضا بصیرت پنہان واثر پیدا۔
۱۳	قصہ غوندہ گان پیل بچگان کہ حرص و رشک نصیحت ناصحان۔		ناچیز ہستی	۱۳۳	مضطر شدن آن فقیر مذکور کہ بندان امرو فاز درخت بیفتاد تا
۱۶	بقیہ قصہ ستر صدان پیل بچگان۔	۹۰	پاسخ دادن فرعون موسی علیہ السلام را و حملت ہم من		حق تعالیٰ رسیدن بی علت برادو۔
۱۹	باز گشتن بحکایت پیل بچگان۔		ناچیل روز از موسی علی نبینا و علیہ السلام۔	۱۳۴	ستر کردن آن قبیح را بادوزان در بریدن دستش را۔
۲۱	در بیان خطای جہان گرد بتراشہ صواب بچگان ستیز و عجب۔	۹۱	جواب موسی علیہ السلام مر فرعون را۔	۱۳۶	کراہت شیخ اقطع و پنبیل با مفتی او بدو دست در خلوت۔
۲۲	کرکوہ حتی علی نبینا و علیہ السلام کہ بخواب دیدن آن کہ بیابان	۹۲	جواب فرعون موسی علیہ السلام فرعون را تا مراز راج ندانی کہ	۱۳۷	سبب جرأت جادوان فرعون بر قطع دست و پا۔
	در بیابان افگندن شبانی بندین بیلک گفتن حق ست۔	۹۲	مملت دادن موسی علیہ السلام فرعون را تا مراز راج ندانی کہ	۱۵۰	شکایت کردن ستر مبتلی شکوہ من بیمار دردی نی انچہ تو
۳۶	رفتن مستانی شوی بخانہ خود بتایدالی صباح بنزد یا بسوی خود۔	۹۷	فرستادن فرعون جہانیان و طلب کاہوان۔		کنی انتی الانبار و جواب گفتن آن
۳۹	قصہ اہل سبا و طاغی گردن جمعیت انسان را و رسیدن سیل عرم	۹۸	استشار کردن ہرو و ساحر لعنا اور گرد پدید آوردن سیہ ران از دہان	۱۵۱	اجتماع اجزای فرعون علیہ السلام بصورت سیہ پیش چشم دون اللہ تعالیٰ و
	طغیان مکذبان را در بیان عیلت شکر نعمت حق۔		و حقیقت موسی علیہ السلام را۔		ہامنم کہ شدن پیش چشم عزیز علیہ السلام۔
۳۰	مجمع آمدن اہل آنت ہر صباحی بر درصومعہ حضرت عیسی علیہ السلام	۹۹	جواب گفتن ساحر مردہ با فرعونان خود۔	۱۵۲	جرع ناکردن شیخ بزرگوار بر بزرگ فرزندان خویش۔
	جہت طلب شفا بہ ہای او۔	۱۰۱	تشبیہ کردن قرآن مجید را بعصای موسی علیہ السلام در وقت سیہ دل	۱۵۳	عذر گفتن شیخ بہ زاد کہ پیش بزرگوار فرزندان۔
۳۵	باقی قصہ اہل سبا۔		را تشبیہ نمودن بجواب موسی علیہ السلام و قاعدہ ان پیغمبران مر	۱۵۷	قصہ خواندن شیخ عزیز قرآن را در زدی صحف و در وقت
۳۹	بقیہ قصہ رفتن خواجہ بجوجت روستائی مہ۔		سایر کہ قصد بدون عصای موسی علیہ السلام کنند بدو فرعون موسی علیہ السلام		خواندن قرآن بینا شدن باذن اللہ۔
۴۰	وعوت کردن بازہ طیان را از آب بصحرا و جواب طیان۔		را خفتہ یا قصہ۔	۱۵۸	حکایت آنکہ علی علیہ السلام چون از صفین بکرہ آمد و علیہ السلام ملثمہ آن آہن آب
۴۱	رجوع بحکایت خواجہ در روستائی۔	۱۰۵	شرح آن حلول طائف پیش فرعون تشخص اندر موسی و بدست بیضہ آدن		میکرد و آستین بیضہ سپید بر سر آں و مرتبہ میرفت و آہن آب
۴۳	قصہ آمدن مہمان بسوی کون نشان قلت ہمت بخیلان را و اتفاقات		در دہن خود کہ این کار را دفع نوانیس۔		میکرد تا سوراخ این بیضہ سپید بر سر آں و مرتبہ میرفت و آہن آب
	روان شدن خواجہ بسوی دہ با جمالان۔	۱۰۶	اختلاف کردن در جنگ و شکافتن جمل و در شتاب۔ بخش	۱۵۹	بقیہ قصہ نانبا بصحت خواندن آن نیفتد۔
۴۸	رفتن خواجہ در قوش سوی دہ۔	۱۱۱	و ہمہ کردن شیخ علیہ السلام سیر در کشتن و کہ بر کہ بجہاد کنیم و نہ کشتن تا	۱۶۱	صفت معجزہ دیدا و کرامتی ازدیا کلام الٰہی و لاہ بگفتہ بجہای تعالی
۵۱	فواختن محمدن آن سگ را کہ تعبیر کردی لیلے لود۔	۱۱۵	توفیق جہان ایمی و مدد یافتہ کہ ایضا ہا کہ مقرر مدد یا کہ بر من لم		کہ خدا با این حکم کردن۔
۵۳	رسیدن آوہ قوش بیہ و زادیدہ و اتفاقات آن قوش تعالی فیہ ذا		یرض بقضای و مدد بہ علی جہاد کہ فیہ طلب یا سوائی	۱۶۲	سوال کردن ہنبول آن درویش حلی را۔
۶۰	اشارت دیدن فتح و کمال اجابت کرامات اولیاء و آن علماء	۱۱۶	مثل در بیان آنکہ حیت مانع جنب و ذکرت ست	۱۶۵	قصہ دعوتی و کرامتش۔
۶۲	انتادن شغال در رنگ و رنگیں شدن وی و دعوی کردن	ایضاً	حکایت۔	۱۶۷	باز گشتن بقصہ دعوتی علیہ الرحمۃ۔
	طاؤسی نمودن و در بیان شغالان دیگر۔	۱۱۹	داستان شغال شیر خاشی بیشتی نادیدہ خواندن مطاعہ کردن وشش بدیدہ	۱۶۹	طلبیدن موسی خضر علیہما السلام بکمال نبوت و زیرت
۶۳	بر سر کردن روباہی پلاس بلت خود را بیاران بر ست دیدہ		مصنعہ شوری خویش و مشورتی آن را بایشہ و شیش طلب الیلیس علیہ لعنۃ اللہ	۱۷۰	باز گشتن بقصہ دعوتی علیہ الرحمۃ۔
	بیبون آمدن بیان مرغان کہ بہتر ین جہان خود را م		تبع و آفتتال و الحلہ عبد او صول الی المعلوم از عزم۔	۱۷۰	نمودن شتاں ہفت شمع سوی ساحل۔
۶۵	این لون ملہم یا مجرد کہ اختیار کرد حضرت عزت قدر او را ستر پوشیدہ	۱۲۳	حکایت آن مدکرد کہ حضرت داود علیہ السلام تحت بود روزہا تنہا کہ	۱۷۱	شدن آن ہفت شمع بر شال یک شمع۔
۶۶	بردن گرد بہ زاد و سوا شدن بیلوان۔		کہ بار ضا یا مراد فدی حلل بہ ہر لی بر خ کسب۔	۱۷۲	نمودن آن شمعہا و نظر آن شمع ہفت مرد۔
۸	دعوای طاؤسی کردن آن شغال کہ در رنگ ہای قاتلہ بود۔	۱۲۶	دعوی کردن داؤد علیہ السلام کہ ہیچ قال فی حلی علی السلام آن کہ بہت	۱۷۳	باز نشدن آن شمعہا ہفت درخت۔
۶۵	دعوی کردن فرعون الوہیت و تشویر کردن امراء جان شغال		الملیس نبی الرحمان نیک کہ بین حیت بہ بہ بہ

صفحہ	مضمون کتاب
۲۰۶	حکم کردن داود علیہ السلام مر صاحب گاو را کہ گاو سرگاو دیگر را بگیرد و تسلیم صاحب گاو کند و برداود علیہ السلام
۲۱۷	حکم کردن داود مر صاحب گاو را کہ جو مال خود بدہی دہی
۲۱۸	عزم کردن داود علیہ السلام بگرفتن خلق زان گاو را کہ از آنجا رائحہ
۲۱۹	گواہی دادن دست و پا و زبان بر ستم ظالم ہم در دنیا۔
۲۲۱	بیرون فتن خلائق سوی آن برجست
۲۲۲	قصاص بودن داود علیہ السلام خونی را بعد از ایام
۲۲۳	در بیان آنکہ نفس دمی جانی آن خویست کہ مردمی گاہ راست رود و آن کشتہ گاہ و نفس راست رود و دقت سبع زانسبب ست
۲۲۹	از عیسیٰ مسیح علیہ السلام پرسیدند کہ ہیچ کس را نشان دہی کہ در دنیا مسیحی نبود گفت
۲۳۱	قصہ اہل سبا و حالت ایشان و خبر آوردن ہدہد بسلیمان علیہ السلام از ایشان۔
۲۳۳	شرح آن کہ در وقت مردن آن تیر ہنوز در کمان بود و سر از دامن
۲۳۵	صفت زمی فہم سبا و ذکری ایشان
۲۳۶	آمدن بلقیس با بعیت اہل سبا۔
۲۳۹	معجزہ خواستن قوم از پیغمبر علیہ السلام۔
۲۴۱	شمہ از دشمن قوم ما پیغامبر علیہ السلام۔
۲۴۱	حکایت خرگوشان کہ از خوشی در رسالت پیش فیل فریاد می کردند کہ ما رسول ما را نمی پذیرند کہ از ما بیزار شدہ اند۔
۲۴۲	جواب گفتن انبیا علیہم السلام ایشان را کہ ما بشر ایم و در ایشان نا۔
۲۴۵	بیان آنکہ ہر کس را نرسد شر و در دین نامد کہ نکاہی۔
۲۴۶	شمہ از دین قوم نوح با پیغمبر و در ساختن کشتی ساختن۔
۲۴۷	حکایت آن زن کہ ہر نوح خویشی را نیمہ شب از زیر زمین بیرون می کرد
۲۴۹	جواب آن مشرکان کہ کشتہ را سالہا فرو شوئی۔
۲۵۰	بیان معنی زہر و مثال مردمان۔
۲۵۲	رعایت حال آن مرغ کہ ترک زرع کرد از ترس کہ زیان نہ رسد۔
۲۵۴	حکایت نذر کردن سلطان ہر زمستان کہ چون مالہا تمام آید خانہ بیاریم از بہر زمستان
۲۵۵	منع کردن منکران از انبیا علیہم السلام از نصیحت کردن و ہجت آوردن بطریق قیاس۔ جواب انبیا علیہم السلام ایشان را۔
۲۵۶	جواب انبیا علیہم السلام ہمیشان را۔
۲۵۷	انکار کردن ایشان از انبیا علیہم السلام
۲۵۹	انکار کردن قوم از قبول کردن انبیا علیہم السلام
۲۶۰	جواب گفتن انبیا علیہم السلام ایشان را۔
۲۶۱	ہلاک شدن قوم نوح و در آن جہان و زندان و در دین ہمیشہ
۲۶۳	بیان آنکہ حق تعالیٰ بندگان را بسبب گناہ ہلاک کند و ایشان را بسبب گناہ زندہ نگہ دارد۔
۲۶۴	قصہ مشک مصری بسفرہ عیسیٰ زخوردش۔
۲۶۶	مخصوص بودن پیغمبر علیہم السلام بچندین چیز از حق تعالیٰ
۲۶۸	حکایت علام سیر کہ سر خیر بہت نیافت و نگذارد بیاید۔
۲۶۹	فرستادن انبیا علیہم السلام را بقبول دعوت برای کفران کردن قوم و آنچہ از استہزا می رسید
۲۷۳	بیان آنکہ سوال علیہ السلام و بر دعوی رسالت خود از ایشان خبار
ایضاً	بیان آنکہ رسول علیہ السلام بر دعوی رسالت خود از ایشان خبار
۲۷۴	حکایت سفلہ کہ بر تقدیر آرزوی خود می کرد
۲۷۵	قصہ زنا کردن سہ زن علیہ العنۃ و سلام الرحمان علیہ السلام
۲۷۸	ترک کردن آن علام سیاہ را بدین امت۔
۲۷۹	ہلاک شدن آن علام سیاہ بدین امت۔
۲۸۱	در بیان آنکہ ہر کس را بچیزی آفریدہ اند و ہر کہ را بہر کاری ساختہ اند
۲۸۴	حکایت سفلہ کہ تقدیر آرزوی خود می کرد
۲۸۵	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۲۸۶	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۲۸۷	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۲۸۸	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۲۸۹	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۲۹۰	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۲۹۱	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۲۹۲	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۲۹۳	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۲۹۴	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۲۹۵	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۲۹۶	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۲۹۸	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۳۰۲	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۳۰۳	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۳۰۴	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۳۰۵	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۳۰۶	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۳۰۸	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۳۰۹	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۳۱۱	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۳۱۲	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۳۱۵	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۳۱۶	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۳۱۷	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۳۱۹	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۳۲۲	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۳۲۵	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۳۲۶	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۳۲۸	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۳۲۹	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۳۳۰	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۳۳۲	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید
۳۳۳	حکایت آن مرد کہ از ہر چیزی کہ می دید می گفت کہ ما را بہ از این باید

صفحہ	مضمون کتاب
۳۳۵	رسیدن آن عاشق بمعشوق چون دست زعان نشست۔
۳۳۷	صفت کردن آن سیمگر مہمان کش بودن آن عاشق مر آن سیمگر را چون مہمان شد
۳۳۷	آمدن مہمان در آن سجد۔
ایضاً	ملامت اہل سجد مہمان عاشق را از خفتن در آنجا و قصد بیرون کردن۔
۳۳۸	جواب گفتن عاشق مہمان و ملامت گریان را۔
۳۳۹	بیان آنکہ عشق جاہلیست بہ بین حیات دنیا چون گذرنی دہم بجا کہ ما آیندہ ہیچ نہ در زیدہ است آنچ۔
۳۴۱	ملامت کردن ۲ مہمان مر آن عاشق را از خفتن در آن سجد۔
۳۴۲	آفتن شیطان در خلق کہ ہر کہ بمسجد آید علیہ الصلوٰۃ و السلام آید گوید من بازی کنم تو بیا تا خود بیازی خود را و تو بخفتن۔ و در ملامت مصلین
۳۴۵	بیرون کردن عاشق مہمان را از خانہ و ملامت کردن مہمان سجد مہمان کش۔
ایضاً	جواب گفتن عاشق مہمان بنیاز از خلق و در ملامت عاذلان پند پذیر ما مہمان سجد مہمان کش۔
۳۵۳	اشکیل کردن موش تحیل دزدی و بردن طرار و بنا بر طرار بیقرار و دزد را خوش خوش آوردن و بگذاشتن و دزد را بردن و بدست گرفتن و بر دزد زدن و دزد را بگذاشتن و گریختن و موش را بگرفتن و بر دیوار زدن و بکشتن۔
۳۵۵	تشنیع اصحاب شدن بر دین و در علم و اخلاق و ملت مخود۔
ایضاً	نصیحت کردن آن فقیہ مر آن مفتی را و نہی کردن او را از بد مذہبی و بد خلقی۔
۳۵۶	باقی قصہ مہمان آن سجد مہمان کش و ہلاک شدن آن مہمان۔
۳۵۷	ذکر خیال بد اندیشیدن ہی فاجر مہمان۔
۳۵۹	فتنہ جستن ابلیس لعین مقربان حضرت را و ابطال و مبطل شدن او بی سبتہ العین۔
۳۶۰	بیان آنکہ مقربان انبیا و اولیا علیہم السلام کہ ہوا و ہوس را بجایی نیارند و ابلیس لعین را بر ایشان ہیچ تسلط نیست و ہجت خود و تشویش خلق بر ایشان نیست و ہجت خود توشہ خلق شاد و خلق ست و راہ نمودن و تحویل انقطاع از دنیا خلق را۔
ایضاً	تشبیہ صورت اولیا و صورت کلام اولیا بصورت عصای موسیٰ و صورت ثعبان عیسیٰ علیہ السلام
۳۷۱	تفسیر قولہ تعالیٰ یا جبال اوبی معہ والطیر
۳۷۲	جواب ملحدہ شنندہ بر مثنوی از تصور نفہم خود۔
۳۷۳	مثل دزدن بعدان از کہ اسپ خودن آب بسبب تخم دزدیدن ما بدیشان
۳۷۵	بقیہ قصہ مہمان کش مہمان کش۔
ایضاً	تفسیر آیہ و جب علیہم غیابک ہلک بعد و تبارکہ فی الاموال والانفس
۳۷۶	بیدن بانگ غلام ہم مر صاحب مہمان سجد را۔
۳۷۸	ملامات آن عاشق با مصدر جہان۔
۳۷۱	جذبۂ عنصری جنس خود را در تربیت دنیوی محبت شیر بہ بعض
۳۸۲	منجذب شدن جان نیز بجانم ارواح۔
۳۸۴	منع عزائم و فسخ کردن آن و ادا کردن ما را کہ ما را در بدایت کار کاہ عزائم اور فسخ ناکردن نافذ و حتم قاطع و بر عزائم در دنیا و آخرت نظر کردن پیغمبر علیہ السلام ما را بر ترک تجسس کردن و نخفتن و تعجب من فہم ہر دران الی الجنۃ با سلسلۃ ہای دالا بغلال۔
۳۸۶	تفسیر این آیہ ان تستفتحوا فقد جاءکم الفتح خبر عاد ثمود و بلعم باعور و ہلاکشن بسبب علیہ السلام و زہد و صحبت فاسقان و ترک ایشان۔
۳۸۹	تفسیر حدیث بخصوصہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تفضلونی علی یونس بن متی
۳۹۰	ترکشدن پیغمبر علیہ السلام از خوش ایشان زحمت۔
ایضاً	فہم کردن رموز حق علیہ السلام ہر پیغمبر آن را بہ زبان۔
۳۹۲	بیان آنکہ ہلاکی و بعثرہای خصوصیت و دین مخصوصی سوی
۳۹۴	بہت شوق عاشق با معشوق کہ اہل عاشق نمی بیند حجاب را بغیر از نیاز و سوز
۳۹۵	رسیدن بخاری عاشق در بندگی صدر جہان۔
۳۹۶	وا خواستن پشہ از دست بار حضرت سلیمان علیہ السلام۔
۳۹۶	امر کردن سلیمان علیہ السلام پشہ را نظر بالتماس او بخلاص مرغان را۔
۳۹۹	جواب گفتن معشوق عاشق بہ بیش خود را آنچہ ہوش خود را آنچہ ہوش ہا را نیز۔
۳۹۱	ناخویش شدن عاشق بہ بیش معشوق و ہی نادیدن او نہ تماشا کردن معشوق۔
۳۹۵	حکایت آن عاشق و زر بسیار او را۔
۳۹۸	بی نفس عاشق مشوق را دیدان اگر خویشہ با بندہ بود کرمش طلبد
	تمثیلا وجد و جذبہ دن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دمن یعمل مثقال ذرۃ شرا یرہ۔
	انتقال نامہ نیز رہ و دمن یعمل مثقال ذرۃ شرا یرہ۔

دیباچهٔ دفتر سوم از دفترهای مثنوی معنوی

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اَلْحُکْمُ جُنُوْدُ اللهِ تَعَالٰی فِی الْاَرْضِ یَقُوْمُ بِهَا اَرْوَاحُ الْمُرِیْدِیْنَ وَ تُنَزِّهُ عُلُمُهُمْ عَنْ شَائِبَةِ الْجَهْلِ

والشهای سنوار کرده شده و بدار با لشکرهای خداست در زمین قوی میشود بآن لشکرها جانهای مریدان و پاک میکنند آن حکمتهای آن مریدان را از آمیزش نادانی

وَ عُدْلُهُمْ عَنْ شَائِبَةِ الظُّلْمِ وَجُوْدُهُمْ عَنْ شَائِبَةِ الرِّیَاءِ وَحِلْمُهُمْ عَنْ شَائِبَةِ السَّفَهِ وَتُقَرِّبُ اِلَیْهِمْ مَا بَعُدَ

و پاک میکنند دادشان نرا از آمیزش ستم و پاک میکند بخشش ایشان را از آمیزش ریا و حلمشان ایشان را از آمیزش بیخردی و نزدیک میسازد آن حکمتها ایشان را بخدا دور

عَنْهُمْ مِنْ فَهْمِ الْاٰخِرَةِ وَتُیَسِّرُ لَهُمْ مَا عَسُرَ عَلَیْهِمْ مِنَ الطَّاعَةِ وَالْاِجْتِهَادِ وَهِیَ مِنْ بَیِّنَاتِ الْاَنْبِیَاءِ

از ایشان از فهمیدن آخرت و آسان میسازد برای ایشان هر چیز را که دشوار است بر ایشان در عبادت و کوشش و آن حکمتها از جملهٔ روشن معجزات

وَدَلَائِلِهِمْ تُخْبِرُ عَنْ اَسْرَارِ اللهِ وَسُلْطَانِهِ الْمَخْصُوْصِ بِالْعَارِفِیْنَ وَاِدَارَتِهِ الْفَلَكَ النُّوْرَانِیَّ

و دلیلهای ایشان که خبر میدهد همه از رازهای خدای تعالی و از سلطان و برهان وی که مخصوص است بعارفان و خبر میدهد از گردانیدن آن حکمتها فلک را که نورانی

الرَّحْمَانِیَّ الدُّرِّیَّ الْحَالِیَ عَلٰی فَلَكِ الدُّخَانِیِّ الْکُرِّیِّ کَمَا اَنَّ الْعَقْلَ حَاکِمٌ عَلَی الصُّوَرِ التُّرَابِیَّةِ وَهَوَاجِسِهَا

و رحمانی و روشن و حلی کرده بر فلک دخانی و کروی چنانکه عقل حاکم است بر صورتهای خاکی و حسهای آن صورتهای خاکی

الظَّاهِرَةِ وَالْبَاطِنَةِ فَدَوَرَانُ ذٰلِكَ الْفَلَكِ الرُّوْحَانِیِّ حَاکِمٌ عَلَی الْفَلَكِ الدُّخَانِیِّ وَالشُّهُبُ الزَّاهِرَةُ

ظاهری و باطنی اند پس گردیدن آن فلک روحانی حاکم است بر فلک دود مانند و حلی کرده بر درخشهای روشن آن

وَالسُّرُجُ الْمُنِیْرَةُ وَالرِّیَاحُ الْمُنْشِئَةُ وَالْاَرَاضِیْ الْمَدْحِیَّةُ وَالْمِیَاهُ الْمُطَّرِدَةُ نَفَعَ اللهُ بِهَا عِبَادَهُ

و برجهای نامهای تابان و بادهای منشو و نمابخش و بر زمینهای گسترانیده شده و آبهای بیابی رینده شده فائده رساند خدا آن حکمتها بندگان خود را

وَزَادَهُمْ فَهْمًا فِیْهَا وَاِنَّمَا یَفْهَمُ کُلُّ قَارِئٍ عَلٰی قَدْرِ تَهْیِئَتِهِ وَیَنْسُكُ النَّاسِكُ عَلٰی قَدْرِ

و افزونی دهد آن بندگان را خدای تعالی فهم در حکمتها و جز این نیست که می فهمد هر خواننده بر اندازهٔ خرد خود و عبادت می کند عبادت کننده بر اندازهٔ

قُوَّةِ اجْتِهَادِهٖ وَیُفْتِی الْمُفْتِیْ مُبْلِغَ رَأْیِهٖ وَیَتَصَدَّقُ الْمُتَصَدِّقُ بِقَدْرِ قُدْرَتِهٖ وَیَجُوْدُ الْبَاذِلُ بِقَدْرِ

زور کوشش خود و فتوی میدهد مفتی بمبلغ رای رسیدن دانش خود و صدقه میدهد صدقه دهنده بقدر قدرت خود و بخشش میکند بخشنده بقدر

وُجْدِهٖ وَیَقْتَنِی الْجَوْدُ عَلَیْهِ مَا عَرَقَ مِنْ فَضْلِهٖ وَلٰکِنْ مُفْقِدُ الْمَاءِ فِی الْمَفَازَةِ لَا یَقْصُرُ فِیْهِ عَنْ طَلَبِهٖ

یافت خود و میگیرد جود کردن شده و بردباری گیرنده عطا را بجز شاخسته است از فضل او لیکن گم کننده آب در بیابان که جوینده است تا آنجا رسد و طلب آب را

مَعْرِفَةُ مَا فِی الْبِحَارِ وَیَجِدُّ فِیْ طَلَبِ مَاءِ هٰذِهِ الْحَاجَةِ قَبْلَ اَنْ یَقْطَعَهُ الْمَعَاشُ بِالْاِشْتِغَالِ عَنْهُ

شناختن آبها در دریاست و کوشش میکند در جستن آب این حاجت پیش از آنکه قطع کند او را بسبب باز داشتن از آن کاری دنیا بسبب باز داشتن انسان از آبجیات

وَیُعَوِّقَهُ الْعِلَّةُ وَالْحَاجَةُ وَتَحُوْلَ الْاَغْرَاضُ بَیْنَهُ وَبَیْنَ مَا یَتَسَرَّعُ اِلَیْهِ وَلَنْ یُدْرِكَ الْعِلْمَ

و بایستد او را علت و حاجت و در آید عرضها در میان او و در میان چیزی که سرعت کند بسوی او و هرگز در نیابد علم را

مُوْشِرٌ هَوٰی وَلَا رَاکِنٌ اِلٰی دَعَةٍ وَلَا مُنْصَرِفٌ عَنْ طَلَبِهٖ وَلَا خَائِفٌ عَلٰی نَفْسِهٖ وَلَا مُهْتَمٌّ لِمَعِیْشَتِهٖ

خیانت کننده بهوای نفس رمیل کننده بسوی بیکاری و بطالت و نه باز گردنده از طلب وی و نترسنده بر ذات خود و نه اهتمام کننده بقوت خود بیشتر از آنچه

إِلَّا أَنْ يَعُوذَ بِاللهِ وَيُؤْثِرَ دِينَهُ عَلَى دُنْيَاهُ وَيَأْخُذَ مِنْ كُنُوزِ الْجَلَسَةِ نُقُودًا لَا أَمْوَالَ الْعَظِيمَةِ الَّتِي

مگر آنکه پناه برد بخدای و اختیار کند دین خود را بر دنیای خود و بگیرد از گنج حکمت نقدهای نه مالهای بزرگ آنکه

لَا تَنْفَدُ وَلَا تَوْرِثُ حَسَرَاتِ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْوَارَ الْجَلِيلَةَ وَالْجَوَاهِرَ الْكَرِيمَةَ وَالضِّيَاعَ الثَّمِينَةَ شَاكِرًا

کاسد نشود و بی رواج نگردد و میراث نگذارد و بجای دنیا و دیگر دنیاهای سترگ او جوهرهای بزرگ را و متاعهای بسیار بها دار را و حالیکه شکر کوینده است

لِفَضْلِهِ مُعَظِّمًا لِقَدْرِهِ مُجَلِّلًا لِخَطَرِهِ وَيَسْتَعِيذُ بِاللهِ مِنْ خَسَاسَةِ الْحُظُوظِ وَمِنْ جَهْلٍ يَسْتَلِبُ

مر فضل او را تعظیم کننده است مر مقدار و اندازه او را بزرگ بیند از مرتبه ها و شرف او را و پناه می برد بخدای تعالی از فرومایگی حظهای دنیا و از نادانی که بسیار

الْقَلِيلَ مِمَّا يَرَى فِي نَفْسِهِ وَيَسْتَقِلُّ الْكَثِيرَ الْعَظِيمَ مِنْ غَيْرِهِ وَيُعْجَبُ بِنَفْسِهِ بِمَا لَوْ يَأْذَنُ لَهُ الْحَقُّ

بیند روا دارد که از اندک چیز که می بیند در ذات خود و کم بیند و بسیار بزرگ بیند از غیر خود و شگفت کند بنفس خود چیزی که حکم کرده او را استحقاق

وَعَلَى الْعَالِمِ الطَّالِبِ أَنْ يَتَعَلَّمَ مَا لَوْ يَعْلَمُ وَأَنْ يُعَلِّمَ مَا قَدْ عَلِمَ وَيَرْفُقَ بِذَوِي الضَّعْفِ فِي الذِّهْنِ

و لازمست بر عالم که چیزها که نمیداند بیاموزد چیزها را که میداند و اینکه تعلیم کند چیزها را که تحقیق دانسته است و نرمی کند بخداوندان ناتوانی در فهم

وَلَا يَعْجَبُ مِنْ بَلَادَةِ أَهْلِ الْبَلَادَةِ وَلَا يُعَنِّفُ عَلَى قَلِيلِ الْفَهْمِ كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللهُ

و عجب نکند از کند طبعی کند طبعان و درشتی نکند بر کند فهم همچنین بودید شما پیش ازین پس منت نهاد حق سبحانه تعالی

عَلَيْكُمْ سُبْحَانَ اللهِ تَعَالَى عَنْ أَقَاوِيلِ الْمُلْحِدِينَ وَشِرْكِ الْمُشْرِكِينَ وَتَنْقِيصِ النَّاقِصِينَ وَتَشْبِيهِ

بر شما باین عطا منزه است آن الله که بر ترست از سخنان ملحدان و از شرک مشرکان و از کم کردن عیب کنندگان نقصان نامان از تشبیه کردن

الْمُشَبِّهِينَ وَسُوءِ أَوْهَامِ الْمُتَفَكِّرِينَ وَكَيْفِيَّاتِ الْمُتَوَهِّمِينَ وَلَهُ الْحَمْدُ وَالْمَجْدُ عَلَى تَلْفِيقِ

تشبیه کنندگان و از بدی وهمهای فکر کنندگان و از چگونگیهای وهم کنندگان مر او راست ستایش و بزرگی بر سزا هم او راست

الْكِتَابِ الْمُنْتَوِي إِلَهِيَّ الرَّبَّانِيِّ وَهُوَ الْمُوَفِّقُ وَالْمُفْضِلُ وَلَهُ الطَّوْلُ وَالْمَنُّ لَا سِيَّمَا عَلَى عِبَادِهِ

کتاب منتوی آن ربانی و او دست توفیق دهنده و او افضال کننده و مر او راست عطا و منت نهادن به تخصیص بر بندگان خود

الْعَارِفِينَ عَلَى رَغْمِ حِزْبٍ يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ

که عارفان اند بر خواست ساختن گروهی که میخواهند تا بمیرانند نور خدا را بر دهنهای خود و خدا تمام کننده نور خود است و اگرچه ناخوش دارند آنرا

الْكَافِرُونَ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ

ناگرویدگان چنانکه زود فرستیم قرآن را که پیغامبر ما مر او را نگاهدارنده ایم پس که تبدیل کند آنرا و دقیقه ای او عمل کند از پس آنکه بشنید او را جز این نیست که بزه آن تبدیل پرستان است

يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ وَالْحَمْدُ لِلهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ

که تبدیل میکنند آنرا هر آینه خدا شنواست بحقها تبدیل نمایندگان را و دانست بنیتها و جمیع خیانتها است را جل ذکره همچنین هر که از پروردگار عالمیان است و نیست حرکت و قوت مگر

الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ وَالصَّلَاةُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ بِرَحْمَتِكَ

بانتهاست خدای بزرگ و درود بر سرور ما گرامی نام مبارک او محمد است و بر آل او و اصحاب او همه آن آل و اصحاب برحمت تو

يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ

اے رحیم ترین رحم کنندگان

ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ فِيْهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ

به امداد الله

دفتر سوم

مثنوی شریف

از رحمة الله

در مطبع نامی واقع کانپور مطبوع گردید

بسم الله الرحمن الرحيم

حق حق حق

ای ضیاء الحق حسام الدین بیار — این سوم دفتر کسنت شد سه بار
بر گشا گنجینهٔ اسرار را — در سوم دفتر بهل اعذار را
قوت از قوت حق می زاید — ز غرور هر دو کز حرارت می جهد
این چراغ شمس کو روشن بود — نز فتیله و پنبه و روغن بود
سقف گردون کو چنین دایم بود — نز طناب و استنی قایم بود
قوت جبریل از مطبخ نبود — بود از دیدار خلاق وجود
همچنین این قوت ابدال حق — هم ز حق دان نز طعام و نز طبق
جسم شان را هم ز نور آشته اند — ما ز روح و از ملک بگذشته اند
چونکه موصوفی باوصاف جلیل — ز آتش نمرود بگذر چون خلیل
گر دو آتش بر تو هم بردد سلام — ای مُنَاصِر مر مزاجت را غلام

هر مزاجی را غنا صرمایه ایست
این مزاجت در جهان منبسط
ای دریغا غوصه اقوام خلق
ای ضیا الحق بجد حق رای تو
وه طور اندر تجلی خلق یافت
صار دکا منه الشق بجبل
لقمه بخشی آید از هر کس بکس
خلق بخشد صبحها و روح را
این سکے بخشد که اجلالی شوی

این مزاجت برتر از هر مایه ایست
وصف وحدت را کنون شد ملتقط
سخت تنگ آمد مدار و خلق خلق
خلق بخشد مشک راحلوای تو
مالهی و سید و می را بر شافت
بل راتیم من جبیل رقص اجمل
خلق بخشی کار دان مست و بس
خلق بخشد بهر هر عضوت جدا
ز دغا و از دغل خالی شوی

مانگوئی سلطان را بکس — تا نریزی قند را پیش مگس
گوش آن کس نوشد اسرار جلال — کو چو سوسن صد زبان افتد لال
خلق بخشد خاک را لطف خدا — تا خورد خاک آب و روید صد گیا
باز حیوان را بخشد خلق و لب — تا گیاهش را خورد اندر طلب
چون گیاهش خورد و حیوان گشت زفت — گشت حیوان لقمهٔ انسان و رفت
باز خاک آمد شد اکال بشر — چون جدا شد از بشر روح و بصر
ذرّه‌ها دیدم دهان شان جمله باز — گر بگویم خورد شان گردد دراز
برگها را برگ از انعام او — دایگان را دایه لطف عام او
رزقها را رزق‌ها او میدهد — زانکه گندم بی غذائی چون نهد
نیست شرح این سخن را منتها — پاره گفتم بدان زان پاره‌ها
جمله عالم آکل و ماکول دان — باقیان را مقبل و مقبول دان
این جهان و ساکنانش منتشر — وان جهان و ساکنانش مستمر
این جهان و عاشقانش منقطع — اهل آن عالم مخلد مجتمع

پس کریم آنست کو خود را دهد — آب حیوانے که ماند تا ابد
باقیات الصالحات آمد کریم — رسته از صد آفت و اخطار و بیم
گر هزاران اند یک کس بیش نیست — چون خیالات عدد اندیش نیست
آکل و ماکول را حلق ست و نای — غالب و مغلوب را عقل ست و رای
حلق بخشید او عصای عدل را — خورد او چندان عصا و جبل را
واندر و افزون نشد زان جمله اکل — زانکه حیوانی نبودش اکل و شکل
مر لقین را چون عصا حق حلق داد — تا بخورد او هر خیالے را که زاد
پس معانی را چو اعیان جثتهاست — رازق حلق معانی هم خدا ست
پس زماهی تا بمه از خلق نیست — که بجذب مایه او را حلق نیست

خلق نفس از وسوسه خالی شود
میهمانِ وسیِ اجلالی شود

خلق جان از فکرِ تن خالی شود
وانگمان روزیش اجلالی شود

خلقِ عقل و دل چو شد خالی ز فکر
یافت او بی هضم معده رزق بکر

شرطِ تبدیلِ مزاج آمد بدان
گر مزاج بد بود مرگ بدان

چون مزاجِ آدمی گلخوار شد
زرد و بد رنگ و سقیم و خوار شد

چون مزاجِ زشتیِ او تبدیل یافت
رفت زشتی و آن خش چون شمع تافت

دایه کو طفلِ شیر آموز را
تا به نعمت خوش کند بدّوز را

دایه کو شیر خوارهٔ طفل را
تا ز نعمتها کند او را غذا

گر به بندد راه یک پستان برو
برگشاید راه صد بستان برو

زانکه پستان شد حجابِ آن ضعیف
از هزاران نعمت و خوان و غیف

پس حیاتِ ماست موقوفِ طعام
اندک اندک جهد کن تم الکلام

چون جنین بود آدمی خون بد غذا
از نجس پاکی پرد مومن کجا

چون جنین بود آدمی خونخوار بود
بود او را بود از خون تا رو پود

از طعامِ خون غذایش شیر شد
وز طعامِ شیر لقمه گیر شد

وز طعام لقمه تمامی نشود — طالب مطلوب پنهانی نشود
گر جنین را کس بگفتی در رحم — هست بیرون عالمی بس منتظم
یک زمین خرمی با عرض و طول — اندرو بس نعمت و بیحد اکول
کوهها و بحرها و دشتها — بوستانها باغها و کشتها
آسمانی بس بلند و پرضیا — آفتاب و ماهتاب و صد سها
از جنوب و از شمال و از دبور — باغها دارد عروسیها و سور
در صفت ناید عجایبهای آن — تو درین ظلمت چه دریابی گمان
خون خوری در چار میخ تنگنا — در میان حبس و انجاس و عنا
او بحکم حال خود منکر بدی — زین رسالت معرض و کافر شدی
کاین محال است و فریب است و غرور — زانکه وهم کور زین معنی ست دور
حبس چیزی چون ندید ادراک او — نشنود ادراک منکرناک او
همچنان که خلق عالم اندر جهان — زان جهان ابدال میگویند شان
کاین جهان چاهیست بس تاریک و تنگ — هست بیرون عالمی بی بوو رنگ
هیچ در گوش کسی زانشان نرفت — کاین طمع آمد حجاب شرف و زفت
گوش را بندد ز استماع — چشم را بندد ز اطلاع
همچنان که آن جنین را طمع خون — کان غذای اوست در اوطان دون
از حدیث این جهان محجوب کرد — خون تن را در دلش محبوب کرد

زین همه انواع نعمت ماند فرد — غیر خون او مے نداند چاشت خورد

بر تو هم طمع خوشی این جهان — شد حجاب آن خوشی جاودان

طمع ذوق این حیات پر غرور — از حیات راستینت کرد کور

پس طمع کورت کند نیکو بدان — بر تو پوشاند یقین را بیگمان

حق ترا باطل نماید از طمع — در تو صد کوری فزاید از طمع

از طمع بنیار شو چون راستان — تا نهی پا بر سر آن آستان

کاندران در چون درآئی وارهی — از غم و شادی قدم بیرون نهی

چشم جانت روشن و حق بین شود — بے ظلام کفر نور دین شود

پند مردان را پذیرا شو بجان — تا رهی از خوف و مانی در امان

بشنو اکنون قصه تمثیل آن — تا بیابی در حقیقت نور جان

قصه خورندگان پیل بچگان از حرص و ترک نصیحت ناصحان

آن شنیدی تو که در هندوستان — دید دانائے گروهِ دوستان

گرسنه مانده شده بی برگ و عور — می رسیدند از سفر وز راه دور

مهر دانائیش جوشید و بگفت — خوش سلامی شان و چون گلبن شگفت

گفت دائم کز تخوع و از خلا — جمع آمد رنج تان زین کربلا

لیک الله الله اے قوم جلیل — تا نباشد خورد تان فرزند پیل

پیل هست این سو کز اکنون می رویم — پند من از جان و از دل بشنویم

پیل بچگانه اند راه تان — صید ایشان هست بس دلخواه تان
بس طریف اند و لطیف اند و سمین — لیک مادرشان بود اندر کمین
از پی فرزند صد فرسنگ راه — او بگردد در حنین و آه آه
آتش و دود آید از خرطوم او — الحذر زان بچه مرحوم او
اولیا اطفال حق اند اے پسر — در حضور و غیبت آگاه باخبر
غایبی مندیش از نقصان شان — کو کشد کین را برای جان شان
گفت اطفال من اند این اولیا — در غریبی نرد ناز کار و کیا

از برای امتحان خوار و تسیم
لیک اندر سر منم یار و ندیم

پشت دار حلقهٔ عصمتای من
گویا هستند خود اجزای من

هان و هان این دلق پوشان من اند
صد هزار اندر هزار و یک تن اند

ورنه کے کردی بیک چوب نہر
موسیے فرعون را زیر و زبر

ورنه کے کردی بیک نفرین بدد
نوح شرق و غرب را غرقاب خود

برنکندی یک دعاے لوط راد
شہرہاے کافران را المراد

گشت شہرستان چون فردوس شان
دجلهٔ آب سیه رو بین نشان

سوی شام ست این نشان و این خبر
ور ره قدسش به بینی برگذر

صد هزاران انبیای حق پرست
خود بهر قرنے سیاهها بدست

گر بگویم این بیان افزون شود
خود جگر چه بود که خارا خون شود

خون شود کهها و بازآن بفسرد
تو نه بینی خون شدن کوری ورد

طرفه کوری دور بین و تیز چشم
لیک از اشتر نه بیند غیر پشم

موبمو بیند ز حرص آن مفس
رقص بی مقصود داند همچو خرس

موبمو بیند ز حرص خود بشر
رقص او خالی ز خیر و پر ز شر

رقص آنجا کن که خود را بشکنی
پنبه را از ریش شهوت برکنی

رقص وجولان بر سر میدان کنند
رقص اندر خون خود مردان کنند

چون رهند از دست خود دستی زنند
چون جهند از نقص بر رقصی تنند

مطربان شان از درون دف می زنند
بحرها در شورشان کف می زنند

تو نه بینی برگها بر شاخها
کف زنان رقصان ز تحریک صبا

تو نه بینی لیک بهر گوش شان
برگها بر شاخ شد کف زن عیان

تو نه بینی برگها را کف زدن
گوش دل باید نه این گوش بدن

گوش سر بربند از هزل و دروغ
تا به بینی شهر جان را با فروغ

پس دهان بربند از هزل ای عمو
جز حدیث روی او چیزی مگو

سر کشد گوش محمد در سخن
کش بگوید در نبی حق هو اذن

سر بسر گوش ست و چشم ست این نبی
حکمت او مرضع ست و اجتبی

این سخن پایان ندارد باز ران
سوی اهل پیل و پر آغاز ران

بقیهٔ قصهٔ متعرضان پیلبانگان

هر دهان را پیل بوئی میکند — گر دمعده هر بشر بر می تند
تا کجا یا بد کباب پور خویش — تا زنداند رجز اصد زخم نیش
تا کجا بوی کباب بچه را — یا بدوزخمش زند اندر جزا
خمهای بندگان حق خوری — غیبت ایشان کنی کیفر بری
هان که بوی دهان تان خالق ست — کی بر دجان غیر آن کو صادق ست
وای آن افسوسی کش بوی گیر — باشد اندر گور سر بانکیر
نی دهان در دیدن امکان زان مهان — نی دهان خوش کردن از دار و دهان
آب در وغن نیست مرد و پوش را — راه حیلت نیست عقل و هوش را
چند کو بد زخمهای گرز شان — بر سر هر از خفا و مغز شان
گرز عزرائیل را بنگر اثر — گر نه بینی چوب و آهن در صور
هم بصورت می نماید گه گهی — زان همه ریخور باشد آگهی

گوید آن ریخور کای یار حرم
چون نمی بینند کس از یاران او
ما نمی بینیم باشد این خیال
چه خیال ست اینکه آن شخص نگون
گر رها و تنها محسوس شد
او همی بیند که آن از بهر اوست
حرص دنیا رفت و حشمش تیز شد
مرغ بی هنگام شد آن چشم او
سر بریدن واجب آید مرغ را
هر زمان نزعی ست جزو جانت را
عمر تو مانند همیان زر ست

چیست این شمشیر بر فرق سرم
در جواب آیند هر یک کای عمو
چه خیال ست اینکه هست این از تخال
از نهیب این خیالی شد کنون
پیش بیمار و سرش منکوس شد
چشم دشمن بسته زان و چشم دوست
چشم او روشن گه خوز یز شد
از نتیجه کبر او و خشم او
که بغیر وقت جنباند ورا
بنگراند نزع جان ایمانت را
روز و شب مانند دینار و اشرست

می شمارد میدهد زر بی وقوف — تا که خالی گردد و آید خسوف
گر زگبر بستانی و نهی بجای — اندر آید کوه زان داون زپای
پس بنه بر جای هر دم را عوض — تا زه و اسنجد و اقرب یابی غرض
در کمال کار رها چندین مکوش — خز بکاری کان بود در دین مکوش
عاقبت تو رفت خواهی ناتمام — کار رهایت ابتر و نان توخام
وان عمارت کردن گور لحد — فی بسنگ ست و نه چوب و نی لبد
بلکه خود را در صفا گوری کنی — در منی او کنی دفن منی
خاک او گردی و مدفون عمش — تا دمت یاید مدد ها از دمش
گور خانه قبها و کنگره — نبود از اصحاب معنی آن سره
بنگر اکنون رند اطلس پوش را — هیچ طلس دست گیر هوش را
در عذاب منکرست آن جان او — کژدم غم در دل غمدان او
از برون بر ظاهرش نقش و نگار — وز درون زاندیشها او زار زار
وان یکی بینی دران دلق کهن — چون نبات اندیشه و شکر سخن

بازگشتن بحکایت پیل بچگان

گفت ناصح بشنوید این پند من — تا دل و جان تان نیفتد در محن
باگیاه و برگ ها قانع شوید — در شکار پیل بچگان کم روید
من برون کردم ز گردون دام نصح — جز سعادت کے بود انجام نصح
من به تبلیغ رسالت آمدم — تا رهانم مر شما را از ندم
هین مبادا کز طمع تان ره زند — طمع برگ از بیخ تان برکند
این بگفت و خیرباد ی کرد و رفت — کشت قحط و جوع شان در راه رفت
ناگهان دیدند بر یک جادهٔ — پور فیلے فربهے نوزادهٔ
اندر افتادند چون گرگان مست — پاک خوردندش فرو شستند دست
آن یکے همره نخورد و پند داد — کو حدیث آن فقیرش بود یاد
از کبابش مانع آمد آن سخن — بخت تو نبخشد ترا عقل کهن
پس بیفتادند و خفتند آن همه — وان گرسنه چون شان اندر رمه
دید پیلے سهناکے در رسید — اولاً آمد سوے جارس دوید
بوی میکرد آن دهانش را سه بار — هیچ بوے ز و نیامد ناگوار
چند باری گرد او گشت و برفت — مرورانا زرد آن شه پیل رفت
پس لب هر خفته را بوے کرد — بوی می آمد ورا زان خفته مرد
کز کباب پیل زاده خورده بود — بر درانید و بکشتش پیل زود

در زمان او یک بیک از آن گروه — می درانید و نبودش زان شکوه
بر هوا انداخت هر یک را گزاف — تا همی زد بر زمین مے شد شگاف
آمی خورنده خونِ خلق از زره بگرد — تا نیارد خونِ ایشانت ببرد
مالِ ایشان خونِ ایشان دان یقین — زانکه مال از زور آید در یمین
مادرِ آن فیل بچگان کین کشد — فیل بچه خواره را اکیفر کشد
فیل بچه می خوری اے پاره خوار — هم برآرد خصم فیل از تو دمار
بوئے رسوا کرد مکر اندیش را — پیل داند بوے بچه خویش را
آنکه یابد بوے حق را از مَکمن — چون نیابد بوی باطل را ز من
مصطفے چون بوی بُرد از راه دور — چون نیابد از دهانِ مار بجور
هم بیابد یک پوشاند ز ما — بوے نیک و بد برآید بر سما
تو همی چشی و بوے آن حرام — می زند بر آسمانِ سبز فام
همرهِ انفاسِ زشتت می شود — تا به بوگیرانِ گردون میرود
بوی کبر و بوی خشم و بوے آز — در سخن گفتن بیاید چون پیاز

گر خوری سوگند من کی خورده ام — از پیاز و سیر تقوی کرده ام
آن دمِ سوگند غمازی کند — بر دماغ همنشینان برزند
پس دعا ها رد شود از بوی آن — آن دل کژ خشمے نماید در زبان
اخشنو آید جوابِ آن دعا — چوب رد باشد جزای هر دعا
گر حدیثے کژ بود مغنیست راست — آن کژی لفظ مقبول خداست
ور بود مغنے کژ و لفظت نکو — آن نکو لفظے نیرزد یک سَمُو

در بیان خطای محبان که بهتر از صواب بیگانگان است نزد محبوب

آن بلال صدق در بانگِ نماز — حی را هی هی خواند از نیاز
تا بگفتندش پیمبر نیست راست — این خطا اکنون که آغاز بنا ست
اے نبی و اے رسولِ کردگار — یک مؤذن کربود افصح بیار
عیب باشد اولِ دین و صلاح — لحن خواندن لفظ حی علی الفلاح
خشم پیغمبر بجوشید و بگفت — یک دو رمزی از عنایات منفت
کای حنان نزدِ خدا ہے بلال — بهتر از صد حی و قیل و قال
وانشورانید تا من را تان — وانگویم زاخر و آغاز تان
گر نداری تو دم خوش در دعا — رو دعا می خواه زاخوان صفا

امر کردن حق تعالی بموسے علیه السلام که بدبانی

خوان مرا کہ بدان وہان گناہ کردہ باشی

بہر این فرمود با موسیٰ خدا — وقت حاجت خواستن اندر دعا
کای کلیم اللہ زمن میجو پناہ — باد ہائے کہ نکردی تو گناہ
گفت موسیٰ من ندارم آن دہان — گفت مارا از دہانِ غیر خوان
از دہان غیر کے کردی گناہ — از دہانِ غیر برخوان کامی آلہ
آنچنان کن کان دہا نہا مرترا — در شب و در روز ہا آرد دعا
از دہانِ کہ نکردستے گناہ — آن دہانِ غیر باشد عذر خواہ
یاد ہان خویشتن رایاک کن — روح خود را چابک و چالاک کن
ذکر حق پاک ست چون پاکی رسید — رخت بر بند و برون آید پلید
مے گریزد صد ہا از ضد ہا — شب گریزد چون برآفروزد ضیا
چون در آید نام پاک اندر دہان — نے پلیدی ماند و نی اندر دہان

در بیان آنکہ اللہ گفتن نیازمندین لبیک گفتن حق ست

آن یکی اللہ مے گفتی شبان — تا کہ شیرین میشد از ذکرش لبان
گفت شیطانش خموش ای سخت رو — چند گوئی آخر اے بسیار گو
این ہمہ اللہ گوئے از عتو — خود یکے اللہ را لبیک گو
می نیامد یک جواب از پیش تخت — چند اللہ میزنی باروی سخت

او شکسته دل شد و بنهاد سر
گفت هین از ذکر چون وا مانده
گفت لبیکم نمی آید جواب
گفت خضرش که خدا گفت این بمن
گفت آن الله تو لبیک ماست
نے ترا در کار من آورده ام
حیلها و چاره جوئیهاے تو
ترس و عشق تو کمند لطف ماست
جانِ جاهل زین دعا جز دور نیست
بر دهان و بر دلش قفل ست و بند
داد مر فرعون را صد ملک و مال
در همه عمرش ندید او در دِسر
داد او را جمله ملکِ این جهان
در دمی آمد بهتر از ملکِ جهان
زانکه در دور نج و بار اندهان

دید در خواب او خضر را در خضر
چون پشیمانی ازان کش خوانده
زان همی ترسم که باشم رو باب
که بر و با او بگو کاے ممتحن
آن نیاز و درد و سوزت پیک ماست
نے که من مشغولِ ذکرت کرده ام
جذبِ ما بود و کشادِ این پاے تو
پیر هر یار ب تو لبیکها ست
زانکه یارب گفتنش دستور نیست
تا نتالد با خدا وقتِ گزند
تا که کرد او دعوے عز و جلال
تا نتالد سوی حق آن بد گهر
حق ندادش درد و رنج و اندهان
تا بخوانی مر خدا را در نهان
شد نصیب دستانش در جهان

خواندن بی درد از افسردگی ست — خواندنِ با درد از دل بُردگیست

آن کشیدن زیرِ لب آواز را — یاد کردن مبدء و آغاز را

آن شده آوازِ صافی و حزین — کای خدای مستغاث و ای معین

نالهٔ سگ در رمش بی جذبه نیست — زانکه هر را غب سیر بهر نیست

چون سگِ کهفی که از مردار رست — بر سرِ خوانِ شهنشاهان نشست

تا قیامت می خورد او پیشِ غار — آبِ رحمت عارفانه بی تغار

ای بسا سگ پوست کو را نام نیست — لیک اندر پرده بی آن جام نیست

جان بده از بهرِ آن جام ای پسر — بی جهاد و صبر کی باشد ظفر

صبر کردن بهر این بنود حرج — صبر کن کالصبر مفتاح الفرج

زین کمی بگریزم و صبری کنم — حزم را خود صبر آمد پاوُدست

حزم کن از خورد کین زهرین گیاست — حزم کردن زور و نور انبیاست

گاه باشد کوبهر بادے جهد — کوه کے هر باد او زنے نهد

هر طرف غولے همے خواندترا — کاے برادر راه خواهی این بیا

رهنمایم همرهت باشم رفیق — من قلاوُزم درین راهِ دقیق

نے قلاوُز دست دنی ره داند او — یوسفاکم رو سوی آن گرگ خو

حزم آن باشد که نفریبد ترا — چرب و نوشِ دامهاے این سرا

کو نی چربش دارو دنی نوش او — سحر خواند مے دمد در گوش او

که بیا مهمانِ ما اے روشنی — خانهٔ آنِ تست و قوتِ آن منی

حزم آن باشد که گوئی تخمهٔ ام — یا سقیم و خستهٔ این دخمهٔ ام

یا سرم درد ست و دردِ سر ببر — یا مرا خواندست آن خالو پسر

زانکه یک نوشت دهد با نیشها — که بکارد در تو نوشش ریشها

زر اگر بخشاید و گر خشت دهد — ما هیا او گوشت در شست نهد

گرد هد خود کے دهد آن پرِ خیل — جوز پوسیدست و گفتارِ دغل

ژرغ غ زر مغز و عقلت را برد — صد هزاران عقل را یک نشمرد

یارِ تو خر جین تست و کیسه ات — گر تو را بینی مجو زو سیه ات

ویّہ و معشوق تو هم ذاتِ تست | وین بر و بنها همه آفاتِ تست
حزم آن باشد که چون دعوت کنند | تو نگوئی مست و خواهانِ من اند
دعوتِ ایشان صفیرِ مرغ دان | که کند صیاد در مکمن نهان
مرغِ مُرده پیش نِنهاده که این | می کند این بانگ و آواز و حنین
مرغِ پندارد که جنس اوست آن | جمع آید بر درِ دشمان پوست آن
جز مگر مرغے که خرمش داد حق | تا نگردد گیج از آن دانه و بلق
هست بی حزمی پشیمانی یقین | حزم را مگزار و محکم کُن تو زین
زانکه بے حزمی شقاوت بر دهد | دین رود از دست و در دوسر دهد
بشنو این افسانه را در شرحِ این | تا ستوی حازم برائے حفظِ دین

فریفتن روستائی شهری را و عجز خواندن او به الحاح و مبالغه بسیار و خود سر زبان

اے برادر بود اندر ماضے | شهری با روستائی آشنا
روستائی چون سوی شهر آمدے | خرگه اندر کوی آن شهری زدے
دو سه ماه مهمانش شدے | بر دکانِ او و بر خوانش بدے
هر حوائج را که بودش آن زمان | راست کردی مرد شهری رائگان
رو بشهری کرد و گفت ای خواجه تو | هیچ می نائی سوے ده فرجه جو
الله الله جمله فرزندان بیار | کاین زمان گلشن ست و نوبهار
یا بتابستان بیا وقتِ ثمر | تا به بندم خدمتت را من کمر

مثنوی ایلیه از حسین خوارزمی رح

خیل و فرزندان و قومت را بیار — در دهِ ما باش سه ماه و چهار
در بهاران خطهٔ ده خوش بود — کشت زار و لالهٔ دلکش بود
وعده دادی شهری او را در وقع حال — تا برآمد بعد وعده هشت سال
او بهر سالے همی گفتی که کے — عزم خواهی کرد کامد ماه دے
او بهانه ساختی کامسال مان — از فلان خطه بیامد میهمان
سالِ دیگر گر توانم وارهید — از مهمات آن طرف خواهم دوید
گفت هستند آن عیالم منتظر — بهر فرزندان تو اے اهلِ بر
از هر سالے چو بگلگ آمدی — تا مقیمِ قبّه شهرے شدی
خواجه هر سالی ز رز و مالِ خویش — خرج او کردی کشادی بالِ خویش
حزین کرت سه ماه آن پهلوان — خوان نهادش بامدادان و شبان
ز خجالت باز گفت او خواجه را — چند وعده چند بفریبی مرا
گفت خواجه جسم و جانم وصل جوست — لیک هر تحویل اندر حکم اوست
دمی چون کشتی ست و بادبان — تا کے آرد باد در آن بادران
باز سوگند آن بدادش کای کریم — گیر فرزندان بیا بنگر نعیم
دستِ او بگرفت سه کرت بعهد — کالله الله رو بیا بنمای جهد
بعد ده سال و بهر سالے چنین — لا بهاؤ وعدهاے شکرین
گودکانِ خواجه گفتند اے پدر — ماه و ابر و سایه هم دارد سفر

حقها بروے تو ثابت کردہ — رنجہا در کارِ او بس بُردہ
او ہمی خواہد کہ بعضے حقِ آن — واگزارد چون شوی تو میہمان
بس وصیت کرد ما را او نہان — کہ کشیدش سوی دہ لا پکنان
گفت حق ست این ولی ای سیبوۂ — اتق من شر من احسنت الیہ
دوستی تخم دمِ آخر بود — ترسم از دوشت کہ آن فاسد شود
صحبتے باشد چو شمشیر قطوع — ہمچو دے در بوستان در زرد وع
صحبتی باشد چو فصلِ نوبہار — زو عمار تہا و دخلِ بے شمار
حزم آن باشد کہ ظن بدبری — تا اگر بینی و شوی از بد برے
حزم سوء الظن فرمود آن رسول — ہر قدم را دام می دان ای فضول
روی صحرا ست ہموار و فراخ — ہر قدم دامی ست کم رانش گستاخ
آن بزِ کوہے دو دو کہ دام کو — چون بتازد دامش افتد در گلو
آنکہ می گفتے کہ کو اینک ببین — دشت می دیدی نمیدیدی کمین
بی کمین و دام و صیاد ای عیار — دنبہ کے باشد میانِ کشتزار
آنکہ گستاخ آمد اندر رزمین — استخوان و کلہا شان را ببین
چون بگورستان روی ای مرتضے — استخوان شان را بپرس از ما مضے
تا بظاہر بینی آن مستان زود — چون فرو رفتند در چاہِ غرور

چشم اگر داری تو کور انه میا ‌ ‌ ور نداری چشم دست آور عصا
آن عصاے حزم و استدلال را ‌ ‌ چون نداری دیده می کن پیشوا
ور عصاے حزم و استدلال نیست ‌ ‌ بی عصا کش در سر هره مایست
گام ها زانسان نه کز نابینا نهند ‌ ‌ تا که پاے از سنگ و از چه وا رهد
کور لرزان و بترس و احتیاط ‌ ‌ می نهد پا تا نیفتد در خباط
اے زده دی جسته دزدی شده ‌ ‌ لقمه جسته لقمه ماے شده

قصهٔ اهل سبا و طاغی کردن نعمت ایشان را در سیدن بشومی طغیان و کفران در ان و بیان فضیلت شکر و نعمت حق

تو نخواندی قصهٔ اهل سبا ‌ ‌ یا بخواندی و ندیدی جز صدا
از صدا آن کوه خود آگاه نیست ‌ ‌ سوی معنی هوش که را راه نیست
او همی بانگی کند بی گوش و هوش ‌ ‌ چون جنش گردی تو او هم شد خموش
داد حق اهل سبا را بس فراغ ‌ ‌ صد هزاران قصر و ایوان ها و باغ
حق آن نگذارد ند آن بدرگان ‌ ‌ در وفا بودند کمتر از سگان
مر سگے را لقمهٔ نانے ز در ‌ ‌ چون رسد بر در همی بندد کمر
پاسبان و حارس در مے شود ‌ ‌ گرچه بر وے جور و سختی میرود

هم بران در باشدش باش و قرار
کفر داند کرد غیر اختیار

ور سگے آید غریبے روز و شب
آن سگانش می کنند آن دم ادب

کہ بر د آنجا کہ اول منزل است
حق آن نعمت گروگان دل است

می گزندش کہ برو بر جای خویش
حق آن نعمت فرو مگذار پیش

از درونِ اہلِ دل آبِ حیات
چند نوشیدی و دو اشد چشمہات

بس غذای سکر و وجد و بیخودی
از رہِ اہلِ دلان بر جان زدی

باز این در رارہا کردی ز حرص
گرد ہر دکان ہمی گردی ز خرص

بر درِ آن صومعہ عیسے صباح
میدوی بہر مدد آنے مردہ ریگ

چربش آنجا دان کہ جان فربہ شود
کارِ ناامید آنجا بہ شود

صومعہ عیسی است خوانِ اہلِ دل
ہان و ہان ای مبتلا این در مہل

جمع آمدنِ اہلِ آفت ہر صباحے بر درِ صومعہ حضرتِ عیسی علیہ السلام جہتِ طلبِ شفا بدعای او

جمع گشتندی ز ہر اطرافِ خلق
از ضریر و لنگ و شل و اہلِ دلق

بر درِ آن صومعہ عیسے صباح
تا بدم شان وارہاند از جناح

او چو گشتے فارغ از اورادِ خویش
چاشتگہ بیرون شدی آن خوب کیش

جوق جوق مبتلا دیدی نزار
شستہ بر در امید و انتظار

پس دعا کردی و گفتے از خدا — حاجت و مقصود جملہ شد روا
گفتی اے اصحاب آفت از خدا — حاجتِ این جملگان تان شد روا
ہین روان گردید بی رنج و عنا — سوے غفاری و اکرام خدا
جملگان چون اشتران بستہ پای — کہ کشائی زانوی ایشان برائے
جملہ صحت یافتند و شد روان — از دمِ جان بخش عیسے دزمان
شد روا آن حاجتِ جملہ علیل — زا مرِ حق و از دمِ نیک جلیل
بی توقف جملہ شادان در امان — از دعاے او شدند ے پادوان
جملہ بے درد و الم بی رنج و غم — تندرست و شادمان و محترم
سوی خانۂ خویش گشتندی روان — از دمِ میمونِ آن صاحبقران
آزمودی تو بسے آفاتِ خویش — یافتی صحت ازین شاہانِ کیش
چند آن نگی تو رہوار شد — چند جانت بی غم و آزار شد
ای مغفل رشتہ بر پاے بند — تا ز خود ہم گم نگردی اے لوند
نا سپاسی و فراموشیِ تو — یاد نا ورد آن عسل نوشیِ تو
تا جرم آن راہ بر تو بستہ شد — چون دلِ اہل دل از تو خستہ شد
زود شان دریاب و استغفار کن — ہمچو ابرے گریہاے زار کن
تا گلستان شان سوی تو شگفد — میوہاے پختہ بر خود وا کفد
غم بر آن در گرد و کم از سگ مباش — با سگِ کہف ارشدستی خواجہ تاش

چون سگان هم مرسگان را ناصح اند
که دل اندر خانهٔ اوّل به بند

آن در اوّل که خوردی استخوان
سخت گیر و حق گذاری را ممان

می گزندش تا ز ادب آنجا رود
وز مقامِ اولین مفلح شود

می گزندش کای سگ طاغی برو
با ولیِ نعمتت باغی مشو

برهمان در هیچو حلقه بسته باش
پاسبان و چابک و برجسته باش

صورت نقضِ وفای ما مباش
بیوفائی را مکن بیهوده فاش

مرسگان را چون وفا آمد شعار
روسگان را ننگ و بدنامی مبار

بیوفائی چون سگان را عار بود
بیوفائے چون رواداری نمود

حق تعالی فخر آورد از وفا
گفت من اوفی بعهدٍ غیرنا

بیوفائے دان وفا با رد حق
بر حقوقِ حق ندارد کس سبق

نور را هم نور شو با نار نار
جای گل گل باش و جای خار خار

حق ما در بعد ازان شد کان کریم
کرد او را از جنینِ تو غریم

صورتے کردت درونِ جسمِ او
داد در حملش ترا آرام و خو

همچو جزوِ متصل دید او ترا
متصل را کرد تدبیرش جدا

حق هزاران صنعت و فن ساخت
تا که مادر بر تو مهر اندر اخت

پس حق حق سابق از مادر بود
هر که آن حق را نداند خر بود

آنکه مادر آفرید و داد شیر
با پدر کردش قرین آن خود مگیر

ای خداوندای قدیم احسان تو ‌ ‌ ‌ آنکه دانم وانکه نے هم آن تو
تو بفرمودی که حق را یاد کن ‌ ‌ ‌ زانکه حق من نمیگردد کهن
یاد کن لطفے که کردم آن صبوح ‌ ‌ ‌ با شما از حفظ در کشتی نوح
اصل و اجداد شما را آن زمان ‌ ‌ ‌ دادم از طوفان و از موج گران
آب آتش خوزمین بگرفته بود ‌ ‌ ‌ موج او هر اوج که را مے ربود
حفظ کردم من نکردم رد تان ‌ ‌ ‌ در وجود جد جد تان
چون شدی سرشت پایت چون زنم ‌ ‌ ‌ کارگاه خویش ضایع چون کنم
چون فدای بیوفایان می شوی ‌ ‌ ‌ از گمان بدبدان سوی می روی
من ز سهو و بیوفایها برے ‌ ‌ ‌ سوی من آئی گمان بد بری
این گمان بد برا نجا بر که تو ‌ ‌ ‌ میشوی در پیش هم چون خود دو تو
بس گرفتی یار و همراهان زفت ‌ ‌ ‌ گر ترا پرسم که کو گوئی که رفت
یار نیکت رفت بر چرخ برین ‌ ‌ ‌ یار فسقت رفت در قعر زمین

تو بماندی در میانه آنچنان — آبی مد چون آتشی از کاروان
دامنِ او گیر ای یارِ دلیر — گو منزه باشد از بالا و زیر
نی چو عیسی سوی گردون بر شود — نی چو قارون در زمین اندر رود
با تو باشد در مکان و لامکان — چون بمانی از سرا و از دکان
او برآرد از کمد در تنها صفا — مر جفاهای ترا گیرد وفا
چون جفا آری فرستد گوشمال — تا ز نقصان وارهی سوی کمال
چون تو وردی ترک کردی ورد خویش — بر تو قبضی آید از رنج و تپش
آن ادب کردن بود یعنی مکن — هیچ تحویلی ازان عهد کهن
پیش ازان کاین قبض زنجیری شود — این که دلگیر ست پاگیری شود
رنج معقولت شود محسوس و فاش — تا نگیری این اشارت را به لاش
در معاصی قبضها دلگیر شد — قبضها بعد از اجل زنجیر شد
نُعط من اعرض هنا اعرض ذکرنا — عیشة ضنکا و نحشر بالعمی
در زند چون مال کسان را می برد — قبض و دد تنگی دلش را می خلد
او همیگوید عجب این قبض چیست — قبض آن مظلوم کز شرت گریست
چون بدین قبض التفاتی کم کند — باد اصرار آتشش را دم کند
قبض دل قبض عوان شد لاجرم — گشت محسوس آن معانی زد علم
قبضها زندان تند ست و چار میخ — قبض بیخ ست و برآرد شاخ بیخ

تخم پنهان بود هم شد آشکار — قبض و بسط خویش را یکی شمار
چونکه تخم بد بود زود دشمن کن — تا نروید زشت خاری در چمن
قبض دیدی چاره آن قبض کن — زانکه سرها جمله می روید ز بن
بسط دیدی بسط خود را آب ده — چون برآید میوه با اصحاب ده
باز گرد و قصه اهل سبا — باز گوتا باز گویم مرحبا

باقی قصه اهل سبا

آن سبا از اهل صبا بودند خام — کار شان کفران نعمت با کرام
باش تا آن کفران نعمت در شمال — کرد کفران با محسن خود تو جدال
کرمنے باید مرا این نیکوے — من بر نجم زین چه رنجه میشوے
لطف کن این نیکوی را دور کن — من نخواهم چشم زودم کور کن
پس سبا گفتند یا ربنا — شیئنا خیر لنا خذ ذا منا
ما نمی خواهیم این ایوان و باغ — نی زمان خوب نی امن و فراغ
شهرها نزدیک هم گر بد ست — آن بیابان ست خوش کانجا دست
یطلب الانسان فی الصیف الشتا — فاذا جاء الشتا انکر ذا
فهو لا یرضی بحال ابدا — لا بضیق لا بعیش رغدا
قتل الانسان ما اکفره — کلما نال الهدی انکره

نفس نیز شیطان ست زان شد کشتنی — اقتلوا النفسکم گفت آن سنی
خار سه پهلوست هر سو کش منه — در خلد واز زخم او تو کے جهی
آتش ترک هوا در جان زن — دست اندر یار نیکو کار زن
چون زحد بردند اصحاب سبا — که به پیش ما و با به از صبا
ناصحان شان در نصیحت آمدند — از فسوق و کفر مانع مے شدند
قصد خون ناصحان می داشتند — تخم فسق و کافری می کاشتند
چون قضا آید شود تنگ این جهان — از قضا حلوا شود در نخ دهان
گفت اذا جاء القضا ضاق الفضا — تعجب الابصار اذا جاء القضا
چشم بسته می شود وقت قضا — تا نه بیند چشم کحل چشم را
مکر آن فارس چو انگیزید گرد — آن عبارت استعانت در کرد

سوی فارس رُو مرو سوی عبار ‌ ‌ ور نه بر تو کوبد آن مکر سوار

گفت حق آزا که این گرگش بخورد ‌ ‌ دید گرد گرگ چون زاری نکرد

او نمیداند گست گرد گرگ را ‌ ‌ با چنین دانش چرا کرد او چرا

گوسفندان بوی گرگ باگزند ‌ ‌ می بدانند دبهر سو مے خزند

مغز حیوانات بوی شیر را ‌ ‌ مے بداند ترک می گیرد چرا

بوی شیر خشم دیدی باز گرد ‌ ‌ با مناجات و حذر را نباز گرد

وانگشتند آن گروه از گرد گرگ ‌ ‌ گرگ محنت بعد گرد آمد سترگ

بر دریدآن گوسفندان را بخشم ‌ ‌ که ز چوپان خرد بستند چشم

چند چوپان شان بخواندو نامدند ‌ ‌ خاک غم در چشم چوپان میدمند

که برو ما از تو خود چوپان تریم ‌ ‌ چون تبع گردیم هر یک سرو ریم

طعمهٔ گرگیم وآن یار نے ‌ ‌ هیزم ناریم وآن عارنی

حمیتی بُد جاهلیت در دماغ ‌ ‌ بانگ شومی بر دمن شان کرد زاغ

بهر مظلومان همی کندند چاه ‌ ‌ در چه افتادند و می گفتند آه

پوستین یوسفان تبگا فتند ‌ ‌ آنچه میکردند یک یا فتند

گیست یوسف آن دل حق جوی تو ‌ ‌ چون اسیری بسته اندر کوی تو

جبرئیلے را برآستن بسته ‌ ‌ پَرّ و بالش را بصد جا خسته

پیش او گوساله بریان آوری ‌ ‌ گر نکشی اورا بگمان آوری

۱۵ ان جا اهل فنده عین هر آنچه بحقیقت آمد فرستاده ای از ملاکه که دوازده یا یازده بودند یا هشت یا خفت و هفتی نگفته اند لیس جبرئیل و میکائیل ۲۵ دانسته شود چه خواهان

کز نخورد انیست مار الوت پوست — نیست اورا جز لقای الله قوت
زین شکنجه و امتحان آن مبتلا — میکند از تو شکایت با خدا
کای خدا افغان ازین گرگ کهن — گوید ش نک وقت آمد صبر کن
داد تو و اخواهم از هر بیخبر — داد که دهد جز خدای دادگر
او همیگوید که صبرم شد فنا — ور فراق روی تو یا ربنا
احمدم درمانده در دست یهود — صالحم افتاده در حبس نمرود
ای سعادت بخش جان انبیا — یا بکش یا باز خوانم یا بیا
با فراقت کافران را تا بکیست — کاین فراق اندر خور اصحاب نیست
کافران گویند در وقت عذاب — هر یکی یا لیتنی کنت تراب
حال او نیست کو خود زان سوست — چون بود بی تو کسی کان تو ست
حق همیگوید که آری ای نژه — لیک بشنو صبر آور صبر به
صبح نزدیک ست خامش دم فرو — کامد اید وقت بیرون آمدن
صبح نزدیک ست خامش کم خروش — من همی کوشم پی تو تو مکوش
کوشش من به که کوششهای تو — دار وی تلخم به از حلوای تو
هین تحمل کن برو خاموش شو — کمترک جنبان زبان رو گوش شو
شد ز حد هین باز گردای یار گرد — روستائی خواجه را در خانه برد
قصهٔ اهل سبا یک گوشه نه — آن بگو کان خواجه چون آمد بده

بقیهٔ قصهٔ رفتن خواجه بدعوت روستائی بده

رو روستائی در تملق شیوه کرد — تا که حزم خواجه را کالیوه کرد
از پیام اندر پیام او خیره شد — تا ز لال حزم خواجه تیره شد
هم از نخجیر کو دکانش در سپند — نرتع و تلعب بشادی می زدند
همچو یوسف کش ز تقدیر عجب — نرتع و تلعب ببرد از ظل اب
آن نبازی بلکه جانبازیست آن — حیله و مکر و دغاسازیست آن
هر چه از زیارت جدا اندازد آن — مشنو آن را کان زیان دارد زیان
گر بود آن سود صد در صد مگیر — سهر زر مگسل ز گنجور ای فقیر
این شنو که چند یزدان زجر کرد — گفت اصحاب نبی را گرم و سرد
زانکه بر بانگ دهل در سال تنگ — جمعه را کردند باطل بی درنگ
تا نباید دیگران ازان خزند — زان جلب صرفه ز ما ایشان برند
ماند پیغمبر بخلوت در نماز — با دو سه درویش ثابت پر نیاز

علی می آمد و مقارن این حال که مرغ مذکور بزبان دل با نشست ۱۲ دلی تحریر

گفت طبل لهو بازرگانیے — چون تان ببرید از ربانیے
قد فضلتم نخوتی قمح ها — ثم خلقتم نبیاً قائماً
بهر گندم تخم باطل کاشتید — وان رسول حق را بگذاشتید
صحبت او خیر من لهوست و مال — بین کرا بگذاشتی چشمی بمال
خود نشد حرص شما را این یقین — که منم رزاق خیر الرازقین
آنکه گندم را ز خود روزی دهد — کے تو کلمات را ضائع نهد
از پے گندم جدا گشتی ازان — که فرستاد ست گندم ز آسمان
کمتر از بط نیستی آخر در آب — کو دهد مر باز داعی را جواب

دعوت کردن باز بطان را از آب بصحرا جواب بطان

باز گوید بط را کز آب خیز — تا به بینی دشتهای زر و سیم
بط عاقل گویدش کای باز دور — آب ما را حصن این ست و سرور
دیو چون باز آمد ای بطان شتاب — هین به بیرون کم روید از حصن آب
باز را گوید یکی زورور باز گرد — از سر ما دست دار اے پاکمرد
ما بری از دعوت دعوت ترا — ما نه نوشیم ایندم تو کافرا
حصن ما را قند و قندستان ترا — من نخواهم هدیه ات بستان ترا

چونکه جان باشد نیاید لوت کم ‌ ‌ ‌ چونکه لشکر هست کم ناید علم

رجوع بحکایت خواجه و ستائی

خواجه حازم بسی عذر آورید ‌ ‌ ‌ بس بهانه کرد با دیو مرید

گفت این دم کار ها دارم مهم ‌ ‌ ‌ گر بیایم آن نگردد منتظم

شاه کار نازکم فرموده است ‌ ‌ ‌ ز انتظارم شاه شب ننوده است

من نیارم ترک امر شاه کرد ‌ ‌ ‌ من نتانم شد برشه روی زرد

هر صباح و هر مسا سر هنگ خاص ‌ ‌ ‌ میرسد از من همی جوید مناص

تو روا داری که آیم سوی ده ‌ ‌ ‌ تا در ابرو افگند سلطان گره

بعد ازان درمان خشمش چون کنم ‌ ‌ ‌ زنده خود را زین گمرد فون کنم

زین نمط او صد بهانه باز گفت ‌ ‌ ‌ حیلها با حکم حق نقتاد جفت

گر شود ذرات عالم حیله ها هیچ ‌ ‌ ‌ با قضای آسمان هیچ ست و هیچ

چون کریزد این زمین از آسمان ‌ ‌ ‌ چون کند آو خویش را از وی نهان

هر چه آید ز آسمان سوی زمین ‌ ‌ ‌ فی مفر دارد نه چاره فی کمین

آتش از خورشید می بارد برو ‌ ‌ ‌ او به پیش آتشش بنهاده رو

ور همی طوفان کند باران برو ‌ ‌ ‌ شهر ها را میکند ویران برو

آدم شده تسلیم او ایوب وار — کز اسیرم هر چه می خواهی بیار
ای که جزو این زمینی سر مکش — چونکه بینی حکم یزدان در مکش
چون خلقناکم شنیدی من تراب — خاک باشی جست از تو رو متاب
بین که اندر خاک تخمی کاشتم — گرد خاکی دامنش افراشتم
حمله دیگر تو خاکی پیشه گیر — تا کنم بر جمله میرانت امیر
آب از بالا به پستی در رود — آنگه از پستی بیالا بر رود
گندم از بالا بزیر خاک شد — بعد ازان او خوشه چالاک شد
دانه هر میوه چون گردد دفین — بعد ازان سر بار آرد از زمین
اصل نعمتها ز گردون تا بخاک — زیر آمد شد غذای جان پاک
از تواضع چون زگردون شد بزیر — گشت جزو آدمی حی دلپذیر
پس صفات آدمی شد آن جماد — بر فراز عرش پران گشت شاد
کز جهان زنده اول آمدیم — باز از پستی سوی بالا شدیم
جمله اجزا در تحرک در سکون — ناطقان کانا الیه راجعون

ذکر و تسبیحات اجزای نهان — غلغلے افگند اندر آسمان

چون قضا آهنگ نارنجات کرد — روستائی شهری را مات کرد

با هزاران حزم خواجه مات شد — زان سفر در مرض آفات شد

اعتمادش بر ثباتِ خویش بود — گرچه که بُد نیم سیلش در ربود

چون قضا بیرون کند از چرخ سر — عاقلان گردند جمله کور و کر

ماهیان افتند از دریا برون — مرغ پران گردد از دامی زبون

تا پری و دیو در شیشه شود — بلکه هاروتے ببابل در رود

جز کسے کاندر قضا اندر گریخت — خونِ او را هیچ تربیے نریخت

غیر آنکه در گریزی در قضا — هیچ حیله نَدهدت از دی رها

قصهٔ اصحاب ضروان و حیله کردنِ ایشان تا بنی رحمت فقیران باغها را قطاف کنند

قصهٔ اصحاب ضروان خواندهٔ
پس چرا در حیله جوئی ماندهٔ

حیله میکردند کز دم نشئ چند
که برند از روزی درویش چند

شب همه شب مے سگالیدند مکر
روی در روکرده چندین عمر و دهر

خفیه می گفتند سرها آن بدان
تا نیابد که خدا دریابد آن

با گل اندایندهٔ اسگالید گل
دست کاری میکند پنهان ز دل

کیف لا یعلم هواک من خلق
ان فی نجواک صدقا ام ملق

کیف یغفل عن طعین رغدا
من یعاین این مثواه غدا

انما قد هبطا اوصعدا
قد تولاه و احصے عددا

گوش کن اکنون حدیث خواجه را
گوسوی ده چون شد و دید او جزا

گوش را اکنون ز غفلت پاک کن
استماع هجر آن غمناک کن

تا چه دید از بلا و از عنا
در ره ده چون شد از شهر او جدا

آن زکاتی دان که غمگین را دهی
گوش را چون پیش دستانش نهی

بشنوی غمهاے رنجوران دل
فاقهٔ جان شریف از آب و گل

خانهٔ پر دود و دار و پر فنے
مرورا بگذار اصغا روزنے

گوش تو او را چو آه دمدم شود
دود تلخ از خانه او کم شود

غمگساری کن تو با ما ای روی — گر بسوی رب اعلا می روی
این تردد حبس زندانی بود — کو نه بگذارد که جان سوی رود
این بدین سو آن بدان سو میکشد — هر یکی گوید منم راه رشد
این تردد عقبهٔ راه حق است — ای خنک آنکس که پایش مطلق است
بی تردد می رود در راه راست — ره نمیداند بجو گامش کجاست
گام آهو را بگیر و رو معاف — تا رسی از گام آهو تا بناف
زین روش بر اوج انور می روی — ای برادر گر بر آن ذرمی روی
نی ز دریا ترس و نی از موج و کف — چون شنیدی تو خطاب لاتخف
لاتخف دان چونکه خوفت داد حق — نان فرستد چون فرستادت طبق
خوف آنکس راست کو را خوف نیست — غصهٔ آنکس را کش اینجا طوف نیست

روان شدن خواجه بسوی ده با عیالان

خواجه در کار آمد و تجهیز ساخت — مرغ عزمش سوی ده آشتاب تاخت
اهل و فرزندان سفر را ساختند — رخت را بر گاو عزم انداختند
شاد مانان و شتابان سوی ده — کز بری خوردیم از ده مژده ده

مقصدِ ما را چراگاهِ خوش ست
یارِ ما آنجا کریم و دلکش ست

با هزاران آرزومان زنده ست
بهرِ ما غرسِ کرم به نشانده ست

تا ذخیره وده زمستان در راز
از برِ او سوی شهر آریم باز

بلکه باغ ایثار راهِ ما کند
در میانِ جانِ خود مان جا کند

عجلوا اضحابنا کے تر بجوا
عقل می گفت از درون لاتفرحوا

من رباح اللہ کو نوا راہبین
ان ربی لاحب الفرحین

افرحوا ہونا بما اتاکم
کل آتٍ مشغل الماکم

شاد از دنی شو مشو از غیرِ وے
کو بہاست و دگرہا ماہِ وے

ہر چہ غیرِ اوست استدراج تست
گر چہ نخت و ملک تست و تاج تست

شاد از غم شو که غم دام بقاست — اندرین ره سوی پستی ارتقاست
غم یکی گنج ست و رنج تو چو کان — لیک کی در گیرد این در کو دکان
کودکان چون نام بازی بشنوند — جمله با خر گور هم تگ می دوند
ای خرامان کور این سودا مهاست — ور کمین این سوی خون آشامهاست
تیرها پنهان نشد لیکن کمان — گشت پنهان از دو چشم مردمان
تیرها پران کمان پنهان و غیب — بر جوانی میرسد صد تیر شیب
گام در صحرای دل باید نهاد — زانکه در صحرای گل بنود گشاد
ایمن آباد ست دل ای مردمان — حصن محکم موضع امن و امان
گلشن خرم بکام دوستان — چشمها و گلستان در گلستان
عج الی القلب و سر یا سارية — فیه اشجار و عین جاریة
ده مرو ده مردرا احمق کند — عقل را بی نور رونق کند
خواجه بیدار کز روزی ده داد — این نمیداند که روزی ده دهد
قول پیغمبر شنو اے مجتبی — کور عقل آمد وطن در روستا

هر که روزی باشد اندر روستا
آبماهی عقل او ناید بجا

هر که در رستاک زد روزی شام
آبماهی عقل او نبود تمام

آبماهی احمقی با او بود
از حشیش ده جز این نیاید در وجود

هر که ماهی باشد اندر روستا
روزگاری باشدش جهل و عمی

ده چه باشد شیخ کامل نا شده
دست در تقلید و در حجت زده

پیش شهر عقل کلی این حواس
چون خران چشم بسته در خراس

این رها کن صورت افسانه گیر
رو به هل در دانه گندم دانه گیر

گر مدبر ره نیست هین بر می ستان
گر بدان سو نیست ره این سو بران

ظاهرش گیر ار چه ظاهر کژ بود
عاقبت ظاهر سوی باطن برد

اول هر آدمی خود صورت ست
بعد از آن جان کو جمال سیرت ست

اول هر میوه جز صورت کی ست
بعد ازان لذت که معنی و یست

اولا خرگاه سازند و خرند
ترک را زان پس بمهمان آورند

صورت خرگاه و آن معنی ست ترک
معنیت ملاح دان صورت چو فلک

رفتن خواجه و قومش بسوی ده

بهر حق این را رها کن یک نفس
تا خر خواجه بجنباند جرس

خواجه و بچگان جهازی ساختند
بر ستوران جانب ده تاختند

شاد مانه سوی صحرا راندند
شاد فردا کی تغمنوا برخواندند

کز سفرها ماه کیخسرو شود | بی سفرها ماه کی خسرو شود
از سفر بندیق شود فرزین راد | از سفر یابید یوسف صد مراد
روز روی از تاب خورشید سوختند | شب ز اختر راه می آموختند
خوب گشته پیش ایشان راه زشت | از نشاط ره چون بهشت
تلخ از شیرین لبان خوش می شود | خار از گلزار دلکش می شود
حنظل از معشوق خرما می شود | خانه از همخانه صحرا می شود
ای بسا از نازنینان خارکش | برامید گلعذار ماه وش
ای بسا حمال گشته پشت ریش | از برای دلبر مه روی خویش
کرده آهنگر جمال خود سیاه | تا که شب آید ببوسد روی ماه
خواجه تا شب بر دکانی چار میخ | زانکه سروی در دلش کرد است بیخ
تاجری دریا و خشکی میرود | آن به مهر خانه نشینی میدود
هر گدایا مرده سودائی بود | برامید زنده سیمائی بود
آن ورد و گر روی آورده بجوب | برامید خدمت مه روی خوب
برامید زنده کن اجتهاد | کو نگردد بعد روزی دو جماد

مونس مگزین خسے را از خسی
عاریت باشد در و آن مونسے

انسِ تو با ما در و با با کجاست
گر بخیر حق مونسانت را وفاست

انسِ تو باد ایهٔ ولا لاچه شد
گر کسے شاید بغیر حق عضد

انسِ تو با شیر و با پستان نماند
نفرتِ تو از دبیرستان نماند

آن شعاعے بود بر دیوارِ شان
جانبِ خورشید دارد آن نشان

بر همان چیزی که افتد آن شعاع
توبران هم عاشق آئی ای شجاع

عشقِ تو بر هر چه آن موجود بود
آن ز وصفِ حق چو زر اندود بود

چون زری با اصل رفت و مس بماند
وز زرِ می خویشتن مفلس بماند

طبعِ سیر آمد طلاق او براند
پشت بر وی کرد و دست از وی فشاند

از زر اندود صفاتش پاک بکش
از جهالت قلب را کم گوی خوش

کان خوشی در قلبها عاریتی ست
زیر زینت مایهٔ بی زینتی ست

زرِ زردی قلب در کان آن میرود
سوی آن کان رو تو هم کان میرود

نور از دیوار تا خورشید رود
تو بدان خور رو که در خور میرود

زین سپس بستان تو آب از آسمان
چون ندیدی تو وفا از نا وفا آن

معدنِ دنبه نباشد دامِ گرگ — کی شناسد معدن آن گرگِ سترگ

زرگمان بُردند بسته در گره — می شتابیدند معذوران بده

همچنین خندان و رقصان می شدند — سوی آن دولاب چرخی میزدند

چون همی دیدند مرعی می پرید — جانب ده صبر جامه میدرید

هر نسیمی کز سوی ده می وزید — گویئا روح روان می پرورید

هر که می آمد ز ده از سوی او — بوسه میدادند خوش بر روی او

که تو روی یارِ ما را دیده ئ — پس تو جانِ جانِ ما را دیده ئ

نواختنِ مجنون آن سگ را که مقیمِ کوی لیلی بود

همچو مجنون کو سگی را می نواخت — بوسه اش میداد پیشش میگداخت

گرد او می گشت خاضع در طواف — همچو حاجی گرد کعبه بی گزاف

گه سر و پایش همی بوسید دناف — گه جلابِ شکرش می داد صاف

بوالفضولی گفت کای مجنونِ خام — اینچه شیدست اینکه می آری مدام

پوزِ سگ دائم پلیدی میخورد — مقعدِ خود را لبب می استرد

عیبهای سگ بسی او می شمرد — عیبدان از غیبدان بوی نبرد

گفت مجنون تو همه نقشی و تن — اندر آ و بنگرش از چشمِ من

کاین طلسمِ بسته مولی ست این — پاسبانِ کوچه لیلی ست این

همتش مین دل و جان توشنا ساخت — کو کجا بگزید و مسکن گاه ساخت

او سگِ فرّخ رخِ کهف منست — بلکه او هم در دو هم لهف منست

آن سگے کہ گشت در کویش مقیم — خاکِ پایش بہ ز شیرانِ عظیم

آن سگے کہ باشد اندر کوے او — من بشیران کی دهم یک موی او

ایکہ شیران مر سگانش را غلام — گفت امکان نیست خامش والسّلام

گر ز صورت بگذری ای دوستان — جنّت ست و گلستان در گلستان

صورتِ خود چون شکستی سوختے — صورتِ کُل را شکست آموختی

بعد ازان هر صورتے را بشکنی — همچو حیدر باب خیبر برکنی

شعبدهٔ صورت شد آن خواجهٔ سلیم — کوبده مے شد بگفتار سقیم

سوی دامِ آن تملق شادمان — همچو مرغے سوی دانه امتحان

از کرم دانست آن مرغِ حریص — دانه را بادام لیکن شد مجیص

از کرم دانست مرغ آن دانه را — غایتِ حرص ست نی جود و عطا

مرغکان در طبع دانه شادمان — سوی آن تزویر پران ودوان
گر ز شادی باش آگاهت کنم — ترسم ای رهرو کبگاهت کنم
مختصر کردم چو آمد دده پدید — خود نبود آن دهده دیگر گزید
قرب ماهی دهده می تاختند — زانکه راه دهده نکو نشناختند
هر که در ره بی قلاوزی رود — هر دو روزه راه صد ساله شود
هر که تازد سوی کعبه بی دلیل — همچو این سرگشتگان گردد ذلیل
هر که گیرد پیشه بی اوستا — ریشخندی شد بشهر و روستا
زانکه نادر باشد اندر خافقین — کادمی سر برزند بی والدین
مال او یابد که کسبی می کند — نادری باشد که بر گنجی زند
مصطفائی کو که جسمش جان بود — تا که رحمن علم القرآن بود
اهل تن را جمله علم بالقلم — واسطه افراشت در بذل و کرم
هر حریصی هست محروم ای پسر — چون حریصان تنگ مرو آهسته تر
اندران ره رنجها دیدند و تاب — چون عذاب مرغ خاکی اندر آب
تیر گشته ازده و از رستا — وز تنکر ریز چنان نا اوستا

رسیدن خواجه قوشمشه و ناشناخت آوردن روستائی ایشانرا

بعد ماهی چون رسیدند آنطرف — بنمودند ایشان ستوران بی علف
روستائی بین که از بد نیستی — میکند بعد اللتیا و التی

هر بیتی که در بیت تواضع و اشتمال سمند اصطبل کبیر دسته خورد ایشان بیتاکه در بیت ثانی مذکور است و لفظ سمند در بیت ثانی برای تاکید است

روی پنهان میکند زایشان بروز
تا سوے باغش نہ بکشایند یوز

آنچنان رو کہ ہمہ زرق و شرست
از مسلمانان نہان اولیٰ ترست

رو یہا باشد کہ دیوان چون خسں
بر سرش نشستہ باشد چون حرس

چون ببینی روی شان در تو فتند
یا ببین شان چون بدیدی خوش مخند

در چنان روے خبیث عاصیہ
گفت یزدان لنفقا با لناصیہ

چون بپرسیدند و خانش یافتند
ہمچو خویشان سوی در شتافتند

در فرو بستند اہل خانہ اش
خواجہ شد زین کجروی دیوانہ دش

لیک ہنگام درشتی ہم نبود
چون در افتادی بچہ تیزی چہ سود

بر درش ماندند ایشان یک چو روز
شب بسر مارو ز خود خورشید سوز

نی مغفلت بود ماندن نی خری
لیک بود از اضطرار و بی زری

با لئیمان بستہ نیکان از اضطرار
شیر مردای خورد از جوع مار

او ہمی دیدش ہمیکردش سلام
کہ فلانم مر مرا اینست نام

گفت باشد من چہ دانم تو کئی
یا پلیدی یا قرین پاکئی

وا لہم روز و شب اندر صنع ہو
ہیچگونہ نیستم پروائے تو

از خودی خود ندارم ہم خبر
نیست از ہستی سرم یک اثر

ہوش من از غیر حق آگاہ نیست
در دل و جانم بجز اللہ نیست

گفت این دم با قیامت شد شبیہ
تا برا در شد یفر من اخیہ

شرح می کردش که من آنم که تو
لوتها خوردی ز خوانِ من دو تو

آن فلان روزت خریدم آن متاع
گل سر جاوز الاثنین شاع

نے که بودی ما مهما نِ من
فی رسیت بیکران احسانِ من

سرِ مهرِ ما شنید ستند خلق
شرم دارد رو چو نمت خورد حلق

او همی گفتش چه گوئی ترهات
نے تُرا دانم نه نام تو نه جات

پنجمین شب ابر و باران گرفت
کاسمان از بارشش شد در شگفت

چون رسیدش کارد اندر استخوان
حلقه زد خواجه که مضطر را بخوان

چون بصد الحاح آمد سوے او
گفت آخر چیست ای جانِ پدر

گفت من آن حقها بگذاشتم
ترک کردم انچه مے پنداشتم

پنج ساله رنج دید این پنج روز
جانِ مسکینم درین سرما و سوز

یک جفا از خویش و از یار و تبار
در گرانی هست چون سه صد هزار

زانکه دل ننهاد بر جور و جفاش
جانش خوگر بود با مهر و وفاش

هر چه بر مردم بلا و شدت ست
این یقین دان کز خلافِ عادت ست

گفت ای خورشید همرت در زوال
گر تو خونم ریختے کردم حلال

اشب باران بماده گوشه
تا بیابے در قیامت توشه

گفت یک گوشه است آن باغبان
هست آنجا گرگ را او پاسبان

او رگفش تیر و کمان از بهرِ گرگ
تا زند گر آید آن گرگِ سترگ

گر تو آن خدمت کنی جا آن تست ۱ ورنه جای دیگری فرمای حبست

گفت صد خدمت کنم تو جای ده ۲ وان کمان و نیزه در دستم بنه

من نخسپم حارسی را کنم ۳ گر برآرد گرگ سر تیرش زنم

بهر حق گذارم امشب ای دو دل ۴ آب باران بر سر و در زیر گل

گوشهٔ خالی بدو او با عیال ۵ رفت آنجا جای تنگ و بی مجال

چون ملخ بر هم گرگشته سوار ۶ از نهیب سیل اندر کنج غار

شب همه شب جمله گویان کای خدا ۷ این سزای ما سزای ما سزا

این سزای آنکه شد یار حسان ۸ یا کسی کرد از برای ناکسان

این سزای آنکه اندر طبع خام ۹ ترک گوید خدمت خاک کرام

خاک پاکان لیسی و دیوارشان ۱۰ بهتر از عام و رز و گلزارشان

بنده یک مرد روشندل شوی ۱۱ به کز بر فرق سر شاهان روی

از ملوک خاک جز بانگ دهل ۱۲ تو نخواهی یافت ای پیک سبل

شهریان خود رهنزان بنسبت بروح ۱۳ روستائی کیست گنج بی فتوح

این سزای آنکه بی تدبیر عقل ۱۴ بانگ غولی آمدش بگزید نقل

چون پشیمانی زدل شد با شتاف ۱۵ زان سپس سودی ندارد اعتراف

چون پشیمان گشت از دل زانچه کرد ۱۶ بعد ازان سودش ندارد آه سرد

آن کمان و تیر اندر دست او ۱۷ گرگ را جویان همه شب سو بسو

گرگ خود بردی مسلط چون شرر
گرگ جویان و زگرگ او بخیر

هر پشه پشه هر یک چون گرگی شده
اندران ویرانه شان زخمی زده

فرصت آن پشه راندن هم نبود
از نهیب حمله گرگ عنود

تا نیاید گرگ آسیبی زند
روستائی ریش خواجه برکند

اینچنین دندان زنان تا نیم شب
جان شان از ناف می آمد بلب

ناگهان بمثال گرگ هشته
سر برآورد از فراز پشته

تیر را بگشاد آن خواجه زشست
زد بران حیوان که تا افتاد پست

اندر افتادن زحیوان بادجست
روستائی ها می کردو کوفت دست

تا جوامرد اکه خر کره من ست
گفت نی این گرگ چون آهرمن ست

اندرو اشکال گرگی ظاهرست
شکل او از گرگی او منجرست

گفت نی بادی که جست از فرج دے
می شناسم همچنان کابی زمے

کشته خر کره ام را در ریاض
که مبادت بسط هرگز زانقباض

گفت نیکو تر تفحص کن شب ست
شخصها در شب نماظر مجب ست

شب غلط نماید و مبدل بسے
دید صاحب شب ندارد هر کسے

هم شب و هم ابر هم باران ژرف
این سه تاریکی غلط آرد شگرف

گفت این بر من چو روز روشن ست
می شناسم باد خر کره من ست

در میان بست باد آن باد را
می شناسم چون مسافر زادرا

خواجه بر جست و بیامد ناشگفت
روستائی را گریبانش گرفت

کابلهٔ طبرا رشید آورده
بنگ و افیون هر دو با هم خورده

در سه تاریکی شناسی باد خز
چون ندانی مر مرا ای خیره سر

آنکه داند نیم شب گوساله را
چون نداند همره ده ساله را

خویشتن را عارف و والِه کنی
خاک در چشم مروت میزنی

که مرا از خویش هم آگاه نیست
در دلم گنجا بجز الله نیست

این چه دی خوردم ازانم یاد نیست
این دل از غیر تحیر شاد نیست

غافل و مجنونِ حقم یاد آر
در چنین بیخویشیم معذور دار

آنکه مرداری خورد یعنی نبید
شرع او را سوی معذوران کشید

مست و بنگی را طلاق بیع نیست — همچو طفل ست او معاف و مطلقی ست

مستیِ کاید ز بوی شاهِ فرد (ا تعالی) — صد خمِ مے در سر و مغز آن نکرد

پس بر او تکلیف چون باشد روا — اسپ سیاق قط گشت و شد بیدست و پا

بار بر گیرند چون آمد عرج — گفت حق لیس علی الاعمی حرج

همچنین لیس علی الاعرج حرج — نیست رنجی چون عمی و چون عرج

بار که نهد در جهان خر کره را — ورس که دهد پارسے بومره را

سوی خود اعمی شدم از حق بصیر — پس معافم از قلیل و از کثیر

لاف درویشی زنے و بنیودی — هاے و هوی مستیانِ ایزدی

که زمین را من ندانم از آسمان — امتحانت کرد غیرت امتحان

باد خر کره چنین رسوات کرد — هستیِ نفیِ ترا اثبات کرد

اینچنین رسوا کند حق شیدرا — اینچنین گیرد رمیده صیدرا

صد هزاران امتحانست ای پدر — هر که گوید من شدم سرهنگ در

گر نداند عامه او را امتحان — پنجگانِ راه جویندش نشان

اشارت در شناختن مدعی کمال را صاحب کمال و گزاف غلط از عوام

چون کند دعوی خیالی کسے — افگند در پیش او شه اطلسے
که ببر این را بغلطاق فراخ — تا امتحان پیدا شود او را و داغ
گر نبودے امتحان هر بے — هر مخنث در وغا رستم بدے
خود مخنث راز پوشیده گیر — چون ببیند زخم او گردد اسیر
مست می هشیار چون هشیار دید — مست حق ناید بخود از نفخ صور
بادهٔ حق راست باشد نے دروغ — دوغ خوردی دوغ خوردی دوغ دوغ
ساختی خود را جنید و بایزید — رو که نشناسم تبر را از کلید
بدرگی و منبلی و حرص و آز — چون کنی پنهان به شیدای کمر ساز
خویش را منصور حلاجے کنی — آتشے در نیشهٔ یاران زنے
که نه بشناسم عمر از بولهب — باد خر کرده شناسم نیم شب
ای خری کاین از تو خرما بر کند — خویش را بهر تو کور و کر کند
خویش را از رهروان کمتر شمر — تو حریف رهزنانی گه مخور
باز پرانید سوی عقل تاز — کے پرد بر آسمان پر مجاز
خویشتن را عاشق حق ساختی — عشق با دیو سیاهی باختی
عاشق و معشوق را در رستخیز — دو بدو بندد مدد پیش آرند تیز
تو چه خود را کیج و بیخود کرده — خون زر کو خون مارا خورده

رو کہ نشناسم ترا از من بجہ — عارف بنیوشم و بہلول دہ
تو تو ہم میکنی از قرب حق — کہ طبق گردد رنبود از طبق
این نمی بینی کہ قرب اولیا — صد کرامت دارد و کار و کیا
آہن از داود موسے می شود — موم در دستت چو آہن می بود
قرب حق در رزق بر جملہ ست عام — قرب وحی عشق دارند این کرام
قرب بر انواع باشد اے پدر — میزند خورشید بر کہسار و زر
لیک قربی ہست باز خورشید را — کہ ازان نبود خبر مر نبیدرا
شاخ خشک و تر قریب آفتاب — آفتاب از ہر دو کے دارد حجاب
لیک کو آن قربت شاخ طرب — کہ ثمار پختہ ازوی می خوری
شاخ خشک از قربت آن آفتاب — غیر زود خشک گشتن کو میاب
بنگر این کان شاخ خشک از قرب خور — غیر خشکے مے برد چیزی دگر
آنچنان مستی مباش ای بیخرد — کہ بہ عقل آید پشیمانے خورد
بلکہ زان مستان کہ چون می میخورند — عقلہا اے پختہ حسرت می برند
ای گرفتہ ہمچو گربہ موش پیر — گر تو زان می شیر گیری شیر گیر

عاشق — عارف — کرامت — طبق — عشق — خورشید — ثمار — شاخ خشک — آفتاب — عقل — شیر

ای بخورده از خیالِ جام تسبیح
همچو مستانِ حقایق بر تسبیح

می فتی آنسو و این سو مست وار
ای تو این سو نیستی آنسو گزار

گر بدان سو راه یابی بعد ازان
گه بدین سو گه بدان سو سر فشان

جمله این سوئی ازان سو گپ مزن
چون نداری موت هر ذرهٔ جان مکن

آن خضر جان کز اجل نهراسد او
شاید ار مخلوق را نشناسد او

کام از ذوقِ تو هم خوش کنی
در دمی در خیک خود پرش کنی

پس بیک سوزن تهی گردی زباد
اینچنین فربه تنِ لاغر مباد

کوزها سازی ز برف اندر شتا
کے کند چون تاب بیند آن وفا

افتادن شغال در خمِ رنگ و رنگین شدنِ وے و دعوائے طاؤسی نمودن در میانِ شغالانِ دیگر

آن شغالک رفت اندر خمِ رنگ
اندران خم کرد یک ساعت درنگ

پس برآمد پوستش رنگین شده
که منم طاؤس علیین شده

پشم رنگین رونقِ خوش یافته
آفتاب آن رنگها بر تافته

دید خود را سرخ و سبز و بور و زرد
خویشتن را بر شغالان عرضه کرد

جمله گفتندای شغالک حال چیست
که ترا در سر نشاطے ملتویست

از نشاط ما کرانه کرده
این تکبر از کجا آورده

یک شغالی پیش او شد کای فلان — شید کردی تا شدی از خوشدلان
شید کردی تا به منبر بر جهی — تا زلاف این خلق را حسرت دهی
بس بکوشیدی ندیدی گر مگس — پس رشید آورد بی شرمیی
صدق و گرمی خود شعار اولیاست — باز بی شرمی پناه هر دغاست
کالتفات خلق سوی خود کشند — کز خوشیم واز درون بس ناخوشند

چرب کردن مرد لافی لب و سبلت خود را هر بامداد بپوست بره و بیرون آمدن میان حریفان که چنین و چنان خورده ام

دنبه پاره یافت شخصی مستهان — هر صباحی چرب کردی سبلتان
در میان مهمان رفتی که من — لوت چربی خورده ام در انجمن
دست بر سبلت نهادی در نوید — رفت یعنی سوی سبلت بنگرید
کاین گواه صدق گفتار من ست — وین نشان چرب و شیرین خوردنست
از تکش گفتی جواب بی طنین — که ابا دالله کید الکافرین
لاف تو مارا بر آتش بر نهاد — کان سبال چرب تو بر کنده باد

(۱) شید بفتح کر و یاء و ذال معجمه خواجه ادیب (۲) قوله کالتفات خلق آه این بیت علت مصرع بالاست یعنی از بی شرمی پناه هر دغاست

اگر نمودی لاف زشت ای گدا — ایک کریمے رحم آوردے بما
راست اگر گفتے دگر کم باختے — ایک طبیبے دادے ما ساختے
ور نمودی عیب و کم کردی حیا — ہم بدے مہمانی یک آشنا
گفت حق کہ کج مجنبان گوش و دم — ینفعن الصادقین صدقھم
کہف اندر کز مخسب ای متحلم — انچہ داری وانما وفا ستقم
ور نگوئی عیب خود باری خمش — از نمایش وز دغل خود را مکش
بر سبال چرب خود تکیہ مکن — زانکہ گربہ برد دنبہ بی سخن
گر تو نقدی یافتے مکشا دہان — ہست در رہ سنگہاے امتحان
سنگہاے امتحان را نیز پیش — امتحانہا ہست در احوال خویش
گفت یزدان از ولادت تا بحین — یفتنون فی کل عام مرتین
امتحان بر امتحانست اے پدر — ہین بکمتر امتحان خود مخر

ز امتحانات قضا ایمن مباش — زین زرسوائی بترس ای خواجه تاش

ایمن بودن بلعم باعور که امتحان کرد حضرت عزت او را و از انها رو سفید آمد بود

بلعم باعور و ابلیس لعین — ز امتحان آخرین گشته مهین

زانکه بودند ایمن از مکر خدا — کامتحانها رفت اندر ماضی

عاقبت رسوائی آمد بارشان — این نشنیده باشی از اخبارشان

او بدعوی میل دولت میکند — معده اش نفرین سلبت می کند

کانچه پنهان میکند پیدا کش کن — سوخت ما را ای خدا رسوا کش کن

جمله اجزایم تنش خصم وند — کز بهاری لاف دانیشان در دهند

لاف و داد و کر و مهمامی کند — شاخ رحمت را زبن بری کند

راستی پیش آر یا خاموش کن — وانگمان رحمت ببین و نوش کن

آن شکم خصم سبال او شده — دست پنهان در دعا اندر زده

کای خدا رسوا کن این لاف لیام — تا بجنبد سوی ما رحم کرام

مستجاب آمد دعای آن شکم — سوزش حاجت بزد بیرون علم

گفت حق گر فاسقی و اهل صنم — چون مرا خوانی اجابتها کنم

تو دعا را سخت گیر و مے شخول | تو مشو، هیچ از دعا کردن ملول

برون گریه دنبه را و رسوا شدن پهلوان

چون شکم خود را بحضرت در سپرد | گریه آمد پوست آن دنبه ببرد
از پس گریه دوید او می گریخت | کودک از ترس عتابش رنگ ریخت
آمد اندر انجمن آن طفل خرد | آبروے مرد لافی را ببرد
گفت آن دنبه که هر صبح و شبان | چرب میکردے لبان و سلتان
گریه آمد ناگهانش در ربود | بس دویدیم و نکرد آن هیچ سود
پهلوان در لاف گرم و ذوقناک | چون شنید این قصه گشت از غم هلاک
منفعل شد در میان انجمن | سر فرو برد و خمش گشت از سخن
خنده آمد حاضران را از شکفت | رحمهاشان باز جنبیدن گرفت
دعوتش کردند و سیرش داشتند | تخم رحمت در زمینش کاشتند
او چو ذوق راستی دید از کرام | بے تکبر راستی را شد غلام
راستی را پیشه خود کن مدام | تا شوی در هر دو عالم نیکنام

دعوای طاؤسی کردن آن شغال که در خم صباغ افتاده بود

آن شغال رنگ رنگ اندر نهفت | بر بنا گوش ملامت گر بگفت
بنگر آخر در من و در رنگ من | یک صنم چون من ندارد خود شمن
چون گلستان گشته ام صد رنگ و خوش | مر مرا سجده کن از من سر مکش

کرّ و فرّ و آب و تاب و رنگ و بین
فخر دنیا خوان مرا و کن دین

مظهرِ لطفِ خدائی گشته ام
لوح شرحِ کبریائی گشته ام

ای شغالان هین مخوانیدم شغال
کے شغالی را بود چندین جمال

آن شغالان آمدند آنجا بجمع
همچو پروانه بگرد آگرد شمع

پس چه خوانیمت بگو ای جوهری
گفت طاؤس نرم چون مشتری

پس بگفتندش کرا طاؤسانِ جان
جلوه ها دارند اندر گلستان

تو چنان جلوه کنی گفتا کرا
با دیه نا رفته چون گوئی منم

بانگ طاؤسان کنی گفتا کرا
پس نه طاؤس خواجه بولعلا

خلعتِ طاؤس آید از آسمان
کے رسی از رنگ دعویها بدان

در تو دعوی میکنی معنی بیار
گه مخمور و نه ز پس گردن مخمار

دعوی کردنِ فرعون الوهیت را و تشبیه کردن او را بدان شغال که دعوی طاؤسی نزد شغالان می نمود

همچو فرعون مرصّع کرده ریش
برتر از موسے پریده از خویش

او هم از نسلِ شغالِ ماده زاد
در خمِ مالے و جاهے اوفتاد

هر که دید آن مال و جاهش سجده کرد
سجدهٔ افسونیان را او بخورد

گفت مستک آن گدای ژنده دلق
از سجود و از تحیّرهاے خلق

مال مار آمد که در وی زهرهاست — وان قبول و سجدهٔ خلق از دهاست

هامئی اے فرعون ناموسی مکن — توشغالی هیچ طاؤسی مکن

سوی طاؤسان اگر پیدا شوی — عاجزی از جلوه و رسوا شوی

موسی و هارون چو طاؤسان بدند — پر جباوه بر سر و رویت زدند

وحشیت پیدا شد و رسوائیت — سرنگون افتادی از بالائیت

چون محک دیدی سیه گشتی چو قلب — نقش شیری رفت و پیدا گشت کلب

ای سگ گرگین نشست از درس و بخش — پوستین شیر را بر خود مپوش

غرهٔ شیرت بخواهد امتحان — نقش شیر و انگه اخلاق سگان

ای شغال بے جمال بے هنر — هیچ بر خود طعن طاؤسی مبر

زانکه طاؤسان کنند امتحان — خوار و بی رونق بمانی در میان

تفسیر و لتعرفنهم فی لحن القول و در بیان امتحان منافقان

گفت یزدان مر نبی را در مساق — یک نشان سهل تر نه اهل نفاق

گر منافق زفت باشد نغز و هول — در سخن واشناسی ورا در لحن و قول

چون سفالین کوزها را امتحانے می کنی اے مشتری
میزنی دستے بران کوزہ چرا تا شناسی از طنین اشکستہ را
بانگ اشکستہ دگرگون می بود بانگ چاووشش ست پیشش میرود
بانگ می آید کہ تعریفش کنند ہمچو مصدر فعل تصریفش کنند
چون حدیث امتحان روی نمود یاد م آمد قصۂ ہاروت زود
پیش ازین زان گفتہ بودم اندکے خود چہ گویم از ہزارانش یکے
خواستم گفتن دران تحقیقہا تا کنون واماندم از تعویقہا
حسلۂ دیگر ز بسیارش قلیل گفتہ آید شرح یک عضوی ز پیل
گوش کن ہاروت را ماروت را اے غلام و چاکران ماروت را

این قصہ در دفتر اول در صفحہ ۹ گذشتہ ۱۲

قصۂ ہاروت و ماروت و دلیری ایشان بر امتحانِ حق تعالیٰ

گوشِ دل را یک نفس این سو بدار تا بگویم با تو از اسرارِ یار
مست بودند از تماشاے آلہ وز عجایبہاے استدراجِ شاہ
اینچنین مستی ست زاستدراجِ حق تا چہ مستیہا دہد معراجِ حق

۱۰ از مستی و ملد سجانہ مستی حقہ ۱۲

دانهٔ دامش چنین مستی نمود — خوانِ انعامش چها واندکشود
مست بودند و رمیده از کمند — های و هوی عاشقانه میزدند
یک کمین و امتحان در راه بود — صرصرش چون کاه کهرامی ربود
امتحان میکرد شان زیر و زبر — کی بود سرمست را زینها خبر
خندق و میدان به پیشِ او یکی ست — چاه و خندق پیشِ او خوش مسلکی ست

مستی بزاز دیدن بزماده و جستن او بکوه مقابل

آن بزے کوهی بران کوهِ بلند — برد و واز بهرِ خوردی بے گزند
تا علف چیند به بیند ناگهان — بازے دیگر ز حکم آسمان
بر کمے دیگر براند از دو نظر — ماده بز بیند بران کوهِ دگر
چشمِ او تاریک گردد در زمان — برجهد سرمست زین کهتابدان
آنچنان نزدیک بنماید ورا — که دویدن گردِ بالوعه سرا
آن هزاران گز دو گز بنماید ش — تا ز مستی میلِ جستن آمدش
چونکه بجهد در فتد اندر زمان — در میانِ هر دو کوهِ بے امان
او ز صیادان به کهٔ بگریخته — خود پناهش خونِ او را ریخته
شسته صیادان میانِ آن دو کوه — انتظارِ این قضاے باشکوه
باشد اغلب صیدِ این بز همچنین — ورنه چالاک ست و چست و خصم بین
رستم ار چه با سر و سبلت بود — دام پاگیرش یقین شهوت بود

همچو من از مستیِ شهوت ببر — مستیِ شهوت ببین اندر شتر
باز این مستیِ شهوت در جهان — پیش مستی ملک دان مستهان
مستیِ آن مستی این بشکند — او بشهوت اتفاقی کی کند
آب شیرین تا نخوردی آب شور — خوش نمایید چون درون دیده نور
قطره از بادهای اصطبان — برکند جان را زمی وز ساقیان
تا چه مستیها بود املاک را — وز جلالت روحهای پاک را
که بیوی دل در آن می بسته اند — خم باده این جهان بشکسته اند
جز گمر آنها که نومید نه ودود — همچو کفاری نهفته در قبور
ناامید از هر دو عالم گشته اند — خارهای بی نهایت کشته اند

تمنا کردن هاروت و ماروت مقام تبریت را و غیرت حقتعالی

پس زمستیها بگفتند ای دریغ — بر زمین باران ببارانیدی چو میغ
گستریدی درین بیداد جا — عدل و انصاف و عبادات و وفا
این بگفتند و قضا میگفت آستی — پیش پا تان دام ناپیدا بسی ست

این مرو گستاخ در دشت بلا — این مرو گورانه اندر کربلا
که ز موی داستخوان هالکان — مے نیابد راه پای سالکان
جمله ره استخوان و موی و پے — بسکه تیغ قهر لاشی کرد شے
گفت حق که بندگان جفت عون — بر زمین آهسته می رانند هون
پا برهنه چون رود در خارزار — جز بمثل و فکرتے پرهیزگار
این قضا می گفت لیکن گوش شان — بسته بود اند حجاب جوش شان
چشمها و گوشها را بسته اند — جز مر آنها را که از خود رسته اند
جز عنایت که کشاید چشم را — جز محبت که نشاند خشم را
جهد بی توفیق جان کندن بود — ز آرزنے کم گرچه صد خرمن بود
جهد بے توفیق خود کس را مباد — در جهان والله اعلم بالسداد

خواب دیدن فرعون آمدن موسی علیه السلام را و تدارک آن

جهد فرعونے چو بے توفیق بود — هر چه او می دوخت آن تلفیق بود
او منجم بود در حکمش هزار — وز معبر نیز و ساحر بے شمار

جهان کندن و با دو رکعت بهبود دن بود ۱۲ مرشد ناقد عالم قیصم

مقدم موسے نمودند بخواب — کہ کند فرعون و لشکش را خراب
با معبر گفت و با اہلِ نجوم — چون بود در دفع خیال و خواب شوم
جملہ گفتندش کہ تدبیری کنیم — راہ زادن را چو رہزن مے زنیم
تا رسید آن شب کہ مولد بود آن — رای این دیدند آن فرعونیان
کہ برون آرند آن روز از نگاہ — سوی میدان بزم و تختِ بادشاہ
پس بفرمودند در شہر آشکار — کہ منادیہا کنند از شہریار
الصلا اے جملہ اسرائیلیان — کا الصلا شاہ می خواند شما را از آن مکان
تا شما را رو نماید بے نقاب — برشما احسان کند بہرِ ثواب
کان اسیران را بجز دوری نبود — دیدنِ فرعون دستوری نبود
گر فتادندے برہ در پیشِ او — بہر آن یا سہ نجفتندے برو
یا سہ آن بد کہ نہ بینند ہیچ سیر — در گہ و بے گہ تقای آن امیر
بانگِ چاوشان چون در رہ شنوند — تا نہ بینند رو بدیواری کنند
در بہ بیند روے او مجرم بود — انچہ بد تر بر سرِ او آن رود
بود شان حرص تقاے ممتنع — چون حریص ست آدمی فیما منع

بیدن اعوان فرعون بنی اسرائیل را از برائے احیلہ منع ولادت حضرت موسی علیہ السلام

شد منادے در محلتہا روان — بانگ میزد کو بکو شادی کنان
کای اسیران سوی میدان گہ روید — کز شہنشہ دیدن وجود ست امید

چون شنیدند مژده اسرائیلیان | تشنگان بودند و بس مشتاق آن
حیله را خوردند آن سو تاختند | خویشتن را بهر حلوه ساختند
از عرش غافل بدند و بی خبر | وز طمع رفتند بیرون بسر

حکایت در تمثیل

همچنان کاینجا مغول حیله دان | گفت می جویم کسے از مصریان
مصریان را جمع آرید این طرف | تا در آیت آنگهے باید کفت
هر کجا بد مصرے جمع آمدند | در بر آن میر یک یک می شدند
هر کرا می آمد بگفتا نیست این | همین در آخواجه دران گوشه نشین
تا بدین شیوه همه جمع آمدند | گردن ایشان بدین حیله زدند
شوم آنکه سوے بانگ نماز | داعی الله را نبودے نیاز
دعوت مکار شان اندر رسید | الحذر از مکر شیطان ای رشید
بانگ درویشان و محتاجان نیوش | تا نگیرد بانگ محتالیت گوش
گر گدایان طامع اند و زشت خو | در شکم خواران تو صاحبدل مجو
در تنک دریا گهر با سنگهاست | فخرها اندر میان ننگهاست
پس بجوشید ند اسرائیلیان | از پگه تا جانب میدان دوان
چون بحیلت شان بمیدان بر دداد | روی خود بنمودشان بس تازه رو
کرد دلداری و بخششها بداد | هم عطا هم وعدها کرد آن قباد

۷۵

بعد ازان گفت ازبرای جان تان — جمله درمیدان بخسپید امشبان
پاسخش دادند که خدمت کنیم — گر تو خواهی یک مه اینجا ساکنیم

بازگشتن فرعون از میدان بشهر شادمان از تفریق بنی اسرائیل از زنان شان در شب حمل

شه شبانگه باز آمد شادمان — کامشبان حمل ست و دور ند از زنان
خازنش عمران بدید آمد خدمتش — هم بشهر آمد قرین صحبتش
گفت ای عمران برین در شب تو — هین مرو سوی زن ای مرد نکو
گفت خیم همبرین درگاه تو — هیچ نندیشم بجز دلخواه تو
بود عمران هم ز اسرائیلیان — لیک مر فرعون را دل بود و جان
کے گمان بردی که او عصیان کند — انچه خوف جان فرعون آن کند
ایمن از عمران بد و افعال او — لیک خود آن بد خرابی حال او
خود کجا در خاطر فرعون بود — ایچنین تقدیر چون عاد و ثمود

جمع آمدن عمران با در موسیٰ و حامله شدن مادر موسی علیه السلام

شه برفت و داد بر آن درگاه خفت — نیم شب آمد به پیشش خفیه جفت
زن بر و افتاد و بوسید آن لبش — بر جهانیدش ز خواب اندر شبش
گفت بیدار او و زن را دید خوش — بوسه باران کرد از لب بر لبش

این صدا حالِ مرا تغییر کرد — از غم واندوهِ تلخم پیر کرد
پیش می آمد سپس می رفت شه — جملهٔ شب او همچو حامل وقتِ زه
هر زمان می گفت ای عمران مرا — سخت از جا برده است این نعرها
زهره نے عمرانِ مسکین را که تا — باز گوید اختلاطِ جفت را
که زنِ عمران بعمران در خزید — تا که شد ستارهٔ موسیٰ پدید
هر پیمبر گاه در آید در رحم — نجمِ او بر چرخ گردد منجم

پیدا شدنِ ستارهٔ موسیٰ بر آسمان و غریو منجمان در میدان

بر فلک پیدا شد آن اشاره آش — کوری فرعون و مکر و چاره آش
روز شد گفتش که ای عمران برو — واقفِ آن غلغل و آن بانگ شو
راند عمران جانب میدان و گفت — این چه غلغل بود شاهنشه نخفت
هر منجم سر برهنه جامه چاک — همچو اصحاب عزا بر فرق خاک
همچو اصحاب عزا آوازشان — بد گرفته از فغان و سازشان
ریش و مو بر کنده رو بدریدگان — خاک بر سر کرد پر خون دیدگان
گفت خیرست اینچه آشوب ست حال — بدنشانی می دهد منحوس سال
عذر آوردند و گفتند ای امیر — کرد ما را دستِ تقدیرش اسیر
اینهمه کردیم و دولت تیره شد — دشمن شه هست گشت و چیره شد
شب ستاره آن پسر آید عیان — کوری ما بر جبینِ آسمان

زد ستاره آن پیمبر بر سما ما ستاره بار گشتیم از سر
بادل خوش شاد عمران وز نفاق دست بر سر می بزد گاه الفراق
کرد عمران خویش پر خشم و ترش رفت چون دیوانگان بیعقل و هش
خویشتن را اعجمی کرد و براند گفتهای لب خشن بر جمع خواند
خویشتن را ترش و غمگین ساخت او نزدهای بازگونه باخت او
گفت شان شاه مرا بفریفتید از خیانت در طمع نشگیفتید
سوی میدان شاه را انگیختید آبروی شاه ما را ریختید
دست بر سینه نهاد ید اضمان شاه را ما فارغ آریم از عنان
عاقبت زر با تلف شد کار خام شد برفرعون و برخواندش تمام
چون شنید از غصه رویش شد سیاه خواند ایشان را زخشم آن روتباه
گفت ایشان را که هین ای خائنان من برآویزم شما را بی امان
خویش را در مضحکه انداختید مالها بادشمنان در باختید
تا که امشب جمله اسرائیلیان دور ماندند از ملاقات زنان
مال رفت و آبرو و کار خام این بود دیدار و افعال کرام
سالها او را و خلعت می برید ملکتها را تسلم می خرید
از برای آنکه در روزی چنین فهم گرد آرید و گردیدم معین
رای تان این بود و فرهنگ و نجوم طبل خوارا نیدو مگا رید و شوم

۱ مر شما را بر درم آتش زنم	گوش و بینی و لبان تان برکنم
۲ عیش رفته با شما ناخوش کنم	من شما را هیزم آتش کنم
۳ سجده کردند و بگفتند ای خدیو	گر یکی کرت زما چربید دیو
۴ سالها دفع بلا ما کرده ایم	و هم حیران زانچه ما ها کرده ایم
۵ فوت شد از ما و حلش شد پدید	نطفه اش حبست در رحم اندر خزید
۶ نیک استغفار این روز ولاد	ما نگهداریم ای شاه قباد
۷ روز میلادش رصد بندیم ما	تا نگردد فوت و نجهند این قضا
۸ بر ندار یم این نگه ما را بکش	ای غلام رای تو افکار دش
۹ ابه نه مه مے شمرد او روز روز	تا نپرد تیر حکم خصم دوز
۱۰ خون مکان بر لامکان حمله برد	خون خود ریزد بلاها را خرد
۱۱ بر قضا هر کو شبیخون آورد	سرنگون آید ز خون خود خورد
۱۲ چون زمین با آسمان خصمی کند	مشوره گردد سر زمرگے برزند
۱۳ عنکبوت بانقاش چون پنجه زند	سبلتان و ریش خود بر میکند

خواندن فرعون زنان بنی اسرائیل را
که نوزائیده بودند سوے میدان بکبر

۱ بعد نه مه شه برون آورد تخت	سوی میدان و منادی کرد سخت

۳ ای برتخت (افگنده رخت) ای مسند و پوشش های نفیس ۱۲

بار دیگر شد منادی سوی شهر — کاندر آن میدان نباشد هیچ بهر

کآی زنان با طفلگان میدان روید — تا زداد و بخشش شادان شوید

آنچنانکه پار مردان را رسید — خلعت و هر کس امیدی در کشید

همین زنان امسال اقبال تو است — تا بیابد هر یکی چیزی که خواست

امر زنان را خلعت و حشمت دهند — کودکان را هم کلاه زر نهند

هر که او این ماه زاید دست همین — کنجا گیرد ز من بیشک یقین

آن زنان با طفلگان بیرون شدند — شادمان تا خیمه شه آمدند

هر زنی نوزاده بیرون شد ز شهر — سوی میدان غافل از دستان قهر

چون زنان جمله بدو گرد آمدند — هر چه بود آن نر زمادر بستدند

سر بریدندش که آنیست احتیاط — تا نزاید خصم و نقزاید خباط

بوجود آمدنِ موسی علیه السلام و آمدن عمران بخانهٔ عمران و وحی آمدن بمادر موسی علیه السلام که در تنور آتشش انداز که من او را نگاه دارم

خود زن عمران که موسی زاده بود — دامن اندر چید زان آشوب زود

بعد از آن دستان که آن سگبانان — کرد دیگر بین چه آورد آن زمان

آن زنان قابله در خانها — بهر جاسوسی فرستاد آن دغا

غمز کردندش که اینجا کودکیست — نامد او میدان که در وی هم و شکیست
اندرین کوچه یکی زیبازنی ست — کودکی دارد ولیکن پرفنی ست
پس عوانان آمدند او طفل را — در تنور انداخت از امر خدا
وحی آمد سوی زن از داد گر — کز نسل آن خلیل ست این پسر
در تنور انداز موسی را تو زود — تا نگهدارد میش اندر نمرود
عصمت یا نار کونی بارداً — لا تکون النار حرّاً شارداً
زن بوحی انداخت او را در شرر — بر تن موسی نکرد آتش اثر
پس عوانان خانه را جستند زود — هیچ طفلی اندران خانه نبود
پس عوانان بیمرا دآن سو شدند — باز غمازان کزان واقف بدند
با عوانان ماجرا برداشتند — پیش فرعون از برای دانگ چند
کای عوانان باز گردید آنطرف — نیک نیکو بنگرید اندر غرف
باز گشتند آن عوانان جملگان — تا که موسی را بجویند آن زمان

باز وحی آمدن بما در موسی علیه السلام که در آبش فگن القیه فی الیم

باز وحی آمد که در آبش فگن — روی در امید دار و مو مکن
در فگن در نیلش و کن اعتمید — من ورا با تو رسانم رو سفید
مادرش انداخت اندر رود نیل — کار را بگذاشت با نعم الوکیل
این سخن پایان ندارد دیگرباش — جمله می پیچید هم در ساق پاش

۱۲ فی الیم ۱۳ ذکر باش یعنی پیر شدن و رایح شدن بوی فرعون ۱۴ (ای هم ساق و پاش) یعنی گرفتن فرعون بر ساق پا همون فرعون پیچیده باشد ۱۲

صد هزاران طفل میکشت از برون — خصم اندر صدر خانه در درون

از جنون می کشت هر جا بد جنین — از حیل آن کور چشم دور بین

اژدها بد مکر فرعون عنود — مکرشان جهان را خوده بود

لیک زو فرعون تر بے آمد پدید — هم ورا هم مکر او را در کشید

اژدها بود و عصا شد اژدها — این بخورد آن را بتوفیق خدا

دست شد بالای دست این تا کجا — تا به یزدان که الیه المنتهی

کان یکے دریاست بی غور و کران — جمله دریاها چو جوے پیش آن

حیلها و چارها گر اژدهاست — پیش الا الله آنها جمله لاست

چون رسید اینجا بیانم سر نهاد — محو شد و الله اعلم بالرشاد

آنچه در فرعون بد اندر تو هست — لیک اژدرهات محبوس چه است

ای دریغ این جمله احوال تو هست — تو بران فرعون برخواهیش بست

آنچه گفتم جملگی احوال تست — خود نگفتم صد یکے زانها درست

گر ز تو گوید وحشت زایدت — ور ز دیگر چون فنا نه آیدت

چون خرابت میکند نفس لعین — دور می اندازدت سخت این قرین

این جراحتها همه از نفس تست — لیک مغلوبی ز جهل ای سخت سست

۲۲ یار ندارمی همت چیستی یاری گار ی القصه یا گیرعنان اسپ وی کو بسا تا فت و از پای حیرانی خلق و رشکها با شتافت در دم کوه و دود و طلب طالبان تعاقب

آتشت را بنیرم فرعون نیست
ور نه چون فرعون او شعله نیست

گلخن نفس ترا خاشاک نیست
در نه چون فرعون نا قاهر است

یک حکایت بشنو از تاریخ گو
تا بری زین راز سر پوشیده بو

حکایت مار گیرے کہ اژدہاے افسردہ را مردہ پنداشت و در رسنہا بستہ و پیچیدہ بہ بغداد آوردہ

مار گیرے رفت سوے کہسار
تا بگیرد او با فسونہا ش مار

گرگران و گرشتابندہ بود
آنکہ جوید دست یابندہ بود

در طلب زن دائما تو ہر دو دست
کہ طلب در راہ نیکو رہبر ست

لنگ و لوکوک و خفتہ شکل و بی ادب
سوے او می غیژد او را می طلب

گر بگفت و گر بجنبا موشی و گہ
یوی کردن گیر ہر سو بوے شہ

گفت آن یعقوب با اولاد خویش
جستن یوسف کنید از حد بیش

ہر حس خود را درین جستن بجہد
ہر طرف را ند شکل مستعد

گفت از روح خدا الا یا سو
ہمچو گم کردہ پسر روسو بہ سو

از رہ حس دہان پرسان شوید
روی جانان را بجان جویان شوید

پرسش پرسان قردگانی جان دهید — گوش را بر چار راه آن نهید
هر کجا بوے خوش آید بو برید — سوے آن سرکا شنای آن سرید
هر کجا لطفے به بینی از کسے — سوے اصل لطف ره یابی بسے
اے همه جو ها ز دریائیست ژرف — جزو را بگذار و بر کل دار طرف
خشتهاے خلق بهر خوبی است — برگ بے برگی نشان طوبی است
جنگهاے خلق بهر آشتی ست — دام راحت دانما بی راحتی ست
خشمهاے خلق بهر مهر خاست — وز جفاے خلق امید وفا است
هر زدن بهر نواز ش را بود — هر گله از شکر آگرمے کند
بوسے بر از جزو تا کل اے کریم — بوسے بر از ضد تا ضد اے حکیم
چون عصا در دست موسیٰ گشت مار — جمله عالم را بدین سان می شمار
جنگهاے اشتی آرد درست — مار گیر از بهر بازی مار جست

۴۴ ابیات آینده شرح ظاهر مشهود و تبیر حقیقت عیان شود حشر را تمهید است اول محمد ع شیخ ولی محمد از عیان شدن خورشید حشر مراد است ولی خدا

بهر بازی مار جوید آدمے	غم خورد بهر امید بیغمی
او همی جستے یکے مار شگرف	گرد کوهستان او در ایام برف
اژدهاے مرده دید آنجا عظیم	که دلش از شکل او شد پر ز بیم
مار گیر اندر زمستان شدید	مار می جست از اژدهای مرده دید
مار گیر از بهر حیرانی خلق	مار گیر دانیت نادانی خلق
آدمی کوه است چون مفتون شود	کوه اندر مار حیران چون شود
خویشتن نشناخت مسکین آدمی	از فزونی آمد و شد در کمی
خویشتن را آدمی ارزان فروخت	بود اطلس خویش را بر دلق دوخت
صد هزاران مار و که حیران اوست	او چرا حیران شد ست مار دوست
مار گیر آن اژدها را بر گرفت	سوے بغداد آمد از بهر شگفت
اژدهاے چون ستون خانه	می کشیدش از پے آنگاه خانه
کاژدهاے مردهٔ آورده ام	در شکارش من جگرها خورده ام
او همی مرده گمان بردش ولیک	زنده بود و او ندیدش نیک نیک
او ز سرما ها و برف افسرده بود	زنده بود و شکل مرده می نمود
عالم افسرده است ذام او جماد	جاندا افسرده بود اے اوستاد
باش تا خورشید حشر آید عیان	تا ببینی جنبش جسم جهان

قولہ باش تا خورشید آید یعنی الحال کہ خورشید ہستی جسم عالم را افسردہ و جماد دی مبنی و چون خورشید حشر طلوع کند و دنیا از چشم تو غائب گردد و حواس و عقائد بکار در آید

چون عصاے موسیٰ اینجا مار شد
عقل را از ساکنان انجار شد

پارهٔ خاکے ترا چون مردهٔ ساخت
خاکسار اجلگی باید شناخت

مردهٔ زین سو بیند و زان سو زنده اند
خامش اینجا و آن طرف گوینده اند

چون ازان سو شان فرستد سوی ما
آن عصا گردد سوی ما اژدها

کوهها هم لحن داودی کند
جوهر آهن بکف مومی کند

باد حمال سلیمانے شود
بحر با موسیٰ سخندانے شود

ماه با احمد اشارت بین شود
نار با ابراهیم را نسرین شود

خاک قارون را چو مارے در کشد
استن حنانه آید در رشد

سنگ بر احمد سلامے میکند
کوه یحییٰ را پیامے میکند

جملهٔ ذرات عالم در نهان
با تو میگویند روز و شبان

ما سمیعیم و بصیریم و خوشیم
با شما نامحرمان ما خامشیم

چون شما سوے جمادے میروید
محرم جان جمادان چون شوید

از جمادے عالم جانها روید
غلغل اجزاے عالم بشنوید

فاش تسبیح جمادات آید ت
دستها تاویلها برباید ت

چون ندارد جان تو قند لیما — بهر بینش کرده تا دلیما
که غرض تسبیح ظاهر کے بود — دعوے دیدن خیال دعوی بود
بلکه هر بیننده را دیدار آن — وقت عبرت می کند تسبیح خوان
پس چون از تسبیح یادت میدهد — این دلالت همچو گفتن مے بود
این بود تا دیل اهل اعتزال — وای آن کس کو ندارد نور حال
چون ز حس بیرون نیاید آدمی — باشد از تصویر غیبی اعجمی
این سخن پایان ندارد مار گیر — می کشید آن مار را با صد زحیر
تا به بغداد آمد آن هنگامه خواه — تا نهند هنگامه بر چار راه
بر لب شط مرد هنگامه نهاد — غلغله در شهر بغداد اوفتاد
مار گیرے اژدها آورده است — بو العجب نادر شکاری کرده است
جمع آمد صد هزاران خام ریش — صید او شد هر یک آنجا از خویش
منتظر ایشان و او هم منتظر — تا که جمع آیند خلق منتشر
مردم هنگامه افزون تر شود — گدیه و توزیغ نیکو تر رود
جمع آمد صد هزاران زر فشان — حلقه کرده پشت با بر پشت پا
حلقه گرد او چو برزد گرد عیش — همچنان که بت پرستان گرد بیش
مرد را از زن خبر نے ز اژدهام — رفته در هم چون قیامت خاص و عام
چون همے خراقه جنبانید داد — مے کشید آن اژدها اهل هنگامه گلو

اژدها کز زهر او افسرده بود — زیر صد گونه پلاس و پرده بود
بسته بودش بار سنهای غلیظ — احتیاطے کرده بودش آن حفیظ
در درنگ و اتفاق و انتظار — وز هیاهوے و فغان بی شمار
وز غلو خلق و مکث و طمطراق — تافت بر آن مار خورشید عراق
آفتاب گرم سیرش گرم کرد — رفت از اعضای او اخلاط سرد
مرده بود و زنده گشت او از شگفت — اژدها بر خویش جنبیدن گرفت
خلق را از جنبش آن مرده مار — گشت شان آن یک تحیر صد هزار
با تحیر نعرها انگیختند — جملگان از جنبشش بگریختند
می شکست او بند زان بانگ بلند — هر طرف می رفت چاقا چاق بند
بند ها بگسست و بیرون شد ز زیر — اژدهاے زشت غران همچو شیر
در هزیمت بس خلائق کشته شد — از فتاده و کشتگان صد پشته شد
مار گیر از ترس بر جا خشک گشت — کرچه آوردم من از کهسار و دشت
کرگ را بیدار کرد آن کور میش — رفت نادان سوی عزرائیل خویش
اژدها یک لقمه کرد آن گیج را — سهل باشد خون خوری همچیز را
خویش را بر استنی پیچید و بست — استخوان خورده را درهم شکست
شهر خالی گشت و اژدر ها براند — سوے کهگرد از بیابان برفشاند
گفت اژدر ها ست او کی مرده است — از غم بے آلتی افسرده است

اگر بیابد آلتِ فرعون او — که با مرادی همی رفت آب جو
آنگهِ او بنیاد فرعونی کند — راه صد موسی و صد هارون زند
گر بمکست آن اژدها از دستِ فقر — پشته گردد در زجاه و مال صقر
اژدها را دارد در برف فراق — همین کمش او را بجوشید عراق
تا فسرده نمی بود آن اژدها — لقمهٔ او کی چو او یابد نجات
مات کن او را و این شو زمات — رحم کم کن نیست او از اهل صلات
کان تفِ خورشید شهوت سرزند — آن خفاشِ مرده ریمت پر زند
مے کشانش در جهاد و در قتال — مرد و را الله نجیزد یک وصال
چونکه آن مرد اژدها را آورید — در هوای گرم خوش شد آن مرید
لاجرم آن فتنها کرد اے عزیز — بلکه صد چندانکه ما گفتیم نیز
تو طمع داری که او را بے جفا — بسته داری در وفا و در وفا
هر خسے را این تمنا کے رسد — موسے باید که اژدرها کشد
صد هزاران خلق زاژدرهای او — در هزیمت کشته شد از رای او
در طمع هم خویشتن را باد داد — گفته شد والله اعلم بالسداد

تهدید کردنِ فرعون موسے علیه السلام را

گفت فرعونش چرا تو اے کلیم — خلق را کشتی و افگندی زبیم
در تردد از تو افتادند خلق — در هزیمت کشته شد مردم ز زلق

لاجرم هر کس ترا دشمن گرفت — کین تو در سینه مردوزن گرفت
خلق را میخواندی بر عکس شد — از خلافت مردمان رأیت بدشد
من هم از شرت اگر پس می خزم — در مکافات تو دیگے می پزم
دل ازین برکن که بفریبی مرا — تا بجزئے پس روی گردد ترا
تو بدان غرہ مشو کین ساختی — در دل خلقان هراس انداختی
صد چنین آری و هم رسوا شوی — خوار گردی صفحہ کہ غوغا شوی
همچو تو بسیار بوس بسیاران بدند — عاقبت در مصر ما رسوا شدند

جواب گفتن موسی علیہ الصلوٰۃ والسلام فرعون را در تهدید یکه باو می نمود

گفت با امر حقم اشراک نیست — گر بریزد خونم امرش باک نیست
راضیم من شاکرم من اے حریف — این طرف رسوا و پیش حق شریف
پیش خلقان خوار و زار و رشیخند — پیش حق مطلوب و محبوب و پسند
از سخن میگویم این و رنه خدا — از سیه رویان کند فردا ترا
عزت آن اوست و آن بندگانش — زآدم و ابلیس برمی خوان نشانش
شرح حق پایان ندارد هیچ حق — این دهان بر بند و بر گردان ورق

پاسخ دادن فرعون موسی علیہ السلام را و مهلت خواستن تا چهل روز از موسی علی نبینا و علیہ السلام

گفت فرعونش ورق در حکم ماست — دفتر و دیوان و حکم این دم مراست
مر مرا نجربیده اند اهل جهان — از همه عاقل تری تو ای فلان

موسیا خود را خریدی هین برو — خویشتن کم بین بخود غره مشو
جمع آرم ساحران دهر را — تا که جهل تو نمایم شهر را
این نخواهد شد بروزی دو دو روز — مهلتم ده تا چهل روز تموز

جواب موسی علیه السلام فرعون را

گفت موسی این مراد ستور نیست — بنده ام امهال تو مامور نیست
گر تو چیری دم مرا خود یار نیست — بنده فرمانم بد انم کار نیست
من زنم با تو نجد تا زنده ام — من چه کاره نصر تم من بنده ام
نیستم تا در رسد حکم خدا — کافگند هر خصم از خصمی جدا

جواب فرعون موسی علیه السلام را و وحی آمدن بموسی علیه السلام

گفت نی نی مهلتی باید نهاد — عشوه ها کم ده تو کم بیمای باد
حق تعالی وحی کردش در زمان — مهلتی ده مر ورا مهراس ازان
این چهل روزش بده مهلت بطوع — تا بگالد مکرها او نوع نوع
تا بگو شد او که منم خفته ام — تیز رو گو پیش ره بگرفته ام
حیلها شان را همه برهم زنم — وانچه افزایند من برکم زنم
آب را آرند من آتش کنم — نوش خوش گیرند و من ناخوش کنم
مهر پویند من ویران کنم — آنکه اندر وهم ناید آن کنم
تو مترس و مهلتی اش ده دراز — گو سپه گرد آر و صد حیلت بساز

مهلت دادن موسی علیه السلام فرعون را تا ساحران را جمع آرد این کند

گفت امر آمد بر و مهلت ترا — من بجائے خود شدم رستی بلا
او همے شد اژدها اندر عقب — چون سگِ صیاد دانا و محب
چون سگِ صیاد جنبان کرده دُم — سنگ رامی کرد ریگ او زیر سُم
سنگ آهن را بدم درمی کشید — خرد مے خائید آهن را پلید
در هوا میگیر د خود بالائے برج — که نهریمت می شد از وی روم و کرج
کفک می انداخت چون اشتر ز کام — قطره زان بر هر که می زد شد جذام
ژغژغ دندانِ او دل می شکست — جانِ شیرانِ نیسه می شد ز دست
چون بقوم خود رسید آن مجتبے — شد ق او بگرفت و باز او شد عصا
تکیه بر وی کرد و می گفت ای عجب — پیشِ ما خورشید و پیش خصم شب
ای عجب چون می نه بیند این سیاه — عالمے پر آفتاب جاه شاه
چشم باز و گوش باز و این دکا — خیره ام در چشم بندی خدا
من از یشان خیره ایشان هم ز من — از بهاری خار ایشان من ز سمن
پیش شان بردم نمے جام حریق — سنگ شد آبش بپیش آن فریق

دسته گل بستم و بردم به پیش — هر گلی چون خار گشت و نوش نیش

آن نصیب جان بجو شیان بود — چونکه با خویشند پیدا کی شود

خفته بیدار باید پیش ما — تا به بیداری نبیند خوابها

دشمن این خواب خوش شد فکر خلق — تا نخسپد فکرتش بسته است حلق

حیرتی باید که رود بد فکر را — خورد حیرت فکر را و ذکر را

هر که کامل تر بود او در هنر — او بمعنی پس بصورت پیشتر

را جهون گفت در رجوع امیان بود — که گله واگردد و خانه رود

چونکه واگردید گله از نوروز — پس فتد آن بز که پیش آهنگ بود

پیش افتد آن بز لنگ پسین — اضحک الرب جمیعا وجوه العابسین

از گزافه کی شد ند این قوم لنگ — فخر را دادند و بخریدند ننگ

با شکسته می روند ایشان بحج — از حرج راهیست پنهان تا فرج

دل زدانشها بشستند این فریق — زانکه این دانش ندانند آن طریق

واقفی باید که اصلش زان سرست — زانکه هر فرعی باصلش رهبرست

هر پری برعرض دریا کی پرد — تا لدن علم لدنی کی برد

پیش چیزی علمی بیاموزی بمرد — کش بباید سینه را زان پاک کرد

پس مجو پیشی ازین سر لنگ باش — وقت واگشتن تو پیش آهنگ باش

آخرون السابقون باش ای ظریف — بر شجر سابق بود میوه لطیف

گرچه میوه آخر آید در وجود — اول ست او زانکه او مقصود بود

چون ملائک گوی لا علم لنا — تا بگیرد دست تو علمتنا

گرد درین مکتب ندانی تو بجا — همچو احمد پری از نو بحجا

گر نباشی نامدار اندر بلاد — گم نه و الله اعلم بالرشاد

اندران ویران که آن معروف نیست — از برای حفظ گنجینه زریست

موضع معروف کی ننهند گنج — زین قبل آمد فرج در زیر رنج

خاطر آرد بس تشکل ایجاد لیک — بگسلد اشکال را استور نیک

هست عشقش آتشے اشکال سوز — هر خیالے را بر و بد نور روز
ای عشق
هم ازان سو چو جواب ای مرتضیٰ — کاین سوال آمد ازان سو مر ترا
گوشۂ بے گوشۂ دل شہ رہی ست — تا بلا شرتے و لا غب از مہی ست
توازین سو وارزان سو چون گدا — اے کہ معنی چہ مے جوئی صدا
هم ازان سو چو کہ وقتِ درد تو — مے شوی در ذکر یا رب دو تو
وقتِ مرگ و درد آن سوی خمی — چونکہ درد ت رفت چونی اعجمی
وقتِ محنت مے بری زا للہ بو — چونکہ محنت رفت گوئے راہ کو
در زمانِ درد و غم یادش کنی — چون شدی خوش باز بر غفلت تنی
این ازان آمد کہ حق را بی گمان — ہر کہ بشناسد بود دائم بر آن
و انکہ در عقل و گمان ہمتش حبیب — گاہ پوشیدہ است گہ بدریدہ جیب
عقل جزوی گاہ چیرہ گہ نگون — عقل کلی ایمن از ریب المنون
عقل بفروش و ہنر حیرت بخر — روبخواری نے بخار ای بے پسر
تا بخار اے دگر بینی درون — تا کنان مخلش لا یفقہون
ما چو خود را در سخن آغشتہ ایم — گر ز حکایت ما حکایت گشتہ ایم

متن عدم وا فسانہ گردم درحنین
تا تقلیب یابم اندر ساجدین

این حکایت نیست پیش مردکار
وصف حال ست وحضور یار غار

آن اساطیر اولین کہ گفت عاق
حرف قرآن رابدآثار نفاق

لامکانے کاندران نور خداست
ماضی ومستقبل وحال ازکجاست

ماضی ومستقبلش نسبت بہ توست
ہر دو یک چیزاند وبیداری کہ دوست

یک تنے اورا پدر مار است پسر
بام زیر زید وزیر عمر وآن زیر

نسبت زیر وزبر شد زان دو کس
سقف سوی خویش یک نیست بس

نیست مثل آن مثال ست این سخن
قاصر از معنے تو حرف کہن

چون لب جو نیست مشکالب بپند — بی لب و ساحل بدست این بحر قند
این سخن پایان ندارد باز گرد — سوی فرعون ممنع تا چه کرد

فرستادن فرعون بمدائن در طلب ساحران

چونکه موسے باز گشت و او بماند — اهل راے و مشورت را پیش خواند
مجتمع گشتند و بفشردند پاے — هر کسے کردند عرض فکر و راے
عاقبت هامان بی سامان دون — رای پیش آورد و کردش رهنمون
کای شه شاه ظفر چون غم فزود — ساحران را جمع باید کرد زود
در ممالک ساحران داریم ما — هر یکے در سحر فرد و پیشوا
مصلحت آنست کز اطراف مصر — جمع آرد شان شه وصاف مصر
او بسی مردم فرستاد آن زمان — هر نواحی بهر جمع جادوان
هر طرف که ساحرے بد نامدار — کرد پران سوی او دو پیک کار
دو جوان بودند ساحر مشتهر — سحر ایشان در دل شه مستمر
شیر دوشیده ز شیران شکار — در سفر هارفته بر خمے سوار
شکل کرباسے نموده ماهتاب — آن به پیموده فرو شیده شتاب
سیم برده مشتری آگه شده — دست از حسرت بر خها برزده
صد هزاران همچنین در جادوی — بوده منشی و نبده چون روی
صد هزاران جادو ئیها جنس این — بوده ایشان را همه دیده مبین

چون بدایشان آمد آن پیغام شاه
کز شما شاه است اکنون چاره خواه

از پی آن که دو دو درویش آمدند
برشد و بر قصر او مولت زدند

نیست با ایشان بغیر یک عصا
که همیگردد بامرش اژدها

شاه و لشکر جمله بیچاره شدند
زین دو کس جمله بافغان آمدند

چارهٔ جویان بنده را پیش شما
شاه ازان ارسال فرمودست تا

چارهٔ سازید اندر دفع شان
گنجها بخشد عوض شه بیکران

چارهٔ مے باید اندر ساحری
تا بود که زین دو ساحر جان بری

آن دو ساحر را چو این پیغام داد
ترس و مهری در دل هر دو فتاد

عرق جنسیت چو جنبیدن گرفت
سر بزانو بر نهادند از شگفت

چون در بیرستان صوفی زانوست
حل مشکل را دو زانو جادوست

استفسار کردن هر دو ساحر از مادر گوپدر راو پرسیدن از روان او حقیقت موسی علیه السلام را

بعد ازان گفتند ای مادر بیا
گور بابا کو تو ما را رهنما

بردشان بر گور او بنمود راه
پس سه روزه داشتند از بهر شاه

بعد ازان گفتند ای بابا بما
شاه پیغامے فرستاد از وجا

که دو مرد اورا به تنگ آورده اند
آبرویش پیش لشکر برده اند

نیست با ایشان سلاح و لشکری — جز عصا و دور عصا شور و شری
تو جهانِ راستان در رفته — گرچه در صورت بنالک خفته
آن اگر سحر است ما را داده خبر — در خدائی باشد اش جانِ پدر
هم خبر دهد تا که ما سجده کنیم — خویش را خوکشتن بر کیمیائی برزنیم
تا امید انیم امیدے رسد — در شبِ دیجور خورشیدے رسد
از ضلال آئیم در راهِ رشد — راندگانیم و کرم ما را کشد

جواب گفتن ساحرِ مرده با فرزندانِ خود

گفت شان در خواب کای اولادِ من — نیست ممکن ظاهر این را دم زدن
با نگ زد ای جان و فرزندانِ من — نیست پیدا گفتنِ این را مرا هن
فاش و مطلق گفتنم دستور نیست — لیک راز از پیشِ چشمِ دور نیست
یک بنایم شما را آیتے — تا شوید آگه ز سرِ گنیتے
یک نشانے وانمایم با شما — تا شود پیدا شما را این خفا
نورِ چشمانم چو آن جا گه رسید — از مقامِ خفتنش آگه شوید
آن زمان که خفته باشد آن حکیم — آن عصا گیرید و بگذارید بیم

گر بدزدیدش عصا او ساحرست
چارهٔ ساحر شمار احاضرست

ورنه بتوانید هان آن ایزدیست
او رسول ذوالجلال و مستدیست

گر جهان فرعون گیرد شرق و غرب
سرنگون آید خدا را گاه حرب

این نشان راست دادم جان بابا
بر نویس الله اعلم بالصواب

جان بابا چون بخسپد ساحرے
سحر و مکرش را نباشد رہبرے

چونکه چوپان خفت گرگ امین شود
چونکه خفت او جهد او ساکن شود

لیک چوپانیکه چوپانش خداست
گرگ را آنجا امید ره کجاست

جادوی که حق کند حق ست و راست
جادوئی خواندن مر آن حق را خطاست

جانِ بابا این نشان قاطع ست | اگر بمیرد نیز حقش رافع ست

تشبیه کردنِ قرآنِ مجید را بعصای موسیٰ علیہ السّلام و وفاتِ مصطفےٰ علیہ السّلام را تشبیه نمودن بخوابِ موسیٰ علیہ السّلام و قاصدانِ تغییرِ قرآن را بآن دو ساحر بچه که قصدِ بردنِ عصای موسےٰ علیہ السّلام کرده بودند چون موسیٰ علیہ السّلام را خفته یافتند

مصطفےٰ را وعده کرد الطافِ حق | اگر بمیری تو نمیرد این سبق
من کتاب و معجزت را حافظم | بیش و کم کن راز قرآن را نظم

من ترا اندر دو عالم رافعم
طاغیان را از حدیثت دافعم

کس نیارد بیش و کم کردن درو
توبه از من حاشیے دیگر مجو

رونقت را روز روز افزون کنم
نام تو بر زر و بر نقره زنم

منبر و محراب سازم بهر تو
در محبت قهر من شد قهر تو

نام تو از ترس پنهان میکنند
چون نماز آرند پنهان مے شوند

خفیه می گویند نامت را کنون
خفیه هم بانگ نمازی ذوفنون

از هراس و ترس کفار لعین
دینت پنهان می شود زیر زمین

من منارہ برکنم آفاق را
کور گردانم دو چشم عاق را

چاکرانت شهرها گیرند و جاه
دین تو گیرد زماهی تا بماه

تا قیامت باقیش داریم ما
تو مترس از نسخ دین ای مصطفے

اے رسول ما تو جاودانستی
صادقی هم خرقه پوستی

هست قرآن مر ترا همچون عصا
کفرها را در کشد چون اژدها

تو اگر در زیر خاکے خفتهٔ
چون عصایش دان تو آنچه گفتهٔ

گرچه باشی خفته تو در زیر خاک
چون عصا آگه بود آن گفت پاک

قاصدان را در عصایت دست نے
تو بخسپ ای شه مبارک خفتنے

تو بخفته نور تو بر آسمان
بهر پیکار تو زده کرده کمان

فلسفی و آنچه پوزش میکند
قوس نورت تیر دوزش میکند

آنچنان کرد و ازان افزون کہ گفت — او نخفت و بخت و اقبالش نخفت
جان بابا چونکہ ساحر خواب شد — کارِ اولی رونق دلی آب شد
ہر دو از گورش روان گشتند و تفت — تا بصر از بہرِ آن پیکار رفت
چون بصر از بہرِ آن کار آمدند — طالبِ موسے و جایِ او شدند
اتفاق افتاد کان شب روز رود — موسیٰ اندر زیرِ نخلے خفتہ بود
پس نشان دادند شان مردم بدو — کہ بروز آن سوی نخلستان بجو
چون بیامد دید در خرمانبان — خفتہ کو بود بیدار جہان
بہرِ نازش بستہ او دو چشمِ سر — عرش و فرشش جملہ در زیرِ نظر
ای بسا بیدار چشم و خفتہ دل — خود چہ بیند چشمِ اہلِ آب و گل
وانکہ دل بیدار دارد چشمِ سر — گر بخسپد بر کشاید صد بصر
گر تو اہلِ دل نہ بیدار باش — طالبِ دل باش و در پیکار باش
در دولت بیدار شد می جست خوش — نیست غائب ناظرت از ہفت دش
گفت پیغمبر کہ خسپد چشمِ من — لیک کے خسپد دلم اندر سوِ سن
شاہ بیدار است و حارس خفتہ گیر — جان فدایِ خفتگانِ دل بصیر
وصفِ بیداریِ دل ای معنوے — می نگنجد در ہزاران مثنوے
چون بدید ندش کہ خفت ست او دراز — بہر دزدیِ عصا کردند ساز
ساحران قصدِ عصا کردند زود — کز پیش باید شدن آن را ربود

اندکے چون بیشتر کردند ساز
اندر آمد آن عصا در اژدہا تہتر از

آنچنان بر خود بلرزید آن عصا
کان دو بر جا خشک گشتند از دو جا

بعد ازان شد اژدہا و حملہ کرد
ہر دو آن بگرفتند و وی زرد

رو در افتادن گرفتند از نہیب
غلط غلطان منہزم در ہر نشیب

پس چنین شان شد کہ ہست از آسمان
زانکہ میدیدند حدِ ساحران

پیش ازین رو علمِ سحر آموختن
نیست ممنوع و حرام و زشتن

بہرِ تمییز حق از باطل نکوست
سحر کردن شد حرام ای مرد دوست

بعد ازان اطلاق و تپشان شد پدید
کارِ شان تا نزع و جان کندن رسید

پس فرستادند مردی در زمان
سوی موسےٰ از برای عذر آن

کاستحان کردیم ما را کے رسد
امتحانِ تو اگر نبود حسد

مجرم شاہیم و ما را عذر خواہ
اے نو خاص الخاصِ درگاہِ الٰہ

در گذر از ما کہ ما کردیم بد
ای ترا الطاف و فضلِ بیحد

عفو کرد و در زمان نیکو شدند
پیشِ موسےٰ بر زمین سر می زدند

گفت موسیٰ عفو کردم ای کرام
گشت بر دوزخ تن و جان تان حرام

من شما را خود ندیدم ای دو یار
اعجمی ہستید خود و ز اعتذار

ہمچنان بیگانہ شکل و آشنا
در نبرد آئید پیشِ پادشا

انچہ باشد مر شما را از فنون
جمع آرید از درون و از برون

جمع آمدن ساحران از مدائن پیش فرعون و تشریفیا ازوی یافتن و دست بر سینه زدن در قهر خصم او که این کار را دفع برمانویس

پس زمین را بوسه دادند و شدند — وعده — انتظار وقت فرصت می بدند

تا بفرعون آمدند آن ساحران — بازگشتن — دادشان تشریفهای بیکران

وعدها شان کرد و پیشین هم بداد — اسب — بندگان و اسپان و نقد و جنس و زاد

بعد ازان شان گفت هین ای سابقان — دعوی — گر فزون آید اندر امتحان

بر فشانم بر شما چندان عطا — چندین — که بدرد پردهٔ جود و سخا

پس بگفتندش باقبال تو شاه — باطن در — غالب آییم و شود کارش تباه

ما درین فن صفدریم و پهلوان — بیدباقاد — کس ندارد پای ما اندر جهان

ذکر موسی بند خاطرها شدست — ارشاد و سروری نه — کاین حکایتهاست که پیشین بدست

ذکر موسی بهر رو پوش ست ولیک — نقد — نور موسی نقد تست ای مرد نیک

موسی و فرعون در هستی تست — یعنی حقیقت رمز موسی نقد تست — باید این دو خصم را در خویش جست

تا قیامت هست از موسی نتاج — یعنی از نور مهتری — نور دیگر نیست دیگر شد سراج

این سفال و این فتیله دیگرست — وجود — لیک نورش نیست دیگرزان سرست

گر نظر در شیشه داری گم شوی — جسم منتنی — زانکه از شیشه است اعداد دوئی

ور نظر بر نور داری وارهی — چشم منتنی — از دوئی و اعداد جسم ای منتهی

۱۴ بیرون شده و بر زمین بر قول تکلیف ست اما فتنه شدند پس بسبب تکلیف رویت کثرت ست ۱۲ مجمع العلوم ۱۲ مرتضا قبلاً عالم نهاد حضرت خاتمی محمد اما واقع حاشیه

از نظر گاہ ایں دو بیت اختلاف مغز وجود — اختلافِ مومن و گبر و یہود

اختلاف کردن در چگونگی و شکلِ پیل در شب تار

پیل اندر خانہ تاریک بود — عرضہ را آوردہ بودندش ہنود
از برائے دیدنش مردم بسے — اندراں ظلمت ہمی شد ہر کسے
دیدنش با چشم چوں ممکن نبود — اندراں تاریکیش کف می بسود
آں یکے را کف بخرطومش فتاد — گفت ہمچوں ناودانست این نہاد
آں یکے را دست بر گوشش رسید — آں بروچوں بادبیزن شد پدید
آں یکے را کف چو بر پایش بسود — گفت شکلِ پیل دیدم چوں عمود
آں یکے بر پشتِ او بنہاد دست — گفت خود ایں پیل چوں تختی بدست
ہمچنیں ہر یک بجزوے کو رسید — فہم آں میکرد ہر جا می تنید
از نظر کہ گفتِ شاں شد مختلف — آں یکی داشش لقب دا ایں الف
در کفِ ہر یک اگر شمعے بدے — اختلاف از گفت شاں بیروں شدے
چشمِ حس ہمچوں کفِ دستست و بس — نیست کف را بر کلِ او دسترس
جسمِ دریا دیگر ست و کفِ دگر — کف چہ داند کو ندیدہ ست و دریا نگر

۴۴ مرشد نبیرا عالم عرفان مفتوم

جنبش کفها ز دریا روز و شب — کف همی بینی و دریا نی عجب
ما چو کشتیها بهم برهم زنیم — تیره چشمیم و در آب رود شنیم
ای تو در کشتی تن رفته بخواب — آب را دیدی نگر در آب آب
آب را آبیست کو میراندش — روح را روحی ست کو میخواندش
موسی و عیسی کجا بد کآفتاب — کشت موجودات را میداد آب
آدم و حوا کجا بد آن زمان — که خدا افگند این زه در کمان
این سخن هم ناقص ست و ابتر ست — آن سخن که نیست ناقص زان سر ست

گر بگویم زان بلغزد پای تو ‌ ‌ ور نگویم ہیچ ازان ای وای تو
ور بگویم در مثالِ صورتی ‌ ‌ برہمان صورت بچسپی اے فتی
بستہ پائی چون گیاہ اندر زمین ‌ ‌ سر بجنبانی بباد بے یقین
لیک پایت نیست تا نقلے کنی ‌ ‌ یا مگر پا را ازین گِل برکنی
چون کنی پا را حیاتت زین گِل ست ‌ ‌ این حیاتت را روش بس مشکل ست
چون حیات از حق بگیری ای روی ‌ ‌ پس غنی گردی ز گِل در دل روی
فارغ و مستغنی از گِل سوے دل ‌ ‌ می روی بی قید و حر از اہلِ گِل
شیر خوارہ چون زدایہ بگسلد ‌ ‌ قوت خوارہ شد مرا ورا اُمی ہلد
بستہ شیرِ زمینی چون جنوب ‌ ‌ جو فطام خویش از قوت القلوب
قوتِ حکمت خور کہ شد نورِ ستیر ‌ ‌ ای تو نورِ بے حجب را ناپذیر
تا پذیرا گردی اے جان نور را ‌ ‌ تا نہ بینی بے حجب مستور را
چون ستارہ سیر بر گردون کنی ‌ ‌ بلکہ بر گردون سفر ہیچون کنی
آن چنان کز نیست در ہست آمدی ‌ ‌ ہین بگو چون آمدی ہست آمدے

راهنمای آمدن یادت نماند — لبیک مزی برتو برخواهیم خواند
هوشش راگذار وانگه هوش دار — گوش را بربند وانگه گوش دار
سنی بگویم زانکه تو خامی هنوز — در بهاری وندیدستی تموز
این جهان همچون درخت ستای کرام — ما بروچون میوهای نیم خام
سخت گیر دخامها مرشاخ را — زانکه درخامی نشاید کاخ را
چونکه پخت وگشت شیرین لب گزان — ست گیرد شاخها را بعد ازان
چون ازان اقبال شیرین شد دهان — سر دشد برآدمی ملک جهان
سخت گیری وتعصب خامی ست — تا جنینی کار خون آشامی ست
چیستر دیگر ماند اما گفتنش — با تو روح القدس گوید بی منش

ای تو گوئی ہم بگوشِ خویشتن	ای منِ دینی غیرِ من اے ہم تو من
ہمچو آن وقتے کہ خواب اندر روی	تو ز پیشِ خود بہ پیشِ خود شوے
بشنوی از خویش و پنداری فلان	با تو اندر خواب گفتست آن نہان
تو یکی تو نیستی اے خوش رفیق	بلکہ گردونی و دریاے عمیق
آن تو ئی رفتست کہ آن نہ صد توست	قلزمست و غرقہ گاہِ صد توست

خود چه جای جد و بیداری و خواب — دم مزن والله اعلم بالصواب
دم مزن تا بشنوی از دم زنان — آنچه ناید در بیان و در زبان
دم مزن تا بشنوی زان آفتاب — آنچه نامد در کتاب و در خطاب
دم مزن تا بشنوی زان مه لقا — الصلا ای پاکبازان الصلا
دم مزن تا بشنوی اسرار حال — از زبان بی زبان کتم تعال
دم مزن تا دم زند جبر تو روح — آشنا بگذار در کشتی نوح
همچو گنعان کآشنا می کرد او — که نخواهم کشتی نوح عدو

دعوت کردن نوح علیه السلام پسر را و سر کشیدن او

این قصه بیان آیات ست کز هزده من دابه واقع شده ۱۲ ای الطائف

که بر سر کوه روم و چاره کنم و منت تو نکشم

ای بیا در کشتی با ما نشین — تا نگردی غرق طوفان ای لعین

ظاهر ست

گفت نی من آشنا آموختم — من بجز شمع تو شمع افروختم
همین مکن کاین موج طوفان بلاست — دست و پا را آشنا امروز لاست
باد قهرست و بلای شمع کش — جز که شمع حق نه پاید جنبش
گفت نه رفتم بران کوه بلند — عاصم ست آن که مرا از هر گزند
همین مکن که کوه کاه ست این زمان — جز حبیب خویش را ندهد امان
گفت من کے پند تو بشنوده ام — که طمع کردی که من زین دوده ام
خوش نیامد گفت تو هرگز مرا — من بری ام از تو در هر دو سرا
همین مکن با که روز ناز نیست — مر خدا را خویشی و انباز نیست
تا کنون کردی و این دم ناد کیست — اندرین درگاه کسی را ناز کیست
لم یلدم یولدست او از قدم — نے پدر دارد نه فرزند و نه عم
ناز فرزندان کجا خواهد کشید — یاز بابایان کجا خواهد شنید
نیستم مولود و پیرا کم بناز — نیستم والد جوانا کم گداز
نیستم شوهر نیم من شهوتی — تا نزا بگذار اینجا اے ستی
جز خضوع و بندگی و اضطرار — اندرین حضرت ندارد اعتبار
گفت بابا سالها این گفته ئے — باز میگوئی بجهل آشفته ئے
چند ازینها گفته باهر کسے — تا جواب سرد نشنودی بسے
این دم سرد تو در گوشم نرفت — خاصه اکنون که شدم دانا و زفت

گفت بابا چه زیان دارد اگر — بشنوی یک بار تو پند پدر
همچنین میداد او پند لطیف — همچنان میگفت او در فع عنیف
نی پدر از نصح گنعان سیر شد — نی دمی در گوش آن ادبیر شد
اندرین گفتن مبند و موج خیز — بر سر گنعان زد و شد ریز ریز
نوح گفت ای پادشا بردبار — مر مرا خر مرد وسیلست بردبار
وعده کردی مر مرا تو بارها — که بیا بد اهلت از طوفان رها
دل نهادم بر امیدت من سلیم — پس چرا بربود سیل از من گلیم
گفت او از اهل و خویشانت نبود — خود ندیدی تو سعیدی از کبود
چونکه در دندان تو کرم او فتاد — نیست دندان بر کنش ای اوستاد
تا که باقی تن نگردد زار و زو — گرچه بود آن تو شو بیزار ازو
گفت بیزارم ز غیر ذات تو — غیر نبود آنکه باشد مات تو
تو همیدانی که چونم با تو من — بیست چندانم که با باران چمن
زنده از تو شاد از تو عائلی — معتمدی بیواسطه بی حائلی
متصل نی منفصل نی ای کمال — بلکه بیچون و چگونه و اعتلال
ما هیانیم و تو دریای حیات — زنده ایم از لطف ای نیکو صفات
تو گنجی در کنار فکرتی — نی بمعلولی قرین چون علتی
پیش ازین طوفان و بعد این مرا — تو مخاطب بوده در ماجرا

با تو میگفتم نہ با ایشان سخن
اے سخن بخشِ نوآئین کہن

نی کہ عاشق روز و شب گوید سخن
گاہ با اطلال و گاہے با دمن

روی در اطلال کردہ ظاہرا
او کرا میگوید آن مدحت کرا

شکر طوفان را کنون بگماشتی
واسطہ اطلال را برداشتی

زانکہ اطلال و لئیم و بد بدند
نی ندائے نی صدائے می زدند

من چنان اطلال خواہم در خطاب
کز صدا چون کوہ واگوید جواب

تا مشنّے بشنوم من نامِ تو
عاشقم بر نامِ جان آرامِ تو

ہر نبی زان دوست دارد کوہ را
تا مشنّے بشنود نامِ ترا

آن کہ پست مثالِ سنگلاخ
موش را شاید نہ مار او را مناخ

من بگویم او نگیرد در دلم
بے صدا ماند دم و گفتار من

باز مین آن بہ کہ ہموارش کنی
نیست ہمدم با عدم یارش کنے

گفت ای نوح ار تو خواہی جملہ را
حشر گردانم بر آرم از ثرائے

بہر کنعانے دل تو نشکنم
لیکت از احوال آگہ مے کنم

گفت نی نے راضیم کہ تو مرا
ہم کنی غرقہ اگر باید ترا

ہر زمانم غرقہ می کن من خوشم
حکم تو جان ست و چون جان می کشم

ننگرم کس را و گر ہم بنگرم
او بہانہ باشد و تو منظرم

عاشقِ صنعِ توام در شکر و صبر
عاشقِ مصنوعے کے باشم چو گبر

عاشقِ صنعِ خدا با فر بود — عاشقِ مصنوعِ او کافر بود
درمیانِ این دو فرقی بس عمیق — خود شناسد آنکه در رویت صفیست

توفیق میانِ این دو حدیث که الرضا بالکفر کفر و حدیث دیگر که من لم یرض بقضائی و لم یصبر علی بلائی فلیطلب ربّا سوائی

دی سوالے کرد سائل مر مرا — زانکه عاشق بود او بر ما جرا
گفت نکته الرضا بالکفر کفر — این پیمبر گفت و گفتِ اوست مهر
باز فرمود او که اندر هر قضا — مر مسلمان را رضا باید رضا
نی قضای حق بود کفر و نفاق — گر بدین راضی شوم گردد شقاق
ور نیم راضی بود آن هم زیان — پس چه چاره باشدم اندر میان

گفتمش این کفر مقضی نی قضاست
هست آثار قضا این کفر راست

پس قضا را خواجه از مقضی بدان
تا تکالت دفع گردد در زمان

ما خنیم در کفر زان رو که قضاست
نی ازان رو که نزاع و خبث ماست

کفر از روی قضا خود کفر نیست
حق را کافر مخوان اینجا مایست

کفر جهل ست و قضای کفر علم
هر دو یک کے باشد آخر خلم و حلم

زشتی خط نشتی نقاش نیست
بلکه از وی زشت را نبود نیست

قوت نقاش باشد آنکه او
هم تواند زشت کردن هم نکو

گر گشایم بحث این را من بساز
تا سوال و تا جواب آید دراز

ذوق نکته عشق از من میرود
نقش خدمت نقش دیگر می شود

مثل در بیان آنکه حیرت مانع بحث و فکرت ست

آن یکی مرد دو تو آمد شتاب — پیش یک آئینه دار مستطاب
گفت از ریش سفیدی کن جدا — که عروس نو گزیدم اے فتی
ریش او ببرید و کل پیشش نهاد — گفت تو بگزین مرا کارے فتاد
این سوال و این جوابست ای گزین — که سر اینها ندارد مرد دین
آن یکے زد سیلیے مر زید را — حمله کرد او هم برای کید را
گفت سیلی زن سوالت می کنم — پس جوابم گوے وانگه میزنم
بر قفاے تو زدم آمد طراق — یک سوالے دارم اینجا در وفاق
این طراق از دست من بودست یا — از قفاگاه تو اے فخر نکیا
گفت از درد آن فراغت نیستم — کاندرین فکر و تفکر بیستم
تو که بیدردی همی اندیشی این — نیست صاحب درد را این فکر هین
دردمندان را نباشد فکر غیر — خواه در مسجد برو خواهی بدیر
غفلت و بیدردیت فکر آورد — در خیالت نکته بکر آورد
جز غم دین نیست صاحب درد را — می نشناسد مر او گرد را
حکم حق را بر سر و رو می نهد — حفظ و فکر خویش کی سومی نهد

حکایت

در صحابه کم بدی حافظ کسے — گرچه شوقی بود جان شان را بسے

زانکه چون مغزش دراگندد و رسید — قشر باشد بس رقیق و دو کفید
قشر جوز و فستق و بادام هم — مغز چون آگندشان شد پوست کم
مغز علم افزود و کم شد پوستش — زانکه عاشق را بسوزد دوستش
وصف مطلوبی چو صنعت طالبی ست — وحی و برق نور سوزنده نبی ست
چون تجلی کرد اوصاف قدیم — پیش بسوزد وصف حادث را کلیم
تبع قرآن هر کرا محفوظ بود — جل فینا از صحابه می شنود
جمع صورت با چنین معنی شریف — نیست ممکن جز ز سلطانی شگرف
در چنین مستی مراعات ادب — خود نباشد و ربود باشد عجب
اندر استغنا مراعات نیاز — جمع ضدین ست چون گردد دراز
جمع ضدین از نیاز افتادنا — باز در وقت تحیر امتیاز
چون عصا معشوق عیسی آن می شود — کور خود صندوق قرآن می شود

گفت کویران خود صنادیق اندرند — از حروف مصحف و ذکر و پند

باز صندوقی پر از قرآن بد است — وانکه صندوقی بود خالی بد است

باز صندوقے که فالی شد زیار — بد تر صندوقی که پر موش ست و مار

حاصل اندر وصل چون افتاد مرد — گشت دلّاله به پیش مرد سرد

چون بمطلوبت رسیدی اے ملیح — شد طلبگاری علم اکنون قبیح

چون شدی بر باههای آسمان — سرد باشد جستجوی نردبان

جز برائے یاری تعلیم غیر — سرد باشد راه خیر از بعد خیر

آئینه روشن که شد صاف و جلی — جهل باشد بر نهادن صیقلے

پیش سلطان خوش نشسته در قبول — زشت باشد جستن نامه و رسول

داستان مشغول شدن عاشق بعشق نامه خواندن و مطالعه کردن عشق نامه در حضور معشوق خویش و معشوق آن را ناپسند داشتن که طلب الدلیل عند حضور المدلول قبیح و الاشتغال بالعلم بعد الوصول الی المعلوم مذموم

آن یکی را یار پیش خود نشاند — نامه بیرون کرد و پیش یار خواند

بیتها در نامه مدح و ثنا — زاری و مسکینی و بس لابها

گریه و افغان و حزن و دردِ خویش — خواری و بیزاری با اهل و خویش
دوری و رنجوری از هجران دوست — ذکرِ پیغام و رسول از مغز و پوست
همچنین می خواند با معشوقِ خود — تا که بیرون شد ز حصر و حد و عد
گفت معشوق این اگر بهرِ من ست — گاهِ وصل این عمر ضایع کردن ست
من به پیشت حاضر و تو قصه خوان — نیست این باری نشانِ عاشقان
گفت اینجا حاضری اما ولیک — من نمی یابم نصیبِ خویش نیک
آنچه می دیدم ز تو پارینه سال — نیست این دم گرچه می بینم وصال
من ازین چشمه زلالی خورده ام — دیده و دل را ز آب تازه کرده ام
چشمه می بینم ولیکن آبِ نی — راه آیم را مگر زد رهزنی
گفت پس من نیستم معشوقِ تو — من بیلغارم مرادت در قفو
عاشقی تو بر من و بر حالتی — حالت اندر دست بنوازی فتی
پس نیمِ کلیِ مطلوبِ تو من — جزو مقصودم ترا اندر زمن
خانه معشوقه ام معشوق نی — عشق بر نقد ست و بر صندوق نی
هست معشوق آنکه او یک تو بود — مبتدا و منتهایت او بود

چون بیابی اشک نمائی منتظر
هم هویدا او بود هم نیز سر

میر احوال ست نی موقوف حال
بندهٔ آن ماه باشد ماه و سال

چون بگوید حال را فرمان کند
چون بخواهد جسمها را جان کند

منتهی نبود که موقوف ست او
منتظر بنشسته باشد حال جو

کیمیائے حال باشد دست او — چون بجنباند شود مس مست او

گر نجوا ہد مرگ ہم شیرین شود — خار و نشتر نرگس و نسرین شود

او بود سلطانِ حال اندر روش — نی چو تو محروم و رحال و کشمکش

آنکہ او موقوفِ حال ست آدمی ست — کہ گہی افزون و گاہی در کمی ست

صوفی ابن الوقت باشد در مثال — لیک صافی فارغ ست از وقت و حال

حالہا موقوفِ عزم و رائے او — زندہ از نفخ مسیح آسائے او

عاشقِ حالی نہ عاشق بر منے — بر امیدِ حال بر من می تنے

آنکہ کہ ناقص گہے کامل بود — نیست معبودِ خلیل آفل بود

وانکہ آفل باشد و گہ آن و این — نیست دلبر لا اُحِبُّ الآفلین

آنکہ او گاہی خوش و گہ ناخوش ست — یک زمانی آب و یکدم آتش ست

برج مہ باشد ولیکن ماہ نی — نقشِ بت باشد ولی آگاہ نے

ہست صوفی صفا چون ابنِ وقت — وقت را ہمچون پدر بگرفتہ سخت

ہست صافی غرقِ عشقِ ذوالجلال — ابنِ کس نی فارغ از اوقاتِ حال

غرقۂ نوری کہ اوّل یولد ست — لم یلد لم یولد آنِ ایزد ست

رو چنین عشقے بجو کز بندہ — ورنہ وقت مختلف را بندہ

منگر اندر نقش خوب و زشت خویش — بنگر اندر عشق و در مطلوب خویش

منگر آنکه تو حقیرے یا ضعیف — بنگر اندر ہمت خود ای شریف

تو بہر حالے کہ باشی می طلب — آب می جو دائما ای خشک لب

کان لب خشکت گواہی میدہد — کو بآخر بر سر منبع رسد

خشکی لب ہست پیغامی ز آب — کہ بہ جہد آرد یقین این اضطراب

کاین طلبگاری مبارک جنبشے ست — این طلب در راہ حق مانع کشے ست

این طلب مفتاح مطلوبات تست — این سپاہ نصرت در ایات تست

این طلب ہمچون خروسی در صیاح — میزند نعرہ کہ مے آید صباح

گرچہ آلت نیست تو می طلب — نیست آلت حاجت اندر راہ رب

ہر کرا بینے طلبگار اے پسر — یار او شو پیش او انداز سر

کز جوار طالبان طالب شوی — وز ظلال غالبان غالب شوی

گر یکے مور سلیمانی بجست — منگر اندر جستن او سست ست

ہر چہ داری تو ز مال و پیشہ — نے طلب بود اول و اندیشہ

گر یکے گنجے بیابد نادرست — ور بداند از طلب ہم قاصرست

ہر کہ چیزے جست بتیک یافت او — چون بجد اندر طلب بشتافت او

چون نہادی در طلب پا ای پسر — یافتی و شد میسر بے خطر

ہمین مباش ای خواجہ یکدم بی طلب — تا بیابی ہر چہ خواہی بی تعب

ع در ہر چہ داری تو زمال الخ یعنی اندیشہ در تو سکم و مقرر کردہ ضیاع الخ میسر سہل و آسان شدہ رحمۃ اللہ علیہ

عاقبت جوینده یابنده بود — چونکه در خدمت شتابنده بود
در طلب چالاک شو زین فتح باب — می طلب والله اعلم بالصواب

حکایت آن مرد که در عهد داؤد علیه السلام شب و روز دعا و تضرع می کرد که بارخدایا مرا روزی حلال بده بی رنج کسب

آن یکی در عهدِ داود نبیؑ — تا زدِ هر دانا و پیشِ هر غنیؑ
این دعا میکرد دائم کای خدا — تا دهی بی رنج روزی کین مرا
چون مرا تو آفریدی کاهلی — زخم خواری سست جنبی بنبلی
بر خوانِ پشت ریش نامراد — بارِ اسپان و اشتران نتوان نهاد
کاهلم چون آفریدی اے علیؑ — روزیم ده هم زراهِ کاهلی
کاهلم من سایه خسپم در وجود — خفتم اندر سایهٔ افضالِ وجود
کاهلان و سایه خسپان را مگر — روزیِ ننوشته نوعے دگر
هر کرا پالیست جوید روزیے — هر کرا پا نیست کُن دلسوزیے
رزق را میران بسوی آن حزین — ابر را می کش بسوی هر زمین
چون زمین را پا نباشد جود تو — ابر را اندر سوے او دود تو
طفل را چون پا نباشد مادرش — آید دریزد وظیفه بر سرش
روزیِ خواهم بناگه بے تعب — که ندارم من زکوشش جز طلب

مدتی بسیار می کرد این دعا — روز تا شب شب همه شب تا ضحی
خلق می خندید بر گفتار او — بر طمع خامے و بر پکار او
که چه میگوید عجب این سست ریش — یا کسے دادست بنگ بیهشیش
راه روزی کسب و رنج ست و تعب — هرگز این نادر نشد و رنشد عجب
هر کسے را پیشه داد و طلب — از زره کسب و تعب با رنج و تب
اُطْلُبُوا الْاَرْزَاقَ مِنْ اَسْبَابِهَا — وَادْخُلُوا الْاَوْطَانَ مِنْ اَبْوَابِهَا
شاه و سلطان و رسول حق کنون — هست داود و ذبیح ذو فنون
هست در فرمان او از وحش و طیر — در همه روے زمین او راست سیر
با چنان عزّی و نازی کاندروست — کز گزیدستش عنایتهای دوست
معجزاتش بے شمار و بے عدد — موج بخشایش مدد اندر مدد
هیکلیس را خود ز آدم تا کنون — کے بدست آواز همچون ارغنون
که بهر وعظے بمیراند دویست — آدمی را صوت خوبش کرده نیست
شیر و آهو جمع گردد آن زمان — سوی تذکیرش مغفل این ازان
کوه و صحرا هم رسائل بادش — هر دو اندر وقت دعوت محرمش

این و صد چندان مر او را معجزات — نور رویش بی جهات و در جهات
با همه تمکین خدا روزی او — کرده باشد بسته اندر جستجو
بے زره بافی و رنجی روزیش — مے نیاید با همه فیروزیش
اینچنین مخذول و واپس ماندهٔ — خانه کنده وون گردون راندهٔ
اینچنین مدبر همے خواهد کار او — گنج یابد تا رود پایش فرو
ز احمقی خواهد کسے بخشش زود — بی تجارت پر کند دامن ز سود
اینچنین گیجے نیامد در جهان — کہ برآیم بر فلک بے نردبان
این همی گفتش مسخر نک بگیر — کہ رسیدت روزی و آمد بشیر
وان همی خندید ما هم بده — ز انچہ یابی هدیه اے سالارده
او ازین تشنیع مردم وین فسوس — کم نمیکرد از دعا و چاپلوس
تا کہ شد در شهر معروف و شهیر — کوز انبان سے تهے جوید پنیر
شد مثل در خام طمعی آن گدا — او ازین خواهش نمی آمد جدا
کم نمیکرد از دعا و ابتهال — کرد اجابت مستعان ذو الجلال

دو یدن گاو در خانهٔ آن دعا کننده بالحاح قال النبی صلی الله علیه و سلم ان الله یحب الملحین فی الدعا زیرا کہ عین خواست حق سبحانه و تعالے ست و الحاح خواهنده را به است

از آنچه میخواهد از او و عذر گفتن نظم کننده و مدد خواستن

تا که روزی ناگهان در چاشتگاه — این دعا میکرد بازاری و آه
ناگهان در خانه اش گاوی دوید — شاخ زد بشکست در بند و کلید
گاو گستاخ اندران خانه بجست — مرد برجست و قوایمهاش بست
پس گلوی گاو ببرید آنزمان — بی توقف بی تامل بی امان
چون سرش ببرید شد سوی قصاب — تا ابا بش برکند دردم شتاب
آنی تقاضا گر درون همچون چنین — چون تقاضا میکنی اتمام این
سهل گردان ره نما توفیق ده — یا تقاضا را بهل برما منه
چون ز مفلس زر تقاضا میکنی — ز ر بجبشش در سرای شاه غنی
بی تو نظم و قافیه شام و سحر — زهره کی دارد که آید در نظر
نظم و تجنیس و قوافی اے علیم — بنده را مر تواند از ترین و میم
چون مسخ کرده هر چیز را — ذات بی تمیز و با تمیز را

هر یکے تسبیح بر نوعِ دگر
آدمی منکر ز تسبیحِ جماد
بلکه هفتاد و دو ملت هر یکے

گوید و از حالِ آن این بیخبر
وآن جماد اندر عبادت اوستاد
بیخبر از یکدگر اندر شکے

چون دو ناطق راز حال همدگر — نیست آگه چون بود دیوار و در

چون من از تسبیح ناطق غافلم — چون بداند سبحهٔ صامت دلم

هست سنی را یکے تسبیح خاص — هست جبری را صد آن در مناص

سنی از تسبیح جبر بی خبر — جبرے از تسبیح سنی بے اثر

این همی گوید که آن ضال ست و گم — بیخبر از حال او و از مرام

وآن همیگوید که این را چه خبر — جنگ شان افگند یزدان از قدر

گوهر هر یک هویدا می کند — جنس از ناجنس پیدا میکند

قهر را از لطف داند هر کسے — خواه دانا خواه نادان یا خسے

لیک لطفی قهر در پنهان شده — یا که قهرے در دل لطف آمده

کم کسے داند مگر ربانیے — کش بود در دل محک جانیے

با قیاس این ز دین دو گمانے می برند — سوے لا شیئا خود بیک پر می پرند

در بیان آنکه علم را دو پر و گمان را یک پر ست

علم را دو پر گمان را یک پر ست — ناقص آمد تن بپرواز اندر ست

مرغ یک پر زود افتد سرنگون — باز بر پرد دو گامے یا فزون
آفت و خیزان میرود مرغِ گمان — با سے کے پر براميدِ آشیان
چون زظن وارست علمش رو نمود — شد دو پر آن مرغ و پرّہا برکشود
بعد ازان سے مشے سویاً مستقیم — نی علے وجہہ بکبّا او حقیم
با دو پر برمی پرد چون جبرئیل — بی گمان بی فکرت و بی قال و قیل
گر ہمہ عالم بگویندش توئی — برزہ ریزدان و دینِ مستوے
او نگردد گرم تر از گفتِ شان — جانِ طاق او نگردد و جفتِ شان
ور ہمہ گویند اورا گر ہمے — کوہ پندارے و تو برگ کہے
او نیفتد در گمان از طعنِ شان — او نگردد دردمند از طعنِ شان
بلکہ گر دریا و کوہ آید بگفت — گوید ش باگمرہی گشتی تو جفت
ہیچ یک ذرہ نیفتد در خیال — یا بطعنِ طاعنان رنجور حال
مطمئن و موقن و بے احتیال — کاینچنین باشد مگر در کل حال

مثالِ رنجور شدنِ آدمی بوهمِ تعظیمِ خلق و رغبتِ مشتریان بوی و حکایت معلمِ کودکان

کودکانِ مکتبے از اوستاد — رنج دیدند از ملال و اجتهاد

مشورت کردند در تعویقِ کار — تا معلم در فتد در اضطرار

چون نمے آید ورا رنجوریے — کہ بگیرد چند روزے او دوریے

تا رہیم از حبس و از تنگیِ کار — ہست او چون سنگِ خارا برقرار

آن یکے زیرک تر این تدبیر کرد — کہ بگوید اوستا چونے تو رزد

خیر باشد رنگِ تو بر جا نیست — این اثر یا از ہوا یا از تپی ست

اندکے اندر خیال افتد ازین — تو برا در ہم مدد کن اینچنین

چون درآئی از درِ مکتب بگو — خیر باشد اوستا احوالِ تو

آن خیالش اندکے افزون شود — کز خیالے عاقلے مجنون شود

آن سوم وان چارم و پنجم چنین — در پئے ما غم نمایند و حنین

تا چو سی کودک بیایی این خبر — متفق گویند یا بد مستقر

ہر یکے گفتش کہ شاباش ای دلے — بادبختت بر عنایت متکے

متفق گشتند در عہد و وثیق — کہ نگردانند سخن را یک رفیق

بعد ازان سوگند داد او جملہ را — تا کہ غمازی نگوید ماجرا

رائے آن کودک بچہ بید از بہمہ — عقل او در پیش میرفت از رمہ
آن تفاوت ہست در عقلِ بشر — کہ میانِ شاہدان اندر صور

در بیان آنکہ عقولِ خلق متفاوت ست در اصل فطرت و تردد معتزلہ مستاویست و تفاوتِ عقول بسبب تجربہ و تحصیلِ علم ست قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم جمال الرجل فصاحتہ نہ

زین قبل فرمود احمد وز مقال — در زبان پنہان بود حسن رجال
اختلافِ عقلہا در اصل بود — بر وفاقِ سنیان باید شنود
بر خلافِ قول اہلِ اعتزال — کہ عقول از اصل دارند اعتدال
تجربہ و تعلیم بیش و کم کند — تا یکے را از یکے اعلم کند
باطل ست این زانکہ رائے کودکے — کہ ندارد تجربہ در مسلکے
بگذرد ز اندیشۂ مردانِ کار — عاجز آید کارشان در اضطرار
بر دمید اندیشہ زان طفلِ خرد — پیر با صد تجربہ بوئے نبرد
خود فزون آن بہ کہ آن از فطرت ست — باز افزون کوز جہد و فکرت ست
تو بگو دادہ خدا بہتر بود — یا کہ لنگے راہوارانہ رود

در وہم افگندن کودکان اُستاد را بمکر

روز گشت و آمدند آن کودکان — بر ہمین فکرت سوی مکتب دوان

جملہ استادند بیرون منتظر — تا درآید اوّل آن یار دگر
زانکہ منبع او بدست این رای را — سر امام آمد همیشہ پای را
اے مقلّد تو محجوبی بیشے بران — کو بود منبع ز نورِ آسمان
او درآمد گفت استا را سلام — خیر باشد رنگ دیت زرد فام
گفت استا نیست رنجے مرمرا — تو برو بنشین مگو یا وہ ہلا
نفی کرد اما غبارِ وہم بد — اندکے اندر دلش ناگاہ زد
اندر آمد دیگرے گفت اینچنین — اندکے آن وہم افزون شد بدین
ہمچنین تا وہم او قوت گرفت — ماند اندر حال خود بس در شگفت

رنجور شدنِ فرعون بوہم از تعظیمِ خلقان

سجدۂ خلق از زن و از طفل و مرد — زود دل فرعون را رنجور کرد
گفتنِ ہر یک خداوند و ملک — آنچنان کردش ز وہم منہلک
کہ بدعوا اے الٰہی شد دلیر — از دہا گشت و نمی شد ہیچ سیر
عقلِ جزوی آفتش وہم ست و ظن — زانکہ در ظلمات شد او را وطن
بر زمین گر نیم گز راہے بود — آدمی بے وہم ایمن می رود
بر سرِ دیوارِ عالی گر روے — گرد و گز عرضش بود کژ می شوی
بلکہ مے افتی ز لرزِ دل بوہم — ترس وہمی را نکو بنگر بفہم

رنجور شدن استاد معلم بوهم و خیال

گفت استا سخت ستا زوهم و بیم — برجهید و می‌کشانید او گلیم
خشمگین بازن که مهر اوست سست — من بدین حالم پیر سید او نخست
خود مرا آگه نکرد از رنگ من — قصد دارد تا رهد از ننگ من
او بجست و جلوهٔ خود سست گشت — بیخبر کز بام من افتاد طشت
آمد و در را بتندی واکشاد — کو دکان اندر پی آن اوستاد
گفت زن خیرست چون زود آمدی — که مبادا ذات نیکت را بدی
گفت کوری رنگ و حال من ببین — از غم بیگانگان اندر حنین
تو درون خانه از بغض و نفاق — می نه بینی حال من در احتراق
گفت زن ای خواجه رنجی نیست — دهم و ظن و لاش بی معنیست
گفت ای عور تو هنوزی در رجاج — می نه بینی این تغیر و ارتجاج
گر تو کور و کر شدی ما را چه جرم — ما درین رنجیم و درانده و درم
گفت اے خواجه بیارم آئنه — تا بدانی که ندارم من گنه
گفت رو رو چه تو چه آئینه ات — دائما در بغض و کینی و عنت
جامهٔ خواب مرا زود گستران — تا بخسپم که سر من شد گران
زن توقف کرد و مردش بانگ زد — کای عدو زودتر ترا این می سزد

در جامهٔ خواب افتادن استاد و نالیدن او بوهم رنجوری

جامه خواب آورد و گسترد شش عجوز — گفت امکان نی و باطن پر ز سوز
گر بگویم متهم دارد مرا — ور نگویم جد شود این ماجرا
فال بد بر خود گرداند همے — آدمی را که نبود دستش غمے
قول پیغمبر قبول لفرض — ان تمار ضتم لدینا تمرضوا
گر بگویم او خیال بد زند — فعل دارد زن که خلوت می کند
مر مرا از خانه بیرون میکند — بهر فسقے فعل وافسون میکند
جامه خواب افگند و استاد اوفتاد — آه آه و ناله از وے می بزاد
کودکان آنجا نشستند و نهان — درس میخواندند با صد اندهان
کاین همه کردیم و هم زندانیم — بد بنائے بود و ما بد بانیم
هین دگر اندیشه باید نمود — تا ازین محنت فرج یابیم زود

دوم بار در وهم افگندن کودکان استاد را که او از قرآن خواندن صداع آید و درد سر فزاید

گفت آن زیرک که ای قوم پسند — درس خوانید و کنید آواز بلند
چون همی خواندند گفت ای کودکان — بانگ ما استاد را دارد زبان
درد سر اقراید استا را ز بانگ — آرزد این کو درد یابد بهر دانگ

خلاصی یافتن کودکان از مکتب بدین مکر و سوال مادران از ایشان

۱۲ ساختند کودک گفت هر آئینه از بانگ ما استاد را درد سر زاید و از برای ما ندک مضقتی از مکاب چنین مهم عظیم نشاید ۱۲

گفت اُستا راست می گوید روید — در دسر افزون شدم بیرون شوید
سجده کردند و بگفتند اے کریم — دور باد از تو رنجورے و بیم
پس برون جستند سوے خانہا — ہمچو مرغان در ہواے دانہا
مادران شان خشمگین گشتند و گفت — روز کتاب و شما با لہو جفت
وقت تحصیل ست اکنون و شما — مے گریزید از کتاب و اوستا
عذر آوردند کاے مادر تو ایست — این گناہ از ما و از تقصیر نیست
عذر آوردند ایشان در زمان — کین گنہ از ما نبود اے مادران
از قضاے آسمان اُستاد ما — گشت رنجور و سقیم و مبتلا
مادران گفتند مکرست و دروغ — صد دروغ آرید بہر طمع دوغ
ما صباح آئیم پیش اوستا — تا بہ بینیم اصل این مکر شما
کودکان گفتند بسم اللہ روید — بر دروغ و صدق ما واقف شوید

رفتن مادران کودکان بمدد بعیادت اُستاد

بامداد آن مادران آمدند — پرسش اُستاد از ہر گوشہ روان
خفتہ اُستاد ہمچو بیمار گران — در دسر را سر بستہ چون زنان
ہم عرق کردہ ز بیماری لحاف — سر بستہ رو کشیدہ در سجاف
آہ آہے میکند آہستہ او — جملگان گشتند ہم لاحول گو
خیر باشد او ستاد این در دسر — جان تو مارا نبودہ زین خبر

گفت من ہم بیخبر بودم ازین — آگہم این کو دکان کردند بین
من بدم غافل بشغل قال و قیل — بودہ در باطن چنین بحری ثقیل
چون بجد مشغول باشد آدمی — او زدیدہ بیخ خود باشد عمی
از زنان مصر یوسف شد سمر — کہ ز مشغولے بشد زیشان خبر
پارہ پارہ کرد ساعدہاے خویش — روح والہ کہ نہ پس بیند نہ پیش
اے بسا مرد شجاع اندر حراب — کہ ببرد دست و پایش را ضراب
او ہمان دست آورد در گیر و دار — بر گمان آنکہ ہست او بر قرار
خود نہ بیند دست رفتہ در ضرر — خون از و بسیار رفتہ بیخبر

در بیان آنکہ تن روح را چون لباسے ست واین دست آستین دست روح ست واین پاے موزۂ پاے روح

تا بدانے کہ تن آمد چون لبیس — روبجو لابس لباسے را ملبس
روح را توحید اللہ خو شتر ست — غیر ظاہر دست و پاے دیگر ست
دست و پا در خواب بینی وا ئتلاف — آن حقیقت دان مدانش از گزاف
آن توئی کہ بے بدن داری بدن — پس مترس از جسم جان بیرون شدن

روح وارد بے بدن بس کار و بار | مرغ باشد دور قفس بس بیقرار
باش تا مرغ از قفس آید برون | تا ببینی ہفت چرخ او را زبون
یک حکایت گویمت گر گوش دہی | در حقیقت بر حقیقت بگروی

حکایت آن درویشی کہ در کوہ خلوت کردہ بود و بیان حلاوت انقطاع و خلوت و داخل شدن درین منقبت کہ انا جلیس من ذکرنی و انیس من استانس بی

گر با ہمہ چو بی منی بی ہمہ | ور بی ہمہ چو با منی با ہمہ

بود درویشے بکہسارے مقیم | خلوت او را بود ہمخواب و ندیم
چون ز خالق میرسید او را رسول | بود از انفاس مردم دور و ملول
ہمچنان کہ سہل شد مار اخضر | سہل شد ہم قوم دیگر را سفر
آنچنان کہ عاشقے بر سروری | عاشق ست آن خواجہ بر آہنگری
ہر کسے را بہر کارے ساختند | میل آن را در دلش انداختند
دشت و پا بی میل جنبان کی شود | خار و خس بے آب و بادی کی رود
گر بہ بینی میل خود سوے سما | پر دولت بر کشا ہمچون ہما
ور بہ بینی میل خود سوے زمین | نوحہ می کن ہیچ منشین از حنین

عاقلان خود نوحها پیشین کنند — ناقلان — جاهلان آخر بسر بر می زنند
زانکه ابتدائے کار آخر را ببین — تا نه باشی تو پشیمان یوم دین

دیدن زرگر عاقبت کار را و سخن بر وفق عاقبت گفتن با مستعیر ترازو خواهنده

آن یکے آمد به پیش زرگرے — اکه ترازو ده که بر سنجم زرے
گفت رو خواجه مرا غربال نیست — گفت میزان ده برین تسخر مایست
گفت جارو بی ندارم در دکان — گفت بس بس این مضاحک را بمان
من ترازوئے که می خواهم بده — خویشتن را کرمکن هر سو مجه
گفت بشنودم سخن کر نیستم — تا نه پندارے که بے معنیستم
این شنیدم لیک پیری مرتعش — دست لرزان جسم تو نا منتعش
فهم کردم لیک پیرے ناتوان — دستت از ضعف ست لرزان هر زمان
وان زر تو هم قراضه خرد و مرد — دست لرزد پس بریزد زر خرد
پس بگوئی خواجه جارو بی بیار — تا بجویم زر خود را در غبار
چون ترا بر دبی خاک را جمع آوری — گویم غربال خواهم اے حری
تا بپیزم خاک و زر جویم ازان — کے بود غربال ما را در دکان
من ز اول دیده ام آخر تمام — جاے دیگر رو ازینجا والسلام
هر که اول بین بود اعمے بود — هر که آخر بین چه با معنے بود
هر که اول بنگرد پایان کار — اندر آخر او نگردد شرمسار

۵ قولہ کہ اول بین آد از جا آخر بین نحو مقولۂ حضرت مولوی ست رضی اللہ عنہ ۱۲ ولی محمد رحمۃ اللہ تعالیٰ

حکم چون بر عاقبت اندیشی ست — بادشاهی بندهٔ درویشی ست
عاقبت بینان بوند اهل رشاد — در نگر و الله اعلم بالسداد
این سخن پایان ندارد در آز گوی — قصهٔ آن مرد زاهد باز گوی
کن تمام اکنون حدیث شیخ فرد — کاندران کهسار بودش خواب و خورد

بقیهٔ قصهٔ آن زاهد کوهی که نذر کرده بود که میوه کوهی از درخت باز نگیرم و درخت را نشانم و کسی را نگویم بصریح و کنایت که بنفشان و آن را بخورم که باد از درخت افگنده باشد

اندران که بود اشجار و ثمار — سیب و امرود و انار بی شمار
قوت آن درویش بود از آن میوه ها — غیر آن چیزی نخوردی دائما
گفت آن درویش یارب با تو من — عهد کردم زین نخیزم در زمن
خود نخیزم میوهٔ در کل حین — نیز غیری را نگویم کز یقین
جز ازان میوه که باد اندازدش — فی ازان میوه که شاخ افرازدش
مدتی بر نذر خود بودش وفا — تا در آمد امتحانات قضا
زین سبب فرمود استثنا کنید — گر خدا خواهد به پیمان برزنید
آنکه حلم کار در دست من ست — اختیار جملگان پست من ست

در قصد تفحص احوال عارفین طالبین بلاک شدن طالبی

هر زمان دل را دگر میلے دہم — هر نفس بر دل دگر داغے نہم
کل اصباح لنا شان جدید — کل شئ عن مرادی لا یحید
در حدیث آمد کہ دل ہمچون پرست — در بیابانی اسیر صرصرست
باد پر را ہر طرف راند گزاف — گہ چپ و گہ راست با صد اختلاف
در حدیث دیگر این دل وان چنان — کاب جوشان زاتش اندر قار غان
ہر زمان دل را دگر رائے بود — آن نہ از وی لیک از جائے بود
پس چرا ایمن شوی بر رای دل — عہد بندی تا شوی آخر خجل
اینہم از تاثیر حکمست و قدر — چاہ می بینے و نتوانی حذر
نیست خود از مرغ پران این عجب — کو نہ بیند دام و افتد در عطب
این عجب کہ دام بیند ہم دمے — گر بخواہد ور نخواہد مے فتد
چشم باز و گوش باز و دام پیش — سوی دامے می پرد با پر خویش

تشبیہ بند دام قضا بصورت پنہان و اثر پیدا

بنگر اندر رلق مہتر زادہ — سر برہنہ در بلا افتادہ
در ہوائے یک نگارے سوختہ — اقمشہ و املاک خود بفروختہ
خوار گشتہ در میان قوم خویش — مرہمش نایاب و دل ریش از مریش
خان و مان رفتہ شدہ بدنام و خوار — کام دشمن میرود آید بکار
زاہدے بیند بگوید ای کیا — ہمتے می دار از بہر خدا

کاندرین ادبار رشت افتاده ام — مال و زر و نعمت از کف داده ام

همتی تا بوکه من زین دار هم — زین گلِ تیره بود که بر جهم

این دعا می خواهد او از عام و خاص — تا که یابد یکدمی از غم خلاص

دست بازو پای بازو بندنی — نی موکل بر سرش نی آهنی

از کدامین بندمی جوئی خلاص — وز کدامین حبس میخواهی مناص

بندِ تقدیر و قضائے مختفی — کان نه بیند آن بجز جانِ صفی

گرچه پیدا نیست آن در کس ست — برتر از زندان و بندِ آهن ست

زانکه آهنگر مر آن را نشکند — حفره گر هم خشت زندان برکند

اے عجب این بندِ پنهانِ گران — عاجز از تکسیرِ آن آهنگران

دیدنِ آن بنده احمد را رسد — بر گلوے بسته حبل من مسد

دید بر پشتِ عیال بولهب — تنگ هیزم گفت حمالة الحطب

حبل و هیزم را خدا آن چشمی ندید — که پدید آید بر دو هر نا پدید

با قیانش جمله تاویلے کنند — کاین نه بهر شیست و ایشان هوشمند

یک از تاثیر آن پشتش دو تو — گشته دنالان شده ریش او
که دعای همتی تا وارهم — تا ازین بند نهان بیرون جهم
آنکه بیند این علامتها پدید — چون نداند او شقی را از سعید
داند و پوشد بامر ذوالجلال — که نباشد کشف راز حق حلال
این سخن پایان ندارد آن فقیر — از مجاعت شد زبون و تن اسیر

مضطر شدن آن فقیر نذر کننده بکندن امرود از درخت و گوشمال حق تعالی رسیدن بی مهلت برو

پنجروز آن بادامرودی نرخت — ز آتش جوعش صبوری میگریخت
بر سر شاخی مرودی چند دید — باز صبری کرد و خود را واکشید
باد آمد شاخ را سر زیر کرد — طبع را بر خوردن آن چیر کرد
جوع و ضعف و قوت جذب قضا — کرد زاهد را ز نذرش بیوفا
چونکه از امرود دین میوه شکست — گشت اندر نذر و عهد خویش سست
هم دران دم گوشمال حق رسید — چشم او بکشاد و گوشش او کشید
مخلصان باشند دائم در خطر — امتحانهاست در راه ای پسر
عهد را باید وفا ای جان من — تا نمانی شرمسار و ممتحن
یا مکن نذری که نتوانی وفا — بر خطر منشین و بیرون جه ملا

۱۴ اوفوا بالعهد ان العهد کان مسئولا ۱۲ سید عبد المتعال مرتد قبل عالم عنیضم ۱۵ قوا بعهدکم ایاید آه این بیت و بعض آینده را اگر فرموده است اوفوا بالعقود ... شما وست بآیت کریمه

نذر را باید وفا در راهِ حق — لیک حق تا خود کرا بُد هدسبق
عهدها بستیم بس در کارها — نذرها کردیم در سر بارها
قوّتِ آن کو که پایان آوریم — عاجزیم و ناتوان و مضطریم
گر نه فضلت دستگیر ما شود — وای بر ما زانکه رسوائی بود
نذرِ ما را باد فا پیوسته دار — عهدِ ما را از کرم دار استوار
بازگشتم سوی قصّه کان فقیر — عهد چون بشکست در دم شد اسیر
غیرتِ حق گوشمالش داد زود — زانکه فرمود است اوفوا بالعقود
جمعِ از دزدان بدند آنجا مگر — در میان آورده بی مرسیم و زر
اتفاقاً دزد چندے تاختند — واندران کهسار مسکن ساختند

مُتهم کردن آن شیخ را با دزدان و بُریدن دستش را

بیست از دزدان بدند آنجا و بیش — بخش میکردند مسروقاتِ خویش
شحنه را عمّا ز آگه کرده بود — مردمِ شحنه دَرافتادند زود
شحنه حالی عزمِ آن کهسار کرد — جمله را بگرفت و بست آن شیرمرد
پس بفرمود از غضب جلّاد را — دست و پای هر یک از تن کن جدا
هم بدانجا پای چپ و دستِ راست — جمله را ببرید و غوغائی بخاست
دستِ زاهد هم بُریده شد غلط — پاش را میخواست هم کردن سقط
در زمان آمد سواری بس گزین — بانگ برزد بر عوان کای سگ بهین

این فلان شیخ ست و ابدال خدا — دست او را تو چرا کردی جدا
آن عوان بدرید جامه تیز رفت — پیش شحنه داد آگاهیش تفت
شحنه آمد پا برهنه عذر خواه — که ندانستم خدا بر من گواه
این بجل کن مر مرا زین کار رشت — ای کریم و سرور اهل بهشت
گفت میدانم سبب این منش را — می شناسم من گناه خویش را
من شکستم حرمت ایمان او — پس بمیرم بر دد ادستان او
من شکستم عهد و دانستم بدست — تا رسید آن شومی جرت بدست
دست ما و پای ما و مغز و پوست — با دادی والی فدای حکم دوست
قسم من بود این تر اکردم حلال — تو ندانستی ترا بنود و بال
و انکه او دانست او فرمانرواست — با خدا سامان بپیچیدن کراست
ای بسا مرغ پرنده دانه جو — که بریده حلق او هم حلق او
ای بسا مرغی زمعده در نفس — بر کنار بام محبوس قفس
ای بسا ماهی در آب دور دست — گشته از حرص گلو ما خود شست
ای بسا ستور در پرده بده — شومی فرج و گلو رسوا شده
ای بسا قاضی خبر نیک خو — از گلوی رشوتی او زر درو
ای بسا حاجی بحج رفته بعشق — وقت باز آمد شده او یار رفیق
بلکه در هاروت و ماروت آن شراب — از عروج چرخ شان شد سد باب

بایزید او بهر این کرد احتراز — وفات او — دید در خود کاهلے اندر نماز
از سبب اندیشه کرد آن ذو لباب — صاحب دل — دید علت خوردن از بسیار آب
گفت تا سالے نخواهم خورد آب — انچنان کرد و خدایش داد تاب
این کمینه جهد او بُد بهر دین — گشت او سلطان قطب العارفین
چون بریده شد برای حلق دست — تکمله — مرد زاهد را درِ شکوی به بست
انچنین باشد چو یک در بسته شد — صد درِ دیگر بر او انگشته شد

کرامت شیخ اقطع و زنبیل بافتن او بدو دست در خلوت

شیخ اقطع گشت نامش پیشِ خلق — آفاق خلق — کرد معروف بدین آفات حلق
گر تو نام او ش خواهی روان — دوستان — هین برو بوالخیر تینا تیش خوان
در عریش او را یکے زائر بیافت — کو بهر دو دست خود زنبیل بافت

گفت اورا کای عدو جان خویش — ور عر نیم آمدی سر کرده پیش
این چرا کردی شتاب اندر سباق — گفت از افراط مهر و اشتیاق
پس تبسم کرد و گفت اکنون بیا — لیک مخفی دار این را ای کیا
تا نمیرم من نگوید این با کسے — نے قرینے نی حبیبے نے خسے
بعد ازان قوم دگر از روزنش — مطلع گشتند بر بافیدنش
گفت حکمت را تو دانی کردگار — من کنم پنهان تو کردی آشکار
آمد الهامش که یک چندی بخند — کاندرین غم بر تو منکر مے شدند
که مگر سالوس بود او در طریق — که خدا رسوا اش کرد اندر رفیق
من نخواهم کان رمه کافر شوند — وز ضلالت در گمان بد روند
این کرامت را بگردیم آشکار — که وهیمیت دست اندر وقت کار
تا که این بیچارگان بدگمان — رد نگردند از جناب آسمان
من ترا بے این کرامت پیش — خود تسلی داده ام از ذات خویش
این کرامت بهر ایشان دادمت — وز این چراغ از بهر آن بنهادمت
تو ازان بگذشته کز مرگ تن — ترسی از تفریق اجزای بدن
وهم تفریق سر و پای از تو رفت — دفع وهم اسپر رسید نیک رفت

سبب جرأت ساحران فرعون بر قطع دست و پا

ساحران را آنی که فرعون لعین — کرد تهدید و سیاست بر زمین

که بتبرم دست و پایتان از خلاف
پس در آویزم ندارم تان معاف

ادهمی پند اشت کایشان دهان
وهم و تخویف اند و سواس گمان

که بود شان لرزه و تخویف و ترس
از تو تهما و تهدید ات نفس

ادهمی دانست کایشان رسته اند
بر دریچه نور دل بنشسته اند

سایهٔ خود را ز خود دانسته اند
چابک و چست و گشن برجسته اند

هاون گردون اگر صد بارشان
خرد کوبد اندرین گلزارشان

اصل این ترکیب را چون دیده اند
از فروغ و هم کم ترسیده اند

این جهان خوابست اندر ظن مایست
گر رود در خواب دستی باک نیست

گر بخواب اندر سرت ببرد گاز
هم سرت برجاست هم عمرت دراز

گر ببینی خواب در خود را دو نیم
تندرستی چونکه خیزی بی سقیم

حاصل اندر خواب نقصان بدن
نیست باکی از دو صد پاره شدن

این جهان را که بصورت قائم ست
گفت پیغمبر که خلق نائم ست

از ره تقلید تو کردی قبول
سالکان این دیده پیدا بی رسول

روز در خواب گمان این خوب نیست — سایه فرع ست اصل جز مهتاب نیست

ب دیداریت آزادان ای عضد — که بیندیشند خفت کو در خواب شد

او گمان برده که این هم خفته ام — بیخبر زان کوست در خواب دوم

کوزه گر گر کوزه را بشکند — چون بخواهد باز خود قائم کند

کور را هر گام باشد ترس چاه — با هزاران ترس مے آید براه

مرد بینا دید عرض راه را — پس بداند او مغاک و چاه را

پا و زانویش نلرزد هر دمے — رو ترش کے دارد او از هر غمی

خیز فرعونا که ما آن نیستیم — که ببر بانگے ز غولے بیستیم

خرقه مارا بدرد و رنده هست — ورنه مارا خود برهنه تن بهاست

بی لباس این خوب را اندر کنار
خوشتر از بحر و بر و زر و نگار

خوش بگیریم ای عدو ناهموار
نیست ای فرعون بی الهام تیز

شکایت کردن استر پیش شتر که من بسیار در روی می افتم و تو نمی افتی الا بنادر و جواب گفتن آن

این حکایت مروی است به بیت یکسه کودک در هر گام از شتر می افتاد

گفت استر با شتر کای خوش رفیق
در فراز و شیب و در راه دقیق

تو نیائی در سر و خوش میروی
من همی آیم بسر در چون غوی

من همی افتم برو در هر دمی
خواه در خشکی و خواه اندر نمی

این سبب را باز گو با من ز چیست
تا بدانم من که چون باید بزیست

گفت از چشم تو چشم من یقین
بیگمان روشن ترست و تیز بین

بعد ازان هم از بلندی ناظرم
زین سبب در رو نیفتم حاضرم

گفت چشم من ز تو روشن ترست
بعد ازان هم از بلندی ناظرست

چون برآیم بر سر کوه بلند
آخر عقبه ببینم هوشمند

پس همه پستی و بالائی راه
دیده ام را وا نماید هم اله

هر قدم من از سر بینش نهم
از عثار و از فتادن وارهم

تو به بینی پیش خود یک دو سه گام
دانه بینی و نه بینی رنج دام

لِیَسْتَوِیَ الْاَعْمٰی لَدَیْکُمْ وَ الْبَصِیْرُ
فِی الْمُقَامِ وَ النُّزُلِ دَائِمًا مَّصِیْرُ

چون جنین را در شکم حق جان دهد — جذب اجزا در مزاج او کند
از خورش او جذب اجزا می کند — تا رو و پود جسم خود راسمے تند
تا چهل سالش بجذب جزو ها — حق حریصش کرده باشد در نما
جذب اجزا روح را تعلیم کرد — چون بداند جذب اجزا شاه فرد
جامع این ذرها خورشید بود — بے غذا اجزات را داند ربود
آن زمانے کاندر آئی تو ز خواب — هوش و حس رفته را خواند شتاب
تا بدانی کان ازو عائب نشد — باز آید چون بفرماید که عد

اجتماع اجزای خرعزیر علیه السلام بعد بوسیدنش باذن الله تعالے
و درهمان دم مرکب شدن پیش چشم عزیر علیه السلام

همین عزیر اندر نگر اندر حزت — که بوسیدست و ریزیده برت

پیشِ تو گرد آورنیم اجزاش را — آن سر و دم و دو گوش و پاش را
دست نے و جزو برہم مے نہند — پارہ ہارا اجتماعے مے دہد
در نگر در صنعتِ پارہ زنے — کو ہمی دوزد کہن بے سوزنے
ریسمان و سوزنے نی وقتِ خرز — آنچنان دوزد کہ پیدا نیست درز
چشم بکشا حشر را پیدا ابین — تا نماند شبہات در یوم دین
تا بہ بینی جامعیم را تمام — تا نہ لرزی وقتِ مردن زاہتمام
ہمچنانکہ وقتِ خفتن ایمنے — از قواتِ جملہ حسہائے تنی
بر حواسِ خود نہ لرزی وقتِ خواب — گرچہ میگردد پریشان و خراب

جزع ناکردنِ شیخ بزرگوار بر مرگِ فرزندانِ خویش

بود شیخے رہنمائی پیش ازین — آسمانے شمع بر روئے زمین
چون پیمبر در میانِ امتان — در کشائی روضہ دار الجنان
گفت پیغمبر کہ شیخ رفتہ پیش — چون نبی باشد میانِ قومِ خویش
یک صباحی گفتش اہلِ بیتِ او — سخت دل چونی بگو اے نیک خو
از ہجر و مرگِ فرزندانِ تو — نوحہ مے آریم با پشتِ دو تو
تو نے گریی نے زاری چرا — یا کہ رحمت نیست در دل ای کیا
چون ترا رحمے نباشد در درون — پس چہ امید ست مارا از تو کنون
ما بامیدِ تو ایم اے پیشوا — کہ نہ بگزاری تو ما را در فنا

چون بیارایند روزِ حشر تخت — خود شفیع ما توئی آن روز سخت
در چنان روز و شبِ بی زینهار — ما باکرام تو ئیم امیدوار
دستِ ما و دامنِ تست آن زمان — که نماند هیچ مجرم را امان
گفتِ پیغمبر که روزِ رستخیز — کے گزارم مجرمان را اشک ریز
من شفیعِ عاصیان باشم بجان — تا رهانم شان ز تشنه گران
عاصیان و اهلِ کبائر را بجید — وا رهانم از عتاب نقضِ عهد
صالحان اُمتم خود فارغ اند — از شفاعتهاے من روز گزند
بلکه ایشان را شفاعتها بود — گفت شان چون حکم نافذ میرود
هیچ واز روزِ غیرے برنداشت — من نیم واز رخدایم برفراشت
آنکه بی وزرست شیخ ست ایجان — در قبولِ حق چو اندر کف کمان
شیخ که بود پیر یعنے مو سپید — معنی این موبدان اے نا امید
هست آن موی سیه هستی او — تا ز هستیش نماند تار مو
چونکه هستیش نماند پیر اوست — گر سیه مو باشد و یا خود دو موست
هست آن موی سیه وصفِ بشر — نیست آن مو موی ریش و موی سر

عیسی اندر مهد بردارد نفیر — که جوان ناگشته ما شیخیم و پیر
چون یکی موی سیه کان وصف ماست — نیست بروی شیخ و مقبول خداست
چون بود مویش سپید آرد بخود — او نه پیرست و نه خاص ایزدست
گر رهید از بعض اوصاف بشر — شیخ نبود کامل باشد اے پسر
ور سر موی ز وصفش باقی ست — نیست از عرش و سما آفاقی ست
ما همه امیدواران تو ئیم — ریزه چین رحم و احسان تو ئیم
لیک با این جمله چون بی شفقتے — بهر فرزندان چرا بی رقتے
یا مگر خود دل نمے سوزد ترا — باز گو اے شیخ با ما ماجرا

عذر گفتن شیخ بهر ناگریستن بر مرگ فرزندان

شیخ گفت اورا مپندار ای رفیق — که ندارم رحم و مهر و دل شفیق
بر همه کفار ما را رحمت ست — گرچه جان جمله کافرنعمت ست
بر سگانم رحمت و بخشایش ست — که چرا از سنگها شان مالش ست
آن سگے که می گزد گویم دعا — که ازین خو دار هانش ای خدا
این سگان را هم دران اندیشه دار — که نباشند از خلائق سنگسار
زان فرستاد انبیا را بر زمین — تا کنند شان رحمة للعالمین
خلق را خواند سوی درگاه خاص — حق را خواند که وا فرکن خلاص
جهد بنماید ازین سو بهر پند — چون نشد گوید خدایا در مبند

رحمتِ جزوی بود مر عام را
رحمتِ کلّی بود همّام را

رحمتِ جزوش قرین گشته بکل
رحمتِ دریاست هادی سبل

رحمتِ جزوی بکل پیوسته شود — رحمتِ کل را تو هادی بین درود

تا که جزو ست او نداند راهِ بحر — هر غدیرے را کند اشباهِ بحر

چون نداند راهِ یم کے رہ برد — سوی دریا خلق را چون آورد

متصل گردد بہ بحر آنگاه او — رہ برد تا بحر همچون سیل جو

ور کند دعوت بتقلیدی بود — نز عیان و وحی و تائیدی بود

گفت پس چون رحم داری بر همه — همچو چوپانے بگرد این رمه

چون نداری تو خبر بر فرزندِ خویش — چونکه فصادِ اجل شان زد بنیش

چون گواهِ رحم اشکِ دیده است — دیدهٔ تو بے نم و گریه چرا ست

شیخ دانا زین عتابش گرم شد — در سخن یک باره بی آزرم شد

رو بزن کرد و بگفتش اے عجوز — خود نباشد فضل دی همچون تموز

جمله گر مردند ایشان نورے اند — غائب و پنهان ز چشمِ دل کی اند

من چو میم شان معین پیش خویش — از چه رو رو را کنم همچون تو ریش
گر چه بیرون انداز دور زمان — با من اند و گر دمن بازی کنان
گریه از هجران بود یا از فراق — با عزیزانم وصال ست و عناق
خلق اندر خواب می بینند شان — من به بیداری همی بینم عیان
زین جهان خود را دمی پنهان کنم — برگ حس را از درخت افشان کنم
حس اسیر عقل باشد ای فلان — عقل آسیر روح باشد همچنان
دست بسته عقل را جان باز کرد — کارهای بسته را هم ساز کرد
همچو حس بگرفته روی آب را — آب پیدا می شود پیش خرد
دست عقل آن حس بیک سوی برد — حس چو یک سو رفت پیدا گشت آب
حس بس انبه بود بر جو چون حباب — حس فزاید از هوا ابر آب ما
چونکه دست عقل نگشاید خدا — آن هوا خندان و گریان عقل تو
آب را هر دم کند پوشیده او — حق کشاید هر دو دست عقل را
چونکه تقوی بست دو دست هوا — چون خرد سالار و مخدوم تو شد
پس حواس چیره محکوم تو شد — تا که غیبتها ز جان سر بر زند
حس را بی خواب خواب اندر کند — هم زگردون بر کشاید با بها
هم به بیداری به بیند خوابها

قصهٔ خواندن شیخ ضریر قرآن را از روی مصحف و در وقت

خواندن قرآن بینا شدن باذن الله تعالی

دید در بغداد یک شیخ فقیر — مصحفی در خانه پیر ضریر

گشت ضنینش در تموز پرّ سوز — هر دو زاهد جمع باهم چند روز

گفت اینجا ای عجب مصحف چراست — چونکه نابیناست این درویش راست

اندرین اندیشه تشویشش فزود — که جز اورا نیست اینجا باش و بود

او ست تنها مصحفی آویخته — من نیم گستاخ یا آخیخته

تا بپرسم نے خمش صبرے کنم — تا بصبرے بر مرادے بر زنم

صبر کردو بود چندے در حرج — کشف شد کالصبر مفتاح الفرج

صبر گنج ست ای برادر صبر کن — تا شفا یابی تو زین رنج کهن

صبر تلخ آمد بر او شکر ست — صبر سوے کشف هر سر رهبر ست

صبر کردن لقمان علیه السلام چون دید که داود علیه السلام

را الهام از آهن زره ساختن میکرد از سوال باین نیت

که صبر از سوال موجب فرح و راحت ست

رفت لقمان سوی داؤد دنی — حلقه میکرد او زپولاد آبی

جمله را بایکدگر در مے فگند — زاهن و پولاد آن شاه بلند

صنعت زره او هم دیده بود — در تحیر ماند و سوالش فرود

کاین چه شاید بود و اپرسم ازو — که چه مے سازد ز حلقت تو بتو
باز با خود گفت صبر اولی ترست — صبر با مقصود زوتر رہبرست
چون نہ پرسی زود تر کشفت شود — مرغِ صبر از جملہ پران تر رود
ور بپرسے دیر تر حاصل شود — سہل از بی صبریت مشکل شود
چونکہ لقمان تین بزد ہم در زمان — شد تمام از صنعت داود آن
پیش زرہ ساز دید و در پوشید او — پیشِ لقمان حکیم صبر خو
گفت این نیکو لباس ست ای فتی — در مصافِ خصم دفعِ خصم را
گفت لقمان صبر نیکو ہمدیست — کو پناہ و دافع ہر جا غمی ست
صبر را با حق قرین کرد ای فلان — آخر و العصر را آگہ بخوان
صد ہزاران کیمیا حق آفرید — کیمیائے ہمچو صبر آدم ندید

بقیہ قصۂ نابینا و مصحف خواندنِ آن بنظر

مرد مہمان صبر کرد و ناگہان — کشف گشتش حالِ مشکل در زمان
نیم شب آوازِ قرآن را شنید — جست از خواب آن عجائب را بدید
کہ ز مصحف کور می خواند درست — گشت بی صبر و از و آن حال جست
گفت چون کوری عجب بے چشم و نور — چون ہمی خوانی و مے بینی سطور
آنچہ می خوانی بر آن افتادہ — دست را بر حرفِ آن بنہادہ
صنعت در سیر پیدا می کند — کہ نظر بر حرف داری مستند

گفت ای گشته ز جهل تن جدا
این عجب داری تو از صنع خدا

من ز حق درخواستم کامی مستعان
بر قرائت من حریصم همچو جان

نیستم حافظ مرا نوری بده
در دو دیده وقت خواندن نی گره

بازده دو دیده ام را آن زمان
که بگیرم مصحف و خوانم عیان

آمد از حضرت ندا کای مرد کار
ای بهر رنجی بما امیدوار

حسن ظن ست و امیدی خوش ترا
که ترا گوید بهر دم بر ترا

هر زمان که قصد خواندن باشدت
یاز مصحفها قرائت بایدت

من دران دم وا دهم چشم ترا
تا قرء و خوانی معظم جوهرا

همچنان کردم هر آنگاهی که من
وا کشایم مصحف اندر خواندن

آن خبیرے گو نشد غافل زکار
آن گرامی بادشاهِ کردگار

باز بجستم بنشستم آن شاهِ فرد
در زمان همچون چراغِ شب نورد

زین سبب بنود ولی را اعتراض
هر چه بستاند فرستد اعتیاض

گر بسوزد باغ انگورے دهد
ور میان مامی سورے دهد

آن شل بیدست را دستی دهد
کان عنما را دلِ مستی دهد

لانسلم اعتراض از ما برفت
چون عوض می آید از مفقود زفت

چونکه بی آتش مرا گرمی رسد
را ضیم گر آتش مارا کشد

چونکه بی چشمے بخشد دیدنے
اینچنین کوریست چشم روشنی

بے چراغے چون دہد اورا روشنی | گر چراغت شد چہ افغان می کنی

صفت بعض اولیا کہ راضی اند باحکام الٰہی ولا یابہ نکنند بخدائے تعالیٰ کہ خدایا این حکم را بگردان

بشنو اکنون قصۂ آن رہروان | کہ ندارند اعتراضے در جہان

ز اولیا اہل دعا خود دیگرند | گر ہمے دوزند وگاہے می درند

قوم دیگر می شناسم ز اولیا | کہ دہان شان بستہ باشد از دعا

از رضا کہ ہست رام آن کرام — حبستن دفع قضاشان شد حرام
در قضا ذوقے ہمی بینند خاص — کفرشان آید طلب کردن خلاص
حسن ظنے بر دلِ ایشان کشود — کہ پوشند از غرا جامہ کبود
ہر چہ آید پیشِ ایشان خوش بود — آب حیوان گردد آر آتش بود
زہر در حلقوم شان شکر بود — سنگ اندر راہ شان گوہر بود
جملگی یکسان بود شان نیک بد — از چہ باشد این ز حسن ظن خود
کفر باشد نزد شان کردن دعا — کاے آلہ از ما بگردان این قضا

سوال کردن بہلول آن درویش ولی را

گفت بہلول آن یکی درویش را — چونی ای درویش واقف کن مرا
گفت چون باشد کسیکہ جاودان — بر مراد او رود کار جہان
سیل وجو ہا بر مراد او روند — اختران ہمسان کہ او خواہد شوند
زندگے و مرگ سرہنگان او — بر مراد او روانہ کو بہ کو
ہر کجا خواہد فرستد تعزیت — ہر کجا خواہد بنشند تہنیت
سالکان راہ ہم برگام او — ماندگان از راہ ہم در دام او
ہیچ دندانے نخندد در جہان — بے رضا و امر آن فرمان روان
بے رضاے او نیفتد ہیچ برگ — بے قضاے او نیاید ہیچ مرگ
بے مراد او نجنبد ہیچ رگ — در جہان ز لوح ثریا تا سمک

گفت ای شه راست گفتی همچنین — در فروسیمای تو پیداست این
این وصد چندینی ای صادق ولیک — شرح گو این را بیان کن نیک نیک
آنچنان که فاضل و مرد فضول — از دل واز جان کند او را قبول
آنچنانش شرح کن اندر کلام — که ازان هم بهره یابد عقل عام
ناطق کامل چو خوان باشی بود — بر سر خوانش زهر آشی بود
تا نماند هیچ مهمان بینوا — هر کسی یابد غذای خود جدا
همچو قرآن کو ذو معنی هفت توست — خاص را و عام را مطعم در دست
گفت این باری تعین شد پیش عام — که جهان در امر یزدان ست رام
هیچ برگے در نیفتد از درخت — بے قضا و حکم آن سلطان تخت
از دهان لقمه نشد سوئے گلو — تا نگوید لقمه را حق کاد خلو
میل و رغبت کان زمام آدمی ست — جنبش آن رام امر آن غنی ست
در زمینها و اسمانها ذره — پر نجنباند نگردد پر ذره
جز بفرمان قدیم نافذش — شرح نتوان کرد و جلدی نیست خوش
که اشمر در برگ درختان را تمام — بے نهایت کے شود در نطق ام
این قدر بشنو که چون سے کلے کار — مے نگردد جز بامر کردگار
چون قضای حق رضای بنده شد — حکم او را بنده خواهنده شد
بے تکلف نے پی مزد و ثواب — بلکه طبع او بران شد مستطاب

زندگی خود نخواهد بهر خود
بلکه خواهد از پی حکم احد

هر کجا امر قدم را مسلکی ست
زندگی و مردگی پیشش یکیست

بهر یزدان می مرد نز خوف و رنج
بهر یزدان می زید نے بهر گنج

هست ایمانش برای خواه او
نے برای جنت و اشجار و جو

ترک کفرش هم برای حق بود
نے ز بیم آنکه در آتش رود

اینچنین آمد ز اصل آن خوی او
بی ریاضت نے بحبت وجوی او

انگهان خندد که او بیند رضا
همچو حلوا و شکر آید قضا

بنده کش خوے و خلقت این بود
نے جهان بر امر و فرمانش رود

پس چرا لابه کند او با دعا
که بگردان اے خداوند این قضا

مرگ او و مرگ فرزندان او
بهر حق پیشش چو حلوا در گلو

نزع فرزندان بر آن باوفا
چون لطائف پیش شیخ باصفا

پس چرا گوید دعا الا مگر
در دعا بیند رضاے دادگر

آن شفاعت وان دعا تا رحم خود — می کند آن بندهٔ صاحب رشد
رحم خود را او همان دم سوخت است — که چراغ عشق حق افروخت است
دوزخ او صاف او عشق ست و او — سوخت مر او صاف خود را مو بمو
هر طرفی این فروقی کی شناخت — چون دقوقی کو درین دولت بتاخت

قصهٔ دقوقی و کرامتش

آن دقوقی داشت خوش دیباجه — عاشق و صاحب کرامت خواجه
بر زمین مه شد چو مه بر آسمان — شب روان راگشته زو روشن روان
در مقامی مسکنی کم ساختی — کم دو روز اندر دهی انداختی
گفت در یک خانه گر باشم دو روز — عشق آن مسکن کند در من فروز
عشوهٔ المسکن احاذر یا انا — انقلی یا نفس سافلا لمغنا
لا اعود خلق قلبی بالمکان — کی یکون خاطری فی الامتحان
روز اندر سیر و شب در نماز — چشم اندر شاه باز آو بمو باز
منقطع از خلق نے از بد خوئی — منفر از مردو زن نے از دوئی

۱۵ بلا در اربد سوداوی حاصل ۱۵ شفقی بر خلق داغ محبوب آب ۱۵ حسین خوارزمی ریح

عرش

شفقتے بر خلق و نافع همچو آب — خود شفیعے و دعایش مستجاب
نیک و بد را مهربان و مستقیم — بهتر از مادر شهے تر از پدر
گفت پیغمبر شما را ای مهان — چون پدر بر کل هستم شفیق و مهربان
زآن سبب که جمله اجزاے منید — جزو را از کل چرا برے کنید
جزو واز کل قطع شد بیکار شد — عضو از تن قطع شد مُردار شد
تا نه پیوندد به کُل بارِ دگر — مُرده باشد نبودش از جان خبر
ور بجنبد نیست آن را خود سند — عضو نو ببریده هم جنبش کند
جزو واز این کل گر برد یکسو رود — این نه آن کُل ست کو ناقص شود
قطع و وصلِ او نیاید در مقال — چیز ناقص گفته شد بهر مثال

مر علیؓ را بر مثال شیر خواند | شیر مثل او نباشد گرچه راند

بازگشتن بقصهٔ دقوقی علیه الرحمة

از مثال و مثل و فرق آن بران | جانب قصهٔ دقوقی ای جوان

آنکه در تقوے امام خلق بود | گوی تقوی از فرشته می ربود

آنکه اندر سیر مه رامات کرد | هم ز دینداری او دین رشک خورد

با چنین تقوے و اوراد و قیام | طالب خاصان حق بودی مدام

در سفر معظم مرادش آن بدے | گر دمے بر بندهٔ خاصی زدے

این همی گفتی چو می رفتے براه | کن قرینی خاصگانم ای اله

یارب آنها را که بشناسد دلم | بندهٔ وابسته میان چون محتلم

وانکه نشناسم تو ای یزدان جان | بر تن محجوب شان کن مهربان

حضرتش گفتے که ای صدر مهین | این چه عشق ست و چه استسقاست این

مهر من داری چه مے جوئی دگر | چون خدا با تست چون جوئی بشر

او بگفتے یارب ای دانای راز | تو کشودی در دلم راه نیاز

در میان بحر اگر بنشسته ام | طمع در آب سبو هم بسته ام

---

۱ قولہ بر من محجوب شان — الی چو شان را ۲ قولہ مثل یعنی آه یعنی صبح دقوقی را از حضرت حق تعالی طلب الطریق الی الله مرحمت طلب می ۱۲

همچو داود دم نود نعجه مراست — ملمع — طمع در نعجه حریفم هم بخاست

حرص اندر عشق تو فخر بست و جاه — حرص اندر غیر تو ننگ و تباه

شهوت و حرص زان پیشی بود — وآن حیزان ننگ و بد کیشی بود

حرص مردان ازره پیشی بود — در مخنث حرص سوی پس رود

آن یکی حرص از کمال مردی ست — وان دگر حرص از فضاح و سردی ست

آه سری هست اینجا بس نهان — که سوی خصیه شود سوی دوان

همچو مستسقی کز آبش سیر نیست — بر هر اینجه یا فتی بالله مایست

چون گذشتی زان دگر نوتر رسد — آن یکی بالاتر ازوی در رسد

بی نهایت حضرتست این بارگاه — صد در ار بگذار صد رستست راه

سرطلب کردن موسی خضر را علیهما السلام باکمال نبوت و قربت

از کلیمِ حق بیاموزای کریم — همین — همین چه می گوید زمشتاقی کلیم
باچنین جاه و چنین پیغمبری — چنان — طالبِ خضرم زخود بینی بری
موسیا تو قوم خود را هشته — بگذار — درپیِ نیکو پیِ سرگشته
کیقبادی بسته از خوف و رجا — اے بادشاہ — چند گردی چند جوئی تا کجا
آنِ تو با تست و تو واقف برین — محبوب تو — آسمانا چند پیمائی زمین
گفت مرمرا شنیِ این ملامت کم کنید — گم مکن — آفتاب و ماه را ره کم زنید
میروم تا مجمع البحرین من — دریای روم و دریاے فارس — تا شوم مصحوبِ سلطانِ زمن
اجعل الخضر لامری سبیلا — یعنی الہم خضر را برای کار خود بمنزلے رہنما گردان (مقتبس از سورہ کہف) — ذاک اوْ اَمضی وَاَمرِ حُقبا
سالها پرّم به پرّ و بالها — سالها چه بود هزاران سالها
میروم یعنی سخن از سر زدید — چنین بگفت — بران — استفہام انکاری ۱۲ — عشقِ جانان کم مدان از عشقِ نان
این سخن پایان ندارد اے عمو — داستانِ آن دقوقی باز گو

باز گشتن بقصۂ دقوقی علیہ الرحمۃ

آن دقوقی رحمۃ اللہ علیہ — الدن — گفت سافرت مدی فی خافقیہ

---

۱ ع ۲ ع ۳ ع ۴ ع ۵ ع ۶ ع ۷ ع ۸ ع ۹ ع ۱۰ ع ۱۱ ع ۱۲ ع ۱۳ ع ۱۴ ع ۱۵ ع ۱۶ ع ۱۷ ع ۱۸ ع ۱۹ ع ۲۰ ع ۲۱ ع ۲۲ ع ۲۳ ع ۲۴ ع ۲۵ ع ۲۶ ع ۲۷ ع ۲۸ ع ۲۹ ع ۳۰ ع ۳۱ ع ۳۲ ع ۳۳ ع ۳۴ ع ۳۵ ع ۳۶ ع ۳۷ ع ۳۸ ع ۳۹ ع ۴۰ ع ۴۱ ع ۴۲ ع ۴۳ ع ۴۴ ع ۴۵ ع ۴۶ ع ۴۷ ع ۴۸ ع ۴۹ ع ۵۰ ع ۵۱ ع ۵۲ ع ۵۳ ع ۵۴ ع ۵۵ ع ۵۶ ع ۵۷ ع ۵۸ ع ۵۹ ع ۶۰ ع ۶۱ ع ۶۲ ع ۶۳ ع ۶۴ ع ۶۵ ع ۶۶ ع ۶۷ ع ۶۸ ع ۶۹ ع ۷۰ ع ۷۱ ع ۷۲ ع ۷۳ ع ۷۴ ع ۷۵ ع ۷۶ ع ۷۷ ع ۷۸ ع ۷۹ ع ۸۰ ع ۸۱ ع ۸۲ ع ۸۳ ع ۸۴ ع ۸۵ ع ۸۶ ع ۸۷ ع ۸۸ ع ۸۹ ع ۹۰ ع ۹۱ ع ۹۲ ع ۹۳ ع ۹۴ ع ۹۵ ع ۹۶ ع ۹۷ ع ۹۸ ع ۹۹ ع ۱۰۰ ع ۱۰۱ ع ۱۰۲ ع ۱۰۳ ع ۱۰۴ ع ۱۰۵ ع ۱۰۶ ع ۱۰۷ ع ۱۰۸ ع ۱۰۹ ع ۱۱۰ ع ۱۱۱ ع ۱۱۲ ع ۱۱۳ ع ۱۱۴ ع ۱۱۵ ع ۱۱۶ ع ۱۱۷ ع ۱۱۸ ع ۱۱۹ ع ۱۲۰ ع ۱۲۱ ع ۱۲۲ ع ۱۲۳ ع ۱۲۴ ع ۱۲۵ ع ۱۲۶ ع ۱۲۷ ع ۱۲۸ ع ۱۲۹ ع ۱۳۰ ع ۱۳۱ ع ۱۳۲ ع ۱۳۳ ع ۱۳۴ ع ۱۳۵ ع ۱۳۶ ع ۱۳۷ ع ۱۳۸ ع ۱۳۹ ع ۱۴۰ ع ۱۴۱ ع ۱۴۲ ع ۱۴۳ ع ۱۴۴ ع ۱۴۵ ع ۱۴۶ ع ۱۴۷ ع ۱۴۸ ع ۱۴۹ ع ۱۵۰ ع ۱۵۱ ع ۱۵۲ ع ۱۵۳ ع ۱۵۴ ع ۱۵۵ ع ۱۵۶ ع ۱۵۷ ع ۱۵۸ ع ۱۵۹ ع ۱۶۰ ع ۱۶۱ ع ۱۶۲ ع ۱۶۳ ع ۱۶۴ ع ۱۶۵ ع ۱۶۶ ع ۱۶۷ ع ۱۶۸ ع ۱۶۹ ع ۱۷۰ ع ۱۷۱ ع ۱۷۲ ع ۱۷۳ ع ۱۷۴ ع ۱۷۵ ع ۱۷۶ ع ۱۷۷ ع ۱۷۸ ع ۱۷۹ ع ۱۸۰ ع ۱۸۱ ع ۱۸۲ ع ۱۸۳ ع ۱۸۴ ع ۱۸۵ ع ۱۸۶ ع ۱۸۷ ع ۱۸۸ ع ۱۸۹ ع ۱۹۰ ع ۱۹۱ ع ۱۹۲ ع ۱۹۳ ع ۱۹۴ ع ۱۹۵ ع ۱۹۶ ع ۱۹۷ ع ۱۹۸ ع ۱۹۹ ع ۲۰۰ ع ۲۰۱ ع ۲۰۲ ع ۲۰۳ ع ۲۰۴ ع ۲۰۵ ع ۲۰۶ ع ۲۰۷ ع ۲۰۸ ع ۲۰۹ ع ۲۱۰ ع ۲۱۱ ع ۲۱۲ ع ۲۱۳ ع ۲۱۴ ع ۲۱۵ ع ۲۱۶ ع ۲۱۷ ع ۲۱۸ ع ۲۱۹ ع ۲۲۰ ع ۲۲۱ ع ۲۲۲ ع ۲۲۳ ع ۲۲۴ ع ۲۲۵ ع ۲۲۶ ع ۲۲۷ ع ۲۲۸ ع ۲۲۹ ع ۲۳۰ ع ۲۳۱ ع ۲۳۲ ع ۲۳۳ ع ۲۳۴ ع ۲۳۵ ع ۲۳۶ ع ۲۳۷ ع ۲۳۸ ع ۲۳۹ ع ۲۴۰ ع ۲۴۱ ع ۲۴۲ ع ۲۴۳ ع ۲۴۴ ع ۲۴۵ ع ۲۴۶ ع ۲۴۷ ع ۲۴۸ ع ۲۴۹ ع ۲۵۰ ع ۲۵۱ ع ۲۵۲ ع ۲۵۳ ع ۲۵۴ ع ۲۵۵ ع ۲۵۶ ع ۲۵۷ ع ۲۵۸ ع ۲۵۹ ع ۲۶۰ ع ۲۶۱ ع ۲۶۲ ع ۲۶۳ ع ۲۶۴ ع ۲۶۵ ع ۲۶۶ ع ۲۶۷ ع ۲۶۸ ع ۲۶۹ ع ۲۷۰ ع ۲۷۱ ع ۲۷۲ ع ۲۷۳ ع ۲۷۴ ع ۲۷۵ ع ۲۷۶ ع ۲۷۷ ع ۲۷۸ ع ۲۷۹ ع ۲۸۰ ع ۲۸۱ ع ۲۸۲ ع ۲۸۳ ع ۲۸۴ ع ۲۸۵ ع ۲۸۶ ع ۲۸۷ ع ۲۸۸ ع ۲۸۹ ع ۲۹۰ ع ۲۹۱ ع ۲۹۲ ع ۲۹۳ ع ۲۹۴ ع ۲۹۵ ع ۲۹۶ ع ۲۹۷ ع ۲۹۸ ع ۲۹۹ ع ۳۰۰ ع ۳۰۱ ع ۳۰۲ ع ۳۰۳ ع ۳۰۴ ع ۳۰۵ ع ۳۰۶ ع ۳۰۷ ع ۳۰۸ ع ۳۰۹ ع ۳۱۰ ع ۳۱۱ ع ۳۱۲ ع ۳۱۳ ع ۳۱۴ ع ۳۱۵ ع ۳۱۶ ع ۳۱۷ ع ۳۱۸ ع ۳۱۹ ع ۳۲۰ ع ۳۲۱ ع ۳۲۲ ع ۳۲۳ ع ۳۲۴ ع ۳۲۵ ع ۳۲۶ ع ۳۲۷ ع ۳۲۸ ع ۳۲۹ ع ۳۳۰ ع ۳۳۱ ع ۳۳۲ ع ۳۳۳ ع ۳۳۴ ع ۳۳۵ ع ۳۳۶ ع ۳۳۷ ع ۳۳۸ ع ۳۳۹ ع ۳۴۰ ع ۳۴۱ ع ۳۴۲ ع ۳۴۳ ع ۳۴۴ ع ۳۴۵ ع ۳۴۶ ع ۳۴۷ ع ۳۴۸ ع ۳۴۹ ع ۳۵۰ ع ۳۵۱ ع ۳۵۲ ع ۳۵۳ ع ۳۵۴ ع ۳۵۵ ع ۳۵۶ ع ۳۵۷ ع ۳۵۸ ع ۳۵۹ ع ۳۶۰ ع ۳۶۱ ع ۳۶۲ ع ۳۶۳ ع ۳۶۴ ع ۳۶۵ ع ۳۶۶ ع ۳۶۷ ع ۳۶۸ ع ۳۶۹ ع ۳۷۰ ع ۳۷۱ ع ۳۷۲ ع ۳۷۳ ع ۳۷۴ ع ۳۷۵ ع ۳۷۶ ع ۳۷۷ ع ۳۷۸ ع ۳۷۹ ع ۳۸۰ ع ۳۸۱ ع ۳۸۲ ع ۳۸۳ ع ۳۸۴ ع ۳۸۵ ع ۳۸۶ ع ۳۸۷ ع ۳۸۸ ع ۳۸۹ ع ۳۹۰ ع ۳۹۱ ع ۳۹۲ ع ۳۹۳ ع ۳۹۴ ع ۳۹۵ ع ۳۹۶ ع ۳۹۷ ع ۳۹۸ ع ۳۹۹ ع ۴۰۰ ع ۴۰۱ ع ۴۰۲ ع ۴۰۳ ع ۴۰۴ ع ۴۰۵ ع ۴۰۶ ع ۴۰۷ ع ۴۰۸ ع ۴۰۹ ع ۴۱۰ ع ۴۱۱ ع ۴۱۲ ع ۴۱۳ ع ۴۱۴ ع ۴۱۵ ع ۴۱۶ ع ۴۱۷ ع ۴۱۸ ع ۴۱۹ ع ۴۲۰ ع ۴۲۱ ع ۴۲۲ ع ۴۲۳ ع ۴۲۴ ع ۴۲۵ ع ۴۲۶ ع ۴۲۷ ع ۴۲۸ ع ۴۲۹ ع ۴۳۰ ع ۴۳۱ ع ۴۳۲ ع ۴۳۳ ع ۴۳۴ ع ۴۳۵ ع ۴۳۶ ع ۴۳۷ ع ۴۳۸ ع ۴۳۹ ع ۴۴۰ ع ۴۴۱ ع ۴۴۲ ع ۴۴۳ ع ۴۴۴ ع ۴۴۵ ع ۴۴۶ ع ۴۴۷ ع ۴۴۸ ع ۴۴۹ ع ۴۵۰ ع ۴۵۱ ع ۴۵۲ ع ۴۵۳ ع ۴۵۴ ع ۴۵۵ ع ۴۵۶ ع ۴۵۷ ع ۴۵۸ ع ۴۵۹ ع ۴۶۰ ع ۴۶۱ ع ۴۶۲ ع ۴۶۳ ع ۴۶۴ ع ۴۶۵ ع ۴۶۶ ع ۴۶۷ ع ۴۶۸ ع ۴۶۹ ع ۴۷۰ ع ۴۷۱ ع ۴۷۲ ع ۴۷۳ ع ۴۷۴ ع ۴۷۵ ع ۴۷۶ ع ۴۷۷ ع ۴۷۸ ع ۴۷۹ ع ۴۸۰ ع ۴۸۱ ع ۴۸۲ ع ۴۸۳ ع ۴۸۴ ع ۴۸۵ ع ۴۸۶ ع ۴۸۷ ع ۴۸۸ ع ۴۸۹ ع ۴۹۰ ع ۴۹۱ ع ۴۹۲ ع ۴۹۳ ع ۴۹۴ ع ۴۹۵ ع ۴۹۶ ع ۴۹۷ ع ۴۹۸ ع ۴۹۹ ع ۵۰۰ ع ۵۰۱ ع ۵۰۲ ع ۵۰۳ ع ۵۰۴ ع ۵۰۵ ع ۵۰۶ ع ۵۰۷ ع ۵۰۸ ع ۵۰۹ ع ۵۱۰ ع ۵۱۱ ع ۵۱۲ ع ۵۱۳ ع ۵۱۴ ع ۵۱۵ ع ۵۱۶ ع ۵۱۷ ع ۵۱۸ ع ۵۱۹ ع ۵۲۰ ع ۵۲۱ ع ۵۲۲ ع ۵۲۳ ع ۵۲۴ ع ۵۲۵ ع ۵۲۶ ع ۵۲۷ ع ۵۲۸ ع ۵۲۹ ع ۵۳۰ ع ۵۳۱ ع ۵۳۲ ع ۵۳۳ ع ۵۳۴ ع ۵۳۵ ع ۵۳۶ ع ۵۳۷ ع ۵۳۸ ع ۵۳۹ ع ۵۴۰ ع ۵۴۱ ع ۵۴۲ ع ۵۴۳ ع ۵۴۴ ع ۵۴۵ ع ۵۴۶ ع ۵۴۷ ع ۵۴۸ ع ۵۴۹ ع ۵۵۰ ع ۵۵۱ ع ۵۵۲ ع ۵۵۳ ع ۵۵۴ ع ۵۵۵ ع ۵۵۶ ع ۵۵۷ ع ۵۵۸ ع ۵۵۹ ع ۵۶۰ ع ۵۶۱ ع ۵۶۲ ع ۵۶۳ ع ۵۶۴ ع ۵۶۵ ع ۵۶۶ ع ۵۶۷ ع ۵۶۸ ع ۵۶۹ ع ۵۷۰ ع ۵۷۱ ع ۵۷۲ ع ۵۷۳ ع ۵۷۴ ع ۵۷۵ ع ۵۷۶ ع ۵۷۷ ع ۵۷۸ ع ۵۷۹ ع ۵۸۰ ع ۵۸۱ ع ۵۸۲ ع ۵۸۳ ع ۵۸۴ ع ۵۸۵ ع ۵۸۶ ع ۵۸۷ ع ۵۸۸ ع ۵۸۹ ع ۵۹۰ ع ۵۹۱ ع ۵۹۲ ع ۵۹۳ ع ۵۹۴ ع ۵۹۵ ع ۵۹۶ ع ۵۹۷ ع ۵۹۸ ع ۵۹۹ ع ۶۰۰ ع ۶۰۱ ع ۶۰۲ ع ۶۰۳ ع ۶۰۴ ع ۶۰۵ ع ۶۰۶ ع ۶۰۷ ع ۶۰۸ ع ۶۰۹ ع ۶۱۰ ع ۶۱۱ ع ۶۱۲ ع ۶۱۳ ع ۶۱۴ ع ۶۱۵ ع ۶۱۶ ع ۶۱۷ ع ۶۱۸ ع ۶۱۹ ع ۶۲۰ ع ۶۲۱ ع ۶۲۲ ع ۶۲۳ ع ۶۲۴ ع ۶۲۵ ع ۶۲۶ ع ۶۲۷ ع ۶۲۸ ع ۶۲۹ ع ۶۳۰ ع ۶۳۱ ع ۶۳۲ ع ۶۳۳ ع ۶۳۴ ع ۶۳۵ ع ۶۳۶ ع ۶۳۷ ع ۶۳۸ ع ۶۳۹ ع ۶۴۰ ع ۶۴۱ ع ۶۴۲ ع ۶۴۳ ع ۶۴۴ ع ۶۴۵ ع ۶۴۶ ع ۶۴۷ ع ۶۴۸ ع ۶۴۹ ع ۶۵۰ ع ۶۵۱ ع ۶۵۲ ع ۶۵۳ ع ۶۵۴ ع ۶۵۵ ع ۶۵۶ ع ۶۵۷ ع ۶۵۸ ع ۶۵۹ ع ۶۶۰ ع ۶۶۱ ع ۶۶۲ ع ۶۶۳ ع ۶۶۴ ع ۶۶۵ ع ۶۶۶ ع ۶۶۷ ع ۶۶۸ ع ۶۶۹ ع ۶۷۰ ع ۶۷۱ ع ۶۷۲ ع ۶۷۳ ع ۶۷۴ ع ۶۷۵ ع ۶۷۶ ع ۶۷۷ ع ۶۷۸ ع ۶۷۹ ع ۶۸۰ ع ۶۸۱ ع ۶۸۲ ع ۶۸۳ ع ۶۸۴ ع ۶۸۵ ع ۶۸۶ ع ۶۸۷ ع ۶۸۸ ع ۶۸۹ ع ۶۹۰ ع ۶۹۱ ع ۶۹۲ ع ۶۹۳ ع ۶۹۴ ع ۶۹۵ ع ۶۹۶ ع ۶۹۷ ع ۶۹۸ ع ۶۹۹ ع ۷۰۰ ع ۷۰۱ ع ۷۰۲ ع ۷۰۳ ع ۷۰۴ ع ۷۰۵ ع ۷۰۶ ع ۷۰۷ ع ۷۰۸ ع ۷۰۹ ع ۷۱۰ ع ۷۱۱ ع ۷۱۲ ع ۷۱۳ ع ۷۱۴ ع ۷۱۵ ع ۷۱۶ ع ۷۱۷ ع ۷۱۸ ع ۷۱۹ ع ۷۲۰ ع ۷۲۱ ع ۷۲۲ ع ۷۲۳ ع ۷۲۴ ع ۷۲۵ ع ۷۲۶ ع ۷۲۷ ع ۷۲۸ ع ۷۲۹ ع ۷۳۰ ع ۷۳۱ ع ۷۳۲ ع ۷۳۳ ع ۷۳۴ ع ۷۳۵ ع ۷۳۶ ع ۷۳۷ ع ۷۳۸ ع ۷۳۹ ع ۷۴۰ ع ۷۴۱ ع ۷۴۲ ع ۷۴۳ ع ۷۴۴ ع ۷۴۵ ع ۷۴۶ ع ۷۴۷ ع ۷۴۸ ع ۷۴۹ ع ۷۵۰ ع ۷۵۱ ع ۷۵۲ ع ۷۵۳ ع ۷۵۴ ع ۷۵۵ ع ۷۵۶ ع ۷۵۷ ع ۷۵۸ ع ۷۵۹ ع ۷۶۰ ع ۷۶۱ ع ۷۶۲ ع ۷۶۳ ع ۷۶۴ ع ۷۶۵ ع ۷۶۶ ع ۷۶۷ ع ۷۶۸ ع ۷۶۹ ع ۷۷۰ ع ۷۷۱ ع ۷۷۲ ع ۷۷۳ ع ۷۷۴ ع ۷۷۵ ع ۷۷۶ ع ۷۷۷ ع ۷۷۸ ع ۷۷۹ ع ۷۸۰ ع ۷۸۱ ع ۷۸۲ ع ۷۸۳ ع ۷۸۴ ع ۷۸۵ ع ۷۸۶ ع ۷۸۷ ع ۷۸۸ ع ۷۸۹ ع ۷۹۰ ع ۷۹۱ ع ۷۹۲ ع ۷۹۳ ع ۷۹۴ ع ۷۹۵ ع ۷۹۶ ع ۷۹۷ ع ۷۹۸ ع ۷۹۹ ع ۸۰۰ ع ۸۰۱ ع ۸۰۲ ع ۸۰۳ ع ۸۰۴ ع ۸۰۵ ع ۸۰۶ ع ۸۰۷ ع ۸۰۸ ع ۸۰۹ ع ۸۱۰ ع ۸۱۱ ع ۸۱۲ ع ۸۱۳ ع ۸۱۴ ع ۸۱۵ ع ۸۱۶ ع ۸۱۷ ع ۸۱۸ ع ۸۱۹ ع ۸۲۰ ع ۸۲۱ ع ۸۲۲ ع ۸۲۳ ع ۸۲۴ ع ۸۲۵ ع ۸۲۶ ع ۸۲۷ ع ۸۲۸ ع ۸۲۹ ع ۸۳۰ ع ۸۳۱ ع ۸۳۲ ع ۸۳۳ ع ۸۳۴ ع ۸۳۵ ع ۸۳۶ ع ۸۳۷ ع ۸۳۸ ع ۸۳۹ ع ۸۴۰ ع ۸۴۱ ع ۸۴۲ ع ۸۴۳ ع ۸۴۴ ع ۸۴۵ ع ۸۴۶ ع ۸۴۷ ع ۸۴۸ ع ۸۴۹ ع ۸۵۰ ع ۸۵۱ ع ۸۵۲ ع ۸۵۳ ع ۸۵۴ ع ۸۵۵ ع ۸۵۶ ع ۸۵۷ ع ۸۵۸ ع ۸۵۹ ع ۸۶۰ ع ۸۶۱ ع ۸۶۲ ع ۸۶۳ ع ۸۶۴ ع ۸۶۵ ع ۸۶۶ ع ۸۶۷ ع ۸۶۸ ع ۸۶۹ ع ۸۷۰ ع ۸۷۱ ع ۸۷۲ ع ۸۷۳ ع ۸۷۴ ع ۸۷۵ ع ۸۷۶ ع ۸۷۷ ع ۸۷۸ ع ۸۷۹ ع ۸۸۰ ع ۸۸۱ ع ۸۸۲ ع ۸۸۳ ع ۸۸۴ ع ۸۸۵ ع ۸۸۶ ع ۸۸۷ ع ۸۸۸ ع ۸۸۹ ع ۸۹۰ ع ۸۹۱ ع ۸۹۲ ع ۸۹۳ ع ۸۹۴ ع ۸۹۵ ع ۸۹۶ ع ۸۹۷ ع ۸۹۸ ع ۸۹۹ ع ۹۰۰ ع ۹۰۱ ع ۹۰۲ ع ۹۰۳ ع ۹۰۴ ع ۹۰۵ ع ۹۰۶ ع ۹۰۷ ع ۹۰۸ ع ۹۰۹ ع ۹۱۰ ع ۹۱۱ ع ۹۱۲ ع ۹۱۳ ع ۹۱۴ ع ۹۱۵ ع ۹۱۶ ع ۹۱۷ ع ۹۱۸ ع ۹۱۹ ع ۹۲۰ ع ۹۲۱ ع ۹۲۲ ع ۹۲۳ ع ۹۲۴ ع ۹۲۵ ع ۹۲۶ ع ۹۲۷ ع ۹۲۸ ع ۹۲۹ ع ۹۳۰ ع ۹۳۱ ع ۹۳۲ ع ۹۳۳ ع ۹۳۴ ع ۹۳۵ ع ۹۳۶ ع ۹۳۷ ع ۹۳۸ ع ۹۳۹ ع ۹۴۰ ع ۹۴۱ ع ۹۴۲ ع ۹۴۳ ع ۹۴۴ ع ۹۴۵ ع ۹۴۶ ع ۹۴۷ ع ۹۴۸ ع ۹۴۹ ع ۹۵۰ ع ۹۵۱ ع ۹۵۲ ع ۹۵۳ ع ۹۵۴ ع ۹۵۵ ع ۹۵۶ ع ۹۵۷ ع ۹۵۸ ع ۹۵۹ ع ۹۶۰ ع ۹۶۱ ع ۹۶۲ ع ۹۶۳ ع ۹۶۴ ع ۹۶۵ ع ۹۶۶ ع ۹۶۷ ع ۹۶۸ ع ۹۶۹ ع ۹۷۰ ع ۹۷۱ ع ۹۷۲ ع ۹۷۳ ع ۹۷۴ ع ۹۷۵ ع ۹۷۶ ع ۹۷۷ ع ۹۷۸ ع ۹۷۹ ع ۹۸۰ ع ۹۸۱ ع ۹۸۲ ع ۹۸۳ ع ۹۸۴ ع ۹۸۵ ع ۹۸۶ ع ۹۸۷ ع ۹۸۸ ع ۹۸۹ ع ۹۹۰ ع ۹۹۱ ع ۹۹۲ ع ۹۹۳ ع ۹۹۴ ع ۹۹۵ ع ۹۹۶ ع ۹۹۷ ع ۹۹۸ ع ۹۹۹ ع ۱۰۰۰ ع

سال دمه رفتم سفر از عشق ماه — بی‌خبر از راه و حیران در الٰه
پا برهنه رفته‌ام در خار و سنگ — زانکه من حیرانم و بیخویش و دنگ
تو مبین این پا و پیما را بر زمین — زانکه بر دل میرود عاشق یقین
آزده منزل ز کوتاه و دراز — دل چه داند کوست مست دلنواز
این دراز و کوته اوصاف تن است — رفتن ارواح دیگر رفتن است
تو سفر کردی ز نطفه تا بعقل — نی بگامی بود منزل نی بمیل
سیر جان بیچون بود در دور دور — جسم ما از جان بیا موزید سیر
سیر جان هر کس نه بیند جان من — لیک سیر جسم باشد بر علن
شیر جیبانه رها کرد او کنون — میرود بیچون نهان در شکل چون
گفت روزی می شدم مشتاق وار — تا به بینم در بشر انوار یار
تا به بینم قلزمی در قطره — افتاد بی درج اندر ذره

نمودن مثال هفت سمع سوی ساحل

چون رسیدم سوی یک ساحل بگام | بود بے گہ گشته روز و وقت شام
بعد ازان ناگہ چه دیدم گویمت | تا بدانی سرِ آن افزونیمت
هفت شمع از دور دیدم ناگهان | اندران ساحل شتابیدم بدان
نور و شعله هر یکے شمعے ازان | برشده خوش تا عنانِ آسمان
حیره گشتم خیرگے هم خیره گشت | موجِ حیرت عقل را از سر گذشت
کاین چگونه شمعها افروخته است | که دو دیده خلق زینها دوخته است
خلق جویان چراغے گشته بود | پیشِ آن شمعے که بر بهمی فزود
چشم بندی بد عجب بر دیدها | بندِ شان میکرد دیدی من یشا

شدنِ آن هفت شمع بر مثالِ یک شمع

بازمی دیدم که شد آن هفت یک | می تشگافد نورِ او جیبِ فلک

باز آن یک بار دیگر هفت شد — مستی و حیرانیِ من رفت شد
انصتوا آمد میانِ شمعها — کز نیاید بر زبان او گفت ما
آنکه یک دیدن کند ادراکِ آن — سالها نتوان نمودن از زبان
آنکه یک دم بیندیش ادراک و هوش — سالها نتوان شنیدن آن بگوش
چونکه پایانے ندارد ذوالجلال — زانکه لا اُحصے ثنائَ ما علیک
پیشتر رفتم دوان کان شمعها — تا چه چیزست از نشانِ کبریا
مے شدم بیهوش و بیخویش و خراب — تا بیفتادم ز تعجیل و شتاب
ساعتے بیهوش و بی عقل اندرین — اوفتادم بر سرِ خاکِ زمین
باز با هوش آمدم برخاستم — در روش گوئی نه سرنے پاستم

نمودنِ آن شمعها در نظرِ آن شیخ هفت مرد

هفت شمع اندر نظر شد هفت مرد
نور شان می شد بسقف لاجورد

پیش آن انوار نورِ روز درد
از صلابت نور ها را می سترد

باز حیران گشتم اندر صنع رب
کاینچنین چون شد چگونه ست العجب

پیشتر رفتم که نیکو بنگرم
تا چه حال ست اینکه میگردد سرم

باز شدن آن شمعها هفت درخت

باز هر یک مرد شد شکل درخت
چشم از سبزی ایشان نیکبخت

زانبهی برگ پید انیست شاخ
برگ هم گم گشته از میوه فراخ

هر درختی شاخ بر سر ده زده
شد ره چه بود از خلا بیرون شده

بیخ هر یک رفته در قعر زمین
زیر تر از گاو و ماهی بد یقین

بیخ شان از شاخ خندان روی تر
عقل از آن اشکال شان زیر و زبر

میوه که برشگافیدے زر و ر
همچو آب از میوه جستے برق نور

مخفی بودن آن درختان از چشم خلق

این عجب ترکه برایشان می گذشت
صد هزاران خلق از صحرا و دشت

زآرزوی سایه جان می باختند
از گلیمی سایبان می ساختند

سایهٔ آن را نمی دیدند هیچ
صد تفو بر دیدهای پیچ پیچ

ختم کرده قهر حق بر دیدها
گر نه بیند ماه را بیند دها

ذرّه را بیند و خورشید نی
لیک از لطف و کرم نومید نی

کار و انها بینوا و این میوها
پخته می ریزد چه سحر است ای خدا

شب بوسیده همی چیدند خلق
در هم افتاده به بیغا خشک حلق

گفت هر برگ و شکوفه آن غصون
دم بدم یا لیت قومی یعلمون

بانگ می آمد ز سوی هر درخت
سوی ما آید خلق شوربخت

بانگ می آمد ز غیرت بر شجر
چشم شان بستیم کلا لا وزر

گر کسی می گفت شان زین سو روید
تا ازین اشجار مستعد شوید

جمله می گفتند کاین مسکین مست
از قضا را الله دیوانه شد ست

مغز این مسکین ز سودای دراز
وز ریاضت گشته فاسد چون پیاز

او عجب می ماند یارب حال چیست
خلق را این پرده دا غلال چیست

خلق گوناگون با صد رای و عقل
یک قدم آن سو نمی آرند نقل

عاقلان و زیرکان شان ز اتفاق
گشته منکر زانچنین باغی دعاق

یا منم دیوانه و حیران شده
دیو چیزی مر مرا بر سر زده

چشم می مالم بهر لحظه که من
خواب بینم یا خیال اندر زمن

خواب چه بود بر درختان میروم
میوه‌هاشان می خورم چون نگروم

باز چون من بنگرم در منکران
که همی گیرند زین بستان کران

با کمال احتیاج و افتقار
زآرزوی نیم غوره جان سپار

زاشتیاق و حرص یک برگ درخت
میزنند این بینوایان آه سخت

در هزیمت زین درخت و زین ثمار
این خلائق صد هزار اندر هزار

باز می گویم عجب من بنگرم
دست در شاخ خیالی در زدم

هین بخوان استیاس الرسل ای عمو
تا لظنوا انهم قد کذبوا

این قرائت خوان که تخفیف کذب
این بود که خویش بیند محتجب

در گمان افتاد جان انبیا
از اتفاق منکری اشقیا

جارهم بعد التشلک نصرنا — ترکِ شان گو برو درختِ جان برآ
میخور و میده بدان کش روزی ست — هر دم و هر لحظه سحر آموزی ست
خلق گویان ای عجب این بانگ چیست — چونکه صحرا از درخت و برتی ست
کیج گشتم از دمِ سودائیان — که بتر دیکِ شما باغ ست و خوان
چشم سے مالیم و اینجا باغ نیست — یا بیابانیست یا مشکل رهیست
ای عجب چندین دراز این ماجرا — چون بود بیهوده و هزل و خطا
من همی گویم چو ایشان ای عجب — اینچنین معجز چراز صنعِ رب
زین تناز عها محمد در عجب — در تعجب نیز مانده بولعب
زین عجب تا آن عجب فرقیست ژرف — تا چه خواهد کرد سلطانِ شگرف
ای دقوقی تیز تر بران همین خموش — چند گوئی چند چون قطاست گوش

یک درخت شدن آن هفت درخت در نظرِ او

گفت راندم پیشتر من بیگمت — باز شد آن هفت جمله یک درخت
هفت می شد فرد می شد هر دمے — من چنان می گشتم از حیرت همی

بعد ازان دیدم درختان در نماز
یک درخت از پیش مانند امام
آن قیام و آن رکوع و آن سجود

پے

صف کشیده چون جماعت کرده ساز
دیگران اندر پس او در قیام
از درختان بس شگفتم می نمود

یاد کردم قولِ حق را آن زمان — گفت والنجم و شجر را سجدان
این درختان را نه زانو نے میان — این چه ترکیب نماز ست آنچنان
اندر الهامِ خدا اکاے با فروز — این عجب داری ز کارِ ما هنوز

هفت مرد شدنِ آن هفت درخت

بعد دیرے گشته آنها هفت مرد — جمله در قعده پے یزدان فرد
چشم می مالم که آن هفت ارسلان — تا کیا مانند و چه دارند از جهان
چون بنزدیکی رسیدم من زراه — کردم ایشان را سلام از اشتباه

قوم گفتندم جواب آن سلام
گفتم آخر چون مرا بشناختند
از ضمیر من بدانستند زود
پاسخم دادند کای جانِ عزیز
بر دلے کو را تحیر باخداست
گفتم از سوے حقایق بشنفید

اے دقوقی منخر تاج کرام
پیش ازین بر من نظر نمیداختند
یک دگر را بنگریدند از فرود
چون بپوشیدست اینہا بر تو نیز
کے شود پوشیدہ راز چہ راست
چون ز حرف و اسم رسمی وا رہید

این سخن چون آمد از من در خطاب
آن شهان در حال گفتندم جواب

گفت اگر اسمی شود غیب از دولے
آن ز استغراق دان نز جاہلی

بعد ازان گفتند مارا آرزو
ہست بر تو اقتدا اے خوبرو

گفتم آری لیک یک ساعت کہ من
مشکلاتے دارم از دورِ زمن

تا شود آن حل بہ صحبتہاے پاک
کہ بہ صحبت روید انگورے زخاک

دانۂ پر مغز با خاک درزدم
خلوتے و صحبتے کرد از کرم

خویشتن در خاک کلی محو کرد
تا نماند شش رنگ و بو و سرخ و زرد

از پسِ آن محو قبضِ او نماند
برگشاد و بسط شد مرکب براند

پیش اصلِ خویش چون بجنیش شد
رفت صورت جلوۂ مغنیش شد

سر چنین کردند ہین فرمان تر است
قلتِ دل از سر چنین کردن نجاست

ساعتے با آن گروہِ مجتبےٰ
چون مراقب گشتم و از خود جدا

همدران ساعت زساعت رست جان — زانکه ساعت پیر گرداند جوان

جمله تلوینها زساعت خاستست — رست از تلوین که از ساعت برست

ساعتی بیرون شو از ساعت دلا — تا ز چونی وارهی و از چرا

چون ز ساعت ساعتی بیرون شوی — چون نماند محرم هیچون شوی

ساعت از لے ساعتی آگاه نیست — زانکش آن سوجز تحیر راه نیست

هر نفر را بر طویله خاص او — بسته اند اندر جهان جستجو

منتصب بر هر طویله رائضے — جز بدستوری نیابد راه فضے

از هوس گر از طویله بگسلد — در طویله دیگران سر بر کند

در زمان آخر چیان چست و خوش — گوشه افسار او گیرند و کش

حافظان را گر نه بینی ای عیار — اختیارت را به بین بی اختیار

اختیاری می کنی و دست و پا — برکشا دستت چرا جستی چرا

روے در انکار حافظ بردہ — نام تہدیداتِ نفس کردہ

پیش رفتنِ دقوقی با امامتِ آن قوم

این سخن پایان ندارد تیز دو — هین نماز آمد دقوقی پیش شو

اے یگانہ هین دوگانہ برگذار — تا مزین گردد از تو روزگار

اے امامِ چشم روشن در صلوٰت — چشم روشن می بباید پیشوات

در شریعت هست مکروہ ای کیا — در امامت پیش کردن کور را

گرچہ حافظ باشد و چست و فقیہ — چشم روشن بر دگر باشد سفیہ

کور را پرہیز بنود از قذر — چشم باشد اصل پرہیز و حذر

او پلیدی را نہ بیند در عبور — هیچ مومن را مباد اچشم کور

کوریِ باطن بود کانِ شرور — زانکہ اندر فعل و قولش نیست نور

کورِ ظاہر در نجاست ظاہرست — کورِ باطن در نجاساتِ سرست

این نجاست ظاہر از آبے رود — وان نجاست باطن آقرون میشود

۴ از بردنش الخ ای از بردن دریا ۱۲

جز بآبِ چشم نتوان شستن آن — چون نجاساتِ بواطن شد عیان
چون نجس خوانده است کافر را خدا — این نجاست نیست بر ظاهر ورا
ظاهرِ کافر ملوث نیست زین — آن نجاست هست در اخلاقِ دین
این نجاست بویش آید بیست گام — وان نجاست بویش از ری تا بشام
بلکه بویش آسمانها بر رود — بر دماغِ حور و رضوان بر شود
آنچه میگویم بقدرِ فهم تست — مُردم اندر حسرتِ فهمِ درست
فهم آب ست و وجود تو سبو — چون سبو بشکست ریزد آب زو
این سبو را پنج سوراخست ژرف — اندرونی آب ماند خود نه برف
امرِ مُغضُّوا غضّتِ ابصارکم — هم شنیدی راست نتها دی لوسم
از دهانت نطق فهمت را برد — گوش چون ریگ آب فهمت را خورد
همچنین سوراخهای دیگرت — مُنی کشاند آب فهمِ مضمرت
گر ز دریا آب را بیرون کنی — بی عوض آن بحر را هامون کنی
بیگه است ار نے بگویم حال را — مدخلِ اعواض راه ابدال را
کان عوضها وان بدلها بحر را — از کجا آید ز بعدِ خر جها
صد هزاران جانور زو می خورند — ابرها هم از پیِ رونش مے برند

باز دریا آن عوصهاے کشد
ازکجا واماند اصحاب رشد

قصها آغاز کردیم از شتاب
ماند بے مخلص درون این کتاب

اے ضیاء الحق حسام الدین راد
که فلک وارکان چو تو شاهی نزاد

تو بنا در آمدی در جان و دل
اے دل و جان از قدوم تو خجل

چند گردم مدح قوم و ماسضے
قصد من زانها تو بودی زاقتضا

خانهٔ خود را شناسد خود دعا
تو بنام هر که خواهی کن بنا

بهر کتمان مدیح از نا محل
حق نهاد است این حکایات دول

گرچه آن مدح از تو هم آمد خجل
لیک بپذیرد خدا جهد المقل

حق پذیرد کسیرهٔ دارد معاف — کز دو دیده کورد و قطره کفاف
مرغ دا ماهی داند آن الهام را — که ستودم مجمل این خوش نام را
تا بروآهِ حسودان کم وزد — تا خیالش را بدندان کم گزد
خود خیالش را کجا یابد حسود — در دثاق موش طوطی کے غنود
آن خیالِ او بود از اصل حیل — مثلِ دفاعه
مثوی ابروی ولیست آن نی هلال
شرح تو گویم برون از پنج و هفت — برنویس اکنون دقوقی پیش رفت

پیش رفتنِ دقوقی با امامت آن قومِ غیبی

درتحیات و سلامِ صالحین — مدح جمله آنبیا آمد چنین
مدحها شد جمله لیک آنجا نخیت — کز دها دریک لگن دو رنخیت

بیت سوم

زانکه خود ممدوح جز نیک بیش نیست
کیشها زین روی جز نیک کیش نیست

وانکه هر مدحے بنورِ حق رود
بر صور و اشخاص عاریت بود

مدحها جز مستحق را کے کنند
لیک بر پنداشت گمره می شوند

همچو نور تافته بر حائطے
حائط آن انوار را چون رابطے

لاجرم چون نور سوی اصل راند
ظلِ مه گم گردد و ز استایش بماند

یا ز چاهے عکسِ ماهے وانمود
سر به چه می کرد و آن را می ستود

در حقیقت مادحِ ماهست او
اگرچه جهل او بعکسش کرد رو

مدح او مه راست نی آن عکس را
کفر شد آن چون غلط شد ماجرا

کز شقاوت گشت گمراه آن دلیر
زین بتان خلقان پریشان میشوند
زانکه شهوت با خیالے راند است
با خیالے میل تو چون پر بود

مه بالا بود او پندا شت زیر
شهوتے راند ه پشیمان میشوند
در حقیقت دور تر وا ماند است
تا بدان پر بر حقیقت بر شود

چون برانی شهوتی پرت بر بخیت ‌ ‌ ‌ لنگ گشتی وان خیال از تو گریخت

پر نکندار و چنین شهوت مران ‌ ‌ ‌ تا پر میلت برد سوی جنان

خلق پندارند عشرت می کنند ‌ ‌ ‌ بر خیالے پر خود برمے کنند

دام دار شرح این نکته شدم ‌ ‌ ‌ مهلتم ده معبرم زان تین زدم

باز گشتم زانکه شد قصه دراز ‌ ‌ ‌ وقت تنگ و قوم موقوف نما

اقتدا کردن آن قوم از پس دقوقی

پیش در شد آن دقوقی در نماز — قوم همچون اطلس آمد و طراز
اقتدا کردند آن شاهان قطار — در پی آن مقتدای نامدار
چونکه با تکبیره‌ها مقرون شدند — همچو قربان از جهان بیرون شدند
معنی تکبیر اینست اے امیم — کای خدا پیش تو ما قربان شدیم
وقت ذبح الله اکبر میکنی — همچنین در ذبح نفس کشتنی
گوے الله اکبر و آن شوم را — سر ببر تا وارهد جان از فنا
تن چو اسمٰعیل و جان همچون خلیل — کرد جان تکبیر بر جسم نبیل
گشت کشته تن ز شهوتها و آز — شد به بسم الله بسمل در نماز
چون قیامت پیش حق صفها زده — در حساب و در مناجات آمده
ایستاده پیش یزدان اشک ریز — برسان راست خیز رستخیز
حق همیگوید چه آوردی مرا — اندرین مهلت که دادم مر ترا
عمر خود را در چه پایان برده — قوت و قوت در چه فانی کرده
گوهر دیده کجا فرسوده — پنج حس را در کجا پالوده
چشم و گوش و هوش گوهرهای عرش — خرج کردی چه خریدی تو ز فرش
دست و پا دادت چون بیل و کلند — من به بخشیدم ز خود آن کے شدند

همچنین پیغامهای دردگین — صد هزاران آید از حضرت چنین
در قیام این گفتها دارد رجوع — وز خجالت شد دوتا اندر رکوع
ایستادن را نماند قوتی — در رکوع آمد ز شرم او ساعتی
قوت استادن از حجلت نماند — در رکوع از شرم تسبیحی بخواند
باز فرمان در رسد بردار سر — از رکوع و پاسخ حق بر شمر
سر برآرد از رکوع او شرمسار — باز اندر رفت آن خامکار
باز فرمان آیدش بردار سر — از سجود و داده از کرده خبر
سر برآرد او دگر ره شرمسار — اندر افتد باز در رو همچو مار
باز گوید سر برآر و باز گو — که بخواهم جست از تو مو بمو
قوت پا ایستادن نبودش — که خطاب هیبتی بر جان زدش
پس نشیند قعده زان بار گران — حضرتش گوید سخن گو با بیان
نعمتت دادم بگو شکرت چه بود — دادمت سرمایه هین بنمای سود
چون نه سرمایه بود او را نه سود — شافعی خواهد که گوید عذر زود

بیان اشارت سلام سوی دست راست در قیامت از هیبت محاسبه حق تعالی و از انبیا استعانت و شفاعت خواستن

روبدست راست آرد در سلام — سوی جان انبیا و آن کرام

انبیا را او سلامی می کند — استعانت را طلب کردن مدد
یعنی ای شاهان شفاعت کاین لئیم — سخت در گل ماند پای دو گلیم
انبیا گویند روز چاره رفت — چارهٔ آنجا بود دست افزار رفت
مرغ بیوقتی تو اے بدبخت رو — ترکِ ما گو خونِ ما اندر مشو
رو بگرداند بسوے دستِ چپ — در تبار و خویش گوید شد کرب
همچنین جوابِ خویش گو با کردگار — ما گه ایم ای خواجه دست از ما بدار
نے ازین سونے ازانسو چاره شد — جانِ آن بیچاره دل صد پاره شد
از همه نومید شد مسکین کیا — پس برآرد هر دو دست اندر دعا
کز همه نومید گشتم اے خدا — اوّل و آخر توئی و منتها
هست امیدی که عنایت درسد — گردد او ایمن ز جبلِ من مسد
در نماز این خوش اشارتها ببین — تا بدانی کاین بخواهد شد یقین
معنیِ تسلیم این اے مقتدی — که توئی حق هادی و ما مهتدی
هر چه فرمائی تو منقادیم ما — با قضاے جرم گوشادیم ما

بچه پیرون آرا ز بیضه نماز — سر مزن چون منع بی تعظیم و سا

شنیدن آن دقوقی در نماز افغان اهل کشتی را در غرق شدن

آن یکی دقوقی در امامت کرد ساز — اندر آن ساحل در آمد در نما

و آن جماعت در پی او در قیام — امنیت زیبا قوم و بگزیده اما

ناگهان چشمش سوی دریا فتاد — چون شنید از سوی دریا داد دا

در میان موج دید او کشتیی — در قضا و در بلا و زشتی

هم شب و هم ابر و هم موج عظیم — آن سه تاریکی و از غرقاب بیم

تند بادی همچو عزرائیل خاست — موجها آشوفت اندر چپ و راست
اهل کشتی از مهابت کاسته — نعره و واویلها برخاسته
دستها در نوحه بر سر میزدند — کافر و ملحد همه مخلص شدند
یا خدا با صد تضرع آن زمان — عهدها و نذرها کرده بجان
سر برهنه در سجود آنها که هیچ — روی شان قبله ندید از هیچ هیچ
گفته که بنیادست این بندگی — آن زمان دیده دران صد زندگی

از همه امید بریده بتمام
زاهد و فاسق شد آن دم متفق

دوستان و خالان عم و باب و بام
همچو در هنگام جان کندن شفق

فی زچپشان چاره بود دونی زراست	حیلها چون مرد هنگام دعاست
در دعا ایشان و در زاری و آه	بر فلک زایشان شده دود سیاه
دیو آن دم از عداوت بین بین	بانگ زد کای سگ پرستان علتین

مرگ و جنگ ای اهل انکار و نفاق — عاقبت خواهد بدن آئین اتفاق
چشم تان تر باشد از بعد خلاص — گر شوید از بهر شهوت دیو خاص
یاد تان ناید که روزے در خطر — دست تان بگرفت یزدان از قدر
این سخن را نشنود جز گوش نیک — این همے آمد ندا از دیو لیک
راست فرمود است با ما مصطفے — قطب و شاهنشاه دریای صفا
کانچه جاهل دید خواهد عاقبت — عاقل آن بیند ز اول مرتبت
کار ها را آغاز گر غیب ست و سر — عاقل اول دید و آخر آن مصر
اولش پوشیده باشد و آخران — عاقل و جاهل به بیند در عیان
گر نه بینی واقعه غیب اے عنود — حزم را سیلاب سے اندر ربود

تصورات مرد حازم

حزم چه بود بد گمانی در جهان — دمبدم دیدن بلای ناگهان
آنچنانکه ناگهان شیری رسید — مرد را بربود و در بیشه کشید
او چه اندیشد دران بردن بین — تو همان اندیش ای استاد دین
می کشد شیر قضا در مبتها — جان ما مشغول کار و مشتها
آنچنان کز فقر می رسند خلق — زیر آب شور رفته تا به حلق
گر ببیند ازان فقر آفرین — گنجها شان کشف گشتی در زمین
جمله شان از خوف غم در عین غم — در پی هستی فتاده در عدم

دعا و شفاعت دقوقی در خلاص آن کشتی

چون دقوقی آن قیامت را بدید — رحم او جوشید و اشک او دوید
گفت یارب منگر اندر فعل شان — دست شان گیر ای شه نیکو نشان
خوش سلامت شان بساحل باز بر — ای رسیده دست تو در بحر و بر
ای کریم و ای رحیم سرمدی — در گذار از بد سگالان این بدی
ای بداده رایگان صد چشم و گوش — نی ز رشوت بخش کرده عقل و هوش

پیش ز استحقاق بخشیده عطا — دیده از ما جمله کفران و خطا
ای عظیم از ما گناهان عظیم — تو توانی عفو کردن ز جریم
ما ز آز و حرص خود را سوختیم — وین دعا را هم ز تو آموختیم
حرمت آن که دعا آموختی — در چنین ظلمت چراغ افروختی
دستگیر در هما تو فیق ده — جرم بخش و عفو کن بکشا گره
همچنین می رفت بر لفظش دعا — آن زمان چون ما دران با وفا
اشک میرفت از دو چشمش و آن دعا — بیخود از وی مے برآمد بر سما
آن دعای بیخودان خود دیگرست — آن دعا زو نیست گفتِ داورست
آن دعا حق میکند چون او فناست — آن دعا و آن اجابت از خداست
واسطه مخلوق نے اندر میان — بیخبر زان لا به کردن جسم و جان
بندگانِ حق رحیم و بُردبار — خوی حق دارند در اصلاح کار
مهربان بے رشتوان یار گران — مشفقان و مستعان غمخوارگان
از ترحم دستگیران شافعان — در مقام سخت و در روز گران
همین بجو این قوم را اے مبتلا — همین غنیمت دار شان پیش از بلا

نسخه

رست کشتی از دمِ آن پهلوان — واهل کشتی را بحیرت خود گمان
که مگر بازوے ایشان در حذر — بر هدف انداخت تیرے از قدر
یا رها مند روبهان نادر شکار — وان زدم دانند روباهان غرار
عشقها با دم خود بازند کین — میرهانند جانِ را از کمین
از ضلالت بوسها بر دم دهند — رقص گیرند و ز شادی بر جهند
روبها پارا گهدار اوحجب — پا چو نبود دم چه سودے خیره سر
تا چو روبا هیم پاے ما کرام — می رهانند مان ز صد گون انتقام
حیلهٔ باریک ما چون دم ماست — عشقها بازیم با دم چپ و راست
قوم عنبا نیم ز استدلال مکر — تا که حیران مانند از ما زید و بکر
طالب حیرانیِ خلقان شدیم — دستِ طمع اندر الوهیت زدیم
تا با فسون مالکِ دلها شویم — این نمے بینیم ما کاندر گویم
در گوئی و در چے ای قلتبان — دست وا دار از سبالِ دیگران

چون بہ بستانے رسی زیبا و خوش
بعد ازاں دامانِ خلقاں گیر و کش

ائے مقیم حبسِ چار و پنج و شش
نعرہ جائے دیگراں را ہم بکش

ائے چو خر بندہ حریفِ کون خر
بوسہ گاہے یافتی مارا ببر

چون مذاوت بندگی دوست دوست
میل شاہی از کجایت حاشست

در ہوائے آنکہ گویندت زہے
بستہ در گردنِ جانت زہے

رو بہا این دم حیلت را اجل
وقف کن دل بر خداوندانِ دل

در پناہِ شیرِ کم نا بد کباب
رو بہا تو سوئے جیفہ کم شتاب

تو دلا منظورِ حق آنگہ شوے
کہ چو جزوے سوئے کلِ خود روی

حق ہمی گوید نظرمان بر دل ست
نیست بر صورت کہ آن آب و گل ست

تو ہمے گوئی مرا دل نیز ہست
دل فرازِ عرش باشد نی بہ پست

در گلِ تیرہ یقین ہم آبِ ہست
لیک از ان آبت نشاید آب دست

ز انکہ گر آبست مغلوبِ گل ست
پس دلِ خود را مگو کاین ہم دل ست

آن دلی کز آسمانها برتر ست — آن دلِ ابدال یا پیغمبر ست
پاک گشته آن ز گل صافی شده — در فزونی آمده وافی شده
ترکِ گل کرده سوی بحر آمده — رسته از زندان تو گل بحری شده
آبِ ما مجوسِ گل ماندست هین — بحرِ رحمت جذب کن ما را ز طین
بحر گوید من ترا در خود کشم — لیک می لافی که من آبِ خوشم
لافِ تو محرومم میدارد ترا — ترکِ آن پندار کن در من در آ
آبِ گل خواهد که در دریا رود — گل گرفته پای آب و می کشد
گر رهاند پای خود از دستِ گل — گل بماند خشک و آوشد مستقل
آن کشیدن چیست از گل آب را — جذبِ تو نقل و شرابِ ناب را
همچنین هر شهوتی اندر جهان — خواه مال و خواه جاه و خانمان
خواه باغ و مرکب و تیغ و مجن — خواه ملک و خانه و فرزند و زن
هر یکی زنهار تا مستی کند — چون نیابی آن خمارت نیز ند
این خمارِ غم دلیلِ آن شدست — که بدان مفقود مستی آت بدست
حزم باندازه ضرورت زو بگیر — تا نگردد غالب و بر تو امیر
سر کشیدی تو که من صاحب دلم — حاجتِ غیرے ندارم و اصلم
همچنان که آب در گل سر کشد — که منم آب و چرا جویم مدد
دل تو این آلوده را پنداشتی — لاجرم دل زاهلِ دل برداشتی

خود رو اداری که آن دل با شد این
لطف شیر و انگبین عکس دل است
پس بود دل جوهر و عالم عرض
آن دلی کو عاشق مال ست وجاه
یا خیالاتی که در ظلمات او
دل نباشد غیر آن دریای نور
نی دل اندر صد هزاران خاص و عام
ریزهٔ دل را بسبل دل را بجو

عوض

گر بود در عشق شیر و انگبین
هر خوشی را آن خوش از دل حاصلست
سایهٔ دل چون بود دل را غرض
یا زبون این گل و آب سیاه
می پرستندشان برای گفتگو
دل نظرگاه خدا و آگاه کور
در یکی باشد که امست آن کدام
تا شود آن ریزه چون کوهی ازو

دل محیط ست اندرین خطّه وجود — زر همے افشاند از احسان وجود

از سلامِ حق سلامتها نثار — میکند بر اهلِ عالم اختیار

هر کرا دامن درست ست و معد — آن نثارِ دل بر آنکس میرسد

دامنِ تو آن نیاز ست و حضور — هین منه در دامنِ آن سنگِ فجور

تا ندرّد دامنت زان سنگها — تا بدانی نقدرا از رنگها

سنگ پر کردی تو دامن از جهان — هم ز سنگ سیم و زر چون کودکان

آن خیالِ سیم و زر چون زر نبود — دامنِ صدقت درید و غم فزود

کے نماید کودکان را سنگ سنگ — تا نگیرد عقل دامن شان بچنگ

پیرِ عقل آمد نه آن موے سفید — مومنی گنجد درین بحث و امید

انکار کردنِ آن جماعت بر دعا و شفاعت دقوقی و ناپیدا شدن در پردهٔ غیب و حیران شدن دقوقی که ایشان بهوا رفتند یا بزمین پنهان شدند

چون رهید آن کشتی و آمد بکام — شد نماز آن جماعت هم تمام

کجفتی افتادشان با همدگر — کین فضولی را که کرد از ما ستر

هر یکی با همدگر گفتند سر — از پس پشتِ دقوقی مستتر

گفت هر یک من نکردستم کنون — این دعائے از برون نی از درون

گفت ما کاین امام ما زرد — بوالفضولانه مناجاتے بکرد

گفت آن دیگر که ای یاران یقین — مر مرا هم مینماید اینچنین

او فضولی بوده است از انقباض — کرد بر مختار مطلق اعتراض

چون نگه کردم پس و تا بنگرم — که چه می گویند این اهل کرم

یک از ایشان را ندیدم در مقام — رفته بودند از مقام خود تمام

نے بچپ نی راست نی بالا نه زیر — چشم تیز من نشد بر قوم چیر

در هوا بودند گوئی آب گشت — نی نشانِ پای و نی گردی بدشت

در قبابِ حق شدند آندم همه — ور کدامین روضه رفتند آن رمه

در تحیر ماندم کاین قوم را — چون بپوشانید حق بر چشم ما

آنچنان پنهان شدند از چشم او — مثل غوطه ماهیان در آبجو
سالها در حسرت ایشان بماند — عمرها در شوق ایشان اشک راند
تو بگوئی مرد حق اندر نظر — کے درآرد با خدا ذکر بشر
خز ازین می خسپد اینجا ای فلان — که بشر دیدی تو ایشان را نه جان
کاز زین ویران شدست ای مردخام — که بشر دیدی مر ایشان را چو عام
تو همان دیدی که ابلیس لعین — گفت من از آتشم آدم ز طین
چشم ابلیسانه را یک دم ببند — چند بینی صورت آخر چند چند
اے دقوقی با دو چشم همچو جو — هین مبر امید و ایشان را بجو
هین بجو که رکن دولت جستن ست — هر گشادے در دل اندر بستن ست
از همه کار جهان پرداخته — کو دکومی گو بجان چون تاخته
نیک بنگر اندرین ای محتجب — که دعا را بست حق بر استجاب
هر کرا دل پاک باشد ز اعتلال — آن دعایش می رود تا ذوالجلال

عمر کردن باز آمدن دعای مفلس از نهیب آن اعتدال بدو الجلال بے رد و ابطال فاضل رح

باز شرح کردن حکایتِ آن طالبِ روزی حلال بی کسب و رنج در عهدِ داود علیه السلام و مستجاب شدنِ دعای او

یاد آمد آن حکایت کان فقیر — روز و شب میکرد افغان و نفیر
روزی خدا می خواست روزیِ حلال — بی شکار و کسب و رنج و انتقال
پیش ازین گفتیم بعضِ حالِ او — لیک تعویق آمد و شد رنجِ تو
هم بگو ممیش کجا خواهد گریخت — چون ز ابرِ فضلِ حق حکمت بریخت
صاحبِ گاوش بدید و گفت هین — اَنّی یُؤفَکُونَ ظلمت گاوِ من گشته رهین
هین چرا کشتی بگو گاوِ مرا — ایّها الطیّار انصاف اندر آ
گفت من روزی ز حق میخواستم — قبله را از لابه می آراستم
سالها بودست کارِ من دعا — تا که بفرستاد گاوی را خدا
چون بدیدم گاو را بر خاستم — روزیِ من بود کشتن خواستم
آن دعایِ کهنه ام شد مستجاب — روزیِ من بود کشتم تنگ و جواب

رفتنِ هر دو خصم پیشِ داود علیه نبینا و علیه الصلوٰة والسلام

اوز خشم آمد گریبانش گرفت — چند مشتی زد بر و پیش نا شگفت
می کشیدش تا بداود نبی — که بیا ای ظالمِ کج غبی
حجت بار دِ ربا کن ای دغا — عقل در تن آور و با خویش آ

این چه میگوئی دعا چه بود مخند — بر سر ریش من و خویش ای لوند
گفت من باحق دعاها کرده ام — اندرین لابه بسے خون خورده ام
من یقین دانم دعا شد مستجاب — سر بزن بر سنگ ای منکر خطاب
گفت گر آئید ہان ای مسلمین — ز اثر بینید و فشار این مهین
اے دغا تا چند خائی ز اثر را — حجت قاطع بگو چه بود دعا
اے مسلمانان دعا مال مرا — چون ازان او کند بهر خدا
گر چنین بودے همه عالم بدین — یک دعا املاک بروندی بکین
گر چنین بودے گدایان حریر — محتشم گشته بدندے وامیر
روز و شب اندر دعا اندوختا — لابه گویان که توان ده ای خدا
تا تو ندهے هیچکس ندهد یقین — اے کشاینده تو بکشا بند این
مکسب کوران بود لابه و دعا — جز لب نانے نیابند از عطا
خلق گفتند این مسلمان راست گوست — وین فروشنده دعا ها ظلم جوست
این دعا کے باشد از اسباب ملک — کے کشد این را شریعت خود بسلک
بیع و بخشش یا وصیت یا عطا — یا ز جنس این شود ملکے ترا
در کدامین دفتر ست این شرع تو — گاو را تو بازده یا جبس رو
اندر آور جبس و در زندان او — ورنه گاوش را بده حجت مگو
او بسوے آسمان میکرد رو — کاے خداوند کریم لطف خو

---

۱ برسر ریش من و خویش ای لوند
۲ اندرین لابه بسے خون خورده ام
۳ سر بزن بر سنگ ای منکر خطاب
۴ ز اثر بینید و فشار این مهین
۵ حجت قاطع بگو چه بود دعا
۶ چون ازان او کند بهر خدا
۷ یک دعا املاک بروندی بکین
۸ محتشم گشته بدندے وامیر
۹ لابه گویان که توان ده ای خدا
۱۰ اے کشاینده تو بکشا بند این
۱۱ جز لب نانے نیابند از عطا
۱۲ وین فروشنده دعا ها ظلم جوست
۱۳ کے کشد این را شریعت خود بسلک
۱۴ یا ز جنس این شود ملکے ترا
۱۵ گاو را تو بازده یا جبس رو
۱۶ ورنه گاوش را بده حجت مگو
۱۷ کاے خداوند کریم لطف خو

---

۱ دام
۲ هان ای مسلمین
۳ تا کے
۴ توده مان
۵ هان ده
۶ دعا ها
۷ خوست
۸ دزد
۹ جنس او
۱۰ مجو

---

۱ برسر ریش من و خویش ای لوند
۲ اندرین لابه بسے خون خورده ام
۳ سر بزن بر سنگ ای منکر خطاب
۴ ز اثر بینید و فشار این مهین
۵ حجت قاطع بگو چه بود دعا
۶ چون ازان او کند بهر خدا
۷ یک دعا املاک بروندی بکین
۸ محتشم گشته بدندے وامیر
۹ لابه گویان که توان ده ای خدا
۱۰ اے کشاینده تو بکشا بند این
۱۱ جز لب نانے نیابند از عطا
۱۲ وین فروشنده دعا ها ظلم جوست
۱۳ کے کشد این را شریعت خود بسلک
۱۴ یا ز جنس این شود ملکے ترا
۱۵ گاو را تو بازده یا جبس رو
۱۶ ورنه گاوش را بده حجت مگو
۱۷ کاے خداوند کریم لطف خو

من دعا ها کرده ام زین آرزو — واقعه ما را نداند غیر تو
در دلِ من تو دعا انداختی — صد امید اندر دلم افراختی
من نمیکردم گزافه آن دعا — همچو یوسف دیده بودم خوابها
دید یوسف آفتاب و اختران — پیشِ او سجده کنان چون چاکران
اعتمادش بود بر خوابِ درست — در چه و زندان جز آن را می نجست
زاعتمادِ آن نبودش هیچ غم — از غلامی و ز ملامِ بیش و کم
اعتمادی داشت او بر خوابِ خویش — که چو شمعے می فروزیدش ز پیش
چون در افگندند یوسف را بچاه — بانگ آمد سمع اورا از اِلٰه
که تو روزی شه شوی ای پهلوان — تا بمالی این جفا بر روی شان
قائلِ این بانگ نامد در نظر — لیک دل بشناخت قائل را ز اثر
قوتے در راستے و مسندے — در میانِ جان فتادش زان ندے
چاه شد بروی بدان بانگِ جلیل — گلشن و بزمی چو آتش بر خلیل
هر جفا که بعد ازانش می رسید — او بدان قوت بشادی می کشید
همچنانکه ذوقِ آن بانگ الست — در دلِ هر مومنے تا حشر هست
تا نباشد در بلا شان اعتراض — نی زامر و نهی حق شان انقباض
لقمهٔ تلخے چو شکر مے شود — خار ریحان سنگ گوهر مے شود
لقمهٔ حکمے که تلخی مے دهد — گلشکر آن را گوارش می دهد

گلشکر آن را که بود مستند — لقمه را زانگار او وقتی مکند
هر که خوابی دید از روزی است — ای هر که دوق نماز او
می کشد چون اشتر مست این جوال — مست باشد در رهِ طاعات مست
کفلبک تصدق لقش بگرد پوزاو — بی فتور و بیگمان و بی ملال
اشتر از قوت چو شیر نر شده — شد گواهِ مستیِ دلسوزاو
زار زو ناقه صد فاقه برد — زیر ثقل بار اندک خورشده
در است آنکو چنین خوابی ندید — مے نماید کوه پیشش تار مو
در بشد اندر تردد صید دله — اندرین دنیا نشد بنده و مرید
پای پیش و پای پس در راه دین — یک زمان شکر ستش و سالے گله
دام دار شرح ایم نک گرو — می نهد با صد تردد بی یقین
ورشتاب ست از الم شرح شنو

چون ندارد شرح این معنی کران — پس بگفت کورم خواند زین حرم آن دعا
من دعا کورانه کی می کرده ام — جز بخلق گدیه کی آورده ام
کور از خلقان طمع دارد زجل — من ز تو کز تست هر دشوار سهل
آن یکی کورم ز کوران بشمرید — او نیاز جان و اخلاصم ندید
کوری عشق ست این کوری من — حب یعمی و یصم ست ای حسن
کورم از غیر خدا میبا بدو — مقتضای عشق این باشد بگو
تو که بینائی ز کورانم مدار — دائرم بر گرد لطفت ای مدار
انچنان که یوسف صدیق را — خواب بنمودی و گشتش متکا
مر مرا هم لطف تو خوابی نمود — این دعای بیحدم بازی نبود
می نداند خلق اسرار مرا — ز اثر می دانند گفتار مرا
حق شان ست و که داند راز غیب — غیر علام سرو ستار غیب
خصم گفتش حق بگو اے تند خو — از چه سوی آسمان کردی تو رو
شید می آری غلط اے افگنی — لاف عشق و لاف قربت میزنی
با کدامین روی چون دل مرده — روی سوی آسمانها کرده
غلغلے در شهر افتاده ازین — آن مسلمان می نهد رو بر زمین
کای خدا این بنده را رسوا مکن — گر بدم هم سر من پیدا مکن

خر بسوی مدعی گاوران — بس بلیسانه قیاس ست ای خدا
جز بخلق گدیه کی آورده ام — من ز تو کز تست هر دشوار سهل
او نیاز جان و اخلاصم ندید — حب یعمی و یصم ست ای حسن
مقتضای عشق این باشد بگو — دائرم بر گرد لطفت ای مدار
خواب بنمودی و گشتش متکا — این دعای بیحدم بازی نبود
ز اثر می دانند گفتار مرا — غیر علام سرو ستار غیب
از چه سوی آسمان کردی تو رو — لاف عشق و لاف قربت میزنی
روی سوی آسمانها کرده — آن مسلمان می نهد رو بر زمین
گر بدم هم سر من پیدا مکن

تو همی دانی که شهاے دراز — که همے خواندم ترا با صد نیاز
پیشِ خلق این را اگر خود قدر نیست — پیشِ تو همچون چراغِ روشنیست
گاو می خواهند از من ایخدا — چون فرستادی نکردم من خطا

بیرون شدن داود نبی علیه السلام و شنیدن از هر دو خصم و سوال کردنِ او از مدعا علیه و جوابِ او

چونکه داود نبی آمد برون — گفت هین چونست این احوال چون
مدعی گفت اے نبی الله داد — گاوِ من در خانهٔ او در فتاد
کشت گاوم را بپرسش که چرا — گاوِ من کشت او بیان کن ما جرا
گفت داود ش بگوای بوالکرم — چون تلف کردی تو ملکِ محترم
هین پراگنده مگو حجت بیار — تا بیک سو گردد این دعوی و کار
گفت ای داود بودم هفت سال — روز و شب اندر دعا و در سوال
این همی جستم ز یزدان کای خدا — روزے خواهم حلال و بی عنا
مرد و زن بر نالهٔ من واقف اند — کو دکان این ماجرا را واصف اند
تو بپرس از هر که خواهی این خبر — تا بگوید بے تسلسخه و بے ضرر
هم هویدا پرس و هم پنهان ز خلق — که چه می گفت این گدای زنده دلق
بعد ازین جمله دعا و این فغان — گاو اندر خانه دیدم ناگهان

چشم من تاریک شد نی بهر لوت | شادی آن که قبول آمد قنوت
گشتم این را تا دهم در شکر آن | که دعای من شنید آن غیب دان

حکم کردن داود علیه السلام بر گشنده گاو

گفت داود این سخن را بشنو | حجت شرعی درین دعوی بگو
نور داوری که من بی حجتی | بنهم اندر شرع باطل سنتی
اینکه بخشیدت خریدی وارثی | ربع را چون میستانی حارثی
کسب را همچون زراعت دان عمو | تا نه کاری دخل نبود آن تو
انچه کاری بدروی آن آن تست | ورنه این بیداد بر تو شد درست
رد بده مال سلمان کژ مگو | رد بجو دام و بده باطل مجو
گفت اے شه تو هم این میگویم | که همی گویند اصحاب ستم

تضرع کردن آن شخص از داوری داود علیه السلام

پس زدل آهے برآورد و بگفت | کای خدای هر کجا طاعتی و خفت

سجده کرد و گفت ای دانای سوز
در دلش نه انچه تو اندر دلم
این بگفت و گریه در شدهای ها
گفت هین امروز ای خواهان گاو
تا روم من سوی خلوت در نماز
خوی دارم در نماز آن التفات
روزن جانم گشاد ست از صفا
نامه و باران و نور از روزنم
دوزخ ست آن خانه کان بیروزن ست
تیشه در هر بیشه کم زن بیپا
یا نمی دانی که نور آفتاب

در دل داود انداز آن فروز
اندر افگندی برا ز ای مفضلم
تا دل داود و بیرون شد ز جای
مهلتم ده وین دعا وی را مکاد
بر سم این احوال از دانای راز
معنی قرة عینی فی الصلوة
میرسد بی واسطه نامه خدا
مے فتد در خانه ام از معدنم
اصل دین ای بنده روزن دگست
تیشه زن در کندن روزن هلا
عکس خورشید برونست از حجاب

نور این دانی که حیوان دیدیم
من چو خور شیدم درون نور غرق
رفتم سوی نماز و آن خلا

پس چه گر مسا بود بر آدم
من ندانم کرد خویش از نور فرق
بهر تعلیم ست زه مر خلق را

گر نهم تا راست گردد این جهان | حرب خدعه این بود ای پهلوان
نیست دستوری وگرنه ریختی | گرد از دریای راز انگیختی
همچنین می گفت داود این نسق | خواست گشتن عقل خلقان محترق
پس گریبانش کشید از پس یکی | که ندارم در یکی اش من شکی

رفتن داود علیه السلام در خلوت تا آنچه حق ست پیدا شود

باخود آمد گفت را کوتاه کرد | لب ببست و عزم خلوتگاه کرد

در فرو بست و برفت آنگه شتاب — سوی محراب و دعای مستجاب
حق نمودش آنچه بنمودش تمام — گشت واقف بر سزای انتقام
وید احوالے که کس واقف نبود — راز پنهانے که حیرانی فزود
روز دیگر جمله خصمان آمدند — پیش داود پیمبر صف زدند
همچنان آن ماجراها باز رفت — زود زد آن مدعی تشنیع زفت
زود گاوم را بده اے نابکار — از خداے خویشتن شرمی بدار
کاینچنین ظلم صریح ناسزا — می رود در عهد پیمبر هلا
گاو کشته خورده بی ترسے و بیم — در جواب افزوده تزویر آن لئیم
که چه چندین سال بودم در دعا — من طلب کردم ز حق داد او مرا
اے رسول حق چنین باشد روا — ملک من بد گاو چون دادش خدا

حکم کردن داود علیه السلام بر صاحب گاو که از سر گاو بگذرد و تشنیع صاحب گاو بر داود علیه السلام

گفت داود و دشمش کن رها — این مسلمان را نگاوت کن بحل
چون خدا پوشید بر تو ایجوان — رو خمش کن حق ستاری بدان
گفت داود ار چه حکم ست اینچه داد — از پے من شرع نو خواهی نهاد
رفته است آوازهٔ عدلت چنان — که معطر شد زمین و آسمان

برسگانِ کو راین ستم رفت — زین تعدی سنگ کہ بشگافت تفت
همچنین تشنیع مے زد بر ملا — کالصلا ہنگام ظلم ست الصلا
اینچنین ظلم و ستم بر من مکن — یا نبی اللہ گو نشان سخن

حکم کردن داود بر صاحب گاؤ کہ جملہ مال خود بوی بخشش

بعد ازان داود گفتش کای عنود — جملہ مالِ خویش را بخش زود
ورنہ کارت سخت گردد گفتمت — تا نگردد ظاہر از وے استمت
خاک بر سر کرد و جامہ بر درید — کہ بہر دم میکنی طعنے مزید
یک دمے دیگر بدین تشنیع راند — باز داود و دش بہ پیش خویش خواند
گفت چون بخت نبود ای ناصبور — ظلمت آمد اندک اندک در ظہور
دیدۂ آگاہ صدر و پیشگاہ — ای دریغ از چون تو نر خاشاک راہ
زین سخن داود و زو شد خشمناک — گفت تا خود را نگردانی ہلاک
رو کہ فرزندانِ تو با جفت تو — بندگانِ او شدند اے تند خو
سنگ بر سینہ ہمی زد با دو دست — می دوید از جہل خود بالا و پست

خلق هم اندر ملامت آمدند — کز ضمیر کار او غافل بدند
ظالم از مظلوم کی داند کسے — کو بود سخره هوا همچون خسے
ظالم از مظلوم آنگس پے برد — کو سر نفس ظلوم خود برد
ور نه آن ظالم که نفس ست اندرون — خصم هر مظلوم باشد از جنون
سگ هماره حمله بر مسکین کند — تا تواند زخم بر مسکین زند
شرم شیران راست نی سگ را بدان — کو نگیرد صید از همسایگان
عامهٔ مظلوم کش ظالم پرست — از کمین سگشان سوی داود جست
روی در داود کردند آن فریق — کای نبی مجتبے بر ما شفیق
این نشاید از تو کین ظلمت فاش — قهر کردی بیگناهے را بلاش

غرم کردن داود علیه السلام بخواندن خلق بران صحرا که راز آنتکار کند

گفت ای یاران زمان آن رسید — کان سر مکتوم او گردد پدید
جمله برخیزید تا بیرون رویم — سوی صحرا و بدان هامون شویم
مرد و زن از خانها بیرون روید — تا بران سر نهان واقف شوید
در فلان صحرا درختی هست رفت — شاخهایش اُنبه و بسیار چفت
سخت راسخ خیمه گاه و میخ او — بوے خون می آید از بیخ او
خون شد ست اندر تن آن خوش درخت — خواجه را کشت ست این منحوس بخت
مال را برداشت ست این قلتبان — وین غلام اوست ای آزادگان

این جوان مرخواجه را باشد پسر — طفل بود و او ندارد زین خبر
تا کنون حلم خدا پوشید آن — آخر از ناشکری این قلتبان
که عیال خواجه را روزے ندید — نے به نوروز و بموسمهای عید
بینوایان را بیک لقمه بخست — یاد ناورد از جهانے نخست
تا کنون از بهر یک گاو این لعین — مے زند فرزند او را بر زمین
او بخود برداشت پرده از گناه — ورنه می پوشید حرمش را الٰه
کافر و فاسق درین دور گزند — پردهٔ خود را بخود بر مے درند
ظلم مستور ست در اسرار جان — مے نهد ظالم به پیش مردمان
که به بیند شش کشیده شاخها — گاو دوزخ را به بیند از ملا

گواهی دادن دست و پا و زبان بر سر ظالم هم در دنیا

پیش ازین جا دست و پایت بی گزند — بر ضمیر تو گواهی میدهند

چون موکل می شود بر تو ضمیر — که بگو تو اعتقادت را بگیر
خاصه در هنگام خشم و گفتگو — میکند ظاهر سرت را مو بمو
چون موکل می شود ظلم و جفا — که هوید اکن مرا ای دست و پا
پون همی گیرد گواه سر لگام — خاصه وقت جوش خشم و انتقام
پس همان کس کین موکل میکند — تا لوای راز بر صحرا زند
پس موکلهای دیگر روز حشر — هم تواند آفرید از بهر نشر
ای بده دست آمده در ظلم و کین — گوهرت پیداست حاجت نیست این

نیست حاجت شهره گشتن در کرند — بر ضمیر آتشینیت واقف اند
نفس تو هر دم برآرد صد شرار — که بنیدم منم ز اصحاب نار
جزو نارم سوی کل خود روم — من نه نورم که سوی حضرت شوم
همچنان کاین ظالم حق ناشناس — بهر گاوے کرد چندین التباس
او ازین صید گاو برد و صد شتر — نفس انیست ای پدر از وی گزیر
تیر روزے با خدا زاری نکرد — یا رب بے نام داز و یک دم بدرد
کای خدا خصم مرا خوشنود کن — گر منش کردم زیان تو سود کن
گر خطا کشتم دیت بر عاقله است — عاقله جانم تو بودی از الست
سنگ میگردد باستغفار در — این بود انصاف نفس ای جان حر

بیرون رفتن خلائق بسوے آن درخت

چون برون رفتند سوی آن درخت — گفت دستش را پس بندید سخت
تا گناه و جرم او پیدا کنم — تا لواے عدل بر صحرا زنم
گفت ای سگ جد این را کشته — تو غلام خواجه زین رو گشته
خواجه را کشتی و بردی مال او — کرد یزدان آشکارا حال او
آن زنت اورا کنیزک بوده است — با همین خواجه جفا بنموده است
هر چه زو زاید ماده یا که نر — ملک وارث باشد آن کل سر بسر
تو غلامی کسب و کارت ملک اوست — شرع جستی شرع بستان رو نکوست

زیر اگر کسب مملوک ملک مالک می شود ۱۲

فهرست مضامین

خواجه را کشتی باستم زار زار — هم برانجا خواجه گویان زینهار
کار دزد اشتاب کردی زیر خاک — از خیالے که بدیدی سهمناک
تنگ سرش با کار دور زیر زمین — باز کاوید این زمین را همچنین
نام این سگ هم نوشته کار دبر — کرد با خواجه چنین مکر و ضرر
همچنان کردند و چون بشتگافتند — در زمین آن کارد با سر یافتند
ولوله افتاد در خلق آن زمان — هر یکے زنار ببرید از میان
جمله از داود گشته عذر خواه — زانکه بد بطن گشته بود ند و تباه

قصاص فرمودن داود علیه السلام خونی را بعد از الزام حجت بر وی

بعد ازان گفتش بیا ای دادخواه — داد خود بستان تو ازین روسیاه
هم بدان تیغش بفرمود او قصاص — کی کند کمرش ز حلم حق خلاص
حلم حق گرچه توانا بالکند — چونکه از حد بگذرد رسوا کند
خون نخسپد در فتد در هر دلے — میل جست و جوی و کشف مشکلے
اقتضای داوری رب دین — سر برآرد از ضمیر آن و این
کان فلان چون شد چه شد حالش چه گشت — همچنان که جوشد از گلزار دشت
جوشش خون باشد آن و اجستها — خارش دلها و بحث و ماجرا
چونکه پیدا گشت سر کار او — معجزه داود شد فاش در دو تو
خلق جمله سر برهنه آمدند — سر بسجده بر زمین نها میزدند

ما همه کوران اصلے بوده ایم — وانچه می فرموده نشنوده ایم
لیک معذوریم چون بی دیده ایم — از تو ما صد گون عجایب دیده ایم
سنگ با تو در سخن آمد شهید — گر برای غرض طلا تو تم بگیر
تو به سنگ و فلاخن آمدی — صد هزاران مرد را برهم زدی
سنگها یت صد هزاران پاره شد — هر یکے مرخصم را خونخواره شد
آهن اندر دست تو چون موم شد — چون زره سازی ترا معلوم شد
کوهها با تو رسائل شد شکور — با تو میخوانند چون مقرمی بور
صد هزاران چشم دل بکشاده شد — از دم تو عیب را آماده شد
وان قوی تر از همه گر دائم ست — ای ازین عالم بسوی غیب رفته
جان جمله معجزات انبیست خود — کو به بخشد مرده را جان ابد
کشته شد ظالم جهانے زنده شد — هر یکے از تو خدا آگنده شد

در بیان آنکه نفس آدمی بجای آن خویست که مدعی گاو کشته بود و آن کشنده گاو عقل ست و داود حق ست یا شیخ که نائب حق ست

که بقوت داری او تواند ظالم را کشتن و تونگر شدن روزی بی کسب و بی حساب

نفس خود را کش جهاز زنده کن — خواجه را کشت ست او را بنده کن
مدعی گاو و نفس تست ہین — خویشتن را خواجه کردست و مہین
آن کشندهٔ گاو عقل تست رو — بر کشندهٔ گاو تن منکر مشو
عقل اسیرست و همی خواهد رحق — روزی بی رنج و نعمت پر طبق
روزی بی رنج او موقوف چیست — آنکه بکشد گاو را کاصل بدیست
نفس گوید چون کشی تو گاو من — زانکه گاو نفس باشد نقش تن
خواجه زاده عقل ماند بینوا — نفس خونی خواجه گشت و پیشوا
روزی بی رنج میدانی که چیست — قوت ارواح ست و آن رزاق نیست
لیک موقوف ست بر قربان گاو — گنج قتل گاو دان اے گنج کاو
دوش چیزی خورده ام ورنه تمام — داد مے در دست فهم تو زبام
دوش چیزی خورده ام افسانه نیست — هر چه می آید ز پنهان خانه نیست
چشم بر اسباب از چه دوختم — که ز خوش چشمان کرستم آموختم

هست بر اسباب اسباب دگر — بر آن — در سبب منگر در آن افگن نظر

انبیا در قطع اسباب آمدند — معجزات خویش بر کیوان زدند

بی سبب مر بحر را بنگافتند — بی زراعت چاشت گندم یافتند

ریگها هم آرد شد از سعی شان — پشم بز ابریشم آمد مکتسان

جمله قرآن هست در قطع سبب — غرّه درویش و هلاک بولهب

مرغ بابیلے دو سه سنگ افگند — لشکر زفت حبش را بشکند

پیل را سوراخ سوراخ افگند — سنگ مرغے کو بیالا پر زند

دم گاو کشته بر مقتول زن — تا شود زنده همان دم در کفن

حلق ببریده جهد از جای خویش — خون خود جوید ز خون پالای خویش

همچنین از آغاز قرآن تا تمام — رفض اسباب ست و علت و اسلام

کشفِ این ز عقل کار افزا شود
بندگے کن تا ترا اسپید شود

بندِ معقولات آمد فلسفے
شہسوارِ عقل عقل آمد صفے

عقل عقلت مغز و عقلِ تست پوست
معدۂ حیوان ہمیشہ پوست جوست

مغز جوی از پوست وارد صد ملال
مغز نغز آن را حلال آمد حلال

چونکہ قشرِ عقل صد برہان دہد
عقل کل کے گام بی ایقان نہد

عقلِ دفترہا کند یکسر سیاہ
عقلِ عقل آفاق دارد پُر ز ماہ

از سیاہی و سفیدی فارغ ست
نورِ ماہش بر دل و جان بازغ ست

این سیاہ و این سفید از قدریات
زان شب قدر ست کاختر وار تافت

قیمتِ ہمیان و کیسہ از زر ست
بی زرِ آن ہمیان و کیسہ ابتر ست

ہمچنانکہ قدرِ تن از جان بود
قدرِ جان از پرتو جانان بود

گر بدی جان زندہ بی پرتو کنون
ہیچ گفتی کافران را میتون

ہین بگو کہ ناطقہ جوی کند
تا لبقہ نے بعد ما آبی رسد

۱۲ ایں سفرہ ایست انعیمہ اولیاست ۱۲ مرشد نافرا عالم تعلم

گرچہ ہر قرنے سخن آرے بود — لیک گفتِ سالفان یاری بود
سالفان: اگرنہ ۱۲ سالفان
شد گواہ صدقِ قرآن ای تسلور — نے کہ ہم توریت و انجیل و زبور
کز بہشتست آورد جبریل سیب — روزی بی رنج جوی و بی حسیب
(حدیث) (رزق فراوان ۱۲)
بی صداعِ باغبان بیرنج کشت — بلکہ زرعے از خداوندِ بہشت
(علوم و معارف ۱۲)
بدبدت آن نفع بی تو سیط پوست — زانکہ نفعِ نان دراں نان دادِ اوست
(ای قوت طعام ہیوا اسقط طعام ۱۲) (حق تعالیٰ ۱۲)
نان بی سفرہ دلی را بہرہ ایست — ذوقِ پنہانِ نقشِ نان چوں سفرہ ایست
(ای ذوق نان کہ پنہان ست ۱۲)
جز بعدل شیخ کو داود دست — رزقِ جانی کے بری با سعیِ چیست
ازبنِ دندان شود او رامِ تو — نفس چوں با شیخ بنید گامِ تو
کز دم داؤد او آگاہ شد — صاحب آن گاورامِ آگاہ شد
برسگ نفست کہ باشد شیخ یار — عقلِ گاہے غالب آید در شکار
روئے شیخ او راز مردہ دیدہ کن — نفس اژدرہاست با صد در فن
چوں خراں سنخیش کن آنسوئے حردن — گر تو صاحب گاؤ را خواہی زبون

لہ ۱۲ سالفان
دیں ۱۲
پیر ۱۲
پیر ۱۲
پیر ۱۲
پیر ۱۲

گر تو خواهی ایمنی از نفس دما — دستش از دامان کمن یکدم رها
خاک شود در پیش شیخ با صفا — تا ز خاک تو بروید کیمیا
صد زبان در هر زبانش صد لغت — نیرق و دستانش نیاید در صفت
چون بنزدیک ولی الله شود — آن زبان صد گز کوته شود
مدعی گاو نفس آمد فصیح — صد هزاران حجت آرد نا صحیح
شهر را بفریبد الا شاه را — ره نداند زشت آگاه را
نفس را تسبیح و مصحف در یمین — خنجر و شمشیر اندر آستین
مصحف و سالوس او با او بکن — خویش با او همسر و همدم کن
سوی حضرت آورد بهر وضو — واندر اندازد ترا در قعر او
عقل نورانی و نیکو طالب ست — نفس ظلمانی بزد چون غالب ست
زانکه او در خانه عقل تو برون — گرچه ملک اوست لیکن شد زبون
زانکه او در خانه عقل تو غریب — بر در خود سگ بود شیر مهیب
باش تا شیران سوی بیشه روند — وین سگان کو را نجا بگروند
مکر نفس و تن نداند عام شهر — او نگردد هیچ بوجی القلب قهر
هر که جنس اوست یار او شود — جز مگر او دود کو شیخت بود
گو مبدل گشت و جنس تن نماند — هر کرا حق در مقام دل نشاند
خلق جمله علتی انداز کمین — یار علت می شود علت یقین

هر خسے دعوی داؤدی کند — هر کہ بے تمییز کف در وی زند
چون ز صیادی شنید آواز طیر — مرغ البہ میکند آن سوے سیر
نقد را از قلب نشناسد غوی است — ہین ازو بگریز اگرچہ معنوی است
رستہ و بربستہ پیش او یکی ست — گر یقین دعوی کند او دشمنی ست
اینچنین کس گرد کی مطلق ست — چونش این تمییز نبود احمق ست
ہین ازو بگریز چون آہو ز شیر — سوی او مشتاب ای دانا دلیر

گریختن عیسی علیہ السلام بر فراز کوہ از احمقان و شخصے در پے او رفتن و سوال کردن

عیسی مریم بکوہے می گریخت — شیر گوئی خون او میخواست ریخت
آن یکی در پے دوید و گفت ایست — در پیت کس نیست چہ گریزی چو طیر
باشتاب او آنچنان میتاخت کفت — گز شتاب خود جواب او نگفت
یک دو میدان در پے عیسی براند — پس بجد جہد عیسی را بخواند
کز پی مرضات حق یک لحظہ ایست — کہ مرا اندر گریزت مشکلی ست
از کہ این سو می گریزی اے کریم — نے پیت شیر و نہ خوف خصم و بیم
گفت از احمق گریزانم برو — مے رہانم خویش را بندم مشو
گفت آخر آن مسیحا نہ توئی — کہ شود کور و کر از تو مستوی

---

۱ از صحیت و اجتماع مجزات ظاہرہ و آیات باہرہ پاک از کیست او حسین خوارزمی رحمہ اللہ تعالی (مستوی) برابر ہین کور و کر مستوی الخلقت سیگردد و کسیکہ

گفت آری گفت آن شه نیستی — که فسون غیب را ما دیستی
چون بخوانی آن فسون بر مرده — برجهد چون شیر صید آورده
گفت آری آن منم گفتا که تو — نی ز گل مرغان کنی ای خوبرو
بر دمی در دی سبک تا جان شود — در هوا اندر زمان پران شود
گفت آری گفت پس ای روح پاک — هر چه خواهی میکنی از کیست باک
با چنین برهان که باشد در جهان — که نباشد مر ترا از بندگان
گفت عیسی که بذات پاک حق — مبدع تن خالق جان در سبق
حرمت ذات و صفات پاک او — که بود گردون گریبان چاک او
کان فسون و اسم اعظم را که من — بر کرو بر کور خواندم شد حسن
بر گه سنگین بخواندم شد شگاف — خرقه را بدرید بر خود تا بناف
بر تن مرده بخواندم گشت حی — بر سر لاشی بخواندم گشت شی
خواندم آن را بر دل احمق به دود — صد هزاران بار و در مانی نشد
سنگ خارا گشت و زان خو برنگشت — ریگ شد کز وی نزویید هیچ کشت
گفت حکمت چیست کانجا اسم حق — سود کرد اینجا بنود آنرا سبق
آن همان نخست و این رنجی چرا — او نشد این را و آن را شد دوا
گفت رنج احمقی قهر خداست — رنج کوری نیست قهر ابتلاست
ابتلا رنجیست کان رحم آورد — احمقی رنجیست کان خشم آورد

بر سر آرد زخم هر احمقے
رحم بنود چارہ جوئی آن شقی

آنچہ داغ اوست مہر او کردہ است
چارہ بروی نیار بر دو دست

ز احمقان بگریز چون عیسی گریخت
صحبت احمق بسی خونہا کہ ریخت

اندک اندک آب را دزدد ہوا
وینچنین دزدد ہم احمق از شما

گرمیت را دزدد و سردی دہد
ہمچنان کو زیر خود ننگے نہد

آن گریز عیسوے زیبم بود
ایمن ست او از پے تعلیم بود

زہر یار پر کند آفاق را
چہ غم آن خورشید با اشراق را

ہر کرا گرمے بود از نور حق
او چہ غم دارد ز سرد یہاے یق

قصہ اہل سبا و حماقت ایشان و اثر ناکردن پند و نصیحت انبیا در ایشان

یاد دم آمد قصہ اہل سبا
کز دم احمق صبا شان شد وبا

آن سبا ماند بشہری بس کلان
در فسانہ شنوے از کودکان

کودکان افسانہا مے آورند
وز ح در افسانہ شان صد گونہ پند

ہزلہا گویند در افسانہا
گنج مے جو در ہمہ ویرانہا

بود شهرے بس عظیم و مہ ولے — قدر او چون قدر سکرہ پیش نے
بس عظیم و بس فراخ و بس دراز — سخت زفت و زفت اندازہ دراز
مردم ده شهر مجموع اندرو — لیک جمله سه تن نا شسته رو
اندرو نوع خلائق بیشمار — لیک آن جمله سه خام نخته خوار
جان ناکرده بجانان تاختن — گر هزاران ست باشد نیم تن
آن یکے بس دوربین و دیده کور — از سلیمان کور دیده پای مور
وان دگر بس تیز گوش و سخت کر — گنج دردی نیست یک چو سنگ زر
وان دگر عور و برهنه آشته تاز — لیک دامنهای جامه او دراز
گفت کورا اینک سپاهے میرسند — من همے بینم که چه قوم اند و چند
گفت گر آری شنیدم بانگ شان — که چه میگویند پیدا و نهان
آن برهنه گفت ترسان زین سخن — که ببرند از درازی دامنم
کور گفت اینک بنزدیک آمدند — خیز بگریزیم پیش از رخنه و بند
کر همے گوید که آرے مشغله — مے شود نزدیک تر یاران هله
آن برهنه گفت آوه دامنم — از طمع بردند و من نا ایمنم
شهر را هشتند و بیرون آمدند — وز هزیمت در دهے اندر شدند
اندران ده مرغ فربه یافتند — لیک اندر ده گوشت نی بروی نژند
کور دید و آن کر آوازش شنید — عور بگرفت و بدامان درکشید

مرغ مردہ خشک از زخم کلاغ — استخوانہا زار گشتہ چون پناغ
پس طلب کردند و دیگے یافتند — بے سر و بن سبک بشتافتند
بر سر آتش نہادند آن سہ تن — مرغ فربہ را بدیگ اندر زدن
آتشش کردند چندان ای پسر — کاستخوان شد پختہ لحمش بے خبر
زان ہمی خوردند چون از صید شیر — ہر یکے از خورد شش چون پیل سیر
ہر سہ زان خوردند بس فربہ شدند — چون سہ پیلی بس بزرگ و مہ شدند
آنچنان کز فربہی ہر یک جوان — در نگنجیدے ز زفتی در جہان
باچنین گبزی و ہفت اندام زفت — از شگاف در برون جستند تفت
براہ مرگ خلق ناپیدا رہی ست — در نظر ناید کہ آن بیچارہی ست
یک پیاپے کاروانہا مقتفی — زین شگاف در کہ ہست آن مختفی
بر در ار جوئی نیابی آن شگاف — سخت ناپیدا و زو چندین زفاف
ای ضیاء الحق حسام الدین عیان — باز باید کرد شرح این بیان
اے پسر ہر مختصر افسانہ ایست — آشنا را رہزنے در بیگانہ ایست

شرح آن کور دو بین و آن کر تیز شنو و آن برہنہ دراز دامن

کز اجل را دان کہ مرگ ما شنید — مرگ خود نشنید و نقل خود ندید
حرص نابینا ست بیند مو بمو — عیب خلقان او بگوید کو بکو
عیب خود یک ذرہ چشم کور او — می نہ بیند گرچہ ہست او عیب جو

عورتے می ترسد کہ دامانش برند
دامنِ مرد برہنہ کے درند

مردِ دنیا مفلس ست و ترسناک
ہیچ اورا نیست از دزدانش باک

او برہنہ آمد و عریان رود
وز غمِ دزدش جگر خون میشود

وقتِ مرگش کہ بود صد نوحہ پیش
خندہ آید جانش را زین ترسِ خویش

آن زمان داند غنی کش نیست زر
ہم ذکی داند کہ او بُد بے ہنر

چون کنارِ کودکے پُر از سفال
کو بران لرزان بود چون رہ بال

کرستانی پارہ گریان شود
پارہ گر بازش دہی خندان شود

چون نباشد طفل را دانش ذخار
گریہ و خندش ندارد اعتبار

محتشم چون عاریت را ملک دید
پس بران مال در و غین می طپید

خواب می بیند کہ اورا ہست مال
ترسد از دزدے کہ برباید جوال

چون ز خوابش بر جہاند گوش کش
پس ز ترسِ خویش تسخر آیدش

ہمچنان از زانی این عالمان
کہ بود شان علم و عقلِ این جہان

از پیِ این عاقلانِ فسوفنون
گفت ایزد در نبی لا یعلمون

ہر یکے ترسان ز دزدی کسے
خویشتن را علم پندارد بسے

گوید او کہ روزگارم مے برند
خود ندارد در وزگار سودمند

چون بر وجود قدرت کامله او دلالت دارد و نشان از ربوبیت و تدبیر او میدهد اگرچه هر وقت نباتی بسیار بوده لیکن از تفکر در نباتی بیک نباتی می شود ۱۲

گوید از کارم برآورند خلق — غرق بیکاریست جانش تا بحلق

عور ترسان که منم دامن کشان — چون رهانم دامن از چنگال شان

صد هزاران فضل دانند از علوم — جان خود را مے ندانند آن ظلوم

داند او خاصیت هر جوهرے — در بیان جوهر خود چون خرے

که تمے دانم بجوزو لایجوز — خود ندانے تو بجوزی یا بجوز

این روا آن ناروا دانی ولیک — تو روا با ناروائی بین تو نیک

قیمت هر کالہ میدانی که چیست — قیمت خود راندانی احمقیست

سعدها و بخنها دانسته — تنگری سعدے تو یا ناشسته

جان جمله علمها اینست و این — که بدانی من کیم در یوم دین

جان جمله علمها اینست خود — کو به بخشد جمله را جان ابد

آن اصول دین بدانستی تو نیک — بنگر اندر اصل خود کو هست نیک

از تو اصولیست اصول خوش به — که بدانی اصل خود ای مرد مه

صفت خرمی شهر سبا و ناشکری ایشان

اصل شان بد بود آن اهل سبا — می رسیدندے ز اسباب بقا

داد شان چندان ضیاع و باغ و راغ — از چپ و از راست از بهر فراغ

بسکه می افتاد از بری ثمار — تنگ مے شد معبره بر رهگذار

آن نثار میوه ره را می گرفت — از پری میوه رهرو در شگفت

۱۲ لقاذوات انبیاست (اسباب بقا) ای امور یکه موجب بقا و حیات ابدی بودند (اصحاب لقا) ای ازکسانیکه صاحب لقا و دیدار الٰہی بودند ۱۲

سلسلهٔ سر در درختستان شان — پرشدی ناخواست ازمیوه فشان
باد آن میوه فشاندے بکسی — پرشدے زان میوه دامنها بسے
خوشهاے زفت تا زیر آمده — برسر روے رونده می زده
مرد گلخن تاب از پرّی زر — بسته بودی برمیان زرّین کمر
سگ کلیچه گوفتے در زیر پا — تخمه بودے گرگ صحرا از نوا
گشته ایمن شهر ده از دزد و گرگ — بز نترسیدے هم از گرگ سترگ
جامهٔ ایشان اگر چرکین شدے — آتش سوزنده شان صابون بدے
در تنور انداختندے جامه را — بعد یک ساعت شدی خوش باصفا
گر بگویم شرح نعمتهاے قوم — که زیادت مے شد آن یوما فیوم
مانع آید از سخنهاے مهم — انبیا بردند امر فاستقم
چون ز حد بردند ناشکری چنان — غیرت حق کار گر شد در زمان

آمدن پیغمبران به نصیحت اهل سبا

شیزده پیغمبر آنجا آمدند — گمرهان را جمله رهبر می شدند
که هلا نعمت قرون شد شکر گو — مرکب شکر ار نجنبید حر گو

۴۴ چنانکه در تفسیر آیهٔ وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّکُمْ یعنی و چون آگاه کرد پروردگار شما بدرستی که اگر شکر کنید هر آینه زیادت کنم شما را و اگر کفران نعمت کنید هر آینه عذاب من سخت است ۱۲

شکرِ نعمت واجب آمد در خرد — در نه بکشاید درِ خشمِ ابد
هین کرم بینید و این خود کس کند — کز چنین نعمت بشکرے بس کند
سر بجنبند شکر خواهد سجده را — پا بجنبند شکر خواهد قعده را
شکرِ نعمت نعمت افزون کند — صد هزاران گل ز خاری سر کند
قوم گفتند شکر ما را برد و غول — ما شدیم از شکر و از نعمت ملول
ما چنان پژمرده گشتیم از عطا — که نه طاعت ماند خوش آمد نی خطا
ما نمی خواهیم نعمتها و باغ — ما نمی خواهیم اسباب و فراغ
نعمتے چه سیر شد جان ما ازین — شکر چه گوئیم بر گو ئیدِ ما هین
انبیا گفتند در دل علتے ست — کز ازان در حق شناسی آفتے ست
نعمت از دے جملگی علت شود — طعمه در بیمار کے قوت شود
چند خوش پیش تو آمد اے مصر — جمله ناخوش گشت و صاف اکدر
تو عدوِ این خوشیها آمدی — گشت ناخوش هر چه بروی کف زدی
هر که او شد آشنا و یار تو — شد حقیر و خوار و رو دیدار تو
هر که او بیگانه باشد با تو هم — پیش تو او بس مه است و محترم
اینهم از تاثیرِ آن بیماری ست — زهر او در جمله خلقان ساری ست
دفع آن علت بباید کرد زود — که شکر با آن حدث خواهد نمود
هر خوشی کاید بتو ناخوش شود — آب حیوان گر رسد آتش شود

کیمیای مرگ و جنگ ست آن صفت — مرگ گردد زان حیات عاقبت
بس غذای کز وی دل زنده شد — چون بیامد در تن تو گنده شد
بس عزیزے کہ بناز اشکار شد — چون شکارت شد بر تو خوار شد
آشنائی عقل با عقل از صفا — چون شود هر دم فزون باشد ولا
آشنائی نفس با نفس بپست — تو یقین می دان کہ هر دم کمتر ست
زانکہ نقش گرد علت می تند — معرفت راز د و فاسد میکند
گر نخواهی دوست را فرد انفیر — دوستی با عاقل و با عقل گیر
از سموم نفس چون با علتے — هر چہ گیری تو مرض را آلتے
گر بگیری گوهرے سنگے شود — ور بگیری مهره دل جنگے شود
ور بگیری نکتہ بکر لطیف — بعد درکت گشت بی ذوق و کثیف
گر ز من این را بس شنیدم کہنہ شد — چیز دیگر گو بجز این اے عضد
چیز دیگر تازہ و نو گفتہ گیر — باز فرد از آن شوی سیر و نفیر
دفع علت کن چو علت خوش شود — هر حدیث کہنہ پیشت نو شود
تا کہ از کہنہ برآرد برگ نو — بشگفاند کہنہ صد خوشہ ز کو
ما طبیبانیم و شاگردان حق — بجہ قلزم دید ما را فا نفلق
آن طبیبان طبیعت دیگرند — کہ بدل از راہ بنضے بنگرند
ما بدل بے واسطہ خوش بنگریم — کز فراست ما بعالے منظریم

آن طبیبان غذا دهند و تمار — جان حیوانی بدینشان استوار
ما طبیبان فعالیم و مقال — ملهم ما پرتو نور جلال
کاینچنین فعلے ترا نافع بود — وانچنان فعلے زره قاطع شود
اینچنین قولے ترا پیش آورد — وانچنان قولی ترا پیش آورد
آنچنان و این چنین از نیک و بد — پیش تو بنهیم و بنمائیم جد
گر تو خواهی این گزین در خواهی آن — زهر و شکر سنگ و گوهر شد عیان
آن طبیبان را بود بوے دلیل — وین دلیل ما بود وحی جلیل
دست مزدی می نخواهیم از کسے — دست مرد ما رسد از مقدسے
همین صلا بیماری ناسور را — دارد ے مایک بیک رنجور را

معجزه خواستن قوم از پیمبران علیهم السلام

قوم گفتند اے گروه مدعی — کو گواه علم و مطلب نا مفے
چون شما بسته همین خواب و خورید — همچو ما باشید و در ده می چرید
چون شما در دام این آب و گلید — کے شما صیاد سیمرغ دلید
حب و جاه و سروری دارد بران — که شمارد خویش از پیغمبران
ما نخواهیم این چنین لاف دروغ — کردن اندر گوش و افتادن بدوغ
انبیا گفتند کاین زان علت ست — مایه کوری و محجوبی رویت ست
دعوے ما را شنیدید و شما — می نه بینید این گهر در دست ما

امتحان ست این گهر مر خلق را — تا شش گرد اسیم گرد چشمها
هر که گوید کو گوا افگنش گواست — کو نه بیند گه حبس عماست
آفتابی در سخن آمد که خیز — که برآمد روز و برجه کم ستیز
تو بگوئے آفتا با کو گواه — گوید ت اے کور از حق دیده خواه
روز روشن هر که او جوید چراغ — عین حبستن کوریش باشد بلاغ
ور نه مے بینی گمانے برده — که صباح ست و تو اندر پرده
کوری خود را کمن زین گفت فاش — خامش و در انتظار فضل باش
فضل نبی علت مگر دریابدت — زین شقاوت روی دل برتابدت
ور نه ماندے در چنین کوری ابد — آئنه پنهان شد از تو در رمد
در میان روز گفتن روز کو — خویش رسوا کردن ست ای تند خو
صبر و خاموشی جذوب رحمتست — دین نشان حبستن نشان علت است
انصتوا بپذیر تا بر جان تو — آید از جانان جزائے انصتوا
گر نخواهی نکس بیش این طبیب — بر زمین زن زود سر را ای لبیب
گفت افزون را تو بفروش و بخر — بذل جان و بذل جاه و بذل زر
تا تنائے تو بگوید فضل هو — که حسد آرد فلک بر جاه تو
چون طبیبان را نگهدارید دل — خود نه بینید و شوید از خود خجل
دفع این کوری بدست خلق نیست — لیک اکرام طبیبان از بدست

این بلیسیان را ایجان بنده شوید | تا بمشک و عنبر آگنده شوید

متهم داشتن قوم انبیار علیهم السلام

قوم گفتند انبیه رزق ست و مکر | هر که کسے خدا نائب کند از زید و بکر
هر رسول شاه باید جنس او | آب و گل کو خالق افلاک کو
مغز خر خوردیم تا ماچون شما | پشه را داریم همراز شما
کو همای کو پشه کو گل کو خدا | کز آفتاب چرخ چه بود ذره را
این چه نسبت این چه پیوندی بود | تا که در عقل و دماغے در رود
ما کجا این گفت بیهوده کجا | این چه زرق ست و چه تزویر ست و دغا
خود کجا کو آسمان کو رکسیمان | مے نگیرد مغز ما این داستان
غالبًا ما عقل داریم این قدر | گند نارامی شناسیم از گزر

حکایت خرگوشان که خرگوشی را برسالت پیش فیل فرستادند که بگو که من رسول ماه آسمانم در پیش تو که از این چشمه آب حذر کن چنانچه در کتاب کلیله و دمنه آمده

این بدان ماند که خرگوشے بگفت | من رسول ماهم و ماه جهت
کز رمه پیلان ازان چشمه زلال | جمله نخچیران بدند اندر وبال
جمله محروم و ز خوف آن چشمه دور | حیله کردند چون کم بود زور

از سرِ کہ بانگ زد خر گوشِ زال
سوے پیلان در شبِ غرہ ہلال

شاہِ پیلان من رسولم پیشِ بابت
بر دو سولان بندِ وزجر و خشم نیست

ماہ میگوید کہ اے پیلان روید
چشمہ آن ماست زین یک سو شوید

ورنہ من تان کور گردانم بتشم
گفتم از گردن برون اندا ختم

ترکِ این چشمہ بگویید و روید
تا ز زخمِ تیغِ من ایمن شوید

نک نشان آنست کاندر چشمہ ماہ
مضطرب گردد ز پیلِ آب خواہ

کہ بیارا رابع عشر اے شاہِ پیل
تا درونِ چشمہ یابی زین دلیل

آن فلان شب حاضر آمی شاہِ پیل
تا درونِ چشمہ یابی آن دلیل

چون دو ہفتہ از مہ نو بگذرید
شاہ پیل آمد ز چشمہ مے چرید

چونکہ دخترِ طوم پیل آن شب ز آب
مضطرب شد آب و مہ کرد اضطراب

پیل باور کرد از وی آن خطاب
چون درونِ چشمہ مہ کرد اضطراب

ترس ترسان باز گشتند آن رمہ
بعد ازان نامد یکے زیشان بمہ

مانہ زان پیلان گو لیم اے گروہ
کاضطرابِ ماہ آرد مان شکوہ

جواب گفتن انبیا طعن ایشان را و مثل آوردن ایشان را

انبیا گفتند آوہ پندمان
سخت تر کردای سفیہان بندتان

اے دریغا کہ دوا از رنج تان
گشت زہرِ جان قہر آہنج تان

ظلمت افزود این چراغ آن چشم را
چون خدا بگماشت پردہ خشم را

چه رئیسی حبست خواهیم از شما — که ریاست مان فزون ست از سما
چه شرف یابد ز کشتی بحر دُر — خاصه کشتی ز سرگین گشته پر
اے دریغ آن دیدهٔ کور و کبود — کآفتابے اندرو ذرّه نمود
زآدمی کو بود همچون فرشته — دیدهٔ ابلیس جز طینے ندید
چشم دیوانه بهارش وهمی نمود — زان طرف جنبید کو را خانه بود
ای بسا دولت که آید گاه گاه — پیش بے دولت بگردد او زراه
ای بسا معشوق کآید ناشناخت — پیش بدبختے نداند عشق باخت
احمقان را این چنین حرمان چراست — می نسازد گریان را راه راست
این غلط دهٔ دیده را حرمان ماست — وین تقلّب قلب را سور القضاست
چون بت سنگین شمارا قبله شد — لعنت و کوری شمارا اظلّه شد
چون بشاید سنگ تان انباز حق — چون نشاید عقل و جان همراز حق
قصّهٔ مرده همارا شد شریک — چون نشاید زنده همراز ملیک
آن نشستِ مرده تراشیده شماست — پیشهٔ زنده تراشیده خداست
عاشق خویشند و صنعت کرد خویش — دمِ ماران را سر مار است کیش
نے دران دم دولتے و لذتے — نے دران سر راستے و لذتے

گر دو سر گردان بود آن دمِ مار
لائق اند و در خورند آن هر دو یار

پیخمبر گوید حکیم غزوی
در آلهی نامه گر خوش بشنوی

کم فضولی کن تو در حکمِ قدر
در خور آمد شخص خر با گوش خر

شد مناسب عضوها و ابدانها
شد مناسب وصفها با جانها

وصفِ هر جانی مناسب باشدش
بیگمان با جان که حق تبر اشدش

چون صفت با جان قرین گردد ز دوست او
پس مناسب دانش همچون چشم و رو

شد مناسب وصفها در خوب و زشت
شد مناسب حرفها که حق نوشت

دیده و دل هست بین الاصبعین
چون قلم در دستِ کاتب ای حسین

اصبع لطف ست و قهری در میان
کلک دل با قبض و بسطی زین بنان

اے قلم بنگر گر اجلالیستی
کہ میانِ اصبعین کیستی

جملہ قصد و جنبشت زین اصبع ست
فرق تو بر چار راہِ مجمع ست

ذکر موسی عصا است و چنین بعضی از آیات دیگر مع امثال دست چه معجزات موسی علیه السلام بعد انبیای مذکورین ست ۱۲ ولی محمد احمد الله علیه

این حروف حالات از نسخ اوست — عزم و فسخت هم ز عزم و فسخ اوست
جز نیاز و جز تضرع راه نیست — زین تقلب هر قلم آگاه نیست
این قلم راند ولے بر قدر خود — قدر خود پیدا کند در نیک و بد
آنچه در خرگوش و پیل آویختند — تا ازل را با خیل آمیختند

بیان آنکه هر کس را نرسد مثل آوردن خاصه در کار آلهے

کے رسد تا این شلها ساختن — سوی آن درگاه پاک انداختن
آن مثل آوردن آنحضرت ست — که بعلم سر و جهر او آیت ست
تو چه دانی سر چیزے تا توکل — تا بزلف و یا برخ آری مثل

موسیٰ آن را کہ عصا دید و بنود — از دہا بدتر او لب می کشود
چون چنان شاہی نداند سرِ چوب — تو چہ دانی سرِ این دام و چوب
چون غلط شد چشمِ موسے در مثل — چون کند موشے فضولی مدخل
آن مثالت را چو از دور ہا کند — تا بپاسخ خرد و جزوت برکند
این مثال آور د ابلیسِ لعین — تا کہ شد ملعون حق تا یوم دین
این مثال آور د قارون از لجاج — تا فرو شد در زمین با تخت و تاج
این مثال اور د نمرودِ جہول — تا کہ پشہ مغزِ سر خورد شش عجول
این مثال آور د فرعون از غلط — تا کہ اندر آبِ دریا شد سقط
این مثال اندیش گشتہ قوم عاد — کاستخوان شان خرد در مرد آمد زباد
این مثال آور د ہر بدبخت دون — تا کہ شد در قعرِ دوزخ سرنگون
این مثالت را چو زاغ و بوم دان — کہ از ایشان پست شد صد خاندان

مثلہا زدن قومِ نوح باستہزا در زمانِ کشتی ساختنِ او

نوح اندر بادیہ کشتی بساخت — صد مثل گو از پے تسخر بتاخت
در بیابانے کہ چاہ و آب نیست — می کند کشتی چہ نادان البہیست
آن یکے میگفت این کشتی بتاز — وان یکی میگفت پرش ہم بساز
آن یکی میگفت دنبالش کجاست — وان یکی میگفت پیشش کژ قرست
آن یکی میگفت پالانش کجاست — وان یکی میگفت پایش کج چراست

آن یکی میگفت کاین مشک تہی ست — وان یکی میگفت این خربہر کیست
آن یکے می گفت بیکاری مگر — یا شدی فرتوت و عقلت شد ز سر
او ہمی گفت این بفرمانِ خداست — این بچہ کلہا نخواہد گشت کاست

حکایت آن دزد کہ پرسید چہ میکنی در نیم شب در زیرِ این دیوار گفت دُہل مے زنم

این مثل بشنو کہ شب دزدے عنید — در بنِ دیوار حفرہ مے برید
نیم بیدارے کہ او رنجور بود — طقطقِ آہستہ اش را می شنود
رفت بر بام و فرود آویخت سر — گفت او را او چہ کاری ای پدر
خیر باشد ایں شب چہ مے کنی — تو کئی گفتا دُہل زن ای سنی
در چہ کاری گفت می کوبم دُہل — گفت کو بانگِ دُہل ای بوالفضول
گفت فردا بشنوی این بانگ را — نعرہ یا حسرتا و اویلتا
من چو رفتم بشنوی بانگ دہل — آن زمان واقف شوی بر جزو و کل
در غلط افتادہ اے نیم خام — پختہ شود در آتشِ حق والسلام
آن دروغ ست و کژ و بر ساختہ — سرِ آن کژ را تو ہم نشناختہ

جوابِ آن مثل کہ منکران گفتند از رسالتِ خرگوش

شرِ آن خرگوش دان کو بیفضول — کہ بہ پیشِ نفسِ تو آمد رسول

تا کہ نفس گول را مجرد و مرد کرد ‌ زآب حیوانے کہ از وی خضر خورد

باز گونہ کردۂ مغنیش را ‌ کفر گفتی مستعد شو نیش را

اضطراب ماہ گفتی در زلال ‌ کہ بترساند پیلان را شغال

قصۂ خرگوش و پیل آری و آب ‌ خشیت پیلان زمہ در اضطراب

این چہ ماند آخر ای کوران خام ‌ با مہے کہ شد زبونش خاص و عام

چہ مہ و چہ آفتاب و چہ فلک ‌ چہ عقول و چہ نفوس و چہ ملک

چہ وحوش و چہ طیور و چہ جماد ‌ چہ ملوک و چہ گدا چہ کیقباد

چہ بلاد و چہ جبال و چہ بحار ‌ چہ مہ و چہ سال و چہ لیل و نہار

چہ تراب و آب و چہ باد و چہ نار ‌ چہ خریف و صیف و چہ دی چہ بہار

جملہ اندر حکم و در فرمان او ‌ ہمچو گوئے در خم چوگان او

آفتاب آفتاب آفتاب ‌ این چہ میگویم مگر ہستم بخواب

صد ہزاران شہر را خشم شہان ‌ سرنگون کردست ای بدگوہران

کوہ بر خود می تگافد صد شگاف ‌ آفتابے چون خراسے در طواف

خشمِ مردان خشک گرداند سحاب — خشمِ دلها کرد عالمها خراب
بنگرید اے مُردگانِ بی خنوط — در سیاستگاهِ شهرستانِ لوط
پیل خود چه بود که سه مرغِ پران — گفتند آن پیلگان را استخوان
اضعفِ مرغانِ ابابیل ست واو — پیل را بدرید و نه پذیرد رفو
کیست کو نشنید آن طوفانِ نوح — یا مصافِ لشکرِ فرعون و روح
روحِ شان بشکست و اندر آب ریخت — ذرّه ذرّه آب شان برمی گسیخت
کیست کو نشنید احوالِ ثمود — وانکه صرصر عادیان را می ربود
چشمِ بارے در چنان پیلان گشا — که بدندے پیل کش اندر وغا
آنچنان پیلان و شاهانِ ظلوم — زیرِ خشمِ دل همیشه در رجوم
تا ابد از ظلمتے در ظلمتے — میروند و نیست غوث و رحمتے
نامِ نیک و بد مگر نشنیده اید — جمله دیدند و شما نادیده اید
دیده را نادیده مے آرید و لیک — چشمِ تان را او کشاید مرگِ نیک
گرد و عالم پُر بود خورشید و نور — چون روی در ظلمتے مانندِ کور
بے نصیب آئی ازان نورِ عظیم — بسته روزن باشی از ماهِ کریم
تو درون چاه رفتستی ز کاخ — چه گنه دارد جهانهاے فراخ
جان که اندر وصفِ گرگے ماند او — چون به بیند روی یوسف را بگو
لحنِ داودی بسنگ و که رسید — گوش آن سنگین دلانش کم شنید

آفرین بر عقل و بر انصاف باد — هر زمان و الله اعلم بالرشاد
صد قوا ارسلا گر اما یا سبا — صد قوا ارواحا سبا ها من سبا
صد قوم هم شموس طالعه — یوم متوکم من مخازی القارعه
صد قوم هم بدور زاهره — قبل ان یلقوکم بالبائره
صد قوا انهم هم مفاتیح الدجی — اکرموهم هم مفاتیح الرجا
صد قوا من لیس یرجو خیرکم — لا تصدوا الا تصدوا غیرکم
پارسی گویم همین تازی بهل — هندوی آن ترک باش ای آبگل
همین گواهی های شاهان بشنوید — بگروید آسمانها بگروید
یا بجال اولینان بنگرید — یا سوی آخر بجزمی برپرید

بیان معنی حزم و مثال مرد حازم

حزم چه بود در دو تدبیر احتیاط — از دو آن گیری که دور است از خباط
آن یکی گوید درین ره هفت روز — نیست آب و هست ریگ پای سوز
آن دگر گوید دروغست این بدان — که بهر شب چشمه بینی روان
حزم آن باشد که برگیری تو آب — تا رهی از ترس و باشی بر صواب
گر بود در راه آب این را بریز — ور نباشد وای بر مرد ستیز
ای خلیفه زادگان دادی کنید — حزم تهر روز میعادی کنید
آن عدوی کز پدرتان کین کشید — سوی زندانش رعلیین کشید

آن شه شطرنج دل را مات کرد — از بهشتش سنجرهٔ آفات کرد
چند جا بندش گرفت اندر نبرد — تا بگشتی در فگندش روی زرد
اینچنین کرد دست با آن پهلوان — ست سستش منگر بدای دیگران
مادر و بابای مارا آن حسود — تاج و پیرایه بچالاکی ربود
کرد شان آنجا برهنه خوار و زار — سالها بگریست آدم زار زار
کز اشک چشم او روئید نبت — که چرا اندر جریده لاست ثبت
تو قیاسی گیر طرّاریش را — که چنان سرور کند زوریش را
الحذر ای گل پرستان از شرش — تیغ لاحولی زنید اندر سرش
گو همی بیند شما را از کمین — که شما اورا نمی بینید بین
وانما صیاد ریزد دانها — دانه پیدا باشد و پنهان دغا

هر کجا دانه بدیدے الحذر — تا نه بندد دام بر تو بال و پر
چونکه دیدی دانه بگریزای حمام — ورنه چون خوردی درافتادی بدام
زانکه هر مرغے که ترک دانه کرد — دانه از صحرائے بی تزویر خورد
شاد مرغے کو بترک دانه گفت — وز ریاض قدس بهرش گل شگفت
هم بدان قانع شد و از دام جست — هیچ دامے پر و بالش را نبست

وخامت حال آن مرغ که ترک حزم کرد از حرص و هوا

باز مرغی فوق دیواری نشست — دیده سوے دانه و دامی به بست
یک نظر او سوی صحرا می کند — یک نظر حرصش بدانه می کشد
این نظر با آن نظر جا لیش کرد — ناگهانی از خزر خالیش کرد
رفت دانه خورد و اندر دام ماند — صائدش کشت و بخورد و کام راند
باز مرغ کان تر در آگذاشت — زان نظر بر کند و بر صحرا گماشت
شاد پر و بال او بنحاله — تا امام جمله آزادان شد او
هر که او را مقتدا ساز د بر ست — در مقام امن و آزادی نشست
زانکه شاه جازمان آمد دلش — تا گلستان و چمن شد منزلش
حزم زور اضی و او راضی ز حزم — اینچنین کن گر کنی تدبیر و عزم
بارها در دام حرص افتاده — حلق خود را در بریدن داده
بازت آن تواب لطف آزاد کرد — توبه پذرفت و شمارا شاد کرد

گفت ان عدتم کذا عدنا کذا — نحن ربک وجنا الفعال بالجزا

چونکه جفتی را بر خود آورم — آید آن جفتش دوانه لاجرم

جفت کردیم این عمل را با اثر — چون رسد جفتی رسد جفتی دگر

چون ربایدغارتی از جفت شوی — جفت می آید پی او شوی جوی

بار دیگر سوی این دام آمدید — خاک اندر دیدهٔ توبه زدید

باز تان تواب بکشاد آن گره — گفت هین بگریزرو این سو منه

باز چون پروانه رنسیان رسید — جان تان را جانب آتش کشید

کم کن اے پروانه نسیان و شکی — در پر سوزیده بنگر تو یکی

چون رهیدی تنگ آن باشد که هیچ — سوی آن دانه نداری پیچ پیچ

تا ترا چون شکر گوئی نبخشد او — روزی بی دام و بخوف عدو

تنگ آن نعمت که تان آزاد کرد — نعمت حق را بباید یاد کرد

چند اندر رنج ها و در بلا — گفتی از دام رهاکن ای خدا

تا چنین خدمت کنم احسان کنم — خاک اندر دیدهٔ شیطان کنم

چون خلاصی داد حقت زامتحان — همچنانستی که بودے همچنان

---

۴۳ یعنی مشرکان سختی یا بیماری یا فقر تخواندند بزاری پروردگار خود را بازگشتند بسوی حق پس چون بچشاند دیده ایشانرا غذای از نزدیک خود آسانی بخشد تا توهمی دانای شدت با رحمت الخ

چون رها کردت فرامش کردیش | جانِ خود رامست و بیش کردیش

حکایت نذر کردنِ سگان هر زمستان که چون تابستان آید خانه بسازیم از بهرِ زمستان

سگ زمستان جمع گردد استخوانش | زخمِ سرما خرد گرداند چنانش
گو بگوید کاین قدر تن که منم | خانه از سنگ باید کردنم
چونکه تابستان بیاید مین بجنگ | بهرِ سرما خانه سازم زر سنگ
چونکه تابستان بیاید از گشاد | استخوانها پین گردد پوست شاد
زفت گردد پاک شد در سایه | کاهلی سیری غرض خود رایه
گوید او چون زفت بیند خویش را | در کدامین خانه گنجم اے کیا
گوید ش دل خانه ساز اے عمو | گوید او در خانه کے گنجم بگو
استخوانِ حرصِ تو در وقتِ درد | در هم آید خرد گردد در نورد
سازم از تو به بگردے خانه | در زمستان باشدم کاشانه
چون بشد درد و شدت آن حرص رفت | همچو سگ سودای خانه از تو رفت
شکرِ نعمت خوشتر از نعمت بود | شکر بارہ کے سوی نقمت رود
شکرِ جانِ نعمت و نعمت چو پوست | زانکه شکر آرد ترا تا کوی دوست
نعمت آرد غفلت و شکر انتباه | صید نعمت کن بدامِ شکرِ شاه

نعمت شکرت کند پر چشم و میر — تا کنی صد نعمت ایثار فقیر
سیر نوشی از طعام و نقل حق — تا رود از تو تسلم حواری و دق
نعمت و ہاب را شاکر شوید — تا سر مخویش خود را نشکنید
شکر جذب نعمت او در کند — کفر نعمت شخص را کافر کند

منع کردن منکران انبیا را علیہم السلام از نصیحت کردن و حجت آوردن بطریقہ جبریان و نامعقول گفتن انبیا علیہ السلام

قوم گفتند اے نصوحان بس بود — آنچہ گفتید اردریں دہ کس بود
قفل بر دلہاے ما نہاد حق — کس نداند بُرد بر خلاق سبق
نقش ما این کرد آن تصویر گر — این نخواہد شد بگفت و گو دگر
سنگ را صد سال گوئی لعل شو — کہنہ را صد بار گوئی باش نو
خاک را گوئی صفات آبگیر — آب را گوئی عسل شو یا کہ شیر
نار را گوئے کہ نور محض شو — پشہ را گوئی کہ سوئے باد رو
قلب را گوئی کہ عین پاک شو — یا کہ اکسیرے شو و چالاک شو
ہیچ ازان اوصاف دیگرگون شوند — آب کے گردد عسل اے ارجمند
خالق افلاک آود آفلاکیان — خالق آب و تراب و خاکیان
آسمان را داد دوران و صفا — آب و گل را تیرہ روئی و نما

کے تواند آسمان در وی گزید	کے تواند آب و گل صفوت خرید
قسمتے کرد ست ہر یک را رہے	کی کہے گردد بجہدت چون کہے

جواب انبیا علیہم السلام جبریان را

انبیا گفتند کاری آفرید	در صفہائی کہ نتان زان سر کشید
وا فرید او در صفہائے عارضی	کہ کسے مبغوض میگردد در رضی
سنگ راگوئی کہ زر شو بہید ست	مست راگوئی کہ زر شو راہ ہست
ریگ راگوئی کہ گل شو عاجز ست	خاک راگوئی کہ گل شو جائز ست
رنجہا دادست کا نرا چارہ نیست	آن بمثل گنگی و فلش و عمی ست
رنجہا دادست کا نرا چارہ ہست	آن بمثل لقوہ و درد سر ست
این دوا ہا ساخت بہر ابتلاف	نیست این در دہا دوا ہا از گزاف
بلکہ اغلب رنجہا را چارہ ہست	چون بجد جوئی بیابد آن بدست

مکر کردن آن منکران حجتہای جبریانہ را

قوم گفتند اے گروہ این رنج ما — نیست زاں رنجے کہ بندد پر دوا
سالہا گفتید زیں افسون و پند — سخت تر می گشت زاں ہر لحظہ بند
گر دوا را این مرض قابل بدے — آخر از وے ذرہ زائل شدے
سدہ چون شد آب ناید در جگر — گر خورد دریا رود جاے دگر
لاجرم آماس گیرد دست و پا — تشنگی را نشکند آن استقا

باز جواب انبیا علیہم السلام جبریان را

انبیا گفتند نومیدی بدست — فضل و رحمتہاے باری بیحد ست
از چنین محسن نشاید ناامید — دست در فتراک این رحمت زنید
اے بسا کاریکہ اول صعب گشت — بعد ازاں بکشادہ شد سختی گذشت
بعد نومیدی بسے امیدہاست — از پس ظلمت بسے خورشیدہاست
خود گرفتم کہ شما سنگین شدید — قفلہا بر گوش و بر دل بر زدید
ہیچ ما را با قبولی کار نیست — کار ما تسلیم و فرمان بردنیست
او بفرمود ست مارا این بندگی — نیست ما را از خود این گویندگی
جان برائے امر او داریم ما — گر بریگے گوید او کاریم ما
امر حق را ما گروہ بے ریا — می رسانیم این رسالت با شما
غیر حق جان نبی را یار نیست — با قبول و رد خلقش کار نیست
مزد تبلیغ رسالاتش ازوست — زشت و زیبن رو شدیم از بہر دوست

ما بریں درگہ ملولان نیستیم
تا زبعدِ راہ ہر جا بایستیم

دل فروبستہ و ملول آن کس بود
کز فراقِ یار در محبس بود

دلبر و مطلوب با ما حاضرست
در نثارِ رحمتش جان شا کرست

ورد دل مالالہ زار و گلشنی ست
پیری و پژمردگی را راہ نیست

دائما تر و جوانیم و لطیف
تازہ و شیرین و خندان و ظریف

پیشِ ما صد سال و یک ساعت یکیست
کہ دراز و کوتہ از ما منفکیست

آن دراز و کوتہ ہے در جسمہا ست
آن دراز و کوتہ اندر جان کجا ست

سہ صد و نہ سال آن اصحاب کہف
پیشِ شان یک روز بی اندوہ و لہف

و آنگہے نمرود شان یک روز ہم
کہ بہ تن باز آمد ارواح از عدم

چون نباشد روز و شب یا ماہ و سال
کے بود سیری و پیری و ملال

در گلستانِ عدم چون بیخودی ست
مستی از سغراقِ لطفِ ایزدیست

لم یذق لم یدر ہر کس کو نخورد
کے بوہم آرد جعل انفاس ورد

نیست موہوم ارید ے موہوم آن
ہمچو موہومان شدے معدوم آن

دوزخ اندر روہم چون آرد بہشت
ہیچ تا بدروی خوب از خوک زشت

هین گلوی خود مبر ای مهان — در ایشان — اینچنین نقمه رسیده تا دهان
راهها ای صعب پایان ره دهایم — راه بر اهل خویش آسان کرده ایم
هر که مار اگشت پیرو باز رست — از عذاب نار و در جنت نشست
وانکه نشنید از شقاوت پند ما — پندها — در عذاب جاودان شد مبتلا
هین بجویید از نجوم سعد راه — زانکه در ظلمت درید وقعر چاه

مکرر کردن قوم اعتراض بر انبیا علیهم السلام

قوم گفتند ار شما سعد خودید — خوردنیت — بخس مایید و صد مردید
جان ما فارغ بد از اندیشها — از — در غم افکندید ما را از عنا
ذوق جمعیت که بود و اتفاق — از — شد ز فال زشت تان صد افتراق
طوطی نقل و شکر بودیم ما — مرغ مرگ اندیش گشتیم از شما
هر کجا افسانهٔ غم گستری ست — آورده — هر کجا آوازهٔ مستنکری ست — یعنی منکری را انکار کرده شده یعنی کرده
هر کجا اندر جهان فال بدیست — فالست — هر کجا مسخی نکالی ما خدیست
در مثال و قصهٔ و فال شماست — در — در غم انگیزی شما را اشتهاست

باز جواب گفتن انبیا علیهم السلام ایشان را

انبیا گفتند فال زشت و بد — از میان جان تان دارد مدد
گر تو جائی خفته باشی با خطر — از دها در قصد تو آید ز سر
مهربانی مر ترا آگاه کرد — که نجنبه زود ار نه اژدرهات خورد

تو بگوئی فال بد چون مے زنی — فال چہ بر جبہ ببین در روشنی
از میان فال بد من خود ترا — میبرانم می برم سوئے سرا
چون نبی آگہ کند دست از نہان — گو بدید انچہ ندید اہل جہان
گر طبیبے گوید ت غورہ مخور — کہ چنین رنجے برآرد زود سر
تو بگوئی فال بد چون میبرانے — پس تو ناصح را موثم میکنے
ور منجم گوید ت کامروز ہیچ — آنچنان کارے مکن اندر پیچ
تا نگردے نادم و خاسر ازان — زانکہ نیکو نیست روز امروز ہان
صد رہ ار بینے دروغ اخترے — یکدو بارہ راست آید می خرے
این بخوم مانشد ہرگز خلاف — صحتش چون مانذار تو در غلاف
آن طبیب و آن منجم از گمان — مے کنند آگاہ و ما خود از عیان
دود مے بینیم و آتش از کران — حملہ می آرد بسوی منکران
تو ہمی گوئی خمش کن زین مقال — کہ زیان ماست قال شوم فال
اے کہ نصح ناصحان را شنوی — فال بد با تست ہر جا می روی
اے فعیے بر پشت تو بر مے رود — او ز بامے بیندش آگہ کند
گو نیش خاموش غمگینیم مکن — گو بیا و خوش باش خود رفت این سخن
چون زند افعی دہان بر گردنت — تلخ گردد جملہ شادی کردنت
پس بد و گوئی ہمین بود ای فلان — چون نہ بر دیدی گریبان در فغان

باز با لایم تو سنگے می زدے — تا مرا آن جد نمودی این بدے
او بگوید زان کہ مے آزردہ — تو بگوئے نیک شادم کردہ
گفت من کردم جوانمردی و پند — تا رہانم مر ترا زین خشک بند
از لئیمی حق آن نشناختے — مایۂ ایذا و طعیان ساختے
این بود خوے لئیمان دنی — بد کند با تو چو نیکوئی کنی
نفس را زین صبر می کن مختمش — کہ لئیم ست و نسازد نیکو مئیش
با کریمے گر کنی احسان سزد — ہر یکے را اوعوض ہفصد دہد
با لئیمے چون کنے قہر و جفا — بندہ گردد ترا بس باوفا
کافران کارند در نعمت جفا — باز در دوزخ ندا شان رسد
کہ لئیمان در جفا صافی شوند — چون وفا بینند خوجافی شوند

حکمت در آفریدنِ دوزخ دران جہان و زندان درین جہان تا معبد منکران گردد کہ ائتیا طوعاً و کرہاً

مسجدِ طاعاتِ شان پس دوزخ ست — پاے بندِ مرغِ بیگانہ فخ ست

هست زندان صومعه دزد لئیم — عبادت خانه
چون عبادت بود مقصود از بشر — زود
آدمی را هست در هر کار دست — دست
ما خلقت الجن والانس این بخوان — این آیه
گرچه مقصود از کتاب آن فن بود — عبادت و معرفت حق
لیک از و مقصود این باش نبود — این آیه
گر تو میخی ساختی شمشیر را — سوی سیاست
گرچه مقصود از بشر علم و هنر است — است
معبد مرد کریم اگر مسجد است — مسجد

گاندر و ذاکر شود حق را مقیم
شد عبادتگاه گر دنکش شقه
لیک از و مقصود این خدمت بدست
جز عبادت نیست مقصود از جهان
گر تو اش با پیش کنی هم می شود
علم بود و دانش وارث شاد و سود
بر گزیدی بر ظفر اد بیر را — اله اد بار
لیک هر یک آدمی را معبدیست — مجلس استاد و دار
معبد مرد لئیم استقمت

مر سلیمان را بزن تا سر نهند ‌ ‌ ‌ مر کریمان را بده تا بر دهند

لا جرم حق هر دو مسجد آفرید ‌ ‌ ‌ دوزخ آنها را و اینها را مزید

ساخت موسی قدس در رباب صغیر ‌ ‌ ‌ تا فرو آرند سر قوم زجیر

زان که جباران بدند و سرفراز ‌ ‌ ‌ دوزخ آن باب صغیر ست و نیاز

بیان آنکه حق تعالی صورت ملوک را سبب مسخر کردن جباران که مسخر حق نباشند ساخته چنانکه موسی علیه السلام باب صغیر ساخت بر ربض قدس جهت رکوع جباران بنی اسرائیل وقت درآمدن که ادخلوا الباب سجدا و قولوا حطة

آنچنان که حق ز لحم و تخم و جان ‌ ‌ ‌ از شهان باب صغیری ساخت هان

اهل دنیا سجدهٔ ایشان کنند ‌ ‌ ‌ چونکه سجده کبریا را شمنند

ساخت سرگین دانگی محراب شان ‌ ‌ ‌ نام آن محراب میر و پهلوان

لائق این حضرت پاکی نه آید ‌ ‌ ‌ نیشکر پاکان شما خالی نه آید

آن سگان را این حنان خاضع شوند ‌ ‌ ‌ شیر را عارست کو را بگروند

گر به باشد شحنهٔ هر موش خو ‌ ‌ ‌ موش که بود تا ز شیران ترسد او

۳۰ (گر به) مراد از حاکم و پادشاه دنیا (شحنه) یعنی نگاهبان شهر و پیاده و عاملان (موش) مراد از اهل دنیا

خوف ایشان از کلاب حق بود — خوف شان کے ز آفتاب حق بود

ربی الاعلی ست ورد و آن تهان — رب ادنی در خور این ابلهان

موش کے ترسد ز شیران مصاف — بلکہ آن آہوتگان مشک ناف

رو بہ پیش کاسہ لیسی ای دگ لیس — تش خداوند و ولی نعمت نویس

دگ لیسی کاسہ لیسے را بجو — تش خداوند و ولی نعمت بگو

بس کن ار شرحے بگویم دور دست — خشم گیرد میر و هم داند کہ هست

حاصل این آمد کہ بد کن ای کریم — با لئیمان تا نهد گردن لئیم

با لئیم نفس چون احسان کند — چون لئیمان نفس بد کفران کند

زین سبب بد کاہل محنت شاکرند — اہل نعمت طاغی اند و ماکرند

هست طاغے بگلر زین قبا — هست شاکر خسته و صاحب عبا

شکر کے روید ز املاک و نعم — شکر مے روید ز بلوا و الم

قصۂ عشق صوفیے بر سفرۂ تہی از خورش

صوفیے بر میخ روزی سفره دید — چرخ می زد جا مہارا می درید

بانگ مے زد نک نوائی بینوا — قحط ها و درد ها را نک دوا

چونکہ درد و سوز او بسیار شد — هر کہ صوفی بود با او یار شد

کف همے زد های و هوئے می زدند — تا کہ چندین مست و بیخود می شدند

بو الفضولی گفت صوفی را کہ چیست — سفره آویخته از نان تهی ست

گفت رو رو نقش بی معنیستے
تو بجو ہستی کہ عاشق نیستے

عشق نان بی نان غذای عاشق ست
بند ہستی نیست ہر کو صادق ست

عاشقان را کار نبود با وجود
عاشقان را ہست بی سرمایہ سود

بال نے وگرد عالم مے پرند
دست نی دگوئی ز میدان می برند

آن فقیرے کو ز معنی بوی یافت
دست ببرید ہمے زنبیل بافت

عاشقان اندر عدم خیمہ زدند
چون عدم یکرنگ و نفس واحدند

شیر خوارہ کے شناسد ذوق لوت
مرپری را بوی باشد لوت پوت

آدمی کے بو برد از بوے او
چونکہ خوے اوست ضد خوی او

یا ببر از بوی آن پری بوی کش
تو نیابی آن زصد من لوت خوش

پیش قبطی خون بود آن آب نیل
آب باشد پیش سبطے جمیل

جادہ باشد بحر ز اسرائیلیان	غرقہ گہ باشد ز فرعون عوان
باد بد بر عادیان گر وزد بر	لیک بد بر ہود و بر قومش ظفر
گلستان باشد برابر ہیم نار	لیک بر نمرود باشد زہرمار
بر سمندر باشد آتش خاندان	لیک باشد بر دگر مرغان زیان
نزد عاشق درد و غم حلوا بود	لیک حلوا بر حسان بلوا بود

مخصوص بودن یعقوب علیہ السلام بچشیدن جام حق تعالیٰ از روی یوسف و کشیدن بوی حق تعالیٰ از بوے یوسف و حرمان برادران و غیرہم ازین ہر دو صفت

آنچہ یعقوب از رخ یوسف چشید	وآنچہ او از بوے او اندر کشید
وآنچہ در روے بود اندر وی بدید	خاص او بد آن باخوان کی رسید
این ز عشق خویش در چہ می کند	وآن کہ بین از بہر او چہ می کند
سفرہ او پیش این از نان تہیست	پیش یعقوب ست پر کو مشتہیست
روی ناشستہ نہ بیند روے حور	لا صلوٰۃ گفت الا بالحضور
عشق باشد لوت پوت جانہا	جوع ازین رو ہست قوت جانہا
جوع یوسف بود مر یعقوب را	بوے نانش می رسید از دور جا
آنکہ بستد پیرہن را می شتافت	بوی پیراہان یوسف می نیافت

وانکه صد فرسنگ زان سو بود او — چونکه بد یعقوب را بو برد بو

اے بسا عالم ز دانش بی نصیب — حافظِ علم ست آن کس نی جیب

متمع ازوے ہمے یابد مشام — گرچه باشد متمع از جنس عام

زانکه پیرِ آہن بدستش عاریه است — چون بدست آن نخاسی جاریه است

جاریه پیشِ نخاسی سرسریست — در کفِ او از برای مشتریست

قسمتِ حق ست روزی خواه نی — ہر یکے را سوی دیگر راه نے

یک خیالے نیک باغِ آن شده — یک خیالے زشت راہِ این زده

آن خیالے از اثر باغے شده — وین خیالے عالمے برہم زده

آن خدای کز خیالے باغ ساخت — وز خیالے دوزخ وجای گداخت

ای خیال خوش کہ اندوہ و رنج گذشت

پس که داند راه گلشنهای او | پس که داند جای گلخنهای او
دیده بان دل نبیند در مجال | کو کدامین رکن جان آید خیال
جز مگر آن دل که دارد دعوت حق | کون او را نیست کرده کون حق
گر بدیدی مطلعش راز خیال | بند کردی راه هر ناخوش خیال
کی رسد جاسوس را آنجا قدم | کو بود دم صیاد در بند عدم
دامن فضلش بجنبان کن کوردار | قبض اعمی این بود ای شهریار
دامن او امروز فرمان ویست | نیکختی که تلقی جان ویست
آن یکی در مرغزار و جوی آب | وان یکی پهلوی او اندر عذاب
او عجب ماند که ذوق او چیست | وان عجب ماند که این در حبس کیست
این چرا خشکست اینجا چشمها است | این چرا زردی که اینجا صد دواست
همنشینا این بیا اندر چمن | گوید ای جان من نیارم آمدن
این بیا جانان که پایت بسته نیست | گویدش نی نی نتانم تو بالیست
یک مثل آمد درین معنی بگفت | بو کریابی زین بیان سر نهفت
اندر این معنی بگویم قصه | گوش بگشا تا بری زان حصه

حکایت غلام امیر که انس عظیم داشت در مناجات و نماز با حق

در زمانی بود امیری از کرام | بود سنقر نام او را یک غلام
میر شد محتاج گرمابه سحر | بانگ زد سنقر هلا بردار سر

طاس و ایزار و گل از التون بگیر — تا بگرما به رویم از ناگزیر

سنقر آن دم طاس و ایزار نکو — برگرفت و رفت با او دو بدو

مسجدے بُد بره و بانگ صلا — آمد اندر گوش سنقر بر ملا

بود سنقر سخت مولع در نماز — گفت ای میر من ای بنده نواز

تو برین دکان زمانے صبر کن — تا گزارم قرض و خوانم لم یکن

رفت سنقر میر در دکان نشست — منتظر از بادهٔ پندار مست

میر از بهر دل آن زنده جان — کرد یک ساعت توقف بر دکان

چون امام و قوم بیرون آمدند — از نماز و ورد ها فارغ شدند

سنقر آنجا ماند تا نزدیک چاشت — میر سنقر را زمانے چشم داشت

گفت ای سنقر چرا نائی برون — گفت می نگزارد م ای ذوفنون

صبر کن تک آمدم ای روشنی — نیستم غافل که در گوش منی

هفت نوبت صبر کرد و بانگ کرد — تا که عاجز گشت از بیباش مرد

پاسخش این بود مے نگزارد م — تا برون آیم هنوز اے محترم

گفت آخر مسجد اندر کس نماند — کیست و امید ارد آنجا کت نشاند

گفت آنکه بسته است از برون — بسته است او هم مرا از اندرون

آنکه نگذارد ترا کائے درون — مے نه بگذارد مرا کایم برون

او بدین بسته است پائے این دهی

ماهیان را بحر نگذارد برون
خاکیان را بحر نگذارد درون

افضل ماهی ز آب و حیوان از گل ست
حیلهٔ و تدبیر اینجا باطل ست

قفل زفت ست و کشاینده خدا
دست در تسلیم زن و اندر رضا

ذره ذره گر شود مفتاحها
این کشایش نیست جز از کبریا

چون فراموشت شود تدبیر خویش
بخت یابی ای جوان از پیر خویش

چون فراموش خودی یادت کنند — بندگشتی وانگه آزادت کنند
گر تو خواهی حرّی و دل زندگی — بندگی کن بندگی کن بندگی
از خودی بگذر کتا یابی خدا — فانیِ حق شو کتا یابی بقا
گر ترا باید وصالِ راستین — محو شو واللہ اعلم بالیقین

نومید شدنِ انبیا علیہم السلام از قبول و پذیرائی منکران قولہ تعالیٰ حتّٰی اذا استیئس الرسل

انبیا گفتند در خاطر کہ چند — میدہیم این را و آزار و گزند
چند کوبیم آہنِ سردی زنیم — در دمیدن در قفس ہین تا بکے
دم خر پیمودن آخر تا بچند — چون نیفزاید جوے جز رشخ و بند
جنبشِ خلق از تقاضا و عدہ است — تیزیِ دندان ز سوزِ معدہ است
نفسِ اوّل را ندیدہ نفسِ دوم — ماہے از سرگندہ باشد نے ز دم

یک ہم میدان و خرمیران چو تیر
چون کہ بانگ گفت حق آید بگیر

تو نمی دانی کزین دو کیستے
جہد کن چندانکہ مینی چیستے

چون نہے بر پشت کشتی بار را
بر توکل مے کنی آن کار را

تو نمیدانے کزین ہر دو کیے
غرقہ اندر سفر یا جیے

گر بگویی تا ندانم من کیم
در نخواہم تاخت بر کشتی و یم

من درین رہ ناجیم یا غرقہ ام
کشتہ گردان کز کدامین فرقہ ام

من نخواہم رفت این رہ باگمان
بر امید خشک ہمچون دیگران

ہیچ بازرگانے ناید ز تو
زانکہ در غیب ست سر این دو رو

تا جر زندہ طبع شیشہ جان
در طلب نے سود دارد نے زیان

بل زیان دارد کہ محروم ست و خوار
نور او باید کہ باشد شعلہ خوار

چونکہ بر بوک ست جملہ کارہا
کار دین او لے کزین یابی رہا

نیست دستوری دریں جا قرع باب — جز امید اللہ اعلم بالصواب

بیان آنکہ ایمان متعلقِ خوف ست و رجا

داعیِ ہر پیشہ امید ست و بوک — گرچہ گردن شان کوشش شد چو دوک
بامدادان چون سوی دکان رود — برامید و بوک روزی میرود
بوک روزی نبودت چون میروی — خوفِ حرمان ہست تو چونی قوی
خوفِ حرمان ازل در کسبِ لوت — چون نکردت ست اندر جستجوت
گوئی آری خوفِ حرمان ہست پیش — ہست اندر کاہلی این خوف بیش
ہست در کوشش امیدم بیشتر — دارم اندر کاہلی افزون خطر
پیش چرا در کارِ دین ای بدگمان — دانست می گیر دایں خوفِ زیان
یا ندیدے کاہلِ این بازار را — در چہ سود ند انبیاؑ و اولیا
زین دکان آن فتن چہ کان شان رمود — اندریں بازار چون بستند سود
آتش آزار ام چون خلخال شد — بحر این را ارام چون حمال شد
از دمِ آن مردۂ زندہ شدہ — ابر آن را سائبانے آمدہ
آہن آزار ام ہمچون موم شد — باد آن را بندۂ و محکوم شد
شد بران در دفع دشمن چوب مار — عنکبوتے شد مر این را پردہ دار

بیان آنکہ رسول علیہ السلام فرمودہ ان للہ تعالیٰ اولیاء اخفیاء

قومے دیگر سخت پنہان میروند — شہرۂ خلقان ظاہر کے شوند

اینهمه دانند و چشم هیچ کس — بر نیفتد بر کیاشان یک نفس
هم کرامت شان هم ایشان درحرم — نام شان را نشنوند ابدال هم
یا نمیدانی کرمهای خدا — کوتراسی خواند این سوکه بیا
شش جهت عالم همه اکرام اوست — هر طرف که بنگری اعلام اوست
چون کریمی گویدت آتش درآ — اندر آ زود و مگو سوزد مرا
کوز آتش نرگس و نسرین کند — وز میانش غنچها سر برزند
در حقیقت آتش از هیبت چو ماست — گاه ذر دستار خوان انبیاست

حکایت میزبان در تنور انداختن انس بن مالک رض و ناسوختن او

از انس فرزند مالک آمده است — که بمهمانی او شخصی شده است
او حکایت کرد کز بعد طعام — دید انس دستارخوان را زر دفام
چرکن و آلوده گفت ای خادمه — اندر افگن در تنورش یک دمه
در تنور پر ز آتش در فگند — آن زمان دستارخوان را هو شمند
جمله مهمانان در آن حیران شدند — انتظار رد و کد وری بدند
بعد یک ساعت برآورد از تنور — پاک و سپید و از ان او سلخ دور
قوم گفتند اے صحابی عزیز — چون نسوزید و منقی گشت نیز
گفت ز انکه مصطفے دست و دهان — بس بمالید اندرین دستارخوان
ای دل ترسنده از نار و عذاب — با چنان دست و لبے کن اقتراب

چون جمادے را چنین تشریف داد — جانِ عاشق را چها خواهد کشاد
مر کلوخِ کعبه را چون قبله کرد — خاکِ مردان باش ای جان در نبرد
بعد ازان گفتند با آن خادمه — تو نگوئے حالِ خود با همچو منے
چون فگندی زود آن از گفت وے — گیرم او بردست در اسرار پے
همچنین دستار خوانِ سیمتے — چون فگندی اندر آتش ای سستے
گفت دارم بر کریمان اعتماد — از عبادالله دارم بس امید
میرزی چه بود اگر او گویدم — در رود اندر عینِ آتش بے ندم
اندر افتم از کمالِ اعتقاد — نیستم زاکرامِ ایشان نا امید
سر در اندازم نه این دستار خوان — زاعتمادِ هر کریم راز دان
انّی برادر خود برین اکسیر زن — کم نباید صدق مرد از صدق زن
آن دل مردے که از زن کم بود — آن دلے باشد که کم از سنگ بود

قصهٔ فریاد رسیدن رسول علیه السلام کاروان عرب را که از تشنگی و بے آبی درمانده بودند و دل بمرگ نهاده و شتران و خلق زبان را از تشنگی بیرون انداخته

اندر آن وادی گروهی از عرب — خشک شد از قحطِ باران شان قرب
درمیانِ آن بیابان مانده — کاروانے مرگ جر خود خوانده

ناگهانی آن مغیث هر دو کون — مصطفی پیدا شد از زه بهر عون
دید آنجا کاروانی بس بزرگ — بر لب ریگ و ره صعب و سترگ
اشتران شان را زبان آویخته — خلق اندر ریگ هر سو ریخته
رحمش آمد گفت هین زودتر روید — چند باری سوی آن کشتبان دوید
که سیاهی بر شتر فتک آورد — سوی میر خود بزودی می برد
آن شتربان سیه را با شتر — سوی کشتبان آمد ند آن طالبان
سوی کشتبان آمدند آن طالبان — بعد یک ساعت بدیدند آنچنان
بسته می شد سیه با اشتری — راویه پر آب چون هدیه بری
پس بدو گفتند می خواند ترا — این طرف فخر البشر خیر الورا
گفت من نشناسم او در اکیست او — گفت او آن ماه روی قند خو
سید و سرور محمد نور جان — مهتر و بهتر شفیع مجرمان
نوعها تعریف کردندش که هست — گفت ما تا او مگر آن شاه ست
که گروهی را زبون کرد او بسحر — من نیایم جانب او نیم شبر
کشتکانش آوریدند آن طرف — او فغان برداشت در تشنیع و تلف
چون کشیدندش بپیش آن عزیز — گفت نوشید آب و بردارید نیز
جمله را زان مشک او سیراب کرد — اشتران و هر کسی زان آب خورد
راویه پر کرد و مشک از تنگ او — ابر گردون خیره شد از تنگ او

این کسے دید ست کز یک راویه
سر دگردد سوز چندین ساویه

این کسے دید ست کز یک مشک آب
گشت چندین مشک پر بی اضطراب

مشک خود در روپوش بود و موج فضل
می رسید از امر او از بحر اصل

آب از جوشش همی گردد هوا
وان هوا گردد ز سردی آبها

بلکه بے اسباب و بیرون زین حکم
آب رویانید تکوین از عدم

تو ز طفلی چون سببها دیده
در سبب از جهل بر چسپیده

با سببها از مسبب غافلے
سوی این روپوشها زان مائلے

چون سببها رفت بر سر می زنے
ربنا و ربنا ها می کنی

رب همی گوید برو سوے سبب
چون ز صنعم یاد کردی ای عجب

گفت زین پس من ترا بینم همه
ننگرم سوے سبب وان دمدمه

گوید ش رد و العاد و اکار تست
ای تو اندر توبه و میثاق سست

لیک من آن ننگرم رحمت کنم
رحمتم پر ست بر رحمت تنم

ننگرم عهد بدت بدهم عطا
از کرم این دم چو می خوانی مرا

از من آید جمله احسان و وفا
وز تو بد عهدی و تقصیر و خطا

حاصل آنکه در سبب پیچیده
لیک معذوری همین را دیده

قافله حیران شد ند از کار او
یا محمد چیست این اے بحر خو

کرده روپوش مشک خنه ورا
غرقه کردی هم عرب هم کر و را

۱ ایشان حیرت جهل باشد و اگر کسے از ایشان بلا حظه کمون سبب و ستاید با قدرت او حیران شده باشد حیرت او حیرت علم بود و ولی محمد مرحوم

مشک آن غلام پُر شدن از غیب بمعجزهٔ رسولِ خدا و سپید شدنِ آن غلامِ سیاه باذن اللہ تعالے

ای غلام اکنون تو پوپین مشک خود — تا نگوئے در حکایت نیک و بد

آن سیه حیران شد از برہانِ او — مے دمید از لامکان ایمانِ او

چشمه دید از هوا ریزان شده — مشکِ اورا پوشِ فیضِ آن شده

زان نظر روپوشها هم بر درید — تا معینِ چشمهٔ غیبے بدید

چشمها پُر آب کرد آن دم غلام — شد فراموشش زخواجه وز مقام

دست و پایش ماند از رفتن براه — زلزله افگند در جانش اله

باز بهرِ مصلحت بازش کشید — کز نوئے ایمان دهد او را مزید

وقتِ حیرت نیست حیرت پیشِ تست — این زمان در ره در آ چالاک و چست

دستهاے مصطفےٰ بر رو نهاد — بوسهاے عاشقانه بس بداد

مصطفےٰ دستِ مبارک بر رخش — آن زمان مالید و کرد او فرخش

شد سپید آن زنگی و پور حبش — همچو بدر و روزِ روشن شد شبش

یوسفے شد در جمال و در دلال — گفتش اکنون رو بده واگوی حال

او همی شد بی سر و بی پا ز مست — پای می نشناخت در رفتن ز دست

پس بیامد با دو مشک پر روان — سوے خواجه از نواحی کاروان

خواجه بر در منتظر بنشسته بود | کان غلامش دیر می آمد نه زود

دیدنِ خواجه غلام خود را سفید رو و نشناختن که اوست و با غلام گفتن که تو غلامِ مرا کشته و خون او ترا گرفته و خدا ترا بدستِ من انداخت

خواجه از دور شش بدید و خیره ماند | از تحیر اهلِ آن ده را بخواند
کاویه ما اشترِ ماست این | پس کجا شد بندهٔ زنگی چنین
آن یکی بدریست می آید دوان | میزند بر نور روز از روش نور
کو غلامِ ما مگر سرگشته شد | یا بدو گرگے رسید و کشته شد
یا مگر او را بگشت این بدگهر | اشترش آورد اینجا از قدر
چون بیامد پیش گفتش کیستی | از کمین زادے و یا تُرکیستی
کو غلامم را چه کردی راست گو | گر بکشتے و انما حیلت مجو
گفت گر کشتم بتو چون آمدم | چون بپای خود درین خون آمدم
گفت نے نے در نگیرد با منت | راست باید گفت سر دستِ این فنت
کو غلامِ من بگفت اینک منم | کرد دستِ فضلِ یزدان روشنم
دیده ام صدرے و بدری گشته ام | صاحبِ فضلے و قدری گشته ام
هین چه میگوئی غلامِ من کجاست | هین نخواهی رست از من جز براست

گفت اسرار ترا با آن غلام — جمله واگویم یکایک من ترا
زان زمانے کہ خریدی تو مرا — تا باکنون باز گویم ماجرا
تا بدانے کہ ہمانم در وجود — گرچہ از من صبحے کشود
زنگ دیگر شد ولیکن جان پاک — فارغ از زنگ ست واز ارکان خاک
تن شناسان زود مارا گم کنند — آب نوشان ترک مشک و خم کنند
جان شناسان از عدد با فارغند — غرقۂ دریاے بے چون و چند
جان شود از راہ جان جانرا شناس — یار بیند شونہ فرزند قیاس
چون ملک با عقل یک سر رشتہ اند — بہر حکمت را دو صورت گشتہ اند
آن ملک با عقل چون یک گوہرند — در پے ہم ہمچو دنبال و سرند
آن ملک چون مرغ بال و پر گرفت — دین خرد بگذاشت پرو فر گرفت
لاجرم ہر دو مناصر آمدند — ہر دو خوش رو پشت ہمدیگر شدند
ہم ملک ہم عقل حق را واجدے — ہر دو آدم را معین و ساجدے

نفس و شیطان بود ذر اوّل واحدے — بود آدم را عدو و حاسدے
آنکه آدم را بدان دید او رسید — وانکه نور مؤمنین دید او خمید
آن دو دیده روشنان بوده ازین — دین دورا دیده ندیده عین طین
ین بیان اکنون چو خر بر یخ بماند — چون نشاید بر تنهود انجیل خواند
کے تواند باشیعه گفتن ازعشم — کے تواند بر بط زدن در پیش کر
یک گردرده بگوشه یک کس ست — های وهوے که برآورد م بس ست
مستحق شرح را سنگ وکلوخ — ناسطقے گردد مشرح بارسوخ

در بیانِ آنکه حق تعالے هرچه داد و آفرید از سموات وارض و اعیان و اعراض همه را باستدعا و حاجت آفرید و خود را محتاجِ چیزے دیگر باید کردن تا بدهد که امن یجیب المضطر اذا دعاه و اضطرار گواه استحقاق ست

آن نیاز مریمی بود ست و درد — که چنان طفلے سخن آغاز کرد
جزو او بے او برای او بگفت — جزو جزوت گفت دارد در نهفت

ور پادشاہ شوندت اے رہی — منکرے زاچند دست و پا زنے

ور تو باشی مستحق شرح و گفت — ناطقہ ناطق ترا دید و بخفت

ہر چہ روید از پئے محتاج رُست — تا بیابد طالب چیزی کہ جست

حق تعالے کاین سموات آفرید — از برائے دفع حاجات آفرید

ہر کہ جویا شد بیابد عاقبت — مایہ اش در دست و وصل مرحمت

ہر کجا دردے دوا آنجا رود — ہر کجا فقرے نوا آنجا رود

ہر کجا مشکل جواب آنجا رود — ہر کجا کشتے ست آب آنجا رود

آب کم جو تشنگی آور بدست — تا بجوشد آبت از بالا و پست

تا نہ زاید طفلک نازک گلو — کے روان گردد ز پستان شیر او

رو بدین بالا و پستیہا بدو — تا شوی تشنہ و حرارت را گرو

بعد ازان از بانگ زنبور ہوا — بانگ آب جو نیوشی اے کیا

حاجت تو کم نباشد از حشیش — آب را گیری سوی او می کشیش

گوش گیری آب را تو می کشے — سوے زرع خشک تا یابد خوشی

زرع جان را کش جواہر مضمرست — ابر رحمت پُر ز آب کوثرست

تا شفا ہم رہبم آید خطاب — تشنہ باش اللہ اعلم بالصواب

آمدن زنی کافرہ با طفلِ شیر خوار نزد رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم

در ناطق شدن عیسیٰ و از معجزۂ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم

هم از زان ده یک زنی از کافران
پیش پیغمبر در آمد با حمار
گفت کودک سلم اللہ علیک
مادرش از خشم گفتا هی خموش
این کیست آموخت ای طفل صغیر
گفت حق آموخت وانگه جبرئیل
گفت کو گفت آکه بالای سرت
ایستاده بر سر تو جبرئیل
گفت مے بینی تو گفتا که بلے
مے بیامو زد مرا وصف رسول
پس رسولش گفت ای طفل رضیع
گفت نامم پیش حق عبد العزیز
من ز غرّی پاک بیزارو بری
کودک دو ماهه همچون ماه بدر
پس خطوط آن دم ز جنت در رسید
هر دو می گفتند کز خوف سقوط

سوے پیغمبر دوان شد از امتحان
کودکے دو ماهه زن را در کنار
یا رسول اللہ قد جئنا الیک
کیست افگند این شهادت را بگوش
که زبانت گشت در طفلے جریر
در بیان با جبرئیلم من رسیل
می نه بینی کن ببالا منظرت
مر مرا گشته بصد گونه دلیل
بر سرت تابان چو بدر کاملے
زان علوم مے رهاند زین سفول
چیست نامت باز گو و شو مطیع
عبد غزی پیش این یک مشت خیز
حق آنکه دادت این پیغمبرے
درس بالغ گفت چون اصحاب صدر
تا دماغ طفل و مادر بوکشید
جان سپردن به ز بین بوی خطوط

هم ضیغما لا کان المولے و اجسامهم و کل اودیة تمنع الفضا و من دریرة او مسک او عنبره کا فر و غیره و من نصب بغضی او ضل فحشی به حشة

آنکه تعریفش شنیدستی خود کند — جامد و نامیش صد مشروق زند
آن کسی را کش خدا حافظ بود — جامد و نامیش صد صدق زند
مرغ و ماهی مرورا حاجت است — یعنی صدیق

ربودن عقاب موزهٔ رسول علیه السلام را و بردن او آفریدن
و نگون کردن و از موزه مارے سیاه افتادن

اندرین بودند کاو از صید لا — مصطفی بشنید از راه وفا
خواست آبے و وضو آنجا کند — دست در رو داشت او زان آب برد
هر دو پاشست و بموزه کرد رای — موزه را بربود یک مرغ رباے
دست سوی موزه بردن خوش خطاب — موزه را بربود از دستش عقاب
موزه را اندر هوا بر درد و چو باد — پس نگون کرد او زان ماری فتاد
در فتاد از موزه یک مار سیاه — زان عنایت شد عقابش نیکخواه
پس عقاب آن موزه را آورد باز — گفت هین بستان و روسوی نماز
از ضرورت کردم این گستاخیے — من ز ادب دارم شکسته شاخیے

وای کو گستاخ پائے می نہد | بے ضرورت کُشتِ ہوا فتوی دہد
پس رسولش شکر گفت و گفت ما | این جفا دیدیم و بود آن خود وفا
موزہ بربودی و من درہم شدم | تو غم بردی و من در غم شدم
گرچہ ہر غیبے خدا ما را نمود | دل دران لحظہ بخود مشغول بود
گفت دور از تو کہ غفلت از تو رست | دیدنم آن غیب را ہم عکس تست
ما در موزہ بہ بینیم در ہوا | نیست از من عکسِ تست ای مصطفی
عکسِ نورانی ہمہ روشن بود | عکسِ ظلمانی ہمہ گلخن بود
عکسِ عبد اللہ ہمہ نوری بود | عکسِ بیگانہ ہمہ کوری بود
عکسِ ہر کس را بدان ای جان بہین | پہلوئے جنسے کہ میخواہی نشین

وجہ عبرت گرفتن ازین حکایت و یقین دانستن ان مع العسر یسرا

عبرت این قصہ ای جان مرترا | تا نشوی راضی تو در حکم خدا

تا کہ زیرک باشی و نیکو گمان — چون بہ بینی واقعہ بدناگہان

دیگران گردند زر داز بیم آن — تو چو گل خندان گہ سود و زیان

زانکہ از گل گر تو برگش کنی — خندہ نگذارد نگردد منشنی

گوید از خارے چرا افتم بہ غم — خندہ را من خود ز خار آوردہ ام

ہر چہ از تو یا وہ گردد از قضا — تو یقین دان کہ خریدت از بلا

ما التصوف قال و جدان الفرح — فی الفواد عند اتیان الترح

آن عقابش را عقابے دان کہ او — در ربود آن موزہ را از ران نیک خو

تا رہاند پایش را از زخم مار — اے خنک عقلی کہ باشد بی غبار

گفت لا تا سوء اے علے ما قد کم — ان اتی العسر خان وارد ی شاتکم

گفت ہر چہ آن فوت شد غمگین مشو — زانکہ گر شد کہنہ آید با ز نو

گر بلا آید ترا آندہ مبر — ور زیان بینی غم آن ہم مخور

کان بلا دفع بلا ہاے بزرگ — وان زیان منع زیانہاے سترگ

راحت جان آمد ایجان فوت مال — مال چون جمع آمد ایجان شد وبال

اشتدعای آن مرد از موسی علیہ السلام زبان بہائم و طیور و قبول کردن موسی بامر حق

گفت موسی را یکے مرد جوان — کہ بیاموزم زبان جانوران

تا بود کز بانگِ حیوانات وَدُد
عبرتے حاصل کنم در دینِ خود

چون زبانہاے بنی آدم ہمہ
در پے آبست و نان و دمدمہ

بو کہ حیوانات را دردِ دگر
باشد از تدبیرِ ہنگام گذر

گفت موسیٰ رو گذر کن زین ہوس
کاین خطر دارد بسے در پیش و پس

عبرت و بیداری از یزدان طلب
نہ از کتاب و از مقال و حرف و لب

گر کم ترا شد مرد زان منعش کہ کرد
گر کم ترا گردد ہمے از منع مرد

گفت ای موسیٰ چو نورِ تو بتافت
ہر چہ چیزے بود از تو چیز یافت

مر مرا محروم کردن زین مراد
لائقِ لطفت نباشد ای جواد

این زمان قائم مقامِ حق توئی
یاس باشد کہ مرا مانع شوے

گفت موسیٰ یارب این مرد سلیم
سخرہ کردستش مگر دیو رجیم

گر بیامرزم زیان کارش بود
ور نیامرزم دلش بدمی شود

گفت ای موسیٰ بیامرزش کہ ما
رد نکردیم از کرم ہرگز دعا

گفت یارب او پشیمانی خورد
دست خاید جامہا را بر درد

نیست قدرت ہر کسی را ساز و وار
عجز بہتر مایۂ پرہیزگار

فقر زین رو فخر آمد جاودان
کہ بتقوی ماند دستِ نارسان

زان غنا وز زان غنی مردود شد
کہ ز قدرت صبرہا پدرود شد

آدمی را عجز و فقر آمد امان
از بلاے نفسِ پر حرص و غمان

صحبت نالایق چو کشتی سخت جان
از نصیحت و پند حاصل نشنود

آن غم آید زار زوهای فضول — که بدان خو کرده است آن صید غول
آرزوی گل بود گل خوارہ را — گاشکر نگوارد آن بیچارہ را

وحی آمدن از حق تعالے بموسی علیہ السلام کہ بامونش چیزے کہ استدعا مے کند بعضے را ازان

گفت یزدان توبہ بالیست او — برگشاد را ختیار آن دست او
اختیار آمد عبادت را نمک — در نہ می گردد بنا خواہ این فلک
گردش او را نہ اجر و نی عتاب — کا ختیار آمد ہنر وقت حساب
جملہ عالم خود مسبح آمدند — نیست آن تسبیح جبرے مزدمند
تیغ در دستش نہ از عجزش بکن — تا کہ غازی گردد او یا راہزن
زانکہ کر مناشد آدم ز اختیار — نیم زنبور عسل نیمش مار
مومنان کان عسل زنبور وار — کافران خود کان زہرے ہمچو مار
زانکہ مومن خورد گبزیدہ نبات — تا چو نخلے گشت ریق او حیات
باز کافر خورد شربت از صدید — ہم ز قوتش زہر شد در وی پدید

اهلِ الهامِ خدا عینُ الحیات — اهلِ تسویل هوا سمُّ الممات
در جهان این مدح و ثنا باش و رهی — زاختیارست و حفاظ و آگهی
جمله رندان چونکه در زندان روند — متقی و زاهد و حق‌خوان شوند
چونکه قدرت رفت کاسد شد عمل — هین که تا سرمایه نستاند اجل
قدرتت سرمایهٔ سود دست هین — وقتِ قدرت را نگهدار ای مهین
آدمی بر خنگِ کرّ مناسوار — در کفِ درکش عنانِ اختیار
باز موسی داد پند او را بهر — گر مرادت زرد خواهد کرد چهر
ترکِ این سودا بگو و زحق بترس — دیو دادستت برای مکر درس
هین برو در دردِ سرِ خود کم طلب — کاین مرادت افگند در صد تعب

قانع شدنِ آن مرد طالب بتعلیمِ زبان مرغ خانگی و سگ و اجابت کردن موسی علیه السلام او را

گفت باری نطقِ سگ گو رد شدست — نطقِ مرغِ خانگی کاهل پرست
گفت موسی این تو دانی رو رسید — نطقِ این هر دو شود بر تو پدید
بامداد آن از برایِ امتحان — ایستاد و منتظر بر آستان
خادمه سفره بیفشاند و فتاد — پارهٔ نان بیات آنجا فتاد
در ربود آنرا خروسی چون گرو — گفت سگ کردی تو بر ما ظلم رو

دانهٔ گندم تو انے خورد و من — عاجزم از دانه خوردن در وطن
گندم و جو را و باقی حبوب — می توانی خورد و من نے ای طروب
این لب نانے کہ قسم ماست آن — مے ربائی این قدر را از سگان

جواب خروس سگ را

پس خروشش گفت تن زن غم مخور — کہ خدا بدهد عوض زین بہ دگر
اسپ این خواجہ سقط خواہد شدن — روز فردا سیر خورکم کن حزن
مر سگان را عید باشد مرگ اسپ — روزی وافر بود بے جہد و کسب
اسپ را بفروخت چون بشنید مرد — پیش سگ شد آن خروسک روی زرد
روز دیگر ہمچنان نان را ربود — آن خروس و سگ بر و لب برگشود
کای خروس عشوہ دہ چندین دروغ — ظالمے و کاذبے و بی فروغ
اسپ کش گفتی سقط گردد کجاست — کو ز اختر گوے محرومی زر است
گفت او را آن خروس باخبر — کہ سقط شد اسپ او جاے دگر
اسپ را بفروخت حبت او از زیان — آن زیان انداخت او بر دیگران
لیک فردا استرش گردد سقط — مر سگان را باشد آن نعمت فقط
زود استر را فروشید آن حریص — یافت از غم وز زیان آن دم مخلص
روز ثالث گفت سگ با آن خروس — ای امیر کاذبان باطل و کوس
تا بکے گوئی دروغی بے فروغ — دوغی ای نااہل دوغی دوغ دوغ

گفت او بفروخت استر را شتاب — لیک فردایش غلام آید مصاب
چون غلام او بمیرد نا نهاد — برسگ و خواهنده ریزند اقربا
این شنید و آن غلامش را فروخت — رست از خسران و رخ را بر فروخت
شکرها می کرد و شادیها که من — رستم از سه واقعه اندر زمن
تا زبان مرغ و سگ آموختم — دیدهٔ سور القضا را دوختم

تجمل شدن خروس پیش سگ بسبب دروغ شدن سه وعده

روز دیگر آن سگ محروم گفت — کای خروس تُرّاثر خاکو طاق و جفت
چند چند آخر دروغ و مکر تو — خود نه پرّد جبز دروغ از دو گر تو
گفت حاشا از من و از جنس من — که بگردیم از دروغی ممتحن
ما خروسان چون مؤذن راست گو — هم رقیب آفتاب و وقت جو
پاسبان آفتابیم از درون — اگر کنی بالای ما طشتی نگون
پاسبان آفتاب انداد لیا — در بشر واقف ز اسرار خدا
اصل ما حق پی بانگ و نماز — داد هدیه آدمی را در حجاز
گر بنا هنگام سهو ما رود — در اذان آن مقتل ما می شود
گفت نا هنگام حی علی الفلاح — خون ما را می کند خوار و مباح
آنکه معصوم آمد و پاک از غلط — آن خروس وحی جان آمد فقط
آن غلامش مرد پیش مشتری — شد زیان مشتری آن یکسری

او گریزاند مالش را ولیک	خونِ خود را ریخت اندر ریگ نیک
یک زیان دفع زیانہا می شدے	جسم و مالِ ما ست جانہا را فدے
پیشِ شاہان در سیاست گستری	میدہی تو مال و سر را می خری
آنچہ عجمے چون گشتہ اند رقضا	مے گریزانی زدادِ ورمال را
زانکہ مالت بر تو گر صدقہ شود	آن زیانے نیست سودِ تو بود

خبر دادن خروس از مرگِ آن خواجہ

لیک فرداخواہد او مُردن یقین	گاو خواہد کُشت وارث در حنین
صاحبِ خانہ بخواہد مرد و رفت	روزِ فردا نک رسید لوت رفت
یارہاے نان ولالنگ و طعام	درمیانِ کوے یابد خاص و عام
گاو قربانی و نانہاے تنک	بر سگان و سائلان ریزد سبک
مرگِ اسپ و استر و مرگِ غلام	بد قضا گردانِ این مغرور خام
از زیانِ مال و دردِ آن گریخت	مال افزون کرد و خونِ خویش ریخت
این ریاضتہاے درویشان چراست	کان بلا بر تن بقاے جانہاست
تا بقاے خود نہ بیند سالکے	چون کند تن را سقیم و ہا لکے
دست کے جنبد بایثار و عمل	تا نہ بیند دادہ را جانش بدل
آنکہ بد ہد بے امید و سود ہا	آن خدا ست آن خدا ست آن خدا
یا ولیِ حق کہ خوی حق گرفت	نور گشت و تابشِ مطلق گرفت

کو غنی ست و جز او جمله فقیر — کے فقیرے بی عوض گوید گه گیر

تا نه بیند کود کے که سیب هست — او پیاز گنده را ند هد ز دست

اینهمه بازار بهر این غرض — بر دکانها شسته بر بوی عوض

صد متاع خوب عرضه می کنند — و اندرون دل عوضها می کنند

یک سلامی نشنوی ای مرد دین — که نگیرد آخرت آن آستین

بی طمع نشنیده ام از خاص و عام — من سلامی اے برادر والسلام

جز سلام حق تو هین آن را مجو — خانه خانه جا بجا و کو بکو

از دهان آدمے خوش مشامم — هم پیام حق شنو دم هم سلام

هین سلام باقیان بر بوے آن — من همی نوشم بدل خوشتر ز جان

زان سلام او سلام حق شدست — کاتش اندر دود مان خود زدست

مرده هست از خود شده زنده بر رب — زان بود اسرار عشق دود لب

مرد ن تن در ریاضت زندگی ست — رنج این تن روح را پایندگی ست

گوش بنهاده بدان مرد خبیث — می شنید او از خروش این حدیث

دویدن آن شخص بسوی موسے بزنهار چون خبر مرگ خود بشنید

چون شنید ایمنهار دان شد تیز و تفت — بر در موسے کلیم الله رفت

رو همے مالید بر خاک او ز بیم — که مرا فریاد رس زین اے کلیم

گفت رو بفروش خود را و بره — چونکه استا گشته بر جه ز جه

بر مسلمانان زیان اندازِ تو — کیسۂ دہمیا نہا را کن دو تو
من درونِ خشت دیدم این قضا — کہ در آئینہ عیان شد مر ترا
عاقل اوّل بیند آخر را بدل — اندر آخر بیند از دانش مقل
باز زاری کرد کاے نیکو خصال — مر مرا بر سر مزن بر رو و مال
از من آن آمد کہ بودم ناسزا — ناسزایم را تو دہ حسن الجزا
گفت تیری جست از شست ای پسر — نیست سنت کاید آن واپس ز سر
لیک درخواهم ز نیکو داوری — تا کہ ایمان آن زمان با خود بری
چونکہ ایمان بردہ باشی زندہ — چونکہ با ایمان روی پاینده
ہم دراندم حال برخواجہ بگشت — تا دلش شوریده آورد مد بشت
شورشِ مرگست نے ہنگامۂ طعام — تے چہ سودت دارد ای بدبخت خام
چار کس برد ند تا سوے قماق — ساق می مالید او بر پشتِ ساق
پند موسے نشنوی شوخی کنے — خویشتن بر تیغ پولادی زنے
شرم ناید تیغ را از جانِ تو — آن تست این ای برادر آن تو

دعا کردن موسیٰ علیہ السلام جہت سلامتی ایمانِ آن شخص

گفت موسے در مناجات آن سحر — کای خدا ایمان از و مستان مبر
بادشاہے کن برو بخشا کہ او — سہو کرد و خیرہ بر روے غلو
گفت اے بخشش ترا دریا صفت — دفع پندارید گفتم راہ ست

دست را برا ژدها آن کس زند — که عصا را دستش اژدرها کند
سر غیب آن را سزد آموختن — که تواند لب ز گفتن دوختن
در خور دریا نشد جز مرغ آب — فهم کن والله اعلم بالصواب
او بدریا رفت و مرغابی نبود — گشت غرقه دست گیرش ای ودود

اجابت کردنِ حق تعالے دعای موسی علیه السّلام را

گفت بخشید مبدء و ایمان بغم — ور تو خواهی این زمان زندش کنم
بلکه جمله مردگان خاک را — این زمان زنده کنم بهر تو ما
گفت موسی این جهان مرد نست — آن جهان انگیز کانجا رو تن ست
این فنا جا چون جهان بودنیست — باز گشت عاریت پس سود نیست
رحمتی افشان بر ایشان هم کنون — در نهانخانه لدنیا محضرون
تا ابد دانی که زیان جسم و مال — سود جان باشد رها ندز وبال
پس ریاضت را بجان بشتر شری — چون سپردی تن بخدمت جان بری
در ریاضت آیدت بی انتیاه — سر بنه شکرانه وه اے گاو یار
چون حقت داد آن ریاضت شکر کن — تو نکردے او کشیدت زا مرکن

حکایتِ آن زن که فرزندش نمی زیست بحق تعالی بنالید و

جواب آمدن که این عوض ریاضت و بجای مجاهده تست

این حکایت بشنو و وعظی شمر — تا نگردی خسته از نقص و ضرر
آن زنی هر سال زائیدی پسر — بیش از شش مه نبودی عمر ور
یا سه مه یا چار مه گشتی تباه — ناله کرد آن زن که افغان ای اله
نه مهم بار است و نه ماهم فرح — نعمتم زود تر رود از دست قرح
پیش مردان خدا کرد آن نفیر — زین شکایت آن زن از در دمندیر
بیت فرزندا این چنین در گور رفت — آتشی در جان او افتاد و تفت
تا شبی بنمود او را جنتی — باغ سبزی خوشی بی ضنتی
باغ گفتم نعمت بی کیف را — سبز گفتم خلد دار الضیف را
ورنه لاعین رات چه جای باغ — گفت نوغیب رایزدان چراغ
مثل بنمود این مثال آن بود — تا برد بو آنکه او حیران بود
حاصل آن را دید آن زن مست شد — زان تجلی آن ضعیف از دست شد
دید در قصری نبشته نام خویش — آن خود و انتش آن محبوب کیش
بعد از آن گفتند کاین نعمت دراست — کو بجا نبازی بجز صادق نخواست
خدمت بسیار می بایست کرد — مر ترا تا برخوری زین چاشت خورد
چون تو کاهل بودی اندر التجا — آن مصیبتها عوض دادت خدا
گفت یارب تا بصد سال و فزون — این چنینم ده بریز از من تو خون

ع ع در این هر دو اطلاق این قول اسناد آورده است او الناس علی الزمان فرزان ۱۲

اندران باغ او چو آمد پیش پیش — دید در وی جمله فرزندان خویش
گفت از من گم شد از تو گم نشد — بی دو چشم غیب کس مردم نشد
تو نکردی فصد و از بینی دوید — خون افزون تا ز تب جانت رهید
مغز سر میوه به است از پوستش — پوست دان تن را و مغز آن دوستش
مغز تغز دارد آخر آدمی — یک دمی آن را طلب گر زان دمی

در آمدن حمزه رضی الله عنه در حرب بی زره

در جوانی حمزه عم مصطفی — با زره می شد مدام اندر وغا
اندر آخر چونکه در غزو آمدی — بی زره خود را بصفها بر زدی
اندر آخر حمزه چون در صف شدی — بی زره سر مست در غزو آمدی
سینه باز و تن برهنه پیش پیش — در فگندی در صف شمشیر خویش
خلق پرسیدندکای عم رسول — ای هژبر صف شکن شاه فحول
نی تو لا تلقوا بایدیکم الی — تهلکه خواندی ز پیغام خدا
پس چرا تو خویش را در تهلکه — می در اندازی چنین در معرکه
چون جوان بودی ز رفت و سخت زه — تو نمی رفتی سوی صف بی زره
چون شدی پیر و ضعیف و منحنی — پر دهای لا ابالی می زنی
لا ابالی وار با تیغ و سنان — می نمائی دار و گیر و امتحان
تیغ حرمت می ندارد پیر را — کی بود تمییز تیغ و تیر را

کے روا باشد کہ شیرے ہمچو تو
کشتہ گردد زار بر دست عدو

زین نسق غمخوارگانِ بی خبر
پند میدادند او را اے عجب

جواب حمزہ رضی اللہ عنہ مر آن خلق را

گفت حمزہ چونکہ بودم من جوان
مرگ می دیدم وداعِ این جہان

سوی مردن کس بر غبت کی رود
پیشِ اژدر ہا برہنہ کے شود

لیک از نورِ محمد من کنون
نیستم این شہرِ فانی را زبون

از برونِ حس زشکرگاہِ شاہ
پُر ہمے بینم ز نورِ حق سپاہ

خیمہ در خیمہ طناب اندر طناب
شکر آنکہ کرد بیدارم ز خواب

آنکہ مردن پیشِ چشمش تہلکہ است
امر لا تلقوا بگیرد او بدست

آنکہ مردن پیشِ او شد فتحباب
سار عوا آید مر او را در خطاب

الحذر ای مرگ بنیان بار عوا
العجل ای حشر بنیان سار عوا

الصلا ای لطف بنیان افزوا
البلا اے قہر بنیان اترحوا

ہر کہ یوسف دید جان کردش فدا
ہر کہ گرگش دید برگشت از ہدا

مرگ ہر یک ای پسر ہم رنگِ اوست
پیشِ دشمن دشمن دیگر دوست

پیشِ ترک آئینہ را خوش رنگی است
پیشِ زنگی آئینہ ہم زنگی است

آنکہ می ترسی ز مرگ اندر فرار
ترست از خویش ست ایجان ہوشدار

زشت روئی تست نی رخسارِ مرگ
جان تو ہمچون درخت و مرگ برگ

از تو رستست از نکویست ار بدست — نا خوش و خوش بر ضمیرت از خود ست
گر بخارے خستهٔ خود کشتهٔ — ور حریر و قز دری خود رشتهٔ
لیک بنود فعل ہمرنگِ جزا — ہیچ خدمت نیست ہمرنگِ عطا
مزدِ مزدوران سنے ماند بکار — کان عرض دین جوہرست و پائدار
آن ہمہ سختی وزدرست دعوق — دین ہمہ سیم ست وزرست و طبق
گر ترا آید زجائے تہمتے — گرد مظلومت دعا در مخمتے
تو ہمے گوئے کہ من آزادہ ام — بر کسے من تہمتے ننہادہ ام
تو گناہے کردہ شکلِ دگر — دانہ کشتے دانہ کے ماند بیر
او زنا کرد و جزا صد چوب بود — گوید او من کے زدم کس را بعود
تے جزائے آن زنا بود این بلا — چوب کے ماند زنا را در جزا
تا رب کے ماند عصا را اے کلیم — درد کے ماند دوا را ای حکیم
تو بجائے آن عصا آب منے — چون بنفگندی شد آن شخصے سنے
یار شد یا مار شد آن آبِ تو — زان عصا چونست این اعجاب تو
ہیچ ماند آب آن فرزندرا — ہیچ ماند نیشکر مر قندرا
چون سجودے یار کوعی مرد کشت — شد دران عالم سجودِ او بہشت
چونکہ پرّید از دہانش حمد حق — مرغ جنت ساختش رب الفلق
حمد و تسبیحت نماند مرغ را — گرچہ نطفہ مرغ بادست و ہوا

چون ز دستت رست اینجا روزگات — کشت این دست آن طرف نخل و نبات
آب صبرت آب جوی خلد شد — جوی شیر خلد مهرت زود زود
ذوق طاعت گشت جوی انگبین — مستی و شوق تو جوی خمر بین
این سبیها آن اثر ها را نماند — کس نداند چونش جای آن نشاند
این سبیها چون بفرمان تو بود — چار جو هم مر ترا فرمان نمود
هر طرف خواهی روانش میکنی — آن صفت چون بد چنانش میکنی
چون منی تو که در فرمان تست — نسل آن در امر تو آیند چست
صد دود بر امر تو فرزند تو — که منم جزوت که کردیش گرو
آن صفت در امر تو بود این جهان — هم در امر تست آن جویها روان
آن درختان مر ترا فرمان برند — کان درختان از صفاتت بار برند
چون بامر تست اینجا این صفات — پس در امر تست آنجا آن جزات
چون ز دستت زخم بر مظلوم رست — آن درختی گشت دان زقوم رست
چون ز خشم آتش تو در دلها زدی — مایهٔ نار جهنم آمدی
آتشت اینجا چو آدم سوز بود — آنچه از وی زاد مردا فروز بود
آتش تو قصد مردم میکند — نار کز وی زاد بر مردم زند
آن سخنهای چو مار و کژدمت — مار و کژدم گشت و می گیرد دمت
اولیا را داشتی در انتظار — انتظار رستخیزت گشت بار

وعدهٔ فردا و پس فردای تو
انتظار حشرت آمد وای تو

منتظر مانے دران روز دراز
در حساب و آفتاب جان گداز

کاسمان را منتظر مے داشتی
تخم فرد آرہ دمی کاشتی

خشم تو تخم سعیر و دوزخ ست
بہر بکش این دو زخت را کاین نخست

کشتن این نار نبود جز ہنر
نور حق اطفا نارنا نحن النشکور

گر تو بی نور آوری حلمی بدست
آتشت زندہ است و در خاکستر ست

آن تکلف باشد و رو پوش ہین
نار را نکشد بغیر نور دین

تا نہ بینی نور دین ایمن مباش
کاتش پنہان شود یک روز فاش

نور آبے دان و ہم بر آب چہش
چونکہ داری آب از آتش ترس

آب آتش را کشد کاتش بجز
مے بسوزد نسل و فرزندان او

سوی آن مرغابیان رو روز چند
تا ترا در آب حیوانے کشند

مرغ خاکی مرغ آبی شد تمام
لیک ضد اند و آب و روغن اند

ہر یکے پر اصل خود را نندہ اند
احتیاطے کن تو ہم مانندہ اند

ہمچنان کہ وسوسہ و وحی الست
ہر دو معقول اند لیکن فرق ہست

ہر دو دلالان بازار ضمیر
رختہا را می ستانند اے میر

گر تو صراف دلی فکرت شناس
فرق کن سر دو فکرت چون نحاس

ور ندانی این دو فکرت از گمان
لا خلابہ گوے و مشتاب و مران

تا نماند در تفکر جانِ تو | خوش نباید بر تو و بر خانِ تو

حیلۂ دفع مغبون شدن در بیع و شرے

آن یکے یارے پیمبر را بگفت | کہ منم در بیعہا با غبن جفت
ہر کہ کس گوید فرو شد یا خرید | ہمچو سحر ست و ز راہم مے برد
گفت در بیعے کہ ترسی از غرار | شرط کن سہ روز خود را اختیار
کہ تانی ہست از رحمٰن یقین | ہست تعجیل ز شیطان لعین
پیشِ سگ چون لقمۂ نان افگنی | بو کند اگہ خوردۂ ست و گر تنی
او بہ بینی بو کند ما باخرد | رو بو بیش خوش بعقل منتقد
با تانی گشت موجود از خدا | تا بشش روز این زمین و چرخ را
ور نہ قادر بود کز کن فیکون | صد زمین و چرخ آورد ے بروں
آدمی را اندک اندک آن ہمام | تا چہل سالش کند مرد تمام
گرچہ قادر بود کاندر یک نفس | از عدم یزدان کند پنجاہ کس
بود عیسےٰ را دمے کز یک دعا | بے توقف زندہ کردی مردہ را
خالقِ عیسےٰ نہ بتواند کہ او | بے توقف مردم آرد تو بتو
این تانی از پے تعلیم تست | کہ طلب آہستہ باید بی تکسل
جویبارے کو چک کہ دائم می رود | نے نخس گردد نہ گندہ می شود
زین تانی زاید اقبال و سرور | این تانی بیضہ دولت چون طیور

مرغ کے ماند بہ بیضہ ای غنید — گرچہ از بیضہ ہمے آید پدید
باش تا اجزائے تو چون بیضہا — مرغہا زایند اندر انتہا
بیضۂ ما را چہ ماند در شبہ — بیضۂ کنجشک را درست رہ
دانی ای عاقل کہ ماند سین بہ شین — در نوشتن لیک در نقطہ ببین
دانۂ آبے بدانہ سیب نیز — گرچہ ماند فرقہا دان اے عزیز
برگہا ہمرنگ باشد در نظر — میوہا ہر یک بود نوعِ دگر
برگہائے جسمہا مانندہ اند — لیک ہر جانی بریسے زندہ اند

(اولیاء اللہ و دیگر مخلوق)

خلق در بازار یکسان میروند — آن یکے در ذوق و دیگر دردمند
ہمچنان در مرگ یکسان می رویم — نیم در خسران و نیمی خسرویم
این سخن پایان ندارد باز گو — از بلال و از ہلال و وفاتِ او

وفات یافتنِ بلال رضی اللہ عنہ باشادی و طرب

چون بلال از ضعف شد ہمچون ہلال — رنگِ مرگ افتاد بر رویِ بلال
جفتِ او دیدش بگفتا واحرب — پس بلالش گفت نی نی واطرب
تا کنون اندر حرب بودم ز زیست — تو چہ دانی مرگ چہ عیشست و چہ زیست
این ہمی گفت و رخش دعین گفت — نرگس و گلبرگ و لالہ می شگفت
تاب رُو و چشمِ پُر انوارِ او — مے گواہی داد بر گفتارِ او
ہر سیہ دل خود سیہ دیدے ورا — مردمِ دیدہ سیہ آمد چرا

مردمِ نادیده آمد روسیاه — مردمِ دیده بود مرآتِ ماه

خود که بیند مردمِ دیده ترا — در جهان جز مردمِ دیده فزا

چون بغیر مردمِ دیده اش ندید — پس بغیر او که در نرگس رسید

پس جزا و جملهٔ مقلد آمدند — در صفاتِ مردمِ دیده بلند

گفت جنبش الفراق ای خوش خصال — گفت نی نی الوصال ست این فصال

گفت جنت امشب غریبی میروی — از تبار و خویش غائب میشوی

گفت نی نی بلکه امشب جان من — میرسد خود از غریبی در وطن

گفت اے جان و دلم واحسرتاه — گفت نی نی جانِ من یا دولتاه

گفت رویت را کجا بینیم ما — گفت اندر حلقهٔ خاص خدا

حلقهٔ خاصش بتو پیوسته است — گر نظر بالا کنی نے سوی پست

اندران حلقه ز رب العالمین — نورے تابد چو در حلقهٔ نگین

گفت ویران گشت این خانه درنگ — گفت اندر ریسه نگر منگر بمیخ

حکمتِ ویران گشتنِ تن بمرگ

گرد ویران تا کند معمور تر — قوم ابنه بود و خانه مختصر

من چو آدم بودم اول حبس کرب — پر شد اکنون نسل جانم شرق و غرب

من گدا بودم درین خانه چو چاه — شاه گشتم قصر باید بهر شاه

قصرها خود مر شهان را مأمن ست — مرده را خانه و مکان گوری بس ست

انبیا را تنگ آمد این جهان — چون شهان رفتند اندر لامکان

مردگان را این جهان بنمود فر — ظاهرش زفت و بمعنی تنگ تر

گر نبودی تنگ این افغان ز چیست — چون دو تا شد هر که در وی میش زیست

در زمان خواب چون آزاد شد — زان مکان بنگر که جان چون شاد شد

ظالم از ظلم طبیعت باز رست — مرد زندانی ز فکر حبس جست

این زمین و آسمان بس فراخ — سخت تنگ آمد بهنگام مناخ

چشم بند آمد فراخ و سخت تنگ — خندهٔ این کار گریه فخرش جمله ننگ

تشبیه دنیا که بظاهر فراخ ست و بمعنی تنگ و تشبیه خواب که خلاصی ست از تنگی

هیچ گرما به که تقیید بود — اندر آئی جانت نخمیده بود

گرچه گرما به عریض ست و طویل — زان تپش تنگ آیدت جان و کلیل

تا برون نائی نه بکشاید دلت — پس چه سود آمد فراخی منزلت

یا که کفش تنگ پوشی ای عنود — در بیابان فراخی می روی

آن فراخی بیابان تنگ گشت — بر تو زندان آمد آن صحرا و دشت

هر که دید او مر ترا از دور گفت — کو دران صحرا چو لاله بر شگفت

او نمیداند که تو چون ظالمان — از برون در گلشنی جان در فغان

خواب تو آن کفش بیرون کردنست — کہ ز مانے جانت آزاد از تن ست

اولیا را خواب ملک ست ای فلان — ہمچو آن اصحاب کہف اندر جہان

خواب می بینند و آنجا خواب نے — در عدم درمے روند و باب نے

خانہ تنگ و در درون جان چگلوک — کرد ویران تا کند قصر ملوک

چگلوکم چون جنین اندر رحم — نہ مہ گشتم شد این نقلان مہم

گر نباشد در دزہ بر مادرم — من درین زندان میان آذرم

مادر طبعم ز درد مرگ خویش — می کند زہ تا رہد بزہ ز میش

تا چہ زاید آن بزہ در صحرائے سبز — ہین رحم بکشا کہ گشت آن بزہ گبز

در دزہ گر رنج آبستان بود — بر جنین اشکستن زندان بود

حاملہ گریان ز زہ کاین امتناص — وان جنین خندان کہ شد آمد خلاص

ہر چہ زیر چرخ ہستند امہات — از جماد و از بہیمہ وز نبات

ہر یکے از درد غیری غافل اند — جز کسانے کہ بنبیہ واصل اند

آنچہ کو سہ داند از خانہ کسان — بلمہ از خانہ خودش کے داند آن

آنچہ صاحبدل بداند حال تو — تو ز حال خود ندانی اے عمو

آنچہ بیند در جنینت اہل دل — کے بہ بینی در خودای از خود خجل

بیان آنکہ ہر چہ غفلت و کاہلی و تاریکی ست ہمہ از تن ست کہ ارضی و سفلی ست

غفلت از تن بود چون تن روح شد — بیند او اسرار ربانی مسیح بابد

نشأ فی ولد

چون زمین برخاست از خورشید فلک — فی شب و فی سایه باشد فی دلک
هر کجا سایه ست و شب یا سایگه — از زمین باشد نه از افلاک وبه
دود و دیو و پشه هم از هیزم بود — نی ز آتشهای مستنجم بود
دهم افتد در خطا و در غلط — عقل باشد در اصابتها فقط
هر گرانی و کسل خود از تن ست — جان ز خفت جمله در پرّیدن ست
روی سرخ از کثرت خونها بود — روی زرد از حبس خلط اصفرا بود
رو سفید از قوت بلغم بود — باشد از سودا که رو دُژم بود
در حقیقت خالق آثار اوست — لیک جز علت نبیند اهل پوست
مغز کو از پوستها آواره نیست — از طبیب و علت او را چاره نیست
چون دوم بار آدمی زاده بزاد — پای خود بر فرق علتها نهاد
علت اولی نباشد دین او — علت آخر ی ندارد کین او
می پرد چون آفتاب اندر افق — با عروس صدق و شفقت در نسق

بلکه بیرون از افق و زیر جهات — بے مکان باشد چون ارواح نبی
پس عقول ما ست سایه ای عمو — می فتد چون سایه در پاهاے او

تشبیه نفس با قیاس

مجتهد هر گه که باشد نفس شناس — اندران صورت نیندیشد قیاس
چون نیابد نفس اندر صورتے — از قیاس آنجا نماید عبرتے
نفس وحی روح قدسی دان یقین — وان قیاس عقل جزوی تحت این
عقل از جان گشت با ادراک و فر — روح اورا کے شود زیر نظر
لیک جان در عقل تاثیری کند — زان اثر آن عقل تدبیری کند
نوح و ابرار صد تے زو در تور روح — کو یم و کو کشتی و طوفان نوح
عقل اثر از روح پندارد ولیک — نور خور از قرص خور دوست نیک
زان بقرصی سالکے خورسند شد — تا ز نورش سوی قرص افگند شد

ز کردار کلام مشایخ واقف باشد و سلوک مرد و سیری نور زود دیگر از ناز با زهد و ریا کار دارد و اتقیا نیز کرد و نشستر انکار دارد و یقین انکه ذکر ایشان مصلحتها ست در [illegible]

زانکه این نوری که اندر ساقل ست — نیست دائم روز و شب او آفل ست
وانکه اندر قرص دارد باش و جا — غرقهٔ آن نور باشد دائما
نی سحابش رهزن نی خود غروب — دارهید او از فراق سینه کوب
اینچنین کس اصلش از افلاک بود — یا مبدل گشت گر از خاک بود
زانکه خاکی را نبا شد تاب آن — کز زند بروی شعاعش جاودان
گر زند بر خاک دائم تاب خور — آنچنان سوزد که ناید زو ثمر
دائم اندر آب کار ماهی ست — مار را با او کجا همراهی ست
لیک در که مارهای پرفن اند — اندرین یم ماهیها می کنند
گر شان گر خلق را شید اکند — هم ز دریا تا شه شان رسوا کند
وا ندرین یم ماهیان تو سن اند — مار را از سحر ماهی می کنند
گر تو یارے شو قرین ماهیان — تا شوی چون ماهیان دریم روان
ماهیان قعر دریای جلال — بحر شان آموخته سحر حلال
لیس محال از تاب ایشان حال شد — نحس آنجا رفت و نیکو فال شد
زهر آنجا رفت و شکر شد یقین — سنگ آنجا رفت گوهر شد ثمین
خاک ره شد سنگ گوهرهای سر — مے نه بیند جز بنشر چشم بشر
تا قیامت گر بگویم زین کلام — صد قیامت بگذرد وین ناتمام

آداب المتعلمین والمریدین عند فیض الحکمة من لسان الشیخ

بر ملولان این مکرر کردن ست — تردِ من عمرے مکرر بُردن ست

شمع از برقِ مکرر برشود — خاک از تابِ مکرر زر شود

گر ہزاران طالب اند و یک ملول — از رسالت بازمے ماند رسول

این رسولانِ ضمیر راز گو — مستمع خواہند اسرافیل خو

نخجوانے دارند و کیری چون شہان — چاکری خواہند از اہلِ جہان

تا او بہاشان بجا گہ نادرے — از رسالت شان چگونہ برخورے

کے رسانند آن امانت را بتو — تا نباشے پیشِ شان راکع دو تو

ہر ادب شان کی ہمی آید پسند — کامد ندا لیشان زایوانِ بلند

نے گدایانند کز ہر خدمتے — از تو دارند اے فزونر منتے

لیک با بے رغبتیہاے ضمیر — صدقہ سلطان بقیشان وا گیر

استیزہ خود ران ای رسولِ آسمان — در ملولان منگر و اندر جہان

فرخ آن ترکے کہ استیزہ نہند — اسپش اندر خندقِ آتش نہند

گرم گرداند فرس را آنچنان — کہ کند آہنگ اوج آسمان

چشم را از غیر و غیرت دوختہ — ہمچو آتش خشک و تر را سوختہ

گر پشیمانی بر دعیبی کند — آتش اول در پشیمانی زند
خود پشیمانی نزاید از عدم — چون ببیند گرمیِ صاحب قدم

شناختنِ هر حیوان بوی عدوی خویش را و حذر کردن و بطالت و خسارتِ آن کسی که عدوی کسے بود که از و حذر ممکن نیست و فرار ممکن نے و مقابله ممکن نے

اسپ داند بانگ و بوی شیر را — گرچه حیوان ست الا نادرا
بل عدو و خویش را هر جانور — خود بداند از نشان و از اثر
روز خفاشک نیارد بر پرید — شب برون آید چو ذوقِ دان خبرید
از همه محروم تر خفاش بود — که عدوِ آفتاب فاش بود
نے تواند در مصافش زخم خورد — نے بنفرین تاندش مهجور کرد
انگه آن خورشید از احسان وجود — برنه درماند ز قهرش تار و پود
آفتابے کے بگرداند قفاش — از برائے غصه و قهرِ خفاش
غایتِ لطف و کمالِ او بود — ورنه خفاشش کجا مانع شود
دشمن ار گیری بجد خویش گیر — تا بود ممکن که گردانے اسیر
قطره با قلزم چو ستیزه کند — البته است او ریشِ خود بر می کند

ص ۳ قاموس در شرح این نوشته که در دوی ست دوم الی آخر اند م در لطائف نظام مصلول سوم در ریاض جاه بسیار آب و رنگ سوم نیز آمده و مباحث الانظار (؟) فتوحی (؟)

حیلتِ آواز سبالش نگذرد — خنجر و حلقِ قمر چون بر درد

با عدو آفتاب این بد عتاب — اے عدو آفتاب آفتاب

اے عدو آفتاب بے کز فرش — مے بلرزد آفتاب و اخترش

تو عدو او نہ خصم خود مے — چہ غم آتش را کہ تو ہیزم شدی

اے عجب از سوزشت او کم شود — یا ز درد و غصہ ات پر غم شود

رحمتش نے رحمتِ آدم بود — کہ مزاجِ رحم آدم غم بود

رحمتِ مخلوق باشد غصہ ناک — رحمتِ حق از غم و غصہ است پاک

رحمتِ بیچون چنین دان اے پسر — تا ید اندر وہم از وی جز اثر

فرق میان دانستن چیزے بمثال و تقلید و میان دانستن ماہیتِ آن چیز

ظاہر ست آثارِ میوہ رحمتش — لیک کہ داند جز خدا ماہیتش

ہیچ ماہیاتِ اوصافِ کمال — کس نداند جز بآثار و مثال

طفل ماہیت نداند مثلث را — جز کہ گوئی ہست چون حلوا ترا

طفل را بنمود زوطی زن خبر — جز کہ گوئی ہست آن خوش چون شکر

کے بود ماہیتِ ذوقِ جماع — مثل ماہیات حلوا ای مطاع
لیک نسبت کرد از روے خوشی — با تو آن عاقل کہ تو کودک وشی
تا بداند کودک آن را از مثال — گر نداند ماہیت بأعین حال
پیش اگر گوئی بدانم دور نیست — ور بگوئی کہ ندانم زور نیست
گر کسے گوید کہ دانے نوح را — وآن رسولِ حق و نورِ روح را
گر بگوئی چون ندانم کان قمر — ہست از خورشید و مہ مشہور تر
کودکانِ حسن و در کتابہا — وان امامان جملہ در محرابہا
نامِ او خواندند در قرآن صریح — قصّہ اش گویند از ماضی فصیح
راست کودک دانیش تو از روی وصف — گرچہ ماہیت نشد از نوح کشف
ور بگوئی من چہ دانم نوح را — آن گزیدہ حق و محضِ روح را
من کجا و دانستنِ او از کجا — ہمچو اوئے داند او را ای فتے
مورِ لنگم من چہ دانم فیل را — پشّہ کے داند اسرافیل را
این سخن ہم راست ست از روی آن — کہ بماہیت ندانیش ای فلان
عجز از ادراکِ ماہیت عمو — حالت عامہ بود در یابِ تو
زانکہ ماہیات و سرِ سرِ آن — پیشِ چشمِ کاملان باشد عیان

در وجود از سر حق ذات او
چونکه آن مخفی نماند از محرمان
عقل بختی گوید این دور است و کو

دور تر از فهم و استبصار کو
ذات و صفی هیبت کان ماندنهان
بی زتاویلی محالی کم شنو

قطب گوید مر ترا ای سست حال — آنچه فوق حال تست آید محال
واقعاتے کہ کنونت بر کشود — نے کہ اوّل ہم محالت می نمود
چون رہانیدت زدہ زندان کرم — تیر را بر خود کمن حبس ستم
چون خلاصی یافتے از صد بلا — فقر را بر خود کمن رنج و عنا
سہل گیرش تا نگردد مشکلت — ورنہ شد شکر چو زہر قاتلت
سوی بحث خویش تازای بوالحسن — کاین سخن پایان ندارد جانِ من
نسبت اثبات با نفی از نخست — گر بیانش مے کنی بر گو درست

جمع و تفریق میانِ نفی و اثبات یک چیز از روے نسبت و اختلافِ جہت

نفی آن یک چیز و اثباتش رواست — چون جہت شد مختلف نسبت دو شاست
ماریت او ذریت از نسبت است — نفی و اثبات ست ہر دو مثبت است
آن تو افگندی چو بر دستِ تو بود — تو نیفگندے کہ قوت حق نمود
زور آدم زادہ را حدے بود — مشتِ خاک انگشت لشکر کے شود
مشت مشت تست و افگندن ز ماست — زین دو نسبت نفی و اثباتش رواست
یُغیرُونَ الْاَنْبِیَا اَضْدَادَھُمْ — مِثْلَ مَا لَایُشْتَبِہُ اَوْلَادَھُمْ
ہمچو فرزندانِ خود دانند شان — منکران با صد دلیل و صد نشان

لیک از رشک وحسد پنهان کنند — خویشتن را بر ندانم مے زنند
پس چو یعرف گفت چون جاے دگر — گفت لا یعرفهم غیری قدر
انهم تحت قبابے کامنون — جرکه یزدان شان نداند زآزمون
هم بنسبت گیر این مفتوح را — که بدانی دندانے نوح را
زین نمط بسیار آمد در خبر — کان بنسبت باشد ای جان معتبر

مسئلهٔ فنا و بقاے درویش کامل

گفت قائل در جهان درویش نیست — در بود درویش آن درویش نیست
هست از روی بقای ذات او — نیست گشته وصف اندر وصف او
چون زبانهٔ شمع پیش آفتاب — نیست باشد هست باشد در حساب
هست باشد ذات او تا تو اگر — بر نهے پنبه بسوزد زان شرر
نیست باشد روشنی ندهد ترا — گرده باشد آفتاب اورا فنا
ور دو صد من شهد یک او قیه خل — چون در افگندی دو روی گشت خل

نیست با شد طعم خل چون می چشی — هست یک قبضه فزون چون می کشی
پیش شیر آهوی بیهوش شد — هیبتش در هیبت او روپوش شد
این قیاس ناقصان بر کار رب — جوشش عشق ست ترک ادب
نبض عاشق بی ادب برمی جهد — خویش را در کفه شه می نهد
بی ادب تر نیست زو کس در جهان — با ادب تر نیست زو کس در نهان
هم به نسبت دان وفاق ای منتخب — این دو ضد با ادب با بی ادب
بی ادب باشد چو ظاهر بنگری — که بود دعوی عشقش همسری
چون بباطن بنگری دعوی کجاست — او و دعوی پیش آن سلطان فناست
هست زید اگر فاعل بود — لیک فاعل نیست کو عاطل بود
او ز روی لفظ نحوی فاعل ست — ورنه او مفعول و موتش قاتل ست
فاعلے چه کو چنان مقهور شد — فاعلیها جمله از وی دور شد

قصهٔ وکیل صدر جهان که متهم شد و از بخارا گریخته از بیم جان باز عشقش گریبان گرفت که کار جان بهر جانان سهل باشد عاشقان را

در بخارا بندهٔ صدر جهان — متهم شد گشت از صدرش نهان
مدت ده سال سرگردان بگشت — آنچه خراسان گه کهستان گاه دشت
از پس ده سال او از اشتیاق — گشت بی طاقت ز آیام فراق

گفت تاب فرقتم زین پس نماند — صبر کے داند خلاعت را نشاند
از فراق این خاکها شوره شود — آب زرد و گندهٔ و تیره شود
باد جان افزا و حشم گردد وبا — آتشے خاکستر گردد هبا
باغ چون جنت شود دوار المرض — زرد و ریزان برگ او اندر حرض
عقل و ادراک از فراق دوستان — همچو تیر انداز انشکسته کمان
دوزخ از فرقت چنان سوزان شدست — بید از فرقت چنان لرزان شداست
گر بگویم از فراق چون شرار — تا قیامت یک بود از صد هزار
پیش ز شرح سوز او کم زن نفس — رب سلم رب سلم گوی و بس
هر چه از وی شاد گردی در جهان — از فراق او بیندیش آن زمان
زانچه گشتی شاد بس کس شاد شد — آخر از وی جست و همچو باد شد
از تو هم بجهد تو دل بروی منه — پیش ازان کو بجهد از تو تو بجه
همچو مریم گوی پیش از فوت ملک — نفس را کاعوذ بالرحمن منک

پیدا شدن روح القدس بصورت آدمی بر مریم بوقت غسل و برهنگی و پناه گرفتن او بحق تعالے

دید مریم صورتے بس جانفزا — جانفزاے دلربای دلخلا
پیش او برست از زوی زمین — چون مه و خورشید آن روح الامین

عاکاستن بردو موافقت مضمون مصرع اول مقتضی ست کہ صحیح چہان نسخہ اولی باشد چہ شاہ را نبودہ کردنی ہمہ را کاستن مع ادون ہمہ دوعبارت از اعاقش

از زمین بر رست خوبی بی نقاب — آنچنان کز مشرق روید آفتاب

لرزہ بر اعضای مریم اوفتاد — کو برہنہ بود و تر سید از فساد

صورتی کہ یوسف ار دیدی عیان — دست از حیرت بریدی چون زنان

یعنی صورت چنین حسن داشت

ہمچو گل پیشش بروید او ز گل — چون خیالے کہ برآرد سر ز دل

گشت مریم بیخود و در بیخودے — گفت بجہم در پناہ ایزدے

زانکہ عادت کردہ بود آن پاک جیب — در ہزیمت رخت بردن سوی غیب

چون جہان را دید ملکے بیقرار — حاز زمانہ ساخت زان حضرت حصار

تا بگاہ مرگ حصنے باشدش — کہ نیابد خصم راہ مقصدش

از پناہ حق حصارے بہ ندید — پور تگہ نزدیک آن در بر گزید

چون بدیدان غمزہ ہائے عقل سوز — کہ از و مے شد جگرہا تیر دوز

شاہ و لشکر حلقہ در گوشش شدہ — خسروان ہوش بیہوشش شدہ

صد ہزاران شاہ مملوکش برق — صد ہزاران بدر را دادہ بدمق

زهره نے مرزهره را تا دم زند
عقل کلش چون ببیند گم کند

من چه گویم چون مرا بر دوخت است
دم گهم را دگما او سوخت است

دیو آن نارم دلیلم من برو
دور ازان شه باطل ما عبر قوا

خود نباشد آفتابی را دلیل
جز که نور آفتاب مستطیل

سایه که بود تا دلیل او بود
این بشستش که ذلیل او بود

این جلالت در ولایت صادق ست
جمله ارکات پس او سابق ست

جملہ ادراکات برخرہاے لنگ — او سوار باد پران چون خدنگ

گر گریزد پس نیابد گرد شہ — ور گریزند او بگیرد پیش رہ

جملہ ادراکات را آرام نے — وقت میدانست وقت جام نے

آن یکے وہمی چو بازے می پرد — وان یکے چون تیر مغفر می درد

وان دگر چون کشتی با بادبان — وان دگر اندر تراجع ہر زمان

چون شکاری می نماید شان زدور — جملہ حملہ مے فزایند آن طیور

چون کہ ناپیدا شود حیران شوند — ہمچو چندان سوے ہر ویران شوند

منتظر چشمے بہم یک چشم باز — تا کہ پیدا گردد آن صید نیاز

چون بماند دیر گویند از ملال — صید بود آن خود عجب یا خود خیال

مصلحت آنست تا یک ساعتے — قوتے گیرند و زور از راحتے

گر نبودی شب همه خلقان ز آز — خویشتن را سوختندے از تهتر

از هوس وز حرص سودا اندوختن — هر کسے دادے بدن را سوختن

شب پدید آید چو گنج رحمتے — تا رهند از حرص خود یک ساعتے

چونکه قبضے آیدت اے راهرو — آن صلاح تست آنس دل مشو

زانکه در خرجی در آن بسط و گشاد — خرج را دخلے بباید زاعتماد

گر همه ره فصل تابستان بدے — سوزش خورشید در بستان ردے

منبتش را سوختے از بیخ و بن — که دگر تازه نگشتی آن کهن

گر ترش روییست آن وی مشفق ست — صیف خندانست و آما محرق ست

چونکه قبض آمد تو در روی بسط بین — تازه باش و چین مینگن بر جبین

کودکان خندان و دانایان ترش — غم جگر را باشد و شادی رشش

چشم کودک همچو خر در آخرست — چشم عاقل در حساب آخرست

او در آخر چرب می بیند علف — وین ز قصاب آخرش بیند تلف

آن علف تلخست کین قصاب داد — بهر لحم ما ترا زوے نهاد

روز حکمت خور علف کان را خدا — بی عوض داد ست داز محض عطا

فهم نان کردی نه حکمت ای رهی — چونکه حق گفتست کلوا من رزق

رزق حق حکمت بود در مرتبت — کان گلو گیرت نباشد عاقبت
این دهان بستی دهانی باز شد — کو خورندهٔ لقمهای راز شد
گر ز شیر این دیو تن را وا بری — در فطامِ او بسے نعمت خوری
ترکِ جوعے کرده ام من نیم خام — از حکیمِ غزنوی بشنو تمام
در اسکندر نامه گوید شرحِ این — آن حکیمِ غیب و فخر العارفین
غم خورد نانِ غم افزایان مخور — ز انکه عاقل غم خورد کودک شکر
فندِ شادی میوهٔ باغِ غم ست — این فرح زخم ست و آن غم مرهم ست
غم چو بینی در کنارش کش بعشق — از سر ریوه نظر کن در دمشق
عاقل از انگورے مے بیند همی — عاشق از معدوم شے بیند همی
جنگ میکردند حمالان پر یر — تو مکش تا من کشم حملش چو شیر
ز انکه بر زان رنجش همی دیدند سود — حمل را هر یک ز دیگرے ربود
مزدِ حق کو مزدِ آن بے مایه کو — این دهد گنجیت مزد و آن تسو
گنجِ زری که چو خسی زیرِ ریگ — با تو باشد آن نباشد مرد ریگ
پیش پیشِ آن جنازت میرود — مونس گور و غریبے مے شود
بهر روز مرگ این دم مرده باش — تا شوی با عشق سرمد خواجه تاش
صبر مے بیند ز پرده اجتهاد — روی چون گلنار و زلفین مراد
غم چو آئینه ست پیشِ مجتهد — کاندران صندی نماید روی ضد

گریزی — گرزی
گزیدن — گزیدن
آن — آن
درد ترک اولی — درد ترک اولی
جزو غم — جزو غم
اهل دنیا — اهل دنیا
شادی دنیا — شادی دنیا
حاصل — حاصل
ریوه بلندی و دشت — ریوه بلندی و دشت
عاشق — عاشق
مے — مے
حمالان — حمالان
علم و عمل — علم و عمل
اهل دنیا — اهل دنیا
آن جنازه — آن جنازه
گلنار — گلنار
کاندران — کاندران

هر روز مرگ اکنون مهور ایچ سبب موقوف اصل آن مگر تو امروز مرده بدار ای خواجه تاش غلامان و نوکران یک خواجه هر یک مرد گیر ای خواجه تاش باشند از بهار

بعد ضد نخ آن ضد دگر — رد دهد یعنی کشاد و کر و فر
این دو وصف از پنجه و دست بین — بعد قبض مشت بسط آید یقین
پنجه را گر قبض باشد دائما — با همه بسط او بود چون مبتلا
زین دو وصفش کار و کسب منتظم — چون پر مرغ این دو حال اندر دهم

گفتنِ روح القدس مریم را علیهما السلام که من رسولِ حقم آشفته و پنهان از من مشو

چونکه مریم مضطرب شد یک زمان — همچنان که بر زمین آن ها میان
بانگ بر وی زد نمودار کرم — که آمین حضرتم از من مرم
از سر افسر ازان غرت سر مکش — از چنین خوش محرمان خود در مکش
این همی گفت و ذبالهٔ نور پاک — از لبش می شد پیاپی بر سماک
از وجودم مے گریزی در عدم — در عدم من شاهم و صاحب علم
خود بنه و بنگاه من در نیستی ست — یک سواره نقشِ من پیشِ تستی ست
مر مرا بنگر که نقش مشکلم — هم ملالم هم خیال اندر دلم
چون خیالے در دلت آمد نشست — هر کجا که مے گریزی با تو هست
جز خیالے عارضے با طلے — کو بود چون صبح کاذب آفلے
من چو صبح صادقم از نورِ رب — که نگردد گرد روزم هیچ شب

این کمن لاحول عمران زاده ام — کہ ز لاحول این طرف افتاده ام
مر مرا اصل و غذا لاحول بود — نور لاحولے کہ پیش از قول بود
تو همے گیری پناه از من بحق — من نگاریده پناهم در سبق
آن پناهم من کہ مخلصهات بود — تو اعوذ آرے و من خود آن اعوذ
آن فتے بنود بتر از ناشناخت — تو بر یار و ندانی عشق باخت
یار را اغیار پنداری همے — شادیِ را نام بنهادی غمے
این چنین لطفے کہ دارد یار ما — تو گریزانی ازو اے بیوفا
این چنین نخلے کہ لطفِ یار ماست — چونکہ ما دزدیم نخلش دار ماست
این چنین مشکین کہ زلفِ میر ماست — چونکہ بے عقلیم آن زنجیر ماست
این چنین لطفے چو نیلے میرود — چونکہ فرعونیم چون خون می شود
خون همی گوید من آیم هین مریز — یوسفم گرگ از تو ام ای پرستیز
تو منے بینی کہ یار بر دبار — چونکہ با او ضد شدی گردد چو مار
لحم او و شحم او دیگر شد — او چنان بد جزکہ از منظر شد

عزم کردن آن وکیل از عشق کہ رجوع کند بہ بخارا لا اُبالی وار

شمع مریم را بهل افروخته — کہ بخارا مے رود آن سوختہ
سخت بے صبر و در آتشدان تیز — رو سوی صدرِ جهان کن می گریز
این بخارا منبع دانش بود — پس بخارا رائیست هر کانش بود

۱۱ مکتبہ شعر ۱۱ ۱۱ ۱۱

پیشِ شیخے در بخارا اندرے — تا بخواری در بخارا آنگری

جز بخواری در بخارا اے دلش — راہ ندہد جز رونِ مشکلش

اے خنک آن را کہ دولت بقعہ — وای آن کس را کہ ویرانی رفتہ

فرقتِ صدرِ جہان در جانِ او — پارہ پارہ کردہ بود ارکانِ او

گفت برخیزم ہما بخارا روم — کافرا رگشتم دگر رہ بگروم

دارو م آنجا بیفتم پیشِ او — پیشِ آن صدرِ نکو اندیشِ او

گویم افگندم بہ پیشت جانِ خویش — زندہ کن یا سر ببر مارا چو میش

کشتۂ و مُردہ بہ پیشت اے قمر — بہ کہ شاہِ زندگانے دگر

از سودم من ہزاران بار پیش — بی تو شیرین می نیم عیشِ خویش

عَنِّ لی یا مُنیتی لَحنَ النُّشور — اَبرکے یا ناتے تم السرور

اِبلِغی یا اَرضُ دَمعِی قَد کَفَی — اِشرَبِی یا نَفسُ وَدّی قَد صَفا

عُدتَ یا عیدِ اِلینا مَرحَبا — لِنَغُم مارَوحَتِ یَحیَ الصِّبا

گفت ای یاران روان گشتم وداع — سوی آن صدر یکت و مطاع

دمبدم در سوز بریان می شوم — ہر چہ باد آباد آنجا می روم

گرچہ دل چون سنگ خارا می کند — جانِ من عزمِ بخارا می کند

مسکنِ یار ست و شہرِ شاہِ من — پیشِ عاشق این بود حب الوطن

پرسیدن معشوقی از عاشق کہ از شہرہا کدام بہتر ست

دانبوه تر و پر نعمت تر و دلگشا تر و جواب دادن عاشق اورا

گفت معشوقی بعاشق کای فتی — تو بغربت دیدهٔ بس شهرها
پس کدامین شهر زانها خوشترست — گفت آن شهری که در وی دلبرست
هر کجا باشد شهِ ما را بساط — هست صحرا گر بود سقف الخیاط
هر کجا که یوسفی باشد چو ماه — جنت ست آن ارچه باشد قعر چاه
با تو دوزخ جنت ست ای جان فزا — با تو زندان گلشن ست ای دلربا
شد جهنم با تو رضوان و نعیم — بی تو شد ریحان و گل نار و حمیم
هر کجا تو با منی من خوش دلم — در بود در قعر گور ای مستزلم
خوشتر از هر دو جهان آنجا بود — که ترا با من سر و سودا بود
بس دراز ست این سخن از انتظار — عاشق صدر جهان شد بیقرار

منع کردن دوستان اورا از مرافعت به بخارا و تهدید کردن و لا ابالی گفتن او

گفت اورا ناصحی کای بیخبر — عاقبت اندیش اگر داری هنر
در نگر پس را بعقل و پیش را — همچو پروانه مسوزان خویش را
چون بخارا می روی دیوانه‌ئی — لائق زنجیر و زندان خانه‌ئی
او ز تو آهن سهمگین‌تر خشم — او همی جوید ترا بی‌بیست چشم
میکند او تیز از بهر تو کارد — او سگ قحط ست و تو استخوان آرد
چون رهیدی و خدایت راه داد — سوی زندان میروی چونت فتاد

بر تو گردہ گون موکل آمدے — عقل با ایشاں کز ایشاں کم نزدی
چون موکل نیست بر تو ہیچ کس — از چہ بستہ گشت بر تو پیش و پس
عشق پنہان کردہ بود او را اسیر — آن موکل را نمے دید آن مدبر
ہر موکل را موکل مقتضے ست — ورنہ او در بند سگ طبعی زچیست
خشم شاہ عشق بر جانش نشست — بر عوانے و سیہ رویش بست
مے زند آورا کہ ہین او را بزن — زآن عوانانِ نہان افغانِ من
ہر کہ بینی در زیانے می رود — گرچہ تنہا با عوانے میرود
گر از و واقف بدی افغان زدی — پیشِ آن سلطانِ سلطانان شدے
ریختی بر سر بہ پیشِ شاہ خاک — تا امان دیدے ز دیوِ سہمناک
میر دیدی خویش را ای کم ز مور — زان ندیدی آن موکل را تو کور
غرہ گشتی زین دروغین پر و بال — پر و بالے کو کشد سوے وبال
پر سبک دارد رہ بالا کند — چون گل آلودہ شد گرانہا کند
جہد کن پر را گل آلودہ مکن — لیک گوشت کرشد و پندم کہن
پند دادم القصہ عاشق را نبی — عاذل بید رد ہمچون قفسے

لا اُبالی گفتن عاشق و عاذل را از سرِ عشق

گفت ای ناصح خموش کن پند چند — پند کم ده زانکه بس سخت ست پند
سخت تر شد بندِ من از پندِ تو — عشق را نشناخت دانشمند تو
آن طرف که عشق می افزود درد — بوحنیفه و شافعی درسے نکرد
تو مکن تهدید از کشتن که من — تشنه زارم بخونِ خویشتن
عاشقان را هر زمانی مردنیست — مُردنِ عشاق خود یک نوع نیست
او دو صد جان دارد از جانِ هدے — وان دو صد را می کند هر دم فدا
هر یکے جان را ستاند وه بها — از نبی بر خوان تو عشر امثالها
گر بریزد خونِ من آن دوست رو — پای کوبان جان برافشانم برو
آز مودم مرگِ من در زندگی ست — چون رهم زین زندگی پایندگی ست
اَقْتُلُونِی اَقْتُلُونِی یَا ثِقَات — اِنَّ فِی قَتْلِی حَیَاتًا فِی حَیَات
یَا مُغِیثَ الْخَلْقِ یَا فَرَّاحَ الْبَقَا — اِجْتَذِبْ رُوحِی وَجُدْنِی بِاللِّقَا
لِی حَبِیبٌ حُبُّهُ یَشْوِی الْحَشَا — لَوْ یَشَا یَمْشِی عَلَی عَیْنِی مَشَا

پارسی گو گرچه تازی خوشترست — عشق را خود صد زبانِ دیگرست

بوی آن دلبر چو یاران می شود — این زبانها جمله حیران می شود

بس کنم دلبر در آمد در خطاب — گوش شو واللہ اعلم بالصواب

چونکه عاشق توبه کرد اکنون تبرس — گو چو عیاران کند بردار درس

گرچه این عاشق بخار میرود — نی بدرس و نی باستا میرود

عاشقان را شد مدرّس حسن دوست — دفتر و درس و سبق شان روی اوست

خامش اندو نعرهٔ تکرار شان — میرود تا عرش و تختِ یار شان

درس شان آشوب و خرخ و زلزله — نی زیادات ست و باب و سلسله

سلسلهٔ این قوم جعد مشکبار — مسئله دورست لیکن دور یار

مسئلهٔ کیس اربپرسد کس ترا — گو نگنجد گنج حق در کیسها

گردم خلق و مبارا میرود | بد مبین ذکر بخارا می رود
ذکر هر چیزی دهد خاصیتی | زانکه دارد هر صفت ماهیتی
در بخارا در هنرها بالغی | چون بخاری روغنی زو فارغی
آن بخاری غصهٔ دانش نداشت | چشم بر خورشید بینش می گماشت
هر که در خلوت به بینش یافت راه | اوز دانشها نجوید دستگاه
با جمال رحمان چو شد هم کاسه | باشدش ز اخبار و دانش ماسه
وه چه بود دانش بود غالب فزا | زان همی دنیا بچربد بر عما
زانکه دنیا را همی بینند عین | وان جهانی را همی دانند دین
باز رو سوی حدیث آن جوان | کرم صدر جهان شد ناتوان

روی نهادن آن عاشق بسوی بخارا

رو مه نهاد آن عاشق خوشابه ریز | دل طپان سوی بخارا گرم و تیز
ریگ ها مون پیش او همچون حریر | آب جیحون پیش او چون آب گیر

آن بیابان پیش او چون گلستان
می فتاد از خنده او چون گل ستان

در سمرقند ست قند اما لبش
از بخارا یافت و آن شد مذهبش

اے بخارا عقل افزا بودۂ
لیک از من عقل و دین بربودۂ

بدر مے جویم ازانم چون ہلال
صدر می جویم درین صف نعال

چون سواد آن بخارا را بدید
در سواد غم بیاضی شد پدید

ساعتے افتاد بیہوش و دراز
عقل او پرید در بستان راز

بر سر و رویش گلاب بے میزدند
از گلاب عشق او غافل بدند

او گلستانے نہانی دیدہ بود
غارت عشقش ز خود بیریدہ بود

تو فسردہ در خور انیدم نہ
با شکر مقرون نہ گر چہ نیست

رنت عقلت با تو ہست و عاقلی
کز جنود اَلَم تَرَ و با غافلی

این سخن پایان ندارد تیز ران
تا رود سوی بخارا آن جوان

در آمدن آن عاشق لا اُبالی در بخارا و تحذیر کردن دوستان او را از پیدا شدن

اندر آمد در بخارا شادمان
شہر معشوق خود و دار الامان

ہمچو آن مستے کہ پَرّد بر اثیر
ہر کنارش گیرد و گوید کہ گیر

ہر کہ دیدش در بخارا گفت خیز
پیش از پیدا شدن بنشین گریز

که ترامی جوید آن شه خشمگین — تا کشد از جان تو ده ساله کین

الله الله در میا در خون خویش — تکیه کم کن بر دم و افسون خویش

شحنهٔ صدر جهان بودی و راد — معتمد بودی مهندس اوستاد

هم مشیرش بودی و هم محترم — گشتی از بهر گناهی متهم

غدر کردی و زجزا بگریختی — رسته بودی باز چون آویختی

از بلا بگریختی با صد حیل — آب بلهی آوردت اینجا یا اجل

ای که عقلت بر عطارد دق کند — عقل و عاقل را قضا احمق کند

بخش خر گوشی که باشد شیر جو — زیرکی و عقل و چالاکیت کو

هست صد چندین فنونهای قضا — گفت اذا جاء القضا ضاق الفضا

صد ره و مخلص بود از چپ و راست — از قضا بسته شود گر اژدهاست

جواب گفتن عاشق عاذلان و تهدید کنندگان را

گفت من مستقیم آبم کشد — گرچه میدانم که هم آبم کشد

هیچ مستسقی نه بگریزد ز آب — گرد و صد بارش کند مات و خراب

گر بیابا مسد مرادست و شکم — عشق آب از من نخواهد گشت کم

گو بکم انگه که بیرسند از بطون — کاشکی مجرم روان بودی درون

خیک اشکم گو بدر از موج آب — گر بمیرم هست مرگم مستطاب

من بهر جائی که بینم آب جو — رشکم آید بود مے من جای او

حاکر مثال من مثل مستسقی ست که جواب آب میدهد اگر چه می داند که آن آب او را هلاک خواهد کرد همچنین دلبر من مرا می کشد بباین همه جواب او میدهم اگرچه

دستت چون دف دشمنم همچون دهل
طبل عشق آب می کوبم چو گل

گر بریزد خونم آن روح الامین
جرعه جرعه خون خورم همچون زمین

چون زمین و چون حنین خونخوارهام
تا که عاشق گشتهام این کارهام

شب همی جوشم در آتش همچو دیگ
روز تا شب خون خورم مانند ریگ

من پشیمانم که مگر انگیختم
از مراد و خشم او بگریختم

گوبران برجان مستم خشم خویش
عید قربان اوست عاشق گاه میش

گاو اگر خسپد و گر چیزی خورد
بهر عید و ذبح او مے پرورد

گاو موسے وان مرا جان داده
جزو جزوم حشر آزاده

گاو موسے بود قربان گشته
کمترین جزوش حیات گشته

برجهید آن کشته زآسیبش رجا
در خطاب اضربوه ببعضها

یا گرامے اذبحونا هذا الصبیه
ان اردتم حشر ارواح النظر

از جمادے مردم و نامی شدم
وز نما مردم بحیوان سرزدم

مردم از حیوانی و آدم شدم
پس چه ترسم کے ز مردن کم شدم

جمله دیگر بمیرم از بشر
تا برآرم از ملائک بال و پر

وز ملک هم بایدم جستن ز جو
کل شے هالک الا وجهه

بار دیگر از ملک قربان شوم
آنچه اندر وهم ناید آن شوم

پس عدم گردم عدم چون ارغنون — گویدم کانا الیه راجعون
مرگ دان آن را تفاق امت — کاب حیوانی نهان در ظلمت است
همچو نیلوفر بروزین طرف جو — همچو مستسقی حریص و مرگ جو
مرگ او آبست و او جوینای آب — می خورد والله اعلم بالصواب
اے فسرده عاشق ننگین نمد — کوز بیم جان ز جانان مے رمد
سوی تیغ عشقش ای ننگ زمان — صد هزاران جان نگردد تنگ زان
جو می دیدی کوزه اندر جوی ریز — آب را از جوی کے باشد گریز
آب کوزه چون در آب جو شود — محو گردد در وی و چون او شود
وصف او فانی شود ذاتش بقا — زین سپس نی کم شود نی بد لقا

رسیدن آن عاشق بمعشوق چون دست از جان بشست

خویش را بر نخل او آویختم — عذر آن را کز و بگریختم
همچو گوئی سجده کن بر روی دوست — جانب آن صدر شد با چشم تر
بر رخ چون زعفران اشک روان — رفت آن بیدل سوی صدر جهان

هم کفن هم تیغ اندر دستِ او — چونکه بود او عاشقِ و سرمستِ او

جملهٔ خلقان منتظر سر در هوا — کش بسوزد یا برآویزد ورا

این زمان این احمقِ یک لخت را — آن نماید که زبان بدبخت را

همچو پروانه شرر را نور دید — احمقانه در فتاد از جان برید

لیک شمعِ عشق چون آن شمع نیست — روشن اندر روشن اندر روشنیست

او بعکسِ شمعهای آتشی ست — می نماید آتش و جمله خوشی ست

صفت کردن آن مسجد که مهمان کش بود و آن عاشق مرگ جوے لاابالی که دران مسجد مهمان شد

یک حکایت گوش کن ای نیک پے — مسجدے بُد بر کنارِ شهرے

همچو کس در وی نخفتی شب ز بیم — که نه فرزندش شدی آن شب یتیم

هر که در وی یک خبر چون کور رفت — صبحدم چون اختران در گور رفت

خوشتن را نیک ازین آگاه کن — صبح آمد خواب را کوتاه کن

هر کسے گفتی که پرهیزند تند — اندر و مهمان کشان با تیغ کُند

آن دگر گفتی که سحر ست و طلسم — که رصد باشد عدوِ جان و جسم

آن دگر گفتی که بر نه نقش فاش — بر درش کای مهمان اینجا مباش

شب مخسپ اینجا اگر جان بایدت — ورنه مرگ اینجا کمین بگشایدت

وان یکے گفتی کہ شب قفلی نہید | غافلی کاید شمارہ کم دہید

آمدنِ مہمان دران مسجد

تا یکی مہمان در آمد وقتِ شب | کوشنیدہ بود آن حیثِ عجب
از برائے آزمون مے آزمود | زانکہ نبس مردانہ وجانباز بود
گفت کم گیرم سر و اشکنبہ | رفتہ گیر از گنجِ جان یک حبہ
صورتِ تن گو بر و من کیستم | نقش کم ناید چو من باقیستم
چون نفخت بودم از لطفِ خدا | نفخِ حق باشم زنائے تن جدا
تا نیفتد بانگِ نفخش این طرف | تا رہد آن گوہر از تنگین صدف
چون تموتوا الموت گفت ای صادقین | صادقم جان را برافشانم برین

ملامتِ اہلِ مسجد مہمانِ عاشق را از شب خفتن در انجا و تہدید کردن

قوم گفتندش کہ ہین اینجا مخسب | تا نکوبد جانستانت ہمچو کسب
کہ غریبی و نمیدانی تو حال | کاندرین جا ہر کہ خفت آمد زوال
اتفاقی نیست این ما را بہا | دیدہ ایم و جملہ اصحاب سبا
ہر کہ آن مسجد بشبے مسکن کند | نیم شب مرگِ ہلاہل آمدش
از یکے تا پانصد این را دیدہ ام | نے بتقلید از کسے بشنیدہ ام
گفت الدین النصیحۃ آن رسول | آن نصیحت در لغت ضد غلول
این نصیحت راستی در دوستی | در غلولی خائن و سگ پوستی

بی خیانت این نصیحت از وداد | می نمائیمت بگرد از عقل و داد

جواب گفتن عاشق ناصحان و ملامت گویان را

گفت ای ناصحان من بی ندم | از جهان زندگی سیر آمدم
مبتلے ام زخم جو و زخم خواه | عافیت کم جوئے از مبتلا براه
مبتلے نے کو بود خود برگ جو | مبتلے ام لا اُبالی مرگ جو
مبتلم بے زخم ناساید تنم | عاشقم بر زخمہا بر مے تنم
مبتلے نے کو بکف پوئل آورد | مبتلے چیتے کزین پل بگذرد
آن نہ کو بر ہر دکانے برزند | بل جہد از کون و کانے برزند
مرگ شیرین گشت و نقلم زین سرا | چون قفص ہشتن پریدن مرغ را
آن قفص کو ہست عین باغ در | مرغ مے بیند گلستان و شجر
جوق مرغان از برون گرد قفص | خوش ہمی خوانند زاد ای قصص
مرغ را اندر قفص زان سبزہ زار | نے خورش ماند ست و نے صبر و قرار
سر ز ہر سوراخ بیرون میکند | تا بود کاین بند از پا بر کند
چون دل و جانش چنین بیرون بود | آن قفص را در کشائی چون بود
نے چنان مرغ قفص در اندہان | گرد بر گردش بخلقد گرگان
کے بود او را درین خوف و حزن | آرزوی از قفص بیرون شدن
او ہمی خواہد کزین ناخوش حفص | صد قفص باشد بگرد این قفص

بیانِ آنکہ عشق جالینوس بر ین حیاتِ دنیا بود کہ فنِ او ہم اینجا بکار می آید و ہنرے نورزیدہ است کہ دراں بازار بکار آید آنجا خود در العوام کسیان می بینید والامر بوسیلۃ

آنچنان کہ گفت جالینوس زاد — از ہوائے این جہان و از مراد
راضیم کز من بماند نیم جان — کہ ز کونِ استری بسیم جہان
گر بہ مے بیند بگرد خود قطار — مرغش آنس گشتہ بود از مطار
یا عدم دیدست غیر ایں جہان — در عدم نادیدہ او حشرِ نہان
چون چنین کش میکشد بیرون کرم — می گریزد او سپس سوی شکم
لطف رویش سوی مصدر میکند — او مقر در پشتِ مادر میکند
کہ اگر بیرون نخم زین شہر گام — ای عجب دیگر نہ بینم این مقام
یا وری بودی درین شہر و حشم — کہ نظارہ کردمے اندر رحم
یا چو چشمِ سوزنے راہم بدے — کہ ز بیرونِ رحم دیدہ شدے
ایچنین ہم غافل ست از عالمی — ہمچو جالینوس او نامحرمے
او نداند کان رطوباتے کہ ہست — آن مدد از عالمِ بیرونی است
آنچنان کہ چار عنصر در جہان — صد مدد دارد ز شہر لامکان
آب و دانہ در قفس گر یافتہ است — آن ز باغ و عرصہ در تافتہ است
جانہائے انبیا بینند باغ — زین قفص در وقتِ نقلان و فراغ

---

۳ فراست از علائم شہادت ۱۲

پس ز جالینوس و عالم فارغ اند — همچو ماه اندر فلکها باغ اند
در ز جالینوس این گفت افتریست — پس جوابم بهر جالینوس نیست
این جواب آنکس آمد کاین بگفت — که نبود دستش دلے با نور جفت
مرغ جانش موش شد سوراخ جو — چون شنید از گرگان او عرعرو
زان سبب جانش وطن دید و قرار — اندرین سوراخ دنیا موش وار
همدرین سوراخ بنائی گرفت — در خور سوراخ دانائی گرفت
پیشه‌ها ے که مرا و را در مزید — اندرین سوراخ کار آید گزید
تا نگه دل برکند از بیرون شدن — بسته شد راه رهیدن از بدن
عنکبوت ار طبع عنقا داشتی — از لعاب بے خیمه کے افراشتی
گربه لرده چنگ خود اندر قفص — نام چنگش شرع و سر سام و مغص
حصبه و قولنج و مالیخولیا — سکته سوسده و جذام و ماشرا
گربه مرگست و مرض چنگال او — میزند بر مرغ و پر و بال او
گوشه گوشه مے دود سوی دوا — مرگ چون قاضی در بخوری گوا
چون پیاده قاضی آمد این گواه — که همے خواند ترا تا حکم گاه
مهلتے خواهی تو از وے در گریز — گر پذیرد شد وگرنه گفت خیز
جستن مهلت دو او چار ها — که زنے بر خرقه تن پار ها
عاقبت آید صباحے خشم وار — چند باشد مهلت آخر شرم دار

عذر خود از شه بخواه ای پر حسد — پیش از آنکه آنچنان روزی رسد
وانکه در ظلمت براند بارگے — برکند زان نور دل یکبارگی
میگریزد از گواه و مقتدش — کان گوا سوے قضا میخواندش
ناگهان گیرند او را خوار و زار — کش کشان تا پیش قاضی شرمسار
زین گذر کن جانب آن شخص ران — کو بمسجد آمد آن شب میهمان

ملامت کردن اهل مسجد مهمان را از شب خفتن در آن مسجد

قوم گفتندش که زود جامه و جانت گرو — تا نگردد جامه و جانت گرو
آن زدود آسان نماید به نگر — که بآخر سخت باشد رهگذر
بس کسا کاو بخیت خود را از نخست — وقت پیچاپیچ دستاویز جست
پیشتر آزو واقعه آسان بود — در دل مردم خیال نیک و بد
چون در آید اندرون کارزار — آن زمان گردد بر آن کس کارزار
چون نه شیری هین منه تو پای پیش — کان اجل گرگست و جان تست میش
ور ز ابدالی و نیست شیر شد — ایمن آکه مرگ تو سر زیر شد
کیست ابدال آنکه او مبدل شود — خمرش از تبدیل یزدان خل شود
لیک مست شیر گیری وز گمان — شیر پنداری تو خود را هین مران
گفت حق زاهل نفاق ناسدید — با شهم با بینهم باسل شدید
در میان مسمد گر مردانه اند — در غزا چون عورتان خانه اند

گفت پیغمبر سپهدار غیوب — لاشجاعة یافتی قبل الحروب
وقت قتلاف غزوستان کف زنند — وقت جوش و جنگ چون کف می فتند
وقت ذکر غزو شمشیرش دراز — وقت کر و فر تیغش چون پیاز
وقت اندیشه دل او غزو جو — پس بیک سو زن تهی شد خیک او
من عجب دارم ز جویای صفا — کو رمد در وقت صیقل از جفا
عشق چون دعوی جهاد دین گواه — چون گواهت نیست شد دعوی تباه
چون گواهت خواهد این قاضی مرنج — بوشه ده بر ما تا یابی تو گنج
آن جفا با تو نبا شد اے پسر — بلکه با وصف بدے اندر تو در
برنمد چوبے که آن را مرد زد — بر نمد آن را تر بر گردن زد
گر بزد مر اسپ را آن کینه کش — آن نمد بر اسپ زد بر سکسکش
تا ز سکسک وارهد خوش پے شود — شیره راز ندان کنی تا مے شود
آن یکے میزد یتیمی را بقهر — قند بود آن لیک بمود چون زهر
دید مردے آنچنانش زار زار — آمد و بگرفت زودش در کنار
گفت چندان آن تیمک را زدی — چون نترسیدی ز قهر ایزدی
گفت لورا کی زدم ایجان تو دوست — من بران دیوی زدم کو اندر اوست
مادر ار گوید ترا مرگ تو باد — مرگ آن خو خواهد و مرگ فساد
آن گروهے کز ادب بگریختند — آب مردی و آب مردان ریختند

عاذلان شان از وغا وارانند — تا چنین خیز و مخش مانند
لاف و غره ز آر خارا کم شنو — با جنها در صف هیجا مرو
زانکه زاد و کم خیالا گفت حق — کز رفاق ست بر گردان ورق
که گر ایشان با شما همره شوند — غازیان بمغیز همچون که شوند
خویشتن را با شما هم صف کنند — پس گریزند و دل صف بشکنند
پس سپاهی اندکی بی این نفر — به که با اهل نفاق آید حشر
هست بادام کم خوشین پخته — به ز بسیاری تلخ آمیخته
تلخ و شیرین گر بصورت یک شبی اند — نقص ازان افتاد که همدل نی اند
گبر ترسان دل بود کو از گمان — می زید در شک زحال آنچنان
میرود در ره ندانند منزلے — گام ترسان می نهد اعمیٰ دلے
چون نداند ره مسافر چون رود — با تردد ها و دل پر خون رود
هر که گوید های این سو راه نیست — او کند از بیم آنجا وقف و ایست
در بداند ره دل باهوش او — کے رود هر های و هو در گوش او
پس مشو همراه این اشتر دلان — زانکه وقت ضیق دیم اند آفلان
پس گریزند و ترا تنها هلند — گرچه اندر لاف سحر بابل اند
تو ز رعنایان مجو همکاری — تو ز طاؤسان مجو صید و شکار
طبع طاؤسیت و سواست کند — دم دهد تا از مقامت برکند

گفتن شیطان قریش را که بجنگ احمد علیه الصلوٰة والسلام آید که من یار یهایم

این قصه در شب واقع شده بود

کنم و قبیلهٔ خود را بیاری خوانم و گریختن او در ملاقات صفین

همچو شیطان کز وساوس پر قریش — دم دمید و گفت گرد آرید جیش
تا که در احمد هزیمت افگنیم — بیخ و بنیاد از زمینش بر کنیم
چونکه شیطان در سپه شد صید کم — خواند افسون کانی جار لکم
چون سپه گرد آمد انداز گفت او — کرد با ایشان بحیلت گفتگو
که بیارم من قبیلهٔ خویش را — تا که در هیجا بود پشت شما
من شما را عون و یار یها کنم — تا سپاه دشمنان تان بشکنم
چون قریش از گفت او حاضر شدند — هر دو لشکر در ملاقات آمدند
دید شیطان از ملائک اسپهے — سوی صف مومنان اندر رهے
آن جنود الم تر و ها صف زده — گشت جان او ز بیم آتشکده
پای خود واپس کشیده می گرفت — که همی بینم سپاهے بس شگفت
که اخاف الله مالی منه عون — از دهم پوا اے نفی اری ما لا ترون
گفت حارث ای سراقه شکل این — دی چرا تو مے نگفتی این چنین
گفت این دم من همی بینم عرب — آگفت می بینی جماعتیش عرب
می نه بینی غیر این لیک ای تو شنگ — آن زمان لاف بود این وقت جنگ

دی همی گفتی که پایندان شدم — که بود تا ان فتح و نصرت دمبدم
دی ز عیم لجبش بودی ای لعین — وین زمان نامرد و ناچیز و مهین
تا بخوردیم آن دم تو گاؤ آمدیم — تو بتون رفتی و ما هیزم شدیم
چونکه حارث با سراقه گفت این — از عتابش خشمگین شد آن لعین
دست خود خشمین ز دست او کشید — چون ز گفت اوش در دل رسید
سینه اش را کوفت شیطان و گریخت — خون آن بیچارگان زین مکر بخت
چون که ویران کرد چندین عالم او — پس بگفت اسنے بری منکم
کوفت اندر سینه واند اخنش — پس گریزان شد چو هیبت تاختش
نفس و شیطان هر دو یک تن بوده اند — در دو صورت خویش را نمود اند
چون فرشته و عقل کالیشان یکید بند — بهر حکمتهاش دو صورت شدند
دشمنی داری چنین در سر خویش — مانع عقل ست و خصم جان و کیش
یک نفس حمله کند چون سومار — پس بسو راخی گریزد در فرار
در دل او سوراخها دارد کنون — سر ز هر سوراخ مے آرد برون
نام پنهان گشتن دیو از نفوس — واندران سوراخ رفتن شد خنوس
که خنوس چون خنوس قنفذ ست — چون سر قنفذ در آمد شد ست
که خدا آن دیو را خناس خواند — کو سر آن خار پشک را بماند
می نهان گردد سر آن خار پشت — دمبدم از بیم صیاد درشت

۱۲ اخناس ست چنین خناس کو وسواس ہے اذا لد وسیتهاے آدمیان ۱۲ اجرا اطعلوم رح (ماخم) اے رشا پشد ۱۲

تا چو فرصت یافت سر آرد برون ‌ ‌ ‌ ز نخستین مکرے شود مارش زبون

گر نہ نفس از اندرون راہت زدے ‌ ‌ ‌ رہزنان را بر تو دستی کے بدے

زان عوان مقتضی کہ شہوت ست ‌ ‌ ‌ دل اسیر حرص و آز و آفت ست

زان عوان سرشتی در زد و تباہ ‌ ‌ ‌ تا عوانان را بقہر تست راہ

در خبر بشنو تو این پند نکو ‌ ‌ ‌ بین جنبیکم لکم اعداء عدو

طمطراق این عدو مشنو گریز ‌ ‌ ‌ کو چو ابلیس ست در رنج و ستیز

بر تو او از بہر دنیا و نبرد ‌ ‌ ‌ آن عذاب سرمدی را سہل کرد

چہ عجب گر مرگ را آسان کند ‌ ‌ ‌ او ز سحر خویش صد چندان کند

سحر کاہے را بصنعت کہ کند ‌ ‌ ‌ باز کوہے را چو کاہے می تند

زشتہا را نغز گرداند بعین ‌ ‌ ‌ نغزہا را زشت گرداند بطن

آدمی را خیرہ نماید ساعتے ‌ ‌ ‌ آدمی سازد خری را او آتیے

کار سحر انیست کو دم میزند ‌ ‌ ‌ ہر نفس قلب حقائق می کند

اینچنین ساحر درون تست سر ‌ ‌ ‌ ان فی الوسواس سحرا مستمر

اندران عالم کہ ہست این سحرہا ‌ ‌ ‌ ساحران ہستند جادوی کشا

اندران صحرا کہ رست این زہر تر ‌ ‌ ‌ نیز روئید ست تریاق ای پسر

گویدت تریاق از من جو بسیر ‌ ‌ ‌ کہ ز زہرم من بتو نزدیک تر

گفت او سحرست و دیرانی تو ‌ ‌ ‌ گفت من سحرست و در دفع سحر او

گفت پیغمبر کہ ان فی البیان — در بیان — سحر اَو حق گفت آن خوش پہلوان
لیک سحرے دفع سحرِ ساحران — مایۂ تریاک باشد دُرِّ جان
آن بیانِ اولیا و اصفیاست — کز ہمہ اغراضِ نفسانی جداست
حاصلِ آن کز زہرِ نفس دون گریز — توشہ کن تریاقِ مرشد چست و تیز
این طلسمِ سحرِ نفس اندر شکن — سوی گنجِ پیرِ کامل نقب زن
بس دراز است این سوی آغاز زان — جانبِ مہمان و مسجد باز زان
زین گذر کن باز تا مسجد بیا — باز در قصۂ مہمان بگو و آن ماجرا

مکرر کردنِ عاذلان پند را بر ان مہمان مسجد مہمان کش

هین مکن جلدی بروای بوالکرم — مسجدِ ضرار ما کمن زین متہم
گر بگوید دشمنی از دشمنے — آتشے در مازند فرداد نے
کہ بتا ساینداورا ظالمے — بر بہانہ مسجد او بد سالمے
ما بہانہ قتل بر مسجد نہد — چونکہ بدنام ست مسجد او جہد
تہمتے بر ما منہ ای سخت جان — کہ نہ ایم ایمن ز مکر دشمنان
هین برو جلدی مکن سود مبر — کہ نتان بپود گردون را بگز
چون تو بسیاران بلا فیده ز بخت — ریش خود بر کند یک یک لخت
هین برو کوتاہ کن این قیل و قال — خویش و ما را در مغین در وبال

جواب گفتنِ مہمان ایشان را و مثل آوردن بدفع حارس

کشتن بیانگ دف از کشتن آن اشتر
را که کوس محمودی بر پشت او زدند

گفت اے یاران ازان دیوان نیم — که ز لاحولے ضعیف آید پدیم
کودکے کو حارس کشتی بدے — طبلکے در دفع مرغان می زدے
تا رمیدی مرغ ازان طبلک ز دشت — کشت از مرغان بدیخوف گشت
چونکه سلطان شاه محمود کریم — برگذر زد آن طرف خیمه عظیم
با سپاهے همچو استاره اثیر — اینه وفیروز صف در ملک گیر
اشترے بد کوبدے حمال کوس — بختی بد پیشه همچون خر دوس
بانگ کوس و طبل بردی روز و شب — مے ز دندان در رجوع و در طلب
اندران مزرع در آمد آن شتر — کودک آن طبلک بزد در حفظ بر
عاقلے گفتش مزن طبلک که او — بختی طبل ست و با آنست خو
پیش او چه بود تبورا ک تو طفل — که کشد او طبل سلطان بیت کفل
عاشقم من کشته و قربان لا — جان من نوبتگه طبل بلا
خود تبورا ک ست این تهدیدها — پیش انچه دیده است این دیدها
اے حریفان من از انها نیستم — کز خیالاتے درین ره بیستم
من چو اسمعیلیانم بے حذر — بل چو اسمعیل آزادم ز سر

فارغم از طمطراق و از ریا
قل تعالوا گفت جانم را بیا

گفت پیغمبر که جادِ فی السَّلَف
بالعَطِیَّةِ مَن تیقَّنَ بالخَلَف

هر که بیند مر عطا را صد عوض
نَزدود در بازد عطا را زین غرض

جمله در بازارِ زان گشتند بند
تا چو سود افتاد مالِ خود دهند

زر در انبانها نشسته منتظر
تا که سود آید ببذل آید مصر

چون به بیند کاله در ربح بیش
سرد گردد عشقش از کالای خویش

رم زان ماندست با آن کو ندید
کالهای خویش را بیع و شریٰ

همچنین علم و هنرهای و حرف
چون ندید افزون از انها در شرف

به از جان نیست جان باشد عزیز
چون به آمد نام جان شد چیز لیز

لعبتِ مرده بود جان طفل را
تا نگشت او در بزرگی طفل را

ین تصور وین تخیل لعبت ست
تا تو طفلی پس بدانت حاجت ست

چون ز طفلی رست جان شد در وصال
فارغ از حس ست و تصویر و خیال

نیست محرم تا بگویم بی نفاق
تن بزدم والله اعلم بالوفاق

ال و تن برف اندر ریزان فنا
حق خریدارش که الله اشتری

رفهازان از تن او لیستت
که توئی در شک یقینی نیستت

ین عیب ظنی ست در توای مهین
که نمی پرّد به بستانِ یقین

رگمان تشنه یقین ست ای پسر
مے زند اندر تزاید بال و پر

چون رسد در علم پس برپا شود — مر یقین را علم او پویا شود
زانکه هست اندر طریق متقین — علم کمتر از یقین و فوق ظن
علم جویای یقین باشد بدان — وان یقین جویای دیدست و عیان
اندر الهکم بجو این را کنون — ازپس کلا پس بو تعلمون
می کشد دانش به بینش اے علیم — گر یقین بودے بدیدندے جحیم
دید زاید از یقین بے امتثال — آنچنان کز ظن همے زاید خیال
اندر الهکم بیان این ببین — که شود علم الیقین عین الیقین
از گمان و از یقین بالاترم — وز ملامت برنگردد سرم
چون دهانم خورد از حلوائے او — چشم روشن گشتم و بینائے او
پا نه لرزانم نه کورانه روم — تا نه زانم نه کورانه روم
بادل من گفت صد چندانش کرد — آنچه گل را گفت حق خندانش کرد
وانچه ازوی نرگس و نسرین بخورد — آنچه زد بر سرو قدش راست کرد
وانچه خاکی یافت زو نقش چگل — آنچنی را کرد شیرین جان و دل
چهره را گلگونه و گلنار ساخت — آنچه ابرو را چنان طرار ساخت
وانکه کان را داد زر جعفری — مر زبان را داد صد افسونگری
غمزهاے چشم تیر انداز شد — چون در زر داد خانه باز شد
عاشق شکر و شکرخائیش کرد — بر دلم زد تیر و سودائیش کرد

عاشقِ آنم کہ ہر آن آنِ اوست — عقل و جان جاندار یک جانِ اوست

سن نلافم در بلافم ہمچو آب — نیست در آتش کشی ام اضطراب

چون بدزدم چون حفیظِ مخزن اوست — چون نباشم سخت و پشتِ من اوست

ہر کہ از خورشید باشد پشت گرم — سخت رو باشد نہ بیم او را نہ شرم

ہمچو روئے آفتاب بیدر — گشت رویش خصم سوز و پردہ در

ہر پیمبر سخت رو بد در جہان — یک سوارہ کوفت بر جیشِ شہان

رو نگر و انید از ترس و غمے — یک تنہ تنہا بزد بر عالمے

سنگ باشد سخت رو و چشم شوخ — او تر سد از جہانِ پر کلوخ

کان کلوخ از خشت زن یک لخت شد — سنگ از صنع خدائی سخت شد

گوسفندان گر بروں اند از حساب — زانبہے شان کی تبرسد انقصاب

کلکم راع بنی چون راعی ست — خلق مانند رمہ او ساعی ست

از رمہ چوپان نترسد در نبرد — لیک شان حافظ بود از گرم و سرد

گر زند بانگے ز مقہر او بر رمہ — وان ز مہر ست آن کہ دارد بر ہمہ

ہر زمان گوید بگوشم بخت نو — گر ترا غمگین کنم غمگین مشو

من ترا غمگین و گریان زان کنم — تا کت از چشم بدان پنہان کنم

تلخ گردانم ز غمہا خوئے تو — تا بگردد چشم بد از روئے تو

نے تو صیادی نہ جویائے منی — بندہ و افگندۂ رائے منی

تو رہے تو صیادی و ہ بلکہ من صیاد و من جویا ترا ست چہ آورد دام تو را در بن جاست و تو بندہ و مطیع ارادہ منی و این مضمون مطابق آن ہست کہ مشہور است و ہستند

حیله اندیشی که در من در رسی — در فراق و حبسِ من بیکسی
چاره می جویید پیِ من در دِ تو — می شنودم دوش آهِ سردِ تو
من توانم هم که بی این انتظار — ره دهم بنمائمت راهِ گذار
تا ازین گرداب دوران وارهی — بر سرِ گنج وصالم پا نهی
لیک شیرینی و لذاتِ مقر — هست بر اندازه رنجِ سفر
هر چه آسان یافتی آسان دهی — در دِ مشکل یاب را بر جان نهی
انگه از شهر و زخویشان برخوری — کز غریبی رنج و محنتها بری
در بلا ها رو مگردان ای جوان — بشنو این تمثیل و قدرِ خود بدان

تمثیلِ گریختن مومن و تعجیل و بے صبری او در بلا با اضطراب و بیقراری نخود و دیگر حوائج در جوش دیگ و بر دیگ بر دویدن نا بیرون جهد و منع کردن کدبانو او را

نخود در دیگ چون — می جهد بالا چو شد از آتش زبون
هر زمانے می برآید وقتِ جوش — بر سرِ دیگے برآرد صد خروش
که چرا آتش بمن درمے زنی — چون خریدی چون نگونم میکنی
مے زند کفلیز کدبانو که نے — خوش بجوش و بر مجه ز آتش کنی
زان نجوشانم که مکروهِ منی — بلکه تا گیری تو ذوق و چاشنی

تا غذا گردی بیامیزی بجان — بهر خواری نیست این امتحان
آب می خوردی به بستان سبزه زار — بهر این آتش بدست آن آبجوار
رحمتش سابق بدست از قهر زان — تا ز رحمت گرد و اهل امتحان
رحمتش بر قهر زان سابق شدست — تا که سرمایه وجود آید بدست
زانکه بی لذت نزدید لم دیوست — چون نروید چه گداز د عشق دوست
زان تقاضا گر بیاید قهرها — تا کنی ایثار آن سرمایه را
باز لطف آید برای عذرها — که بکردی غسل و برجستی ز جو
با خود گوید چریدی در بهار — رنج مهمان تو شد نیکو ش دار
تا که مهمان باز گردد شکرساز — پیش شه گوید ز ایثار تو باز
تا بجای نعمت منعم رسد — جمله نعمتها بر و ترجمه
من خلیلم تو پسر میش ارجمک — سر بنه آنی ارانی او لجک

سر بپیش قهر نه دل برقرار
تا بزم حلقت اسمعیل وار

سر ببزم لیک این سر آن سر است
کز بریده گشتن و کشتن بر است

لیک مقصود دم ازان تعلیم بست
ای مسلمان بایدت تسلیم جست

اے نخود می جوش اندر ابتلا
تا نه هستی وه نه خود ماند ترا

اندران بستان اگر خندیده
تو گل بستان جان دیده

گر جدا از باغ آب و گل شدے
لقمه گشتی واندر احیا آمدے

شو غذا و قوت اندر شها
شیر بودے شیر شود در میشها

از صفاتش رسته والله بخست
در صفاتش باز رو چالاک و چست

زا بر و خورشید و زگردون آمدی
پس شدی اوصاف و گردون برشدے

آمدی در صورت باران و تاب
می روی اندر صفات مستطاب

جزو شمس و ابر و انجم بادے
نفس و فعل و قول و فکر تها شدے

هستی حیوان شد از مرگ نبات
راست آمد اقتلونی یا ثقات

چون چنین بر دیست ما را بعدات
راست آمد ان فی قتلی حیات

فعل و قول و صدق شد قوت ملک
تا بدین معراج شد سوی فلک

آنچنان کان طعمه شد قوت بشر
از جمادی برشد و شد جانور

این سخن را ترجمه بهناورے
گفته آید در مقام دیگرے

کار روان دائم ز گردون می رسد
تا تجارت میکند دامی رود

پس برو شیرین و خوش با اختیار — نے بتلخی و کراہت دزد وار
زان حدیث تلخ میگویم ترا — تا ز تلخیها فرو شویم ترا
ز آب سرد انگور افسردہ زید — سردی و افسردگی بیرون جهد
تو ز تلخی چونکه دل پرخون شوی — پس ز تلخیها همه بیرون شوی
هر که او اندر بلا صابر بود — مقبل این درگه فاخر بود
فارغ آئی گر بتوریزند خل — آن زمان شیرین شوی همچون عسل
سگ شکاری نیست او را طوق نیست — خام و ناجوشیده جز بی ذوق نیست

تمثیل صابر شدن مومن چون او بر سر بلا واقف شود

آن یکی خود گفت از آن چنین ستای ستی — خوش بجوشم یا ریم ده را راستی
تو درین جوشش چو معمار منی — گفت لیز م زن که بس خوش می زنی
همچو پیلم بر سرم زن زخم و داغ — تا نه بینم خواب هندستان و باغ
تا که خود را در دهم در جوش من — تا رهی یابم درین آغوش من
زانکه انسان در غنا طاغی شود — همچو پیل خواب بین باغی شود
پیل چون در خواب بیند هندرا — پیلبان را نشنود آرد دغا

عذر گفتن کربانو با نخود و حکمت در جوشش داشتن کدبانو نخود را

آن ستی گوید ورا که پیش ازین — من چو تو بودم ز اجزای زمین
چون بپوشیدم جهاز آذری — پس پذیرا گشتم و اندر خوری

• ۱۲ آنچه محمد رضا نوشته گرای قبول پردم حرارت عزیزی را تمنی سوسیرج است ۱۲ ولی محمد رح ع قوله زان حدیث الخ ای فی لمعه سمن تلخ برای خوار ان سبب گفته می شود ذا از تلخی تر نجات

مدتے جوشیدہ ام اندر زمن
مدتے دیگر درون دیگ تن

زین دو جوشش قوت حساسہ دم
روح گشتم پس ترا استا شدم

در جمادی گفتمے زان مے روی
تا شوی عالم وصفات معنوی

چون شدی تو روح پس بار دگر
جوش دیگر کن ز حیوانی گذر

از خدا می خواہ تا زین نکتہا
ورنہ لغزے ورسی در منتہا

زانکہ از قرآن بسے گمرہ شدند
زان رسن قومی درون چہ شدند

مر رسن را نیست جرمی ای عنود
چون ترا سودای سر بالا نبود

جانب آن عاشق بخویش ران
کہ دران مسجد چہ کرد از امتحان

باقی قصۂ مہمان آن مسجد مہمان کش وثبات وصدق عزم او

آن غریبے شہر سر بالا طلب
گفت می چیدم درین مسجد شب

مسجد اگر کربلائے من شوی
کعبۂ حاجت روائے من شوی

ہمچنین مرا نگذار اے بگزیدہ یار
تا رسن بازی کنم منصور وار

گر شدید اندر نصیحت جبرئیل
می نخواہد غوث در آتش خلیل

جبرئیلا رو کہ من افروختہ
بہترم چون عود عنبر سوختہ

جبرئیلا گر چہ یاری میکنی
چون برادر پاسداری میکنی

اے برادر من برآذر چا بکم
من نہ آن جانم کہ گردد بیش وکم

جان حیوانی فزاید از علف
آتشے بود او چو ہیزم شد تلف

ر نشستی هیزم اومشمر بدے | تا ابد معمور و هم عامر بدے
د سوزان ست این آتش بدان | پر تو آتش بود نے عین آن
ین آتش در اثیر آمد یقین | پر تو و سایه دیست اندر زمین
لا جرم پر تو نیابد زاضطراب | سوی معدن باز میگردد شتاب
قامت تو برقرار آمد باز | سایه ات کوته دمی یک دم دراز
زانکه در پر تو نیابد کس ثبات | عکسها واگشت سوی امهات
ین دهان بر بند فتنه لب کشاد | خشک آر الله اعلم بالرشاد
فتنه زاد و کرد عالم را خراب | شرق و غرب افتاد اندر اضطراب
چون مراتب گرد دلها تنگ شد | هر یکے با دیگرے در جنگ شد
گفت و گو بسیار شد خامش شدم | مسئله تسلیم کردم تن زدم
ور تو گوئی موجب فتنه چه بود | باز گویم گوش کن چون غم فزود

ذکر خیال بداندیشیدی قاصر فهمان

پیش ازان کاین قصه تا مخلص رسد | دو دو گندے آمد از اهل حسد
من نمی رنجم ازین لیک این لگد | خاطر ساده دلی را پے کند
خوش بیان کرد آن حکیم غزنوی | بهر محجوبان مثال معنوی
که ز قرآن گر نه بیند غیر قال | این عجب نبود ز اصحاب ضلال
کز شعاع آفتاب پر ز نور | غیر گرمی مے نیابد چشم کور

۳ ای از حسد حاسدان نی نجم لیکن گذد حاسد از نفاق طاعر ساده دل را پی بکند زیرا که دقیقه احمق از حاسد حسد و لطمه بر شوی بشنود هم ملتفت او کرد و این باعث فرابی آن ساده دل

خرِ لطفے ناگاہ از خانہ
کاین سخن پست ست یعنی مثنوی
نیست ذکر بحث و اسرار بلند
از مقاماتِ تبتل تا فنا
شرحِ وجد ہر مقام و منزلے
جملہ سر تا سر فسانہ امت و فسون
چون کتاب اللہ بیامد ہم بر آن
کہ اساطیر ست و افسانہ نژند
کو دکانِ خرد فہمش سمے کنند
نیست جز امرِ پسند و ناپسند
ذکرِ آدم گندم و ابلیس و مار
ذکرِ نوح و کشتیِ طوفانِ تن
ذکرِ اسمٰعیل و ذبح و جبرئیل
ذکرِ یوسف ذکرِ زلفِ پرخمش
ذکرِ بلقیس و سلیمان و سبا
ذکرِ طالوت و شعیب و صوم او
ذکرِ حنظل مریم و نخل و مخاض
ذکرِ صالح ناقہ و تقسیمِ آب

لقمانہ
قصۂ پیغمبر ست و پیروی
کہ دوانند اولیا زان سو سمند
پایہ پایہ تا ملاقاتِ خدا
کہ بہ پرزو برپرد صاحبدلے
کو دکانہ قصہ بیرون و درون
این چنین طعنہ زدند آن کافران
نیست تحقیقے و تمییقی بلند
نیست جز امرِ پسند و ناپسند
ذکرِ ہود و باد و ابراہیم و نار
ذکرِ کنعان و سرازخط تا فتن
ذکرِ قصدِ کعبہ و اصحابِ فیل
ذکرِ یعقوب و زلیخا و عشق
ذکرِ داؤد و زبور و آہن و ریا
ذکرِ یونس ذکرِ لوط و قوم او
ذکرِ زکریا و یحییٰ و ریاض
ذکرِ ادریس و مناجات و جواب

ذکرِ الیاس و عزیر و موتِ او — ذکرِ قارون و در زمین رفتنِ فرو

ذکرِ ایوب و صبوری در بلا — ذکرِ اسرائیلیان در تیہ لا

ذکرِ موسےٰ و شجرہ طور و عصا — خلعِ نعلین و خطابات و عطا

ذکرِ عیسےٰ و عروجش بر سما — ذکرِ ذوالقرنین و خضر و ارمیا

ذکرِ فضلِ احمد و خلقِ عظیم — کہ قسم از معجزاتش شد دو نیم

ظاہرست و ہر کسے پے می برد — کو بیان کہ گم شود در وے خرد

گفت اگر آسان نماید این تو — اینچنین یک سورہ گوای سخت گو

جنسیان و انسیان و اہلِ کار — گو یکے آیت ازین آسان بیار

تفسیرِ حدیثِ اِنَّ لِلْقُرآنِ ظَہْرًا وَ بَطْنًا وَ لِبَطْنِہٖ بَطْنٌ اِلٰی سَبْعَۃِ اَبْطُنٍ

حرفِ قرآن را بدان کہ ظاہرست — زیرِ ظاہر باطنی بس قاہرست

زیرِ آن باطن یکے بطنِ دگر — خیرہ گردد اندرو فکر و نظر

زیرِ آن باطن یکے بطنِ سوم — کہ در و گردد خرد ہا جملہ گم

بطنِ چارم از نبی خود کس ندید — جز خدای بی نظیر و بے مزید

همچنین تا هفت بطن ای ذوالکرم — مے شمر تو زین حدیث مقصم
تو ز قرآن ای پسر ظاهر مبین — دیو آدم را نه بیند جز که طین
ظاهر قرآن چو شخص آدمی ست — که نقوشش ظاهر و جانش خفی ست
مرد را صد سال عمر و حال او — یک سر موئی نه بیند حال او

بیان آنکه رفتن انبیا و اولیا علیهم السلام بکوهها و غارها جهت پنهان کردن خویش نیست و جهت خوف و تشویش خلق نه بلکه جهت ارشاد خلق ست و راه نمودن و تحریض انقطاع از دنیا بقدر ممکن

آنکه گویند اولیا در که بوند — تا ز چشم مردمان پنهان شوند
پیش خلق ایشان فراز صد کهند — گام خود بر چرخ هفتم مے نهند
پس چرا پنهان شود که جو بود — کو ز صد دریا و که آن سو بود
حاجتش نبود بسوے که گریخت — کز پیش کره فلک صد نعل ریخت
چرخ گردید و ندید او گرد جان — تعزیت جامه بپوشید آن زمان
گر بظاهر آن پری پنهان بود — آدمی پنهان تر از پریان بود
نزد عاقل زان پری که مضمر ست — آدمی صد بار خود پنهان تر ست
آدمی نزدیک عاقل چون خفی ست — چون بود آدم که در غیب او صفی ست

تشبیه صورت اولیا و صورت کلام اولیا بصورت عصای موسی و صورت فسون عیسی

آدمی همچو عصای موسی ست — آدمی همچون فسون عیسی ست
در کف حق بهر داد و بهر زین — قلب مومن هست بین الاصبعین
ظاهرش چوبی ولیکن پیش او — کون یک لقمه چو بکشاید گلو
تو ببین ز افسون عیسی حرف و صوت — آن ببین کز وی گزیران گشت موت
تو ببین ز افسونش آن لنجات دست — آن نگر که مرده برجست و نشست
تو ببین مر آن عصا را اشهل یافت — آن ببین که بحر اخضر را شگافت
تو ز دوری دیده چیره سیاه — یک قدم پا پیش نه بنگر سپاه
تو ز دوری مه نه بینی جز که گرد — اندکے پیش آ ببین در گرد مرد
دیده ها را گرد او روشن کند — کوهها را مردی او برکند
چون برآمد موسی از اقصای دشت — کوه طور از مقدمش رقاص گشت

تفسیر قوله تعالے یا جبال اوبی معه والطیر

روی داود از فرش تابان شده — کوهها اندر پیش نالان شده
کوه با داود گشته همرهے — هر دو و مطرب مست در عشق شهے
یا جبال اوبی امر آمن — هر دو هم آواز و هم پرده شدن
گفت داود او تو بحرت دیده — بهر من از همدمان ببریده
ای غریب فرد بی مونس شده — آتش شوق از دلت شعله زده
مطربان خواهے و قوال ندیم — کوهسارا پیشت آرد آن قدیم

تا کہ قوالی دسر نائی کنند — جملہ پیشت با دو چپائی کنند
تا بدانی نالہ چون کہ رارواست — بے لب و دندان ولی را نالہ است
نغمہ اجزای آن صافے جسد — ہر شبے در گوش جانش میرسد
ہمنشیان نشنوند او بشنود — ای خنک جان کو بغیبش بگرود
بنگرد در نفس خود صد گفتگو — ہمنشین او نبرده ہیچ بو
صد سوال و صد جواب اندر دلت — میرسد از لامکان تا منزلت
بشنوی تو نشنوذ زان گوشہا — گر نبودے یک تو آرد گوش را
گیرم اے کز خود تو آن را نشنوی — چون مثالش دیده چون نگروی

جواب طعنہ زنندہ بر مثنوی از قصور فہم خود

ای سگ طاعن تو عوعو میکنی — طعن در قرآن را بر دون قوی کنی
این نہ آن شیرست کز وی جا بری — یا ز پنجہ قہر او ایمان بری
تا قیامت میزند قرآن ندا — ای گروہ جہل را گشتہ فدا
مر مرا افسانہ مے پنداشتید — تخم طعن و کافری می کاشتید
خود بدیدید آنکہ طعنہ مے زدید — کہ شما فانی و افسانہ بدید
من کلام حقم و قائم بذات — قوت جان جان و یا قوت زکات
نور خورشیدم فتادہ بر شما — لیک از خورشید ناگشتہ جدا

نک منم منبوع آن آب حیات — تا رهانم عاشقان را زین ممات
گر چنان گفتند آن تنگ خیتے — جرعه بر گورستان حق ریختے
نی بگیرم گفت و پند آن حکیم — دل نگردانم بهر طعن سقیم

مثل زدن در رسیدن کرّه اسپ از خوردن آب بسبب شنیدن شیخولیدن سیاسیان

نکته فرمود ست او اندر خطاب — کرّه و مادر همی خوردند آب
مے شخولید ند هر دم آن نفر — بهر اسپان که هلا زین آب خور
آن شخولیدن بکرّه می رسید — سرهی برداشت و زخود می رمید
مادرش پرسید کای کرّه چرا — می رمی هر ساعتے زین استقا
گفت کرّه مے شخولند این گروه — از اتفاق بانگ شان دارم شکوه
پیش دلم می لرزد از جاے رود — ز اتفاقِ نعره خوم می رسد
گفت مادر تا جهان بود ست این — کار افزایان بدند اندر زمین
هین تو کارِ خویش کن ای ارجمند — زود کایشان ریش خود بر می کنند
وقت تنگ و میرود آب فراخ — پیش ازان کز هجر گردی شاخ شاخ
شهره کاریزی ست پر آب حیات — آب کش تا بر دمد از تو نبات
آب خضر از جوی نطقِ اولیا — می خوریم ای تشنهٔ غافل بیا
گر نه بینی آب کور انه بفن — سوی جو آور سبو در جوی زن
چون شنیدی کاندرین جو آب هست — کور را تقلید باید کار بست

بقیهٔ قصهٔ مهمان و مسجد مهمان کش

خفته در مسجد خود او را خواب کو — مرد غرقه گشته چون خسپد بجو
خوابِ مرغ و ماهیان باشد همے — عاشقان را زیر غرقاب غمے
نیم شب آواز باهولی رسید — کایم آیم بر سرت ای مستفید
پنج کرت این چنین آواز سخت — می رسید و دل همی شد لخت لخت

تفسیر آیهٔ واجلب علیهم بخیلک و رجلک و شارکهم فی الاموال والاولاد وعدهم وما یعدهم الشیطان الا غرورا

تو چو عزم دین کنی با اجتهاد — دیو بانگت بر زند اندر نهاد
کز مرو زان سو بنیدیش ای غوی — که اسیر رنج و درویشی شوی
بنیوشی اگر دی زیان آن و بر — خوار گردی و پشیمانی خور
تو نزیبم بانگِ آن دیو لعین — و اگر نزی در ضلالت از یقین
که بلا فردا و پس فردا مراست — راه دین پویم که مهلت پیش ماست
مرگ را بینی که او از چپ و راست — می کشد همسایه را تا بانگ خاست
باز عزم دین کنی از بیم و جان — مرده سازی خویشتن را یک زمان
پیش سلاح از علم سازی و حکم — که من از خونی نیارم پای کم
باز بانگے بر زند بر تو ز کمر — که بترس و باز گرد از تیغ فقر

باز بگریزے ز راہِ روشنی — آن سلاح علم و فن را بر فگنی
ساعتے او را بیانگے بندۂ — در چنین ظلمت مَنَد افگندۂ
ہیبتِ بانگِ شیاطین خلق را — بند کرد دست و گرفتہ حلق را
تا چنان نومید شد جانِ شان ز نور — کہ روان کافران زاہلِ قبور
این شکوہ بانگِ آن ملعون بود — ہیبتِ بانگِ خدائی چون بود
ہیبتِ بانگست بر کبک نجیب — مرمگس را نیست زان ہیبت نصیب
زانکہ نبود باز صیاد مگس — عنکبوتان مے مگس گیرند و بس
عنکبوتِ دیو بر چون تو ذباب — کرد و فرد ارد نہ بر کبک و عقاب
بانگِ دیوان گلہ بانِ اشقیاست — بانگِ سلطان پاسبانِ اولیاست
تا نیامیزد بہم بنیا و کور — قطرۂ از بحر خویش با بحر شور

رسیدن بانگ طلسم نیم شب مہمان مسجد را

بشنوا اکنون قصۂ آن بانگ سخت — کہ نرفت از جابدان آن نیک بخت
گفت چون ترسم چو ہست این طبلِ عید — تا دہل ترسد کہ زخم او را رسید
امی دہلہای تہی بے قلوب — قسمتان از عید جان شد زخم چوب
شد قیامت عید و بیدینان دہل — با چو اہل عید خندان ہمچو گل
بشنوا اکنون این دہل چون بانگ زد — دیگ دولت با چگونہ می پرد
چونکہ بشنود آن دہل آن عمر دود — گفت چون ترسد دلم از طبلِ عید

مرد جانِ بد دلانِ بے یقین	گفت باخود هین مزن دل کز زنین
ملک گیرم یا بپردازم بدن	رفت آن آمد که حیدر وار من
حاضرم اینک اگر مردے بیا	رجهید و بانگ برزد کاے کیا
زیر هم ریزید هر سو قسم قسم	زان نشکست زاو از آن طلسم
تا نگیرد زر زپی راه در	بخت چندان زر که ترسید آن بسپر
مرد حیران شد ز تقدیر اله	پر شد آن مسجد ز زر هر جایگاه
تا سحر گه زر به بیرون می کشید	بعد ازان بر خاست آن شیر عتید
با جوال و توبره بار دگر	وفن میگردد همی آمد بزر
کوری و ترسانی واپس خزان	گنجها بنهاد آن جانباز ازان
در دلِ هر کور دون زر پرست	این زر ظاهر نجاطر آمد ست
نام زر نبهند و در دامن کنند	کودکان اسفالها را بشکنند
آن کند در خاطرِ کودک گذر	اندران بازی چو گوئی نامِ زر
گونگردد کاسد آمد سرمدی	بل زر مضروب ضرب ایزدی
گوهر و تابندگی و آب یافت	آن زری کین زر ازان زر تاب یافت
غالب آید بر قمر در روشنی	آن زری که دل ازو گردد غنی
خویشتن در باخت آن پروانه خو	شمع بود آن مسجد و پروانه او
بس مبارک آمد آن انداختش	سوخت پرسش را ولیکن ساختش

همچو موسے بود آن مسعود بخت — کاتشی دید او بسوی آن درخت
چون عنایتها برو موفور بود — نار می پنداشت آن خود نور بود
مرد حق را چون ببینی ای پسر — تو گمان داری بر و نار بشر
تو ز خود می آئی و آن در تو است — نار و خار و خن و باطل این سوست
او درخت موسی ست و پر ضیا — نور خوان نارش مخوان باری بیا
سے فطام این جهان ناری نمود — سالکان رفتند آن خود نور بود
پس بدانکه شمع دین بر میشود — این نه همچون دیگر آتشها بود
این نماید نور و سوزد دیار را — وان بصورت نار و گل زوار را
این چو ساز نده دلے سوزنده — وان گه وصلت دل افروزنده
فکل شعله نور پاک ساز وار — حاضران را نور و دوران را چو نار
این سخن را نیست پایانی پدید — گو حدیث عاشق و صدر چمید

ملاقات آن عاشق با صدر جهان

آن بچارے نیز خود بر شمع زد — گشته بود از عشق آسان آن کبد

آهِ سوزانش سوی گردون شده — در دلِ صدرِ جهان مهر آمده

گفت با خود دوش چون گه گاهِ احد — حالِ آن آوارهٔ ما چون بود

او گناهے کرد و ما دیدیم لیک — رحمتِ ما را نمیدانست نیک

خاطرِ مجرم ز ما ترسان شود — لیک صد امید در ترسش بود

من بترسانم و فیح و یاوه را — آنکه ترسد من چه ترسانم ورا

بهرِ دیگ سرد آذر می رود — نے بدان که جوششش از سر رود

ایمنان را من بترسانم بعلم — خائفان را ترس بردارم ز حلم

پاره دوزم پاره در موضع نهم — هر کسے را شربت اندر خور دهم

مست سرمرد چون بیخ درخت — زان بروید برگهاش از چوب سخت

بر خورِ آن بیخ رسته برگها — در درخت و در نفوس دور نما

بر فلک برهاست ز اشجارِ وفا — اصلها ثابت و فرعه فی السما

چون برست از عشق بر بر آسمان — چون نروید در دلِ صدرِ جهان

موج مے زد در دلش عفو گنه — زانکه از دل تا دل آمد روزنه

که ز دل تا دل یقین ره وزن بود — نے جدا و دو چون دو تن بود

متصل خود سفالِ دو چراغ — نورشان ممزوج باشد در مساغ

هیچ عاشق خود نباشد وصل جو — کز نه معشوقش بود جویاے او

اوست عشقِ عاشقان تن زه کند — عشقِ معشوقان خوش و فربه کند

چون درین دل برقِ مهرِ دوست هست
اندرانِ دل دوستی میدان که هست

ور دلِ تو مهرِ حق چون شد دوتو
هست حق را بی گمان مهری بتو

هیچ بانگ کف زدن آید بدر
از یکے دست تو بی دستِ دگر

تشنه می نالد که اے آبِ گوار
آب هم نالد که کو آن آبخوار

جذبِ آبست این عطش در جانِ ما
ما ازآنِ اوو او هم زانِ ما

حق بحکمت در قضا و در قدر
کرده ما را عاشقانِ همدگر

جمله اجزای جهان زان حکم پیش
جفت جفت و عاشقان جفت خویش

هست هر جزوے بعالم جفت خود
راست همچون کهربا و برگِ کاه

آسمان گوید زمین را مرحبا
با تو ام چون آهن و آهنربا

آسمان مرد و زمین زن در خرد
هر چه او اندر اخت این می پرورد

چون نماند گرمیش نفرستد او
چون نماند تریِ و نم بدهد او

برجِ خاکی خاکِ ارضی را مدد
برجِ آبے تریش اندر دهد

برجِ بادی ابر سوے او برد
تا بخاراتِ دهم را بر کشد

برجِ آتش گرمیِ خورشید از و
همچو تابه سرخ زاتش پشتِ رو

Powered by Google

هست سرگردان فلک اندر زمن — همچو مردان گرد مکسب بهر زن
وین زمین کد بانو بهاسے کند — بر ولادات در رضاعش می تند
پس زمین و چرخ راد ان هوشمند — چونکه کار هوشمندان می کنند
گر نه از هم این دو دلبر مے مزند — پس چرا چون جفت درهم می خزند
بی زمین کی گل بروید وار غوان — پس چه زاید ز آب و تاب آسمان
بهر آن میل ست در ماده ز نر — تا بود تکمیل کار هر دگر
میل اندر مرد و زن حق زان نهاد — تا بقا یابد جهان زین اتحاد
میل هر جزوی بجز دے هم نهد — ز اتحاد هر دو تولیدی جهد
شب چنین بارو ز اندر اعتناق — مختلف در صورت آما اتفاق
روز و شب ظاهر دو ضد و دشمن اند — لیک هر دو یک حقیقت مے تنند
هر یکے خواهان دگر را همچو خویش — از پے تکمیل فعل و کار خویش
زانکه بے شب دخل نبود طبع را — پس چه اندر خرج آرد روزها

جذب هر عنصری جنس خود را که در ترکیب آدمی محتبس شده بغیر جنس

خاک گوید خاک تن را باز گرد — ترک جان گو سوے ما آ همچو گرد
جنس مائی پیش ما اولے تری — به کز ان تن وارهی و این سو پری
گوید آری لیک من پابسته ام — گرچه همچون تو ز هجران خسته ام
بر تری تن را بجویند آبها — کای تری باز آ ز غربت سوی ما

+ + + + + + + + این مرخانست ۱۲ آخرین برج ✱ تو ز نما نکو بے شب آه ای طبیع و شب صبح فکرهاے کند تا در روز بخرج سے آید ۱۲ +

گر می تن را همی خواند اثیر — که ز ناری راه اصل خویش گیر
هست انقاد و دو علت در بدن — از کشندهای عناصر ای رسن
علت آید تا بدن را بگسلد — تا عناصر هر گرد او آید
چار مرغ اند این عناصر بسته پا — مرگ در بجوری و علت پاکشا
پای شان از هم گر چون باز کرد — مرغ هر عنصر یقین پرواز کرد
جذبه این اصلها و فرعها — هر دمی رنجی نهد در جسم ما
تا که این ترکیبها را بر درد — مرغ هر جزوی با اصل خود پرد
حکمت حق مانع آید زین عجل — جمع شان دارد بصحت تا اجل
گویدای اجزا اجل مشهود نیست — پر زدن پیش از اجل تان سود نیست
چونکه هر جزوی بجوید اتفاق — چون بود جان غریب اندر فراق

منجذب شدن جان نیز بعالم ارواح

گویدای اجزای پست فرشیم — غربت من تلختر من عرشیم
میل تن در سبزه و آب روان — زان بود کز اصل او آمد ازان
میل جان اندر حیات و در رحی ست — زانکه جان لامکان اصلی ست
میل جان در حکمت ست و در علوم — میل تن در باغ و راغ ست و کروم
میل جان اندر ترقی و شرف — میل تن در کسب اسباب علف
میل عشق آن شرف هم سوی جان — زین سبب راه بیچون را بدان

ر بگویم شرح این بحر شود — مثنوی هفتاد من کاغذ شود
حاصل آنکه هر که او طالب بود — جانِ مطلوبش بر و راغب بود
آدمی حیوان نباتی و جماد — هر مرادی عاشق هر بی مراد
بی مرادان بر مرادی می تنند — وان مرادان جذب ایشان میکنند
لیک میل عاشقان لاغر کند — میلِ معشوقان خوش و با فر کند
عشقِ معشوقان دو روح افروخته — عشقِ عاشق جانِ او را سوخته
گه با عاشق بشکل بی نیاز — گاه می کوشد دران راه دراز
این رها کن عشق آن تشنه دهان — تا فتد اندر سینه صد رجهان
دود آن عشق و غم آتشکده — رفته در مخدوم او مشفق شده
لیک از ناموس و بوش و آبرو — شرم می آید که واجوید از و
جمتش مشتاق آن مسکین شده — سلطنت زین لطف مانع آمده
عقل حیران کاین عجب او را کشید — یا کشش زان سو بدین جانب رسید

ترک جلدی کن کزین ناواقفی — لب به بند و الله اعلم بالخفی

لب به بندم هر دمی زینسان سخن — توبه آرم هر زمان صد بار من

کاین سخن را بعد ازین مدفون کنم — وان کشنده میکشد من چون کنم

کیست آن کت میکشد ای مقتنی — آنکه مے نگذارد ت کز دم زنی

صد غریمت میکنی بهر سفر — مے کشاند مر ترا جائے دگر

زان بگرداند بهر سو آن لگام — تا خبر یابد ز فارس اسپ خام

اسپ زیرک سار زان نیکو پی ست — کو همی داند که فارس بروی ست

او دولت را برد و صد سود آیدش — بی مرادت کرد و پس دل شکست

چون شکست او بال آن را نخست — چون نشد مهتی بال شکن درست

چون قضایش حل تدبیرت شکست — چون نشد بر تو قضای او درست

فسخ عزائم و تنبیهها جهت باخبر کردن آدمی را از آنکه مالک و قاهر اوست

و گاه گاه عزم او را فسخ ناکردن و نافذ داشتن تا طمع او را بر عزم کردن دارد تا باز عزمش بشکند تا تنبیه بر تنبیه بود

عزمها و قصدها در ما جرا — گاه گاهی راست می آید ترا

تا بطمع آن دلت نیت کند — بار دیگر نیتت را بشکند

در بگلی بے مرادت داشتی — دل شدی نومید آمل کی کاشتی

ور نگاریدے اَمَل از عَوریش
کے شدی پیدا بر و متھوریش

عاقلان از بے مرادیہای خویش
با خبر گشتند از مولائے خویش

بے مرادی شد قلاوز بہشت
حفت الجنۃ شنوای خوش سرشت

چون مرادات ہمہ اشکستہ پاست
پس کسے باشد کہ کامِ او رواست

پس شدند اشکستہ پاش این صادقان
لیک کو خود اَن شکست عاشقان

عاقلان اشکستہ اش از اضطرار
عاشقان اشکستہ باصد اختیار

عاقلانش بندگان بندی اند
عاشقانش شکری و قندی اند

ایمتا کرہا مہار عاقلان
ایمتا طوعاً مہارِ بیدلان

نظر کردنِ پیغمبر علیہ السلام باسیران و تبسم کردن و گفتن
کہ عَجِبتُ مِن قَومٍ یُجَرُّونَ اِلَی الجَنَّۃِ بِالسَّلاسِلِ وَالاَغلالِ

دید پیغمبر یکے جوقِ اسیر
کہ ہمی پردند و ایشان در نفیر

دیدشان در بند آن آگاه شیر — می نظر کردند در روئے زیر زیر
تا همے خائید هر یک از غضب — بر رسول صدق دندانها و لب
زهره نے با آن غضب که دم زنند — زانکه در زنجیر قهر ده من اند
مے کشاندشان موکل سوی شهر — مے برد از کافرستان شان بقهر
نے فدائی می ستاند نے زرے — نے شفاعت میرسد از سروری
رحمت عالم همی گوید دو او — عالمے را مے برد حلق و گلو
با هزاران انکار مے رفتند راه — زیر لب طعنه زنان بر کار شاه
چارها کردیم و اینجا چاره نیست — خود دل این مرد کم از خاره نیست
ما هزاران مرد کار آلیم اسلان — با دو سه عریان و سست و نیم جان
اینچنین درمانده ایم از کجر دیست — یا ز اختر هاست یا خود جادوئی ست
بخت ما را بر درید آن بخت او — تخت ما شد سرنگون از تخت او
کار او از جادوئی گر گشت زفت — جادوئی کردیم ما هم چون نرفت

تفسیر این آیه اِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَآءَكُمُ الْفَتْحُ طاعنان میگفتند
که از ما و محمد آنکه بر حق ست فتح و نصرتش بده و این
سخن بدان مے گفتند که گمان داشتند خود بر حق اند
و طالب حق بی غرض اکنون محمد منصور شد

از بتان و از خدا در خواستیم — کز بتان ما را اگر نار استیم

وآنکه حق در است ست از ماوا و — نصرتش ده نصرتِ او را بجو

این دعا بسیار کردیم و صلات — پیش لات و پیش عزّیٰ و منات

که اگر حق ست او پیدا شش کن — گر نباشد حق زبونِ ما شش کن

چونکه دیدیم او منصور بود — ما همه ظلمت بُدیم او نور بود

این جواب ماست کانچه خواستید — گشت پیدا که شما را راستید

باز این اندیشه را از فکرِ خویش — کور می کردند و دفع از ذکرِ خویش

کاین تفکر ها هم از ادبار ست — که صوابِ او شود در دل درست

خود چه شد گر غالب آمد چند بار — هر کسے را غالب آرد روزگار

ما هم از آیام بخت آور شدیم — بارها بر وے مظفر آمدیم

باز می گفتند اگرچه او شکست — چون شکستِ ما نبود آن را شکست

زانکه بختِ نیک اورا در شکست — داد صد شادی نهان زیر دست

کو باشکسته نمی ماند مسیح — که نه غم بودش دران نی پیچ و پیچ

چون نشانِ مومنان مغلوبی ست — لیک در اشکستِ مومن خوبی ست

گر تو مشک و عنبری را بشکنے — عالمے از فیح و ریحان پر کنی

ور شکستی ناگهان سرگین خر — خانها پر گند گردد سر بسر

که کند خود مشک با سرگین قیاس — آب را با بول و طلس با بلاس

ای حسین این هر دو چیز شکست — لیک شکست مومنان ماند شکست — و میزست که موجب خوشبوی جانست همچنین شکست مومنان موجب امتحان

سرِّ آنکه بے مراد باز گشتنِ رسول علیه السلام از حدیبیه حق تعالے لقبِ آن فتح کرد که اِنّا فتحنا لک فتحاً مُبیناً بصورتِ غلق بود و بمعنی فتح چنانچه شکستن مشک بظاهر شکستن ست و بمعنے درست کردن ست مشکے اور اوتکمیل فوائد اوست

وقتِ برگشتِ حدیبیه رسول — در تفکر بود و غمگین و ملول
تا گهان اندر حق شمع رسل — دولت انا فتحنا زد دهل
آمدش پیغام از دولت که رو — تو ز منع این طفر غمگین مشو
کاندرین خواری بقدرت فتحهاست — نک فلان قلعه فلان بقعه ترا ست
بنگر آخر چونکه واگردید تفت — بر قریضه و بر نضیر از وی چه رفت
قلعها هم گرد آن دو بقعها — شد مسلم و ز غنائم نفعها
ور نبا شد آن تو بنگر کاین فریق — بر غم و رنج اند مفتون و عشیق
زهر خواری را چو شکر مے خورند — خارِ غمها را چو اشتر می چرند
بهرِ عینِ غم نه از بهرِ فرح — این تساهل پیشِ ایشان چون درنج
آنچنان شاد اند اندر قعرِ چاه — که همی ترسند از تخت و کلاه

در فقیری هر یکے صد شهریار — در خزانِ فاقه صد همچون بهار
هر کجا دلبر بود خود هم نشین — فوق گردون ست نی زیر زمین

تفسیر حدیث آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ لا تفضلونی علی یونس بن متی

گفتہ پیغمبر کہ معراجِ مرا — نیست بر معراجِ یونس اعتبا
آنِ من بر چرخ و آن او نشیب — زانکہ قربِ حق بر دنست از حبیب
قربِ نے بالا نہ پستی رفتن ست — قربِ حق از حبسِ ہستی رستن ست
نیست را چہ جای بالا ست و زیر — نیست را نی زود و نی دور ست و دیر
کارگاہِ گنجِ حق در نیستی ست — غرّۂ ہستی چہ دانی نیست چیست
حاصلِ این ہستی ست ایشان ای کیا — می نماند ہیچ با ہستیِ ما
آنچنان شاد اند در دل دلتلف — ہمچو ما در وقتِ اقبال و شرف
برگ بی برگی ہمہ اقطاعِ اوست — فقر و خواری افتخار ست و علوست
آن یکی گفت ار چنان ست آن فرید — چون بخندید او و چو ما را بستہ دید
چونکہ او مبدل شدست و شادیش — نیست زین زندان و زین آزادیش
پس بقہرِ دشمنان چون شاد شد — چون ازین فتح و ظفر پر باد شد
شاد شد جانش کہ بر شیران ز — یافت آسان نصرت و دست و ظفر
پس بد انستیم کو آزاد نیست — جز بد نیاد لخویش و دل شاد نیست
ور نہ چون خندد کہ اہلِ آن جہان — بر بد و نیک اند مشفق مہربان

این سه همی گفتند در زیر زبان — آن اسیران باهم اندر بحث آن
تا موکل نشنود در ما جهد — این سخن در گوش آن سلطان نهند

آگاه شدن پیغمبر علیه السلام از طعن ایشان بر شماتت او

گرچه نشنید آن موکل این سخن — رفت در گوشی کید آن من لدن
بوی پیراهان یوسف را ندید — آنکه حافظ بود یعقوبش شنید
آن شیاطین برعنان آسمان — نشنوند آن سر لوح غیب دان
آن محمد خفته و تکیه زده — آمده سرگرد او گردان شده
آن خورد حلوا کرد ز دریش ست باز — آن نی کانگشتان او باشد دراز
نجم ثاقب گشته حارس دیوران — کز بهل دزدی زا حمد سرستان
ای دویده سوی دکان از نگاه — هین بمسجد رو بجو رزق الاله

فهم کردن رسول علیه السلام ضمیر آن اسیران را

پس رسول آن گفت شان را فهم کرد — گفت آن خنده نبودم از نبرد
مرده اند ایشان و بوسیده فنا — مرده کشتن نیست مردی پیش ما
خود کیند ایشان گر نه گرد دسگاف — چونکه من پا بفشرم اندر مصاف
آنگهی کاز اد بود دید و مکین — من شمار البته می دیدم چنین
ای بنازیده بملک و خاندان — نزد عاقل اشتری برتر دان
نقش تن را تا فتاد از بام مشت — پیش چشم کل آت آت گشت

بنگرم در غوره‌ها می بینم عیان — بنگرم در زیست شی بینم عیان
بنگرم سر عالمی بینم نهان — آدم و حوا نرسته از جهان
من شمارا وقت فورات است — دیده ام پابسته و منکوس و پست
از حدوث آسمان بی حمد — آنچه دانسته بدم افزون نشد
من شمارا سرنگون می دیده ام — پیش ازان کز آب و گل پالیده ام
نوندیدم تا کسم شادی بدان — این همی دیدم دران اقبال تان
بستهٔ قهر خفی و آنگه جنه‌تر — قندی خوردید و دردی درج زهر
این چنین قندی پر از زهر عدو — خوش بنوشد چت حسد آید برو
با نشاط آن زهر می کردید نوش — مرگ تان خفیه گرفته هر دو گوش
من نمی کردم غزا از بهر آن — تا ظفر یابم فروگیرم جهان
کاین جهان جیفه است و مردار خسیس — بر چنین مردار چون باشم حریص
سگ نیم تا پر چیم مرده کنم — عیسیم آیم که تا زنده‌ش کنم
زان همی کردم صفوف جنگ چاک — تا رها نم مر شمارا از هلاک
زان نمی برم گلوهای شتر — تا مرا باشد کرو فر در حشر
زان همی برم گلوی چند تا — زان گلوها عالمی یابد رها
گر شما پروانه وار از جهل خویش — پیش آتش می کنید این جمله خویش
من همی رانم شمارا همچو مست — از در افتادن در آتش با دو دست

انکه خود را فقیها پنداشتید — تخم نخوستی خود می کاشتید
یکدگر را جد جد می خواندید — سوی دین خود نه اندر عین فتر
فقر می کردید و اندر عین فقر — خود شما مقهور فقر شیر دهر

بیان آنکه طاعنی در عین قاهری مقهورست و در عین منصوری هم سوء

درد فقر خواجه کرد او را خبر — او در آن مشغول خود والی رسید
گر ز خواجه آن زمان بگریختی — کی برو والی حشر انگیختی
قاهری در دد مقهوریش بود — زانکه فقر او سر او را ربود
غالبی بر خواجه دام او شود — تا رسد والی و بستاند قود
الٰهی که تو بر خلق چیره کشته — در نبرد و غالبے آغشته
آن بقاصد منهزم کردستشان — تا ترا در حلقه می آرد کشان
هین عنا در کش پی این منهزم — در مران تا تو نگردے منخزم
چون کشانندت بدین شیوه بدام — حمله بینی بعد ازان اندر زحام
عقل ازین غالب شدن کی گشت شاد — چون درین غالب شدن دید او فساد
تیز چشم آمد خرد بینائے پیش — کہ خدا بیش سرمہ کرد از کحل خویش
گفت پیغمبر کہ هستند از فنون — اهل جنت در خصومتها زبون
از کمال حزم و سوء الظن خویش — نی ز نقص و بد دلی و ضعف کیش
در فره دادن ستیزه در کمون — حکمت لولا رجال مومنون

دست کوتاهی زکفار لعین — فرض شد بهر خلاص مومنین
قصهٔ عهد حدیبیه بخوان — کف ایدیکم تمامت زان بدان
نیز اندر غاب لبی هم خویش را — دید او مغلوب دام کبریا
مار میت از ذریت آمد خطاب — گم شد او والله اعلم بالصواب
زان نمی خندم من از زنجیرتان — که مگردم ناگهان شبگیرتان
زان همی خندم که نار زنجیر و غل — می کشتم تان سوی سرفستان و گل
ای عجب کز آتش نی زنهار — بسته می آریم تان تا سبزه زار
از سوی دوزخ بر زنجیر گران — می کشتم تان تا بهشت جاودان
هر مقلد را درین ره ننگ و بد — همچنان بسته بحضرت می کشد
جمله در زنجیر بیم و ابتلا — مے روند این ره بغیر اولیا
مے کشند این راه را بیگاروار — جز کسانے واقف از اسرار کار
جهد کن تا نور تو رخشان شود — تا سلوک و خدمت آسان شود
کودکان را می بری بمکتب بزور — زانکه هستند از فوائد چشم کور
چون شود واقف بمکتب مے دود — جانش از رفتن شگفته می شود
می رود کودک بمکتب هیچ هیچ — چون ندید از مزد کار خویش هیچ
چون کند در کیسه دانگی دست مزد — اشتیاقے بنجواب گردد شب چو زد
جهد کن تا مزد طاعت در رسد — بر مطیعان انگهت آید حسد

ای تیغیا گرہا مقلد کشتہ را — ای تیغیا طوعا صفا بسرشتہ را

این محب حق ز بہر علتے — وان دگر را بی غرض خود خلتے

این محب دایہ لیک از بہر شیر — وان دگر دل دادہ بہر این ستیر

طفل را از حسن او آگاہ نے — غیر شیر او را ازو دلخواہ نے

وان دگر خود عاشق دایہ بود — بی غرض در عشق یک رایہ بود

پس محب حق بامید و بترس — دفتر تقلیدی خواند بدرس

وان محب حق ز بہر حق کجاست — کہ ز اغراض و ز علتہا جداست

گر چنین و گر چنان چون طالب است — جذب حق او را سوی حق جاذب است

گر محب حق بود بی غیرہ — کے ینال دائما من خیرہ

یا محب حق بود لعینہ — لا سواہ خالصا من شینہ

ہر دو را این جستجو ہا زان سرست — این گرفتاری دل زان دلبرست

جذب معشوق عاشق را من حیث لا یعلمہ العاشق ولا یریدہ ولا یخطر ببالہ ولا یظہر من ذلک الجذب اثر فی العاشق الا الخوف الممزوج بالیاس مع دوام الطلب

آدیم اینجا کہ در صدر جہان — گر نبودی جذب آن عاشق نہان

ناشکیبا کے بدے او از فراق — کے دوان باز آمدی سوی وثاق

میل معشوقان نهانست و ستیر — میل عاشق باد و صد طبل و نفیر
یک حکایت هست ایجاز اعتبار — لیک عاجز شد بخاری زانتظار
ترک آن کردیم کو در جستجوست — تا که پیش از مرگ بیند روی دوست
تا رهد از مرگ و یابد او نجات — زانکه دید دوست ست آب حیات
هر که دید او دوست را بنیاد شد در دفع مرگ — دوست بنود که نه میوستش نه برگ
کار آن کار ست ای مشتاق دست — کاندران کار ار رسد مرگت خوش ست
شد نشان صدق ایمان ای جوان — آنکه آید خوش ترا مرگ اندران
گر نشد ایمان تو ای جان چنین — نیست کامل رو بجو اکمال دین
هر که اندر کار تو شد مرگ دوست — بر دل توبی کراهت دوست اوست
چون کراهت رفت آن خود مرگ نیست — صورت مرگ ست و انقلاب کردنیست
چون کراهت رفت مردن نفع شد — پس درست آمد که مردن دفع شد
دوست حق ست و کسی کش گفت او — که تویی آن من و من آن تو
گوش دار اکنون که عاشق میرسد — بسته عشق او را بحبل من تمسد

رسیدن بخاری عاشق در بندگی صدر جهان

چون بدید او چهرهٔ صدر جهان — گویا پریدش از تن مرغ جان
همچو چوب خشک افتاد آن تنش — سرد شد از فرق تا سر ناخنش
هر چه کردند از بخور و از گلاب — نی بجنبید و نه آمد در خطاب

کار ناآید در بخارا هر بخور — جز که بوی آن شه با فر و نور
شاه چون دید آن مزعفر روی او — پس فرود آمد ز مرکب سوی او
گفت عاشق دوست جوید نیز دوست — چونکه معشوق آمد آن عاشق برفت
عاشق حقی و حق آنست کو — چون بیاید از تو بنود تا رمد
صد چو تو فانی ست پیش آن نظر — عاشقی بر نفی خود خواجه مگر
سایهٔ دعاشقی بر آفتاب — شمس آید سایه لاگردد شتاب
چونکه سر برزد ز مشرق قرص خور — نز ستاره ماند و نز شب اثر
از درِ دل چونکه عشق آید درون — عقل رخت خویش اندازد برون
همچو شیری خورد با آهو دو چار — گشت آهو بیخبر افتاد زار
همچو نر در پشه پیش تند باد — فهم کن والله اعلم بالسداد

داد خواستن پشه از دست باد بحضرت سلیمان علیه السلام

پشه آمد از حدیقه وز گیاه — وز سلیمان گشت پشه داد خواه
کای سلیمان معدلت می گستری — بر شیاطین و آدمی زاد و پری
مرغ و ماهی در پناه عدل تست — کیست آن گم گشته کش فضلت نجست
داد ده ما را که بس زاریم ما — بی نصیب از باغ و گلزاریم ما
مشکلات هر ضعیفی از تو حل — پشه باشد در ضعیفی خود مثل
شهره ما در ضعف و اشکسته پری — شهره تو در لطف و مسکین پروری

اے تو در اطباقِ قدرت منتہی — بے‌ہی منتہی مادر کمے دگر ہمے
داد دہ ما را ازین غم کن جدا — کلے دستگیرای دستِ تو دستِ خدا
پس سلیمان گفت آری انصاف جو — داد و انصاف از کہ میخواہے بگو
کیست آن ظالم کہ از بادِ برودت — این ظلم کردست و خرابیدہ است رودت
ای عجب در عہدِ ما ظالم کجاست — شہریار گوئہ اندر حبس و در زنجیر ماست
چونکہ ما زادیم ظلم آن روز مرد — عہد پیش پس بعہدِ ما کہ ظلمی پیش برد
چون برآمد نورِ ظلمت نیست شد — ظلم را ظلمت بود اصل و غضد
ملک شیاطین کسبِ خدمت میکنند — دیگران بستہ باصفادند و بند
اصلِ ظلمِ ظالمان از دیو بود — کز دیو دربندست استم چون نمود
ملک زان دادست ما را کین فکان — تا نالد خلق سوی آسمان
تا ببالا برنیاید دود ہا — تا نگردد مضطرب چرخ و سہا
تا نہ لرزد عرش از نالہ یتیم — تا نگردد دار استم جانے سقیم
زان نہادیم از ممالک منزہے — تا نیاید بر فلکہا یارہے
منگر اے مظلوم سوی آسمان — کا سمانے شاہ داری در زمان
گفت پشہ داد من از دستِ باد — کو دود دست ظلم بر ما برکشاد
ما ز ظلمِ او بہ تنگے اندریم — با لبِ بستہ ازو خون می خوریم
ظلم او بر ما صریح ست و عیان — نیست ما را چارہ کردن جز بیان

داد ما و انصاف ما بستان ازو — اے کریم عادل اکرام خو

امر کردن سلیمان علیه السلام پیشه متظلم را باحضار خصم بدیوان حکم

پس سلیمان گفت ای زیبا دوی — امر حق باید که از جان بشنوی
حق بمن گفت ست هان ای داد دور — مشنو از خصمی تو بے خصم دگر
تا نیاید هر دو خصم اندر حضور — حق نیاید پیش حاکم در ظهور
خصم تنها گر برآرد صد نفیر — هان و هان بے خصم قول او مگیر
من نیارم روز فرمان تافتن — خصم خود را رو بیار در سوی من
گفت قول تست برهان درست — خصم من بادست داور حکم تست
بانگ زد آن شه که ای باد صبا — پیشه افغان کرد از ظلمت بیا
همین مقابل شو بخصمت روبرو — پاسخش گو دیکن دفع عدو
باد چون بشنید آمد تیز تیز — پیشه بگرفت آن زمان راه گریز
پس سلیمان گفت ای پیشه کجا — باش تا بر هر دو رانم من قضا
گفت ای شه مرگ من از بود اوست — خود سیاه این روز من از دود اوست
او چو آمد من کجا یابم قرار — کو برآرد از نهاد من دمار
همچنین جویای درگاه خدا — چون خدا آید شود جوینده لا
گرچه آن دولت بقا اندر بقاست — لیک زا اوّل آن بقا اندر فناست
سایهای که بود جویای نور — نیست گردد چون کند خورشید ظهور

عقل کے ماند چو باشد سرده او — کل شئے هالک الا وجهه
هالک آمد پیش وجهش هست و نیست — هستی اندر نیستی خود طرفه ایست
اندرین محضر خرد ها شد ز دست — چون قلم اینجا رسید شد شکست

نواختن معشوق عاشق بیهوش خود را تا بهوش باز آید

باز گردم جانب صدر جهان — در نوازش عاشق خود را نهان
بر گرفتش سر نهاد اندر کنار — بر رخش می کرد اشک تر نثار
می کشید از بیخودی اش در بیان — اندک اندک از کرم صدر جهان
بانگ زد در گوش او شه کای گدا — زر نثار آورد دست دامن کشا
جان تو کاندر فراقم می طپید — چونکه زنهارش رسیدم چون رمید
اے بدیده در فراقم گرم و سرد — با خود آ از بیخودی و باز گرد
مرغ خانه اشترے را بی خرد — رسم مهمانش بجا نه می برد
چون بجا نه مرغ اشتر پا نهاد — خانه ویران گشت و سقف اندر فتاد
خانه مرغ ست عقل و هوش ما — هوش صالح طالب ناقه خدا
ناقه چون سر کرد در آب و گلش — نے گل آنجا ماند نے جان و دلش
کرد فضل عشق انسان را فضول — زین فزون جوئی ظلوم ست و جهول
جاهل ست او اندرین مشکل تگاز — مے کند خر گوش قیری در کنار

کے کنار اندر کشیدے شیر را | گر بدانستی ودیدے شیر را
ظالم ست او بر خود و بر جانِ خود | ظلم بین کز عدلہا گومی برد
جہلِ او مر علمہا را اوستاد | ظلم او مر عدلہا را شد رشاد
دست او بگرفت کاین رفتہ دمش | اے خنک آں کز من دم بخشمش
چون بمن زندہ شود آں مردہ تن | جانِ من باشد کہ رو آرد بمن
من کنم او را ازین جان محتشم | جان کہ من بخشم بہ بیند بخشم
جانِ نامحرم نہ بیند روی دوست | جز ہمان جان کاصل آواز کوی اوست
دردِ دم قصاب دار این دوست را | تا بلد آں مغز نغز پوست را
گفت اے جانِ رمیدہ از بلا | وصل را ما در گشادیم الصلا
اے خودِ ما بیخودی و مستیت | اے زہستِ ما ہمارہ ہستیت
با تو بے لب این زمان من نوبنو | رازہاے کہنہ می گویم شنو
زانکہ آں لبہا ازین دم می رمد | بر لبِ جوی نہان بر می دمد
گوش بے گوشی درین دم برگشا | بہر راز لفعل اللہ مایشا
چون صلاے وصل بشنیدن گرفت | اندک اندک مردہ جنبیدن گرفت
نے کم از خاک ست کز عشوہ صبا | سبزہ پوشد سر برآرد از فنا
کم ز آبِ نطفہ نبود کز خطاب | یوسفان زایند رخ چون آفتاب
کم ز بادی نے کہ شد از امر کن | در رحم طاؤس و مرغ خوش سخن

۲۳ (شست) یعنی آمده و آنجا یعنی رسن کنده زلف او مینی از شست تو جدا مانده ۱۲ ولی محمد خراج (یا مانده ۱۲ شست) یعنی از قبیله

کم نه زناری نیست کز امر سلام — گلستان شد بر خلیل خوش کلام
کم ز چوبی نیست در دفع عدو — گشت اژدرهای منکر زامر هو
کم ز سنگی کوه نبود کز ولاد — ناقهٔ کان ناقه زاد زاد
زین همه بگذر نه آن مایهٔ عدم — عالمی زاد و بزاید دمبدم
برجهید و بر طپید و شاد شاد — یک دو چرخی زد بجو و اندر فتاد
بشگفید از روی او و شاد شد — در وصال از بند هجر آزاد شد

باخویش آمدن عاشق پیوستن و روی باز آوردن به ثنا و شکر معشوق

گفت ای عشقهای حق جان را مضاف — شکر که باز آمدی زان کوه قاف
ای سر اصل قیامت گاه عشق — ای تو عشق عشق و دی دلخواه عشق
اولین خلعت که خواهی دادنم — گوش خواهم که همی بر روزنم
گرچه میدانی بصفوت حال من — بنده پرور گوش کن اقوال من
صد هزاران بار ای صدر فرید — زآرزوی گوش تو هوشم پرید
آن سمیعی تو و آن اصغای تو — وان تبسمهای جان افزای تو
آن نیوشیدن کم و بیش مرا — عشوهٔ جان بد اندیش مرا
قلبهای من که آن معلوم تست — پس پذیرفتی تو چون نقد درست
بهر گستاخی و شوخ غره — حلمها در پیش حلمت ذره
اولا لبشنو که چون ماندم ز شست — اول و آخر ز پیش من بجست

ثانیاً بشنو تو اے صدرِ ودود — کہ بسے جستم ترا ثانی نبود
ثالثاً تا از تو بیرون رفتہ ام — گوئیا ثالث ثلاثہ گفتہ ام
رابعاً چون سوخت مارا فرقہ — مے ندانم خامسہ از رابعہ
خامساً در ہجرت ای صدرِ جہان — از حواسِ خمسہ بودم در زیان
سادساً از شش جہت بی روی تو — گوئیا بارید بر من غم دو تو
سابعاً از ثامن ندانم ضالام — خون ہمی گرید فلک از نالہ ام
ہر کجا یابی تو خون بر جا کہا — پے بری باشد یقین از چشم ما
گفتِ من رعدست و این بانگ حنین — زا بر خواہد تا ببارد بر زمین
من میانِ گفت و گریہ مے تنم — یا بگریم یا بگویم چون کنم
گر بگویم فوت مے گردد بکا — ور بگریم چون کنم شکر و ثنا
مے فتد از دیدہ خونِ دل شہا — بین چہ افتاد ست از دیدہ مرا
این بگفت و گریہ در شد آن نحیف — کہ بر و بگریست ہم دون ہم شریف
از دلش چندان برآمد ہائے و ہو — حلقہ کرد اہل بجارا گرد او
خیرہ گویان خیرہ گریان خیرہ خند — مرد و زن خرد و کلان حیران شدند
شہر ہم ہمرنگِ او شد اشک ریز — مرد و زن درہم شدہ چون رستخیز
آسمان می گفت آن دم با زمین — گر قیامت را ندیدستی بہ بین
عقل حیران کہ چہ عشقست و چہ حال — کہ فراقِ او عجب تر یا وصال

چرخ برخوانده قیامت نامه را — تا مجره بردریده جامه را
باد دو عالم عشق را بیگانگی — اندر و هفتاد و دو دیوانگی
سخت پنهان ست و پیدا حیرتش — جانِ سلطانان جان در حسرتش
غیر هفتاد و دو ملت کیشِ او — تخت شاهان تخته بندی پیشِ او
مطربِ عشق این زند وقتِ سماع — بندگی بند و خداوندی صداع
پس چه باشد عشق دریای عدم — در شکسته عقل را آنجا قدم

بندگی و سلطنت معلوم شد — زین دو پرده عاشقی مکتوم شد
گاه شکلے هستی زبانے داشتی — تا زهستان پرده ها بر داشتے
هر چه گوئی ایدم هستی ازان — پرده دیگر بر و بستی بدان
آفت ادراک آن قال است و حال — خون بخون شستن محالست و محال
من چو با سودا و ایاز خویش محرم — روز و شب اندر قفص در می دمم
سخت دست و بیخود و آشفته — دوش ایجان برچه پهلو خفته

هان و هان هشدار بر ناری دمے — اولاً بر جه طلب کن محرمے
عاشق و مستی و بگشاده زبان — الله الله استرے بر زد زبان
چون زراز و ناز آدگوید زمان — یا جمیل الستر خواند آسمان
ستر چه در پشم و پنبه آذرست — تا هی پوشیش او پیدا ترست
چون بگوشم تا سرش پنهان کنم — سر برآرد چون علم کانیک منم
رغم انفم گیردم ناگه دوگوش — کای مدغ چونش می پوشی بپوش
گوید اش رو گر چه بر جوشیدهٔ — همچو جان پیدائی و پوشیدهٔ
گوید او محبوس خشت است این تنم — چون مے اندر رزم خنبک میزنم
گویمش زان پیش که گردی گرو — تا نیاید آفت مستی برو
گوید از جام لطیف آشامم من — یار روزم تا نماز شامم من

چون بیاید شام و زد دو جام من
گو مباش واده که نامد شام من

زان عرب بنهاد نام مے مدام
زانکه سیری نیست می خور را مدام

عشق چون شد بادهٔ تحقیق را
او بود ساقی نهان صدیق را

چون بجوئی تو بتوفیق حسن
با ده آب جان بود ابریق تن

چون بفزاید مے توفیق را
قوت مے بشکند ابریق را

آب گردد ساقی و هم مست آب
خود بگو الله اعلم بالصواب

پر توی ساقی ست کاندر شیره رفت
شیره بر جوشید رقصان گشت تفت

اندرین معنی بپرس آن خیره را
که چنین کے دیده بودی شیره را

بی تفکر پیش هر دانندهٔ هست
آنکه با گردنده گرداننده هست

حکایت آن عاشق دراز هجر بسیار امتحان

یک جوانی بر زنی مجنون بدست
ره زد و شب بیخواب و بیخور آمدست

بیدل و شوریده هم مجنون و مست
می ندادش روزگار وصل دست

بس تفکر کرد عشقش بر زمین
خود چرا دارد ز اول عشق کین

عشق از اول چرا خونے بود
تا گریزد آنکه بیرونی بود

چون فرستادی رسولی پیش زن
آن رسول از رشک گشتی راهزن

در رسولے زن نشستی کاتبش
نامه را تصحیف خواندی نائبش

در صبا را پیک کردی در وفا
از غبارے تیره گشتی آن صبا

رقعه گر بر پرِ مرغے دوختی — پرِ مرغ از لفِ رقعه سوختی

را ہمائے چاره را غیرت بپست — لشکرِ اندیشه را رایت شکست

بود اوّل مونسِ غم انتظار — آخرش شکست که هم انتظار

گاه گفتی کاین بلائے بی دواست — گاه گفتے نی حیاتِ جانِ ماست

گاه مستی زو بر آوردے سرے — گاه او از نیستی خوردے برے

گاه فریادش بگردون بر شدے — گه خیالِ دلبرش همدم بدے

چونکه بروی سرد گشتے این نهاد — جوشش کردے گرم چشمهٔ اتحاد

چونکه با بے برگیِ غربت بساخت — برگ بی برگی بسوی او بتاخت

خوشهائے فکرتش بیگاه شد — شبروان را رهنما چون ماه شد

اے بساطه طی گویائے خمش — ای بسا شیرین روان رو در ترش

رو بگورستان دمے خامش نشین — آن خموشان سخن گو را ببین

یک اگر یکرنگ بینی خاکِ شان — نیست یکسان حالتِ چالاکِ شان

شخم و لحمِ زندگان یکسان بود — آن یکے غمگین دگر شادان بود

تو چه دانی تا نه نوشی قالِ شان — زانکه پنهان ست بر تو حالِ شان

بشنوی از قال ها سوی را — کے به بینی حالتِ صد توی را

نقش ما یکسان بصد ها متصف — خاک ما یکسان روان شان مختلف

همچنین یکسان بود آواز ها — آن یکے پر درد و آن پر ناز ها

بانگِ سپان بشنوی اندر مصاف
آن یکے از حقد و دیگر زار و تباہ
ہر کہ دور از حالتِ ایشان بود
آن درختے جنبد از رشکِ تبر
بس غلط گشتم ز دیگ مزدریگ
جوش و نوشِ ہر کست گوید بیا
گر نداری دیدہ ہائے روشناس
آن دماغی کہ بران گلشن تند
ہین بگو احوالِ آن خستہ جگر

بانگِ مرغان بشنوی اندر مطاف
آن یکے از رنج و دیگر از نشاط
پیشش آن آواز ہا یکسان بود
وان درخت دیگر از باد سحر
زانکہ سر پوشیدہ میجوشید دیگ
جوش صدق و جوش تزویر و ریا
رو دماغی دست آور بوشناس
چشمِ یعقوبان ہمہ روشن کند
کز بخاری دور ماندیم اے پسر

یافتنِ عاشق معشوق را و بیانِ آنکہ جوینده یابنده بود کہ من طلب شیئاً وجد وجد صدق رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وَمَنْ یَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَیْرًا یَرَهُ وَمَنْ یَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا یَرَهُ

کان جوان در جستجو بد ہفت سال
سایۂ حق بر سرِ بندہ بود
گفت پیغمبر کہ چون کوبی درے
چون نشینی بر سرِ کوئے کسے

از خیالِ وصل گشتہ چون خیال
عاقبت جوینده یابنده بود
عاقبت زان در برون آید سرے
عاقبت بینی تو ہم روئے کسے

چون ز چاہے میکنی ہر روز خاک
عاقبت اندر رسی در آب پاک

جملہ دانند این اگر تو نگروے
ہر چہ می کاریش روزی بدروے

سنگ بر آہن زدی آتش بجست
این بباشد ورنہ باشد نادرست

آنکہ روزی نیستش بخت و نجات
تنگرد عقلش مگر دنا درات

کان فلان کس کشت کرد و برنداشت
یعنی از مشکلات افتد

وان صدف بر رد و صدف گوہر نداشت

بلعم باعور و ابلیس لعین
عباد شان عباد تہا و دین

صد ہزاران انبیا و رہروان
نا ید اندر خاطر آن بدگمان

این دو را گیرد کہ تاریکی دہد
ورد لش او بار جز این کے نہد

بس کسا کہ نان خود دل شاد او
مرگ او گردد بگیرد در گلو

پس تو اے او بارِ دو نیم نان مخور
تا نیفتی ہمچو او در شور و شر

صد ہزاران خلق نانہا مے خورند
زور مے یابند و جان می پرورند

تو بدان نادر کجا افتادۂ
گر نہ محرومے و ابلہ زادۂ

این جہان پر آفتاب و نور ماہ
تو بہشتہ سر فرو بردہ بچاہ

کہ اگر حق ست پس کور و شنی
سر ز چہ بردار و بنگر اے دنی

جملہ عالم شرق و غرب آن نور یافت
تا تو در چاہے نخواہد بر تو تافت

چہ رہا کن رو بایوان نو کروم
کم ستیز اینجا بدان کالبلج شوم

این مگو کاینک فلانی کشت کرد
در فلان سال مرا ملخ کشتش بخورد

پس چرا کارم کہ اینجا خوف ہست
ہین کمن استیزہ رو در کار کن
ہر کہ استیزہ کند بر سر فتد
وانکہ او نگذاشت کشت و کار را
زین بیان بگذر زمانی باز ران
چون درے میکوفت او از سلوے
جست از بیم عسس آو شب بباغ
گفت ساز ندہ سبب را آن نفس
ناشناسا تو سببہا کردہ
بہر آن کردی سبب این کار را
در شکست پاے بخشد حق پرے
ہر چہ آن بر تو کراہیت بود
تو مبین کہ بر درختے یا بچاہ
گر تو خواہے باقی این گفتگو

پس چرا افشانم این گندم ز دست
با توکل کشت کن بشنو سخن
آسمان کو بر نخیزد تا ابد
پر کند کوری تو انبار را
جانب احوال آن عاشق بجوان
عاقبت دریافت روزے خلوتے
یار خود را یافت با شمع و چراغ
ای خدا تو رحمتے کن بر عسس
از در دوزخ بہشتم بردہ
تا ندارم خوار من یک خار را
ہم ز قعر چاہ بکشاید درے
چون حقیقت بنگری رحمت بود
تو مرا بین کہ منم مفتاح راہ
اے اخی در دفتر چہارم بجو

قدم الدفتر الثالث من الکتاب
المثنوی المعنوی للمولوی المعنوی

اعلان

نیائش و فرستائش سکالش ثنا را بگاه و حضرت آفریگار عزاسمہ وجل برہانہ باد کہ تودہ خاک پرخاشاک را مظہر انوار خود ساخت و مشت گل فانی بنی نوع انسانی را بخلعت خلافت پیراست۔ مولف جسمانی و جبیت از بحر الطاف او و بسیط روحانی دو حدیت از نگار اعطاف او و بمقتضای کمال رافت خود ارتباط ممکن بوجوب برابط احسن وجود با وجود حضرت انبیا علیہم الصلوٰۃ والتسلیم پیدا کرد۔ و غایت کلی خلاصہ کائنات حضرت محمد مصطفےٰ صلعم را بعالم ظہور آورد۔ و تعالے فخر انسان کہ انواع حیوانی بہمین قالب طینی لانی ساختہ۔ و کمال اشرف المخلوقات نوع آدم را بہ این جسم ہیولانی آراستہ۔ ہما نا بر خلقش غائبی مینگاشتہ کہ مایۂ امتیاز گردد۔ سرایۂ تجلی جلیۂ خلیفۃ اللہ فی الارض شود۔ بتیک آن نتیجہ کبریٰ و خلاصہ عالم صغریٰ و بضاعت سنجیدہ آدمی حصول معرفت الٰہی ست کہ وسیلہ جمیلہ الی اللہ و فی اللہ و ارگفتن روا ست و کلیہ گنجینہ مطالب دینی و دنیوی او را شمردن بجا۔ ازینجا ست کہ مقبولان بارگاہ یزدانی و معتمدان درگاہ سبحانی در تحصیل این طریقت۔ سعی جمیلہ میفرمودند۔ و در قطع منازل این طریق پشوار گذر جان نثار سپاہا کردند۔ گاہی تبلاش مرشد کامل رفتند۔ و دیگر وقت مطالعہ کتب سلوک و تصوف را رہنمای فاضل شمردند عمدہ ترین وسائل این نعمت جزیۂ **مثنوی مولانا روم** ست کہ اطالبین فوات حقہ را دلیلی ست اکمل۔ و مسترشدین راہ ہویت بحجۃ را ہادی ست اجل۔ صدہا اولیای کرام از نطاق عش بحصول مقصد فائز شدند و ہزارہا صلحای عظام از رضا مینش بہرہ یاب انتہا بندند۔ مگر از غائلگر سیای نساخین مغانی بلند آسمان سیر سیہ۔ و از کثرت اغلاط و دود آہ مشتاقین آسمان مہ پیچیدہ تا آنکہ بحر رحمت آلہی بجوش آمد و گلبانگ مشاہدانی از ہاتف غیب بخروش یعنی شیر بیشۂ تحقیق ضیغم فیافی تدقیق مولانا و مقدانا جناب ملجا لانا **احمد حسن صاحب** حسنجہ بیان و اجلی الاذعان حضرت حجت اللہ فی الارضین سرآمد سکان اعلی علیین محبوب بارگاہ اہم با سمی **حاجی محمد امداد اللہ صاحب** مطبع نامی را مجاز بطبعش فرمودند حق این ست کہ خود مولی العالم اقلیم ہند را مشکور رمودند۔ و از حاطۂ توصیف حسن ظاہر و باطن این مطبوع جدید و وسعت بیان معترف بقصورست و از اظہار کما لاتش زبان بلکہ قلم قاصر و خجل۔ شک نیست کہ خود بخود بدیدہ کہ عطار گوید۔ دفتر اول و دوم کہ بلطف اتمام بطباعت رسیدہ بنظر شیفتہ بکاوش شایستہ کافی و گواہی ست وافی۔ الحمد للہ کہ بشرائط مجلد زبان سند بحیۂ اعلانات سابقہ امانی تصحیح متن و تنقیح حواشی از اوضحات غوامض و تزئین تحریرات حضرت مرشد کامل حاجی صاحب دام اظلالہم و اتمام ابیات مبہمہ و نبذہ عالیات غیر مطبوعہ بمراجع نسخ موثوق بہ و مواقع مناسبہ بتقدیم و تاخیر اشعار بسر حدہای محققہ و تلخیص مضامین شروح متعددہ باختصار و غوث تقصار مطلوب و **دفتر سوم** ہم تحفہ ستاقین بہ پختہ ترین صورت پس مرجو از عنایات حضرت باری ست کہ مطبوع خلائق گردد و بر دو دیگر زین منطبع شود۔ ہر چند از دیاد حجم دفتر سیم و دفاتر آیندہ متقاضی آن بود کہ قیمت بنسبت دفتر اول یا ثانی زیادہ گردد اعلانات سابقہ شعر بر تساوی قیمت مانع آمد حضرات مولانا ممدوح سابق بعنایت تخفیف خریداران کتب مجلدہ کردہ اند و مفصلاً بقیمت مجلد و غیر مجلد اطلاع فرمودہ اند مقولہ الکریم اذا وعد وفا میخواہد کہ در دفتر ہم تفصیل مجلد و غیر مجلد کردہ آید۔ مگر مولانا ممدوح در تیاری جلد تقصانات متعددہ بر خود گوارا کردند کہ مجلدین را بسہولت و در کمتر وقت مبلغات پیشگی دادہ۔ و بتجدد اپسی بعض جناب از ضرب صدمات ریلوی و پوست آفتہا تشکستن جلد با و غیرہ امور آسیدہ از خریداران منصف مزاج امیدست کہ آئندہ مولانا را از طلب کتب مجلدہ معاف فرمایند با ہمہ حضرات کہ حسب عید سابقہ از مولانا کتب مجلد طلب خواہند فرمودہ حضرت موصوف باوجود تحمل نقصان علیحدہ از تعمیل پہلوتہی نخواہند نمود دعا جز متمم مطبع ہذا مثل اہل مطابع زمانہ ذخیانت اجتناب کردہ و از انطباع نسخجات نازیبا قدر راحت ملاک صحیحی بکار بردہ خریداران عالیمقدار را از تکرار نامہا بر بادست کتاب مستطاب را زود بدست مولانا **احمد حسن صاحب** ترمیل مسجد رنگیان کانپور طلب فرمایند و بنظر ریز تزئین مطبع صحیح کردہ از تبدیل و تغییر لوح و طبع بلا اجازت تحرز نمایند۔ بر کریمان کار ہا دشوار نیست + بر رسولان بلاغ باشد و بس۔ درجہ اول کاغذ آئندہ نہایت نفیس مجلد نیست

	غیر مجلد	مجلد	محصول ڈاک
درجہ دوم کاغذ مفید عمدہ و مجلد	۹	۶	۲
درجہ سوم کاغذ بادامی عمدہ و مجلد	۹	۵	۲

چونکہ حجم این دفتر بہ نسبت سابق زائد و اقرب ست شاید بلکہ غالب کہ رقوم محصول مخالف مرقوم بالا باشد +